

BALTU FILOLOGIJA

XXX (1/2)
2021

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
Humanitāro zinātņu fakultāte
Baltu valodniecības katedra

UNIVERSITY OF LATVIA
Faculty of Humanities
Baltic Linguistics

BALTU FILOLOĢIJA

XXX (1/2) 2021

Baltu valodniecības žurnāls

Journal of Baltic Linguistics

LU Akadēmiskais apgāds

UDK 811(082)(051)
Ba 418

BALTU FILOLOĢIJA

Redaktors / Editor

Pēteris Vanags

Latvijas Universitāte, Stockholms universitet

Redaktora vietnieki / Associate Editors

Lidija Leikuma
Latvijas Universitāte

Edmundas Trumpa
Latvijas Universitāte

Redakcijas kolēģija / Editorial Board

Aleksej Andronov

Sankt-Peterburgskij gosudarstvennyj universitet

Laimute Balode

*Latvijas Universitāte,
Helsingin yliopisto*

Rick Derksen

Leiden

Pietro U. Dini

Università degli Studi di Pisa

Trevor G. Fennell

Flinders University of South Australia

Artūras Judžentis

Vilniaus dailės akademija

Jenny Larsson

Stockholms universitet

Benita Laumane

Liepājas Universitāte

Dace Markus

Liepājas Universitāte

Nicole Nau

Univesytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Juozas Pabrėža

Šiaulių universitetas

Jurgis Pakerys

Vilniaus universitetas

Bonifacas Stundžia

Vilniaus universitetas

Giedrius Subačius

University of Illinois at Chicago

Jānis Valdmanis

Latvijas Universitāte

Steven Young

*University of Maryland,
Baltimore County*

Baltu filoloģija ir recenzējams izdevums ar starptautisku redakcijas kolēģiju. Visus iesniegtos rakstus pirms to publicēšanas recenzenti novērtē un akceptē.

Baltu filoloģija is a fully refereed journal with an international panel of referees. All articles submitted are assessed by our referees before being accepted for publication.

Sējuma valodas konsultanti: Anna Frīdenberga (latviešu valoda), Steven Young, Trevor G. Fennell (angļu valoda), Edmundas Trumpa (lietuviešu valoda), Frederik H. Bissinger (vācu valoda).

Language consultants for this volume: Anna Frīdenberga (Latvian), Steven Young, Trevor G. Fennell (English), Edmundas Trumpa (Lithuanian), Frederik H. Bissinger (German).

Redakcijas adrese / Editorial Address

Baltu valodniecības katedra

Humanitāro zinātņu fakultāte

Latvijas Universitāte

Visvalža iela 4A

Rīga, LV-1050, Latvija

e-pasts: pvanags@latnet.lv

© Latvijas Universitāte, 2021

ISSN 1691-0036

Izdevums: <https://doi.org/10.22364/bf>

Numurs: <https://doi.org/10.22364/bf.30>

SATURS — CONTENTS

Raksti — Articles

Ernesta KAZAKĒNAITĒ

Nepamet mums grēkus mūsu jeb latviešu tēvreize 16. gs.
pasaules aprakstos un tēvreižu krājumos 4

Rolandas KREGŽDYS

Pseudomitologemos *Milda* kilmē 26

Robertas KUDIRKA

Lithuanian Slang Adverbs of Slavic Origin 52

Diāna LAIVENIECE, Agnese DUBOVA

Latviešu zinātnes valodas pētniecības virzieni 21. gadsimtā:
literatūras apskats 72

Norbert OSTROWSKI

Old Latvian Comparative Constructions 93

Dzintra PAEGLE

Suntažu mācītājs Johans Teodors Bērents (1784–1866) un
viņa latviešu valoda 100

Anta TRUMPA

Vārds *baudīt* senajos tekstos: semantiskā daudzveidība 138

Loreta VAIČIULYTĒ-SEMĒNIENĒ

Latvis „Dabartinēs lietuvīų kalbos tekstyno“ pasaulēvaizdyje 152

Hronika — Chronicle

11. starptautiskais seminārs *Latviešu raksti un raksti Baltijā*
16.–19. gadsimtā – pētniecības aktualitātes un problēmas
(*Pēteris Vanags*). 177

In memoriam — Obituaries

William Riegel Schmalstieg (1929–2021) (*Rainer Eckert*) 180

Izdošanas principi — Publication Policy 184

RAKSTI — ARTICLES

**NEPAMET MUMS GRĒKUS MŪSU
JEB LATVIEŠU TĒVREIZE 16. GS. PASAULES APRAKSTOS UN
TĒVREIŽU KRĀJUMOS**

Ernesta KAZAKĒNAITĒ
Viļņas Universitāte

1. Ievads

Tēvreize ir svarīgākā lūgšana, ko katrs kristietis atceras no galvas. Iespējams, tas ir viens no iemesliem, kāpēc 16.–18. gs. tēvreizes bija populārs valodu paraugs vai to salīdzināšanas veids. Tā 1550. g. publicēts senākais zināmais iespiestais teksts latviešu valodā — tā saucamā Hāzentētera tēvreize, atrodamā Sebastiāna Minstera kosmogrāfijā.¹ Arī vecākais latvisks saistīta teksta fragments rokrakstā ir minētā lūgšana. Tādējādi tēvreizes kā pirmie teksti latviešu valodā vienmēr bijušas pētnieku redzeslokā un daudz analizētas dažādos veidos, piem., publicēti jauni atrasti lūgšanas rokraksti (Bezenberger 1875: 45–60; Biezais 1955; 1957), kas vēlāk precizēti (Draviņš 1955), apspriestas drukātās tēvreizes (Meringer 1895; Arbuzovs 1920; Augstkalns 1930 utt.), pievēršot uzmanību to valodai (Pokrotiece 2012) vai skatot baltu valodu izpratnes kontekstā (Dini 2010). Gan pirmajām ar roku rakstītajām, gan drukātajām tēvreizēm neapšaubāmi ir liela loma latviešu rakstu valodas izpētē. Tomēr turpmāk rakstā analizētie publicējumi visbiežāk ir pārspiedumi, kuriem raksturīgas kļūdas, kas, iespējams, pārmantotas no viena avota citā un kas, jāteic, izskatās pēc Hāzentētera tēvreizes *klusajiem telefoniem*.

Šis raksts savā ziņā ir pētījuma par Hāzentētera latviešu tēvreizes S. Minstera kosmogrāfijās (Kazakēnaitē 2020) turpinājums, taču tā mērķis ir sniegt nelielu ieskatu par tēvreizes publicējumiem citos pieejamajos 16. gs. pasaules aprakstos un tēvreižu krājumos, uzmanību pievēršot tekstu sakariem.² Rakstā pārskatīti astoņi latviešu tēvreizes publicējumi, kas atrodami līdz 1600. g. izdotajos avotos, t. i.: Lācija aprakstos, Belsku hronikās, Tevē

¹ Münster, Sebastian 1550. *Cosmographie || oder beschreibung aller lān/ | | der/ herschafften/ fürnemsten | | stetten/ geschichten/ gebreüchē/ hantierungen etc.* [...]. Basel: Petri. Plašāk sk. Draviņš 1952.

² Kaut raksta tēma radās nejauši, cenšoties noskaidrot evaņģēlisko tekstu vēsturi, tas nav nedz pirmais (sk. Arbuzovs 1920; Zēvers 1929; Augstkalns 1930; Draviņš 1965; Hinze 1976; Dini 2010 utt.), nedz laikam pēdējais šāds mēģinājums, jo jauni avoti rodas nepārtraukti.

kosmogrāfijā un Megisera tēvreižu krājumos. Visi autori latviešu veco tekstu pētniekiem ir zināmi, tomēr pēc Minstera kosmogrāfijā (turpmāk — MK) esošās tēvreizes analīzes dažādas detaļas ir precizējamas, kā arī jārunā par diviem Megisera 1593. g. publicējumiem, nevis vienu.

Minētie izdevumi raksta turpinājumā tiek apskatīti atsevišķi: vispirms pasaules apraksti (2.), tad tēvreižu krājumi (3.). Pēdējā raksta daļā (4.) aplūkoti teksta atkalizmantošanas virzieni un sniegta sakaru shēma, kurā visi pētāmie publicējumi, iekļaujot arī agrākā pētījuma secinājumus par Minstera kosmogrāfiju, apkopoti hronoloģiskā secībā. Pielikumā atrodams paralēlais tēvreižu korpus.

2. Latviešu tēvreize 16. gs. pasaules aprakstos

Lai gan 16. gs. pasaules apraksti tiek skaitīti desmitos, tikai daļā atrodams kāds Livonijas apraksts, kam pievienots tajā runātās valodas paraugs. Līdztekus populārajai Minstera kosmogrāfijai latviešu tēvreize 16. gs. pasaules aprakstu izdevumos meklējama vēl Volfganga Lācija (2.1.), Marcina un Joahima Belsku (2.2.) un Andrē Tevē (2.3.) darbos.

2.1. Tēvreize V. Lācija darbos

Otrais autors pēc Minstera, kas savā darbā iekļāvis latviešu tēvreizi, ir Volfgangs Lācijs.³ Interesantā kārtā grāmatā *De gentium aliquot migrationibus* .. (1557) sniegto tekstu viņš nav identificējis kā latviešu valodas paraugu, bet nosaucis to par heruļu („Herulorum“) jeb veruļu („Vuerulorum“) valodu. Par šādu lēmumu vēlāk ticis daudz rakstīts (Schirren 1858; Döring 1883; Meringer 1895 utt.), taču īstie iemesli nav zināmi⁴, tomēr nav šaubu, ka Lācija grāmatai bijusi liela ietekme uz citiem darbiem, jo kopš tā laika vēl ilgi tēvreižu krājumos klaiņoja šis „heruļu“ valodas paraugs, kas atrodams 17. gs., 18. gs. un vēl pat 19. gs. sākuma krājumos.⁵

³ Vācu *Wolfgang Laz*, lat. *Lazius* (1514–1565), slavens Austrijas kartogrāfs, Vīnes Universitātes medicīnas profesors (vairāk sk. Svatek 2006).

⁴ Ir dažādi minējumi, piem., ka Lācijs saņēmis kādu rokrakstu vai MK esošās tēvreizes norakstu bez nosauktās valodas, taču tas ir apšaubāms, jo diez vai Lācijs nebūtu zinājis šo slavenu izdevumu (viņam bijuši sakari ar Bāzeles intelektuāļiem (Jurkiewicz 2009: 111)), un teksts acīmredzami ņemts no MK ar interlineāro tulkojumu, kurā skaidri rakstīts, ka tā ir Livonijā runātās valodas paraugs.

⁵ Piem., 1679. g. Jana Kšištofa Hartknoha (*Jan Krzysztof Hartknoch*) *Selectae Dissertationes Historicae De Variis Rebus Prussicis* (88. lpp.); 1715. g. Džona Čemberlena (*John Chamberlayne*) *Oratio dominica in diversas omnium fere gentium linguas versa* (87. lpp.); 1806. g. *Oratio dominica in CLV linguas versa et exoticis characteribus plerumque expressa* (tēvreize ar nr. CLXXXVII) utt.

Šķiet, ka Lācijs *De gentium aliquot migrationibus* gatavojis ilgi — pieminējis jau 1551. g. (Mayr 1894: 10), ievads un pēcvārds parakstīti ar 1555. g., tomēr grāmata izdota tikai 1557. g. Tās pēcvārdā autors min izdevuma kļūdas un sola tās labot nākamajā izdevumā. Taču nākamais, t. i., otrais, dienas gaismu ieraudzīja jau pēc viņa nāves — 1572. g. —, bet trešais — 1600. g. Abi pirmie izdoti Johanna Oporina tipogrāfijā Bāzelē, bet pēdējais iznācis Frankfurtē, Andrēasa Vēhelusa (*Andreas Wechelus*) mantinieku tipogrāfijā. Latviešu tēvreize atrodama visos.

No daudziem pārējiem 16. gs. latviešu tēvreizes publicējumiem Lācija grāmatā sniegtā atšķiras vispirms formāli — visos izdevumos rakstīta lielajiem burtiem, un rindstarpā virs vārdiem nav pievienots burtisks tulkojums citā valodā (sal. 1. attēlu). Lūgšanas teksts pirmajā un otrajā izdevumā ir vienāds (sal. 1. un 2. tēvreizi pielikumā), taču jaunā salikuma dēļ (1557. g. izdevumā tēvreize aizņem septiņas rindiņas, bet 1572. g. salikumā, līdzīgi kā vēlākajā, — sešas) atšķiras vārdu pārnesšana jaunā rindā.⁶ Trešajā Lācija grāmatas izdevumā latviešu tēvreize no iepriekšējam atšķiras, taču tikai ar trim iezīmēm⁷ (sal. 1., 2. un 3. tēvreizi pielikumā): *vvaarcz* → *vvaartcz*, *praatz* → *praats* un *pammate mvns* → *pammatemvns*. Atšķirības liekas sīkas un varēja rasties iespēšanas procesā — trešais izdevums gatavots jau citā tipogrāfijā, un neapšaubāmi tā teksts likts no jauna. Lai gan tas palielina iespēju rasties jaunām korektūras kļūdām, pirmie divi izmaiņu piemēri tomēr raisa kādas aizdomas par apzināti veiktām izmaiņām, jo *vvaarcz* → *vvaartcz* piemērā *t* burts pielikts klāt vietā, kurā visos pārējos 16. gs. avotos tas ir atrodams (izņemot vienīgo J. Belska publicējumu 1597. g., kurā ir *waarc*), bet *praats* ar *s* vārda beigās rakstīts gandrīz pusē visu publicējumu: 1550.–1564. un 1588.–1592. g. MK vācu valodā, arī visos MK latīņu un itāļu izdevumos (sal. 16. vārdu pielikumā, arī Kazakēnaitē 2020: 82). Tātad izmaiņas nav nevietā, tomēr apgalvot, ka, gatavojot šo izdevumu, veikts salīdzinājums ar MK vācu vai latīņu valodā, ir pārāk grūti. Pirmkārt, tāpēc, ka šī tēvreize esot heruļu valodā un pirmavots, ar kuru būtu jāsalīdzina, nav norādīts. Otrkārt, ja teksts būtu konsekventi salīdzināts ar minētajām tēvreizēm, būtu jābūt vairāk izmaiņām, kā arī varbūt būtu laboti vārdi, kas atrodas paskaidrojumā zem tēvreizes (pašlaik atstāts kā pirmajā publicējumā).

⁶ Jāpiebilst, ka divu vārdu rakstības neskaidrības dēļ (kopā vai šķirti *pammate mvns*) būtu iespējams saskatīt atšķirību. Šeit uzskatīts, ka vārdi 1557. g. izdevumā rakstāmi šķirti (tāpat Lautenbahs 1928: 105), bet Meringera (1895: 490–491) transkripcijā — kopā.

⁷ Meringers (1895: 490) identificējis vienu — *praats*.

ex cōmercio alūescebant, suo idiomati inferuisse. Quemadmodū lingua posteritatis Herulorū argumentum est, quę nostra etate natale solū tenet in Meclaburgensi ditione, nomine Vuerulorū. Placet Dominicā orationem eius gentis recensere, in qua alię sunt uoces Latinę corruptę, alię originis Teutonicę:

TABES MVS KAS TV ES ECKSCHAN DEBBESSIS SCHVVE-
TITZ TOVVS VVAAR CZ ENAK MVMS TOVVS VVALSTIBE
TOVVS PRAATZ BVSKA ECKSCHAN DEBBES TA VVRSAN
SVMMES MVSSSE DENISCHE MAYSE DVTH MVMS SCHODEN
PAMMATE MVMS MVSSSE GRAKE KA MESS PAMMAT MVSS-
Vu 3 SE

788

DE HERULIS, RUGIS, &c.

SE PATRA DVEKEN, NE VVEDDEMVM LOVNA BADE- C
CKLE, PETT PASSARZA MVMS NV VVSSSE LOVNE, Amen.
In qua primum uocabulū patris gentilitium est. quę sequuntur, Latina sunt qua tuor deprauata: Meus, qui, tu, es. Corruerāt fortē dū in Latio colebāt, aut Romanis in castris militarēt, Mus ka tu es. Sextū & septimū rursus gentilitia sunt, et barbara, Eckschan pro in, et Debessis pro cœlos. ueluti et octauū Schwerris, quod significat Sanctificetur. Tows nonū, rursus Latinū est corruptum, pro tuū. Decimū & undecimū gentilitia sunt, Vuaarz pro nomine, & Enak pro aduentat. Duodecimū Germanicū corruptū est, Moms pro uns, una litera adiecta. Vualstibe pro regno, & praacz pro uoluntate, gentilitia fortē Teutonica originalis. nam qua hodie uoce Voluntatē appellamus, & regnum, willett, wellen, reich, Latina sunt, & à Romanis nostre linguę inserta. Rursus decimā magna uox, Tows Romanū est deprauatū. Quę sequuntur, barbara sunt: Bus, Eckscham, Debbes, id est, sicut in cœlo: wursan fumes, id est, ita in terra. Quorū Debbes latinū deprauatū esse autumo, à Deo, cū barbari cœlū nō possent nisi à Deo nominare. Arbitror & postrema Teutonice esse. nam & hodie Sumpf terram palustrē dicimus: & quādo aliquid ex uolūtate futurum proferre uolumus, dicere solemus, ut Romani solent, Fiat, & Hebræi Amen, nos wurde, es werd pronunciamus. Ex sequentibus si cōiecture est aliquid tribuendū, et Denische Teutonicū, et Schedin Romanum existimo, ex hodie corrupta uoce. Pammate deprauatum itē latinū est, pro Donate, dimitte. Grakhe Teutonicum est, nam et maiores nostri ultionem debitam Racham dixere: ita Paraducken in illo idiomate debitores signat: & Louna, quod est nimirum corruptum Germanicū, malū demonstrat. Hinc hodie adhuc dicimus, ain bōsen laumen, id est, malum famā. & Austriaci nos ac Styri tristē, à malis uexatū, launig appellamus. D

1. attēls. Latviešu tēvreize V. Lācija *De gentium aliquot migrationibus* (1557), 787.–788. lpp.⁸

Vēl dažviet tiek minēts, ka nav zināms, no kurienes tieši Lācijs ir nēmis latvisko tekstu (Jurkiewicz 2009: 110), tomēr jau kopš 20. gs. sākuma latviešu darbos lasāms, ka šī tēvreize ir „Hazentoetera–Muenstera tēvreiz[e]

⁸ Bavārijas Valsts bibliotēkas eksemplārs, sign. ESlg/2 H.int. 67.

ar Lācija paviršām kļūdām“ (Arbuzovs 1920: 360; līdzīgi Prande 1926: 13) vai pat „Lācija plaģiāts“ no Minstera (Augstkalns 1930: 310). Patiesībā tas pamanīts daudz agrāk, piem., Johana Kristofa Adelunga grāmatā (1806: 688), bet pamatots Kārļa Širrena darbā (Schirren 1858; pārdrūkāts arī 1859).⁹ Širrens ir pierādījis, ka tēvreizes pamatā bijis interlineārais teksts no Minstera kosmogrāfijas vācu izdevuma, lai gan norakstīts ar daudzām neprecizitātēm. Tam ne tikai jāpiekrīt, bet iespējams papildināt, ka no tēvreizēm MK latīņu un franču izdevumos šī noteikti atšķiras, jo nav atkārtotas to tipiskās iezīmes, kā *ne euuedde, mus tabes* u. c. (sk. Kazakēnaitē 2020). No vācu 1550. g. un identa 1553. g. pieraksta Lācija publicējumi atšķiras ar rakstību — viss teksts lielajiem burtiem, *u* vietā *v*, *w* vietā *vv* utt.; arī: *waartz* → *vvaarcz*, *bus ka* → *boska*, *fchodeen* → *schoden*, *Ne wedde mums* → *Ne vveddemvms*, *paffarga* → *passarza*, *eckfchkan* → *eckschan*, *femmes* → *svmmes*, *parradueken* → *patra dveken*. Vairākums izmaiņu, šķiet, ir korektūrā, taču pēdējie trīs piemēri šai ziņā atšķiras vairāk, lai gan arī tās būtu uzskatāmas par korekcijām, kas radušās pārrakstīšanas vai iespiešanas procesā. Taču nekas lielāks par minētajām izmaiņām nav atrodams — atkārtoti visi tie paši vārdi tajās pašās pozīcijās.

Par Lācija kā tā laika autora nevērīgumu ieminējušies teju visi viņa darbu pētnieki.¹⁰ To rāda ne vien tīšām vai netīšām kļūdaini nosauktā tēvreizes valoda, bet arī tas, ka tie paši vārdi vienā rindkopā rakstīti atšķirīgi. Te jāakcentē, ka Lācijs ne tikai sniedz latviešu tēvreizi, bet arī, salīdzinot ar latīņu un vācu valodu, zem teksta atkārtō vairāk nekā pusi tās vārdu (tālāk nosaukto vārdu daļas treknrakstā rāda atšķirības no sniegtā tēvreizes teksta; sal. arī ar 1. attēlu)¹¹, t. i.: *Mus ka tu es*, *Eckfchan*, *Debfsis*, *Schweritz*, *Tows*, *Vuaarcz*, *Enak*, *Moms*¹², *Vualstibe*, *praacz*, *Tows*, *Bus*, *Ekfcham*, *Debbes*, *wurfan fumes*, *Debbes*, *De nifche*, *Schedin*, *Pammate*, *Grakhe*, *Paraducken*, *Louna*.¹³ Lielāko daļu vārdu rakstot ar mazajiem latīņu burtiem (daži sniegti gotiskajā rakstībā), Lācijs vietām diezgan konsekventi *v* nomainījis ar *u*, *vv* — ar *w*, *s* — ar *f*, tomēr citas īpatnības rāda neprecizitāšu daudzumu, kā arī sakaru ar vācisko MK izdevumu un liek domāt, ka precīza to atveidošana nebija autora

⁹ Balstoties uz Ozolu (1965: 58), šis pētījums neesot bijis pamanīts.

¹⁰ Par kritiku Lācija darbiem sk. Kratochwill 1965; Kössinger 2015: 32.

¹¹ Teksta transkripcija atrodama vēl Meringera (1895: 491) rakstā, tomēr tajā ir palikušas dažas korektūras kļūdas, viena no tām ir latviskā vārdā *panimate*, kas oriģinālā ir *pammate*. Cita transkripcija ir Brežgo (1939: 1024) Livonijas apraksta analizē.

¹² Jāteic — lai gan *moms* tēvreizēs atrodams vienīgi latīņu izdevumos, šeit MK latīņu valodā ietekme nav saskatāma, jo to neatbalsta citas latīņu variantam raksturīgās pazīmes (sal. Kazakēnaitē 2020).

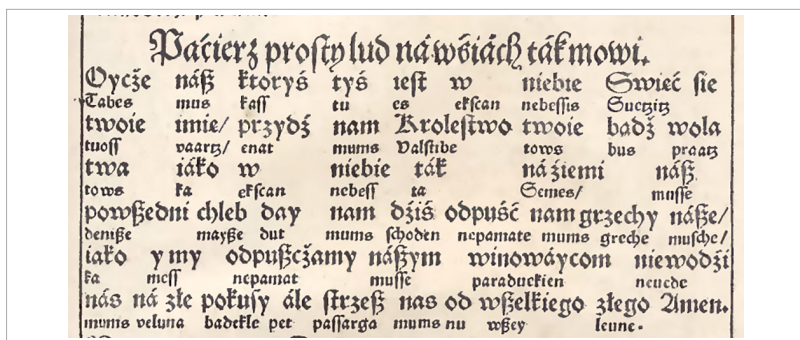
¹³ Vēlākajos izdevumos ir dažas ar salikumu saistītas atšķirības (pārņemšana citā rindā, virgulets patskanis utt.).

mērķis. Tomēr laikabiedri Lāciju laikam uzskatījuši par autoritatīvu autoru, jo, kā norādīts iepriekš, uz viņu balstījušies vēl daudzi un ilgi.

2.2. Tēvreize Belsku hronikās

2.2.1. Tēvreize Marcina Belska hronikā

Marcina Belska¹⁴ visas pasaules hronika — *Kronika wszystkiego świata* — viņa dzīves laikā izdota trīs reizes Krakovā: 1551. g., 1554. g. un 1564. g. Pēdējā, papildinātajā izdevumā atrodama arī latviešu tēvreize, kas vārds pa vārdam izanalizēta jau 19. gs. pētnieku darbos (sk. Meringer 1895). Tā nav tipiska citos avotos atrodamajai, jo tās pamatā, liekas, ir poļu tēvreize, kam mazākā drukā sniegts tulkojums latviešu valodā, bet iepriekšējos avotos, kuros blakus atrodams tulkojums, ir pretēji — latviešu tēvreizei dots starprindu tulkojums citā valodā.

2. attēls. Latviešu tēvreize M. Belska *Kronika wszystkiego świata* (1564), 438. lpp.¹⁵

Šķiet, lai gan latviešu tēvreize vārdu secībā pielāgota poļu lūgšanai, autors latviešu valodu nav pratis. Kā secinājuši arī agrākie pētnieki (Meringer 1895: 495; Zēvers 1929: 513; Augstkalns 1930: 310), var redzēt, ka viņš balstījies uz Minsteras kosmogrāfijā sniegto paraugu un vācu burtisko tulkojumu, kaut atšķirību ir daudz un ne vien rakstībā. To lielā skaita dēļ nav iespējams precīzi noteikt, kurš no Minsteras vācu kosmogrāfijas izdevumiem izmantots hronikā.

¹⁴ Marcins Belski (*Marcin Bielski*) dzimis ap 1495. g., miris 1575. g. Belā (vairāk sk. Chrzanowski 1926).

¹⁵ Nacionālā Osoliņska institūta eksemplārs, sign.: XVI.F.4111. Brīvīpeija: Lejassilēzijas bibliotēkas digitālā kolekcija (*Dolnośląska Biblioteka Cyfrowa kolekcja*).

Atliek tikai minēt, ka vārda *muffe* rakstīšana savienojumā *muffe paraduekien* varētu rādīt, ka izmantots 1558. g. vai vēlāks izdevums, jo agrākajos atrodams *muße*, kam citviet Belska variantā atbilst *mufche*. Tomēr, ņemot vērā haotisko M. Belska rakstību tēvreizē, šis minējums var būt tikpat paties, cik kļūdains, tāpēc tālāk sakaru shēmā (sk. raksta beigās) kā iespējams avots norādīti visi pirms hronikas izdotie Minsteras vācu kosmogrāfijas publicējumi.

Kā redzams 2. attēlā, dažu vārdu latviešu tēvreizē iztrūkst un daži ir „pārpoļoti“, piem., *nā žiemi* ekvivalents ir tikai *Semes* (*virs* ir pazudis), *debess* vietā *nebess* (poļu *niebo*), vēl rakstīts *wßey* (poļu *wßelkiego*) vai *greche* (poļu *grzechy*). Vienu reizi *ļauuns* vietā radies *veluna*, tomēr tai pašā rindiņā otrs atstāts, rakstot *leune*. Rūdolfs Meringers (1895: 498) domā, ka M. Belskis sev nezināmā vārdā saskatījis lietuviešu *velinas* ‘velns’ (*i* vietā *u* esot drukas kļūda), ko tai pašā lappusē zemāk ir divreiz pieminējis.¹⁶ Taču, pat ja tā ir patiesība, paliek neskaidrs, kāpēc tam pašam vārdam sniegti divi varianti. Viens no iemesliem var būt grafiska līdzība — sniegtajai lietuviešu vārda formai *veluna* līdzīgāks *leuna*, nevis *leune*.

No citiem 16. gs. tēvreizes pierakstiem visvairāk atšķirīgā šīs tēvreizes īpatnība ir piektajā lūgšanā *pamet* vietā divreiz lietotais *nepamet*, t. i., *nepamate mums greche mufche / ka meff nepamat muffe paraduekien* (ekvivalents mūsdienu lasījumā būtu *nepiedod mums mūsu parādus, kā arī mēs nepiedodam saviem parādniekiem*). Tomēr, ņemot vērā visas tēvreizes īpatnības, diez vai šī, pēc pirmā acu uzmetiena drošā, izmaiņa lūgšanā bijusi mērķtiecīga. Kā jau aizrādījis Meringers (1895: 498), vārds var būt ticis saistīts ar autoram labi zināmo poļu *pamiętać* ‘atcerēties’ vai kādu citu vārdu, kam pēc nozīmes pievienota negācija. Šis latviešu tēvreizes paveids savā ziņā ir perfekts laikmeta, kad precizitāte uztverta citādi, atspulgs.

2.2.2. Tēvreize Joahima Belska pilnveidotā hronikā

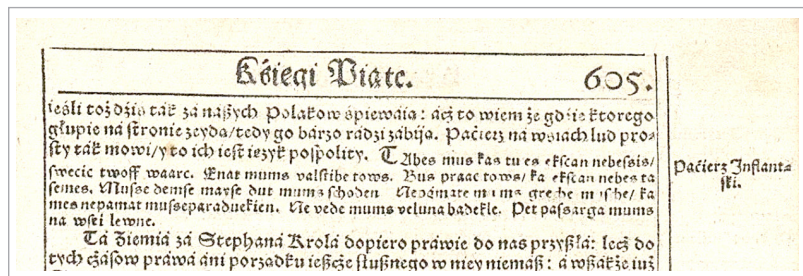
Līdz pat dzīves beigām 1575. g. M. Belskis esot turpinājis darbu pie hronikas pilnveidošanas, aprakstīdams jaunus notikumus, taču viss palicis rokrakstā (Chrzanowski 1926: 29). Toties viņa darbu turpināja dēls Joahims¹⁷, kurš 1597. g. vēsturiskiem notikumiem papildinātu hroniku izdevis ar nosaukumu *Kronika polska Marcina Bielskiego nowo przez Ioach. Bielskiego syna iego wydana* [...].¹⁸ Kaut šī grāmata bibliogrāfijās atrodama

¹⁶ Belskis 438. lpp. raksta: „Ifgaleta Jauesti Kitristas velino/ Kuri faua futrine Lampfe velina.“

¹⁷ Poļu *Joachim Bielski* (ap 1540–1599), vairāk sk. Barycz 1936: 61–64.

¹⁸ Jāpiebilst, ka vēlākie pētnieki biežāk citē šīs grāmatas atkārtotu izdevumu, ko 1856. g. izdeva Turovskis (*Turovski*). Tās otrā sējuma 1129. lpp. atrodamajā latviešu tēvreizes transkripcijā atstātas kļūdas, piem., *swecic* vietā *swocic* utt.

ar M. Belska vārdu, Hšanovskis (Chrzanowski 1926: 128) to uzskata par atsevišķu darbu, jo tā ne vien papildināta, bet arī pārveidota, tomēr latviešu tēvreizi atkārtojot¹⁹.

3. attēls. Latviešu tēvreize J. Belska *Kronika polska* (1597), 605. lpp.²⁰

Salīdzinot 2. un 3. attēlu, redzams, ka tēvreizes atšķiras ne tikai ar pasniegšanas veidu (bez interlineāra tulkojuma utt.), bet arī rakstību. Zinot, ka M. Belska dēls, gatavojot hroniku, dažreiz skatījies avotos (Chrzanowski 1926: 29), varētu gaidīt arī kādas izmaiņas latviešu tēvreizē. Kaut korekcijas vērojamas, tās acīmredzami veiktas ne cita avota ietekmē, bet rediģējot vai pārrakstot to pašu tēvreizi. Dažas izmaiņas šķiet gana konsekventas, piem., *tz* vietā *c* (*vaartz* → *waarc*, *praatz* → *praac*), *β* vietā *f* (*deniße* → *demiße*, *mayße* → *mayße*, *wßey* → *wfei*) vai, visbiežāk, vārda vidū esošo *ff* vietā *fs* (*nebeffis* → *nebefsis*, *muffe* → *Mufse*, *passarga* → *pafsarga*), bet vārda beigās *ff* vietā *s* (*kaff* → *kas*, *nebeff* → *nebes*, *meff* → *mes*); dažviet *u* vietā atrodams *w* (*Suetzitz* → *fwecic*, *tuoff* → *twoff*, *leune* → *lewne*). Divreiz atšķiras vārdu rakstīšana kopā vai šķirti — *muffe paraduekien neuede* → *mufseparaduekien*. *Ne vede*. Laikam arī šajā publicējumā redzama tīša vai netīša vārdu „pārpoļošana” — vienreiz *nu* vietā ir *na*. Vēl dažviet atšķiras interpunkcija un lielo burtu lietojums (sal. 4. un 5. pierakstu pielikumā). Tātad izmaiņu ir visai daudz, bet, vai tās ir veicis vēl M. Belskis savā rokrakstā vai jau J. Belskis, grūti atbildēt. Tomēr šķiet, ka J. Belska sniegtā latviešu tēvreize nav norakstīta tieši no M. Belska 1564. g. drukātā izdevuma, bet no kāda rokraksta, jo atšķiras ne tikai rakstība, bet arī vārdu un teikumu dalījums.

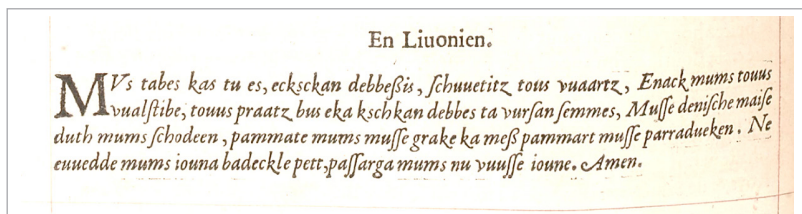
¹⁹ Šīs tēvreizes transkripciju ir sniedzis Zēvers (1929: 514), tomēr tā atšķiras no šai rakstā sniegtās (sal. ar 3. attēlu), piem., te ceturtajā lūgšanā ir *mums*, bet Zēveram — *mum*, *Nepamate* — *Nepomate*, *na* — *no*.

²⁰ Jagelonu Universitātes bibliotēkas eksemplārs, sign. BJ St. Dr. Cim. 8691. Brīvīpieja: *polona.pl*.

Apkopojot teikto par abām Belsku tēvreizēm, jāsecina, ka šī ir visatšķirīgākā pašlaik zināmā iespīestā 16. gs. latviešu tēvreize, tomēr, kaut dažviet grūti pamatot korekciju izcelsmi, tai pamatā bijusi tā pati Hāzentētera tēvreize, kas atrodama MK.

2.3. Tēvreize A. Tevē kosmogrāfijā

Līdztekus 1575. g. izdotajai pēdējai Minstera kosmogrāfijai franču valodā tikai pāris mēnešu vēlāk Parīzē izdots arī Francijas karaļa oficiālā kosmogrāfa Andrē Tevē²¹ pasaules apraksts divos sējumos *La cosmographie universelle* .. . Lai gan šī grāmata publicēta mazliet vēlāk, domājams, tieši tās vairākus gadus ilgusī gatavošana, nevis otrādi, ierosinājusi pēdējo Minstera franču kosmogrāfijas izdevumu, kura jauno, krietni papildināto tulkojumu veicis bijušais Tevē draugs Fransuā de Belforē (*François de Belleforest*; Dickason 1992: 1).²² Ar pilnveidotu kosmogrāfijas izdevumu franču valodā de Belforē gribējis sniegt savu skatījumu uz pasauli, uzskatīdams, ka Tevē grāmata būs pilna ar maldīgām ziņām. Lai arī Tevē bija pat četru Francijas karaļu kosmogrāfs, laikabiedri par viņa darbiem izteikušies ļoti kritiski (Schlesinger, Stabler 1986: xxii, xxxiii).²³

4. attēls. Latviešu tēvreize A. Tevē *La cosmographie universelle* .. (1575), 882. lpp.²⁴

²¹ Biogrāfiskie dati nav skaidri, literatūrā atrodams 1502., 1504., 1516. vai pat 1517. dzimšanas gads un 1590. vai 1592. miršanas gads (sk. plašāk da Silveira Cardozo 1944: 24–25 vai Schlesinger, Stabler 1986: xix).

²² Te būtu jāmin, ka A. Tevē un F. de Belforē draudzību un sadarbību pārtraukuši strīdi par plaģiātu (da Silveira Cardozo 1944: 26).

²³ Īpaši kritizēts Tevē apraksts par Kanādu, kurā viņš esot bijis. Sākumā grāmatā *Singularitez* (1557) rakstījis, ka bijis ļoti tuvu tai, bet pēc vairāk nekā desmit gadiem kosmogrāfijā apgalvojis, ka toreiz tur izcēlies un pavadījis 20 dienas, pat runājis ar vietējiem (Schlesinger, Stabler 1986: xxii).

²⁴ Francijas Nacionālās bibliotēkas eks., sign. FOL-SG BON B-2. Brīvpieēja: *Gallica* katalogā.

To, ka A. Tevē kosmogrāfija otrajā sējumā satur ne vien Livonijas aprakstu, bet arī valodas paraugu, pamanījis jau Pēteris Sēja (1925)²⁵. Savā īsajā ziņojumā viņš nav nosaucis iespējamo avotu, tomēr *Izglītības Ministrijas Mēnešraksta* redakcijas piezīmē zem ziņojuma skaidri rakstīts, ka tas ir 1550. g. Hāzentētera tēvreizes variants (Sēja 1925: 285). Precizējot, tas ir franciskās MK tēvreizes paveids, jo tajā atrodama tipiskā lūgšanas uzruna *MVs tabes*, kā arī vārdu salikumi *eka kfchkan*, *pammart* un *iouna*. Tomēr Tevē tēvreize rakstības ziņā atšķiras no visām iepriekš minētajām, piem., tikai šajā rakstītā *debbeβis*, *vuaartz*, *iouna*, *vuuffe*, un noteikt, kurš tieši MK franču izdevums ir izmantots, nav viegli. Tevē tēvreize visvairāk atšķiras no pirmā (1552. g.) izdevuma, mazāk no otrā un trešā, tomēr apgalvot, ka tā sakrīt vienīgi ar 1565.–1568. g. izdevumu, arī grūti. Nenoliedzamas sakritības rāda, ka Tevē tēvreizes pamats tiešām varēja būt 1565. g. vai identa 1568. g. MK (atkārtotas tikai šajos izdevumos pirmo reizi vērojamas īpatnības, kā *eka kfchkan* un *pammart*), taču dažu vārdu rakstība mudina domāt, ka teksts salīdzināts ar agrāko 1560. g. MK franču izdevumu. Tevē tēvreizē tāpat kā 1560. g. MK rakstīts *parradueken*, *uurfan*, *uualstibe*, *touus*, lai gan 1565.–1568. g. izdevumos ir *parraducken*, *uurfan*, *uualstibe*, *tous*. Grūti atbildēt, vai šo vārdu vienādā rakstīšana ir nejauša sakritība (izvēloties līdzīgu paņēmienu), jo tas nav viens individuāls gadījums, tomēr apgalvojums, ka Tevē tekstu rediģēja pēc 1560. g. MK, lai gan par pamatu ņēma vēlāko, izraisa vēl vairāk neatbildamu jautājumu, piem., kāpēc koriģēti tikai šie vārdi.

Latviešu tēvreizes pierakstam Tevē pasaules aprakstā bija liela nozīme, jo tā iemantoja popularitāti un ļoti ietekmēja arī vēlākos frankofonijas autorus, kas uzticējušies un atkārojuši minētās izdevuma korekcijas (lielākoties lingvistiski nepamatotas), piem., Megisers (sk. 3. nodaļu), Dirē²⁶, Pistoriuss²⁷ utt.

3. Latviešu tēvreize Megisera 16. gs. tēvreižu krājumos

Kopā ar pasaules aprakstu uzplaukumu 16. gs. klajā nāca slavenie Vilhelma Postela, Teodora Bibliandera, Konrāda Gesnera un daudzu citu tēvreižu krājumi (Adelung 1806: 646–650). Tomēr latviešu lūgšana tajos

²⁵ Turpat meklējama arī tēvreizes kopija.

²⁶ Duret Claude 1613, *Thresor de l'histoire des langues de cest uniuers. Contenant les Origines, Beautés, Perfections, Décadences, Mutations, Changemens, Conversions, & Ruines des langues*, Cologny: Matth. Berion.

²⁷ Pistorius Georg Mauer 1621, *Pater Noster, Oder Das Aller-heiligiste Gebett, Vater Unser: In Viertzig unterschiedlichen Sprachen zusammen colligiret, und inn Druck verfertiget*, Ollmütz: Pauli Schramm.

nebija atradusi vietu, lai gan dažos to varētu gaidīt, zinot, ka, piem., Gesners²⁸ balstījās uz Minsterā 1550. g. kosmogāfiju (Heinimann 2018: 167) un savā izdevumā minējis Livoniju un tajā runātās valodas. Vienīgais pašlaik zināmais atsevišķais 16. gs. tēvreižu krājums, kas satur latviešu tekstu, ir 1593. g. Hieronīma Megisera²⁹ izdevums divās valodās: vācu *Verdolmetschung Deß heyligen Vatter vnsers / in viertzig vnter-schiedlichen Sprachen ..* un latīņu *Specimen quadraginta diversarum atque inter se differentium linguarum & dialectorum ...*³⁰ Abi izdevumi nākuši klajā Frankfurtē Megisera sievas tēva Johana Špīsa (*Johann Spiess*) tipogrāfijā un, skatot latviešu tēvreizi, šķiet viena salikuma grāmatas. Tajās lūgšana atrodas tai pašā vietā, mainās tikai nosaukums, kas sniegts grāmatas valodā: vācu — 33. *Liffländifch*, bet latīņu — XXXIII. *LIVONICE*. Vācu izdevumā sniegtās latviešu tēvreizes fotokopiju iespiedis Staņislavs Kučinskis (1969)³¹ un vēlāk atkārtojis Antons Breidaks (1994), bet tekstu transkripcija atrodama Pjetro Umberto Dini (2010: 611) darbā³² (sk. arī 7. un 8. tēvreizi pielikumā).

Krājumos sniegtā tēvreize nenāk no Minsterā latīņu izdevuma, kā apgalvojis Kučinskis (1968: 33), bet acīmredzami tā ir Hāzentētera tēvreizes franciskais paveids, jo atkārtotas visas tiem tipiskās pazīmes — uzruna *mus tabes*, vārda salikumi *eka kfchkan*, *pammart* un *iouna*. Tiesa, kaut lūgšana nenāk tieši no Minsterā izdevuma (sk. 4. nodaļas shēmā), nav iespējams piekrist arī Breidaka (1994: 16) apgalvojumam, ka Megisera tēvreize jāuzskata par patstāvīgu 16. gs. variantu. Visticamāk, tās pazīmes radušās ar iepriekš minētās Tevē tēvreizes vai kāda līdzīga, pašlaik nezināma avota starpniecību. Atšķirībā no pēdējā MK franču izdevuma un citiem franču avotiem, Megisera un Tevē publicējumos sakrīt: *parradvekē* (MK — *parraducken*), *ioune* (MK — *Iouue*) un aiz *pett* lietota interpunkcijas zīme, ko nepamato

²⁸ Conrad Gessner 1555, *Mithridates De differentiis linguarum tom veterom tum quae hodie apud diuerfas nationes in toto orbe terrarū in ufu funt*, 60. lpp.

²⁹ *Hieronymus Megiser* (ap 1544–1618/1619) — daudzu grāmatu autors, tiek uzskatīts par polimātu (Doblinger 1905: 453), publicējis arī tēzauru, kurā atrodami daži vārdi latviešu valodā (sk. Kabelka 1939).

³⁰ Otrais, pārveidots un papildināts laidniens vācu un latīņu valodā izdots 1603. g., bet tā pārizdevums — 1616. g. (Carhart 2019: 268). Visos atrodama latviešu tēvreize, tomēr tā atšķiras no 16. gs. izdevumā sniegtās.

³¹ Tiesa, Kučinskis (1969: 33–34) neidentificē divus izdevumus, jo, lai gan nosaukumu sniedz latīņu valodā, fotokopijā redzamā tēvreize ir no izdevuma vācu valodā. Breidaka (1994) darbā tieši tāpat.

³² Pēc personīgas sarunas ar autoru noskaidrojās, ka, iespējams, Dini (2010: 611) sniegtā 1591. g. Megisera tēvreize patiesībā ir 1593. g. latīņu izdevums, lai gan transkripcija nedaudz atšķiras no oriģināla.

valodas loģika, un tādējādi maz ticams, ka tā ir nejauša sakritība.³³ Taču vispār atsevišķu burtu rakstībā Megisera tēvreize atšķiras no Tevē, jo likumsakarīgi *uu* vietā atrodams *vv*: *fchuetitz* — *fchvetitz*, *touus* — *tovus*, bet *vu* vietā *vu*: *vuaartz* — *vvartz*, *vualstibe* — *vvalstibe*, *vurfan* — *vorfan*, *vuuffe* — *vvuffe*. Arī *ecksckan* — *eckfckan*, *debbefis* — *debbefsis*, *meß* — *mefs*, *fchodeen* — *fchodeē*, *mums* — *mūs*, *pammart* — *pāmart*, *iouna* — *jouna* utt. (sk. 6. un 7. tēvreizi pielikumā). Tātad, lai cik tuvs šis variants būtu Tevē tēvreizei, tas atšķiras, taču nepietiekami, lai to sauktu par patstāvīgu 16. gs. tēvreizes variantu, — tas seko Hāzentētera tēvreizes franciskajam paveidam.³⁴

Noslēgumā vēl daži vārdi jāsaķina par it kā pastāvošo 1591. g. Megisera tēvreižu krājuma izdevumu. Kučinskis (1969: 33) savā rakstā par to izteicies ļoti nedroši — to pieminot Megisera biogrāfi (nevienu necitē), bet pats neesot redzējis un nevarot neko teikt. Braidaks (1994: 15) to jau piemin kā faktu — pirmais *Specimen* esot iznācis 1591. g., tomēr latviešu valodniekiem tas neesot zināms. Bet Dini (2010: 611) darbā atrodama pat tā 1591. g. tēvreizes transkripcija. Dažos agrākajos ārzemju autoru darbos (Adelung 1806: 649; Hallam 1842: 406), kas vēlāk daudz citēti (Adiego 2016: 184), arī agrākajās apkopotajās biogrāfijās (Le-Long 1723: 46; Michaud 1821: 116) un katalogos (Hervás 1800: 41) atrodams 1592. g. kā *Specimen* izdošanas gads, turpretī minētais 1591. g. pārskatītajos avotos neparādās.³⁵ Nedz 1591. g., nedz 1592. g. Megisera tēvreižu krājumu nemin un par pirmo viņa krājuma izdevumu uzskata tieši 1593. g. grāmatu Megisera dzīves gājuma pētnieks Maks Doblingers (Doblinger 1905: 477), arī tēvreižu krājuma faksimila autors Rūdolfs Trofeniks (Trofenik 1968), vēl Berčičs (1967), Budiša (1986), citi slovēņu pētnieki³⁶. Tā kā izdevums neveiksmīgi meklēts arī dažādās Eiropas bibliotēkās, būtu jādomā, ka 1591. g. Megisera tēvreižu krājums neeksistēja, bet pārpratums radies saistībā ar to, ka 1593. g. bija izdoti divi viņa tēvreižu krājumi.

³³ Pārējos avotos ne aiz, bet pirms *pett* ir komats, kols, slīpsvītra vai nav nekas, piem.:

Lācijs 1557. g.: *louna badeckle, pett passarza*

1561. g. MK vācu valodā: *louna badeckle / pett paffarga*

1568. g. MK franču valodā: *louua badeckle pett paffarga*

1575. g. MK franču valodā: *louua badeckle : pett paffarga*.

³⁴ Vērts piezīmēt, ka Tevē tai pašā lappusē sniedz poļu, zviedru, somu un latviešu tēvreizes, un, salīdzinot tās ar Megisera krājumā esošajām, var redzēt, ka poļu tēvreize atšķiras, taču somu tēvreize ir līdzīga.

³⁵ Tiesa, 1592. g. Megisers ir izdevis citas grāmatas — *Dictionarium quatuor linguarum, Paroimologias* u. c.

³⁶ Slovēņu rakstu valodas pētnieki ir daudz rakstījuši par Megiseru, jo viņš tiek uzskatīts par pirmās slovēņu daudzvalodu vārdnīcas, kā arī otrās gramatikas autoru (Ahačič 2007).

4. Hāzentētera tēvreizes atkalizmantošanas virzieni un pierakstu sakritība

Apkopojot šai rakstā teikto ar Minstera izdevumu savstarpējiem sakariem (sk. Kazakēnaitē 2020), iespīestās latviešu tēvreizes hipotētiskos ceļus no viena avota uz otru iespējams attēlot arī sakaru shēmā.³⁷ Tajā teksta atkalizmantošanas virzieni ir noteikti pēc kopīgajām korekcijām, kas lielākoties ir rakstībā. Jāuzsver, ka secinājumi izdarīti, balstoties uz 40 latviešu tēvreizes publicējumiem, un nav attiecināmi uz visu attiecīgā autora darbu, proti, tas nenozīmē, ka 1598. g. MK vācu izdevums no jauna tulkots, par pamatu ņemot 1575. g. MK franču izdevumu, utt.

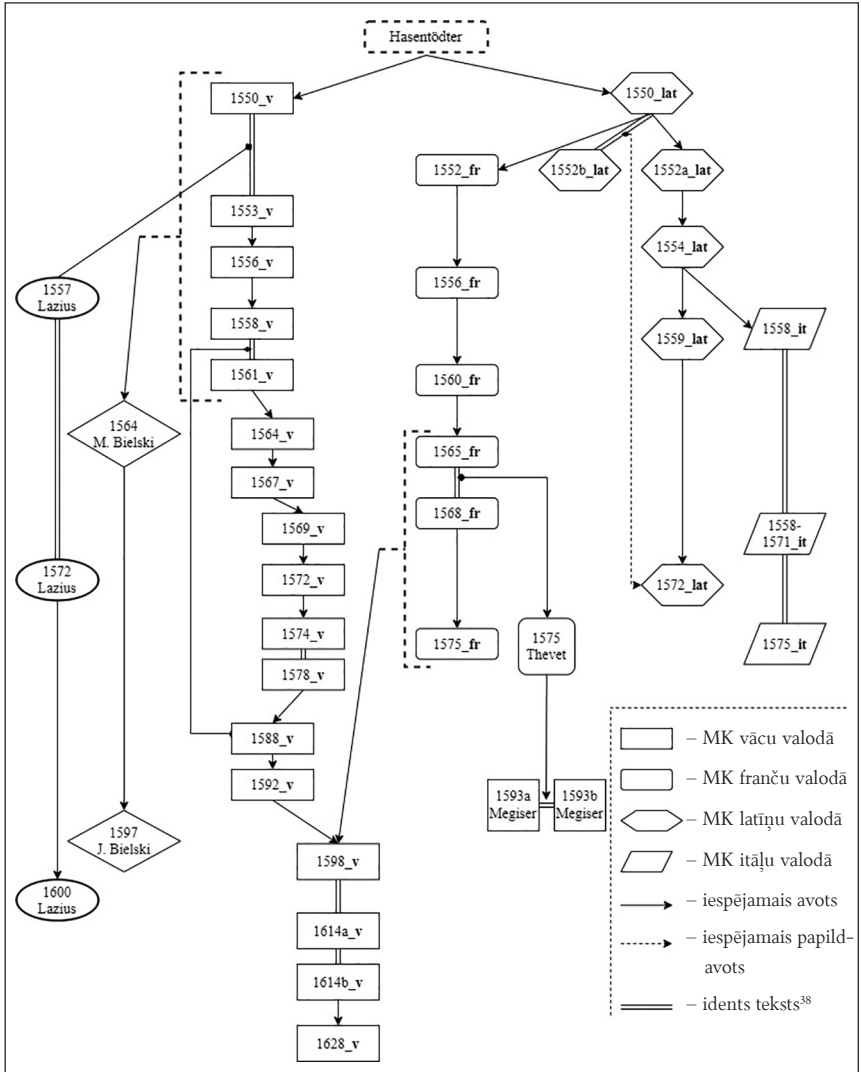
Shēmā var redzēt, ka, neskaitot identos publicējumus, 16. gs. ārzemju grāmatās pastāvējuši vismaz 29 tēvreizes varianti. Protams, atšķirības starp tiem ir salīdzinoši sīkas, un skaidri redzams, ka tām visām pamatā — tieši vai ar citu avotu starpniecību — bijusi hipotētiskā Hāzentētera tēvreize.

5. Apkopojums

Rakstā pārskatīti astoņi 16. gs. ārzemju grāmatās atrodami latviešu tēvreizes publicējumi. Lai gan savstarpēji tie vairāk vai mazāk atšķiras, visiem pamatā bijusi Minstera kosmogrāfijā publicētā Hāzentētera tēvreize. Salīdzinot ar iespējamajiem MK izdevumiem, visos pētītajos 16. gs. kosmogrāfiju publicējumos redzams tiešs sakars ar tiem, tomēr Megisera krājumos tēvreize, visticamāk, nonākusi ar Tevē vai kāda cita pašlaik nezināma darba starpniecību. Pēc analīzes var apstiprināt iepriekšējo autoru (Adelung 1806; Schirren 1859; Meringer 1895 u. c.) secinājumu, ka Lācijs izmantojis 1550. g. vai, mazāk ticams, idento 1553. g. vācu MK, un precizēt arī teikto par Belski (Meringer 1895; Chrzanowski 1926 utt.), ka viņa tēvreizes publicējumam pamatā bijis kāds 1550.–1561. g. vācu MK, varbūt 1558. g. vai identais 1561. g., izdevums. Tomēr acīmredzami Tevē nav izmantojis vācu vai latīņu MK, kā lasāms piezīmē zem Sējas ziņojuma (1925: 285), bet MK francisko paveidu, šķiet, 1565. g. vai idento, tolaik jaunāko, 1568. g. izdevumu.

Nevienā grāmatā latviešu tēvreize nav precīzi norakstīta burts burtā no pirmavota — publicējumi atšķiras gan formāli, gan rakstības ziņā. Visvairāk no visiem 16. gs. tēvreizes pierakstiem izceļas M. Belska sniegtā, kura pielāgota poļu tēvreizei, mainot ne vien vārdu secību (*Bus praac tows*), bet arī rakstību (*nebess, wßey*). Labākais piemērs, kas pierāda norakstītāju latviešu

³⁷ Savā ziņā shēmu var apvienot ar Draviņa (1965: 26) sniegto, kurā atspoguļotas arī agrākas tēvreizes rokrakstā.

Shēma. Iespējās latviešu tēvrunes hipotētiskie atkalmazmantošanas virzieni

³⁸ Vārds *idents* attiecināms uz latvisko tekstu, bet ne teksta salikumu, t. i., vārdu pārņemšana citā rindā var atšķirties – kā Lācija pirmajos divos izdevumos.

valodas neprasmī, ir *nepamate mums greche mufche/ ka meff nepamat muffe paraduekien*, kur noliegto formu vēl Meringers skaidrojīs ar poļu valodas ietekmi. Ari pārējo publicējumu autori nav pratuši valodu, kas sekmēja lielo tās pašas tēvreizes variantu skaitu — no šobrīd zināmiem 40 latviešu tēvreizes 16. gs. publicējumiem ārņemju grāmatās (ieskaitot šajā rakstā pētītos un visus MK esošos) 29 savstarpēji atšķiras, tātad tikai 11 ir identī kādam citam (sk. iepriekš shēmā).

Avoti

- Bielski, Marcin 1564. *Kronika. tho iesth, Historya Swiata na sześć wiekow, a cztery Monarchie* [...]. Kraków: Mateusz Siebeneycher. Nacionālā Osoliņska institūta eks. [sign. XVI.F.4111]. Digitālā versija: Dolnośląska Biblioteka Cyfrowa; 438. lpp.
- Bielski, Marcin [Joachim Bielski] 1597. *Kronika polska, Marcina Bielskiego nowo przez Ioach. Bielskiego syná iego wydána, W Krakowie: w drukarni Jakuba Siebeneychera*. Jagellonu Universitātes bibliotēkas eks. [sign. BJ St. Dr. Cim. 8691]. Digitālā versija: *polona.pl*; 605. lpp.
- Lazius, Wolfgang 1557. *De gentium aliquot migrationibus, sedibus fixis, reliquijs, linguarumq; initijs & immutationibus ac dialectis, Libri XII* [...]. Basileae: Ioannem Oporinum. VD16 L 849. Gentes Universitātes bibliotēkas eks. [sign. BIB.HIS.t.004964], Bavārijas Valsts bibliotēkas eks. [sign. ESlg/2 H.int. 67], Austrijas Nacionālās bibliotēkas eks. [sign. BE.6.G.33]. Digitālā versija: Münchener Digitalisierungszentrum; 787.–788. lpp.
- Lazius, Wolfgang 1572. *De aliquot gentium migrationibus, sedibus fixis, reliquijs, linguarumq; initijs & immutationibus ac dialectis, Libri XII* [...]. Basileae: Officina Oporiniana. VD16 L 850. Bavārijas Valsts bibliotēkas eks. [sign. Res/2 H.int. 68]. Digitālā versija: Münchener Digitalisierungszentrum; 787.–788. lpp.
- Lazius, Wolfgang 1600. *De gentium aliquot migrationibus, sedibus fixis, reliquijs, linguarumque initijs & immutationibus ac dialectis, Libri XII* [...]. Francofurti: Andreae Wecheli heredes, Claudium Marnium & Ioannem Aubrium. VD16 L 851. Bavārijas Valsts bibliotēkas eks. [sign. 2 H.int. 69], Austrijas Nacionālās bibliotēkas eks. [sign. 207412-D]. Digitālā versija: Münchener Digitalisierungszentrum; 628. lpp.
- Megiserus, Hieronymus 1593a. *Verdolmetschung Deß heyligen Vatter vnsers / in vierzig vnterschiedlichen Sprachen / zusam-men gebracht / vnd zu einer Prob eines grössern in solchen Sprachen fürste-henden Wercks / in Truck verfertigt*. Frankfurt am Mayn: Johann Spieß. Bernes Universitātes Minstergases bibliotēkas eks. [sign. MUE Bong V 41 : 3].
- Megiserus, Hieronymus 1593b. *Specimen quadraginta diversarum atque inter se differentium linguarum & dialectorum; videlicet, Oratio Dominica, totidem linguis expressa*. Frankforti: Iohannis Spiessij. Augsburgas pilsētas bibliotēkas eks. [sign. Spw 1445]. Digitālā versija: Münchener Digitalisierungszentrum.

Thevet, André 1575. *La Cosmographie Vniuerselle d'Andre Thevet Cosmographe du Roy* [...], Tome Second. A Paris: Chez Guillaume Chandiere. Francijas Nacionālās bibliotēkas eks. [sign. FOL-SG BON B-2]. Digitālā versija: Gallica katalogā; 882. lpp.

Literatūra

- Adelung, Johann Christoph. 1806. *Mithridates oder allgemeine Sprachkunde mit dem Vater Unser als Sprachprobe in bey nahe fünfhundert Sprachen und Mundarten*. Erster Theil, Berlin.
- Adiego, Ignasi-Xavier. 2016. Romani or Pseudo-Romani? On the Lord's Prayer in 'Nubian' by Jean-Baptiste Gramaye (1622). *Romani Studies* 26 (2), 175–186.
- Ahačič, Kozma. 2007. Primeri nekaj sklanjatev in spregatev v Megiserjevem *Dictionarium quatuor linguarum* 1592: druga slovnica slovenskega jezika. *Jezikoslovní Zapiski* 13 (1–2), 23–32.
- Arbuzovs, Leonids. 1920. Latvešu tēvreize senos tekstos. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts* 10, 357–362.
- Augstkalns, Alvis. 1930. Par vecajām tēvreizēm. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts* 1, 309–311.
- Barycz, Henryk. 1936. Bielski Joachim. In *Polski Słownik Biograficzny. T. 2: Bezonym Jan — Brownsford Marja*. Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 61–64.
- Berčič, Branko. 1967. V letu 1593 natisnjeni slovenski očenaš. *Knjižnica* 11 (1/4). Zveza bibliotekarskih društev Slovenije, 125–128.
- Bezenberger, Adalbert. 1875. *Litauische und lettische Drucke des 16. Jahrhunderts*. Göttingen: Robert Peppmüller.
- Biezais, Haralds. 1955. Ein neugefundener Text des lettischen Vaterunsers aus dem 16. Jahrhundert. *Nordisk Tidskrift för bok- och biblioteksväsen* 42, 47–54.
- Biezais, Haralds. 1957. Der älteste Text des lettischen Vaterunsers. *Nordisk Tidskrift för bok- och biblioteksväsen* 44, 1–10.
- Breidaks, Antons. 1994. H. Megisers un veclatviešu rakstu valodas sākotne. *Baltu filoloģija* 4, 15–18.
- Brežgo, B. 1939. Kā XVI g. s. vēsturnieki B. Vapovskis un M. Beļskis apraksta Latviju un latviešus. *Sējējs* 10, 1020–1025.
- Budiša, Dražen. 1986. Južnoslavenski tekstovi u Megiserovu djelu »Prob einer Verdolmetschung in fünfzig unterschiedlichen Sprachen«... iz 1603. *Croatia* 17 (24–25), 6–76.
- Carhart, Michael C. 2019. *Leibniz Discovers Asia: Social Networking in the Republic of Letters*. JHU Press.
- Chrzanowski, Ignacy. 1926. *Marcin Bielski. Studium historyczno-literackie*. Lwów-Warszawa: Książnica-Atlas.
- da Silveira Cardozo, Manoel. 1944. Some Remarks concerning André Thevet. *The Americas* 1 (1), 15–36.
- Dini, Pietro Umberto. 2010. *ALILETOESCVR: linguistica baltica delle origini. Teorie e contesti linguistici nel Cinquecento*. Livorno: Books&Company.

- Doblinger, Max. 1905. Hieronymus Megisers Leben und Werke. *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung* 26, Innsbruck, 431–478.
- Döring, J. 1883. Über das angebliche Vaterunser der Heruler, nach Schirren; Vortrag von Dr. K. Bluhm. *Sitzungs-Berichte der kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst nebst Veröffentlichungen des kurländischen Provinzial-Museums, aus dem Jahre 1882*. Mitau: J. F. Steffenhagen und Sohn, 5–11.
- Draviņš, Kārlis. 1955. Bruno tēvreizes avoti. *Ceļa Zīmes* 28, 473–476.
- Draviņš, Kārlis. 1965. *Alltattische Schriften und Verfasser 1*. Lund: Slaviska institutionen vid Lunds universitet.
- Hallam, Henry. 1842. *Introduction to the Literature of Europe in the Fifteenth, Sixteenth, and Seventeenth Centuries* 1. New York: Harper & brother.
- Heinimann, Siegfried. 2018. *Oratio Dominica Romanice: Das Vaterunser in den romanischen Sprachen von den Anfängen bis ins 16. Jahrhundert mit den griechischen und lateinischen Vorlagen*. Walter de Gruyter.
- Hervás, Lorenzo. 1800. *Catálogo de las lenguas de las naciones conocidas: Lenguas y naciones americanas* 1. Madrid: Ranz.
- Hinze, Friedhelm. 1976. Hat Matthäus Prätorius (um 1635–1707) ein „Kurisches“ Vaterunser gekannt?. *Acta Baltico-Slavica* 10, 235–264.
- Jurkiewicz, Jan. 2009. Albertas Vijūkas-Kojelavičius — heruliškos lietuvių kilmės teorijos pradininkas. *Lituanistica* 3/4, 105–115.
- Kabelka, Jonas. 1939. Latviški žodžiai 1603 metų Thesauri Polyglotte. *Archivum Philologicum* 8, 19–21.
- Kazakēnaitē, Ernesta. 2020. *Pasargā no visa jauna* jeb latviešu tēvreize S. Minstera kosmogāfijas izdevumos. *Baltu filoloģija* 29 (2), 55–87.
- Kössinger, Norbert. 2015. Frühe Formen der Auseinandersetzung mit deutschsprachiger Literatur des Mittelalters in Wien. Die Beispiele Hugo Blotius und Wolfgang Lazius. *Jahrbuch für Internationale Germanistik* 2, 25–43.
- Kratochwill, Max. 1965. Wolfgang Lazius. *Wiener Geschichtsblätter* 20 (3), 449–452.
- Kučinskis, Staņislavs. 1969. Latviešu valodas apliecinātājs Hieronims Megisers. *Gaisma* 4, 33–35.
- Lautenbahs, Jēkabs. 1928. *Prof. Dr. J. Lautenbaha Latviešu literatūras vēsture* II. Rīga: Zemneeka domas.
- Le-Long, Jacques. 1723. *Bibliotheca sacra in binos syllabos distincta, quorum prior qui iam tertio auctior prodit* 2. Paris: Montalant.
- Mayr, Michael. 1894. *Wolfgang Lazius als Geschichtsschreiber Österreichs: ein Beitrag zur Historiographie des 16. Jahrhunderts; mit Nachträgen zur Biographie*. Innsbruck: Wagner.
- Meringer, Rudolf. 1895. Ein altes lettisches Vaterunser. *Archiv für slavische Philologie* 17, Berlin: Weidmannsche Buchhandlung.
- Michaud, Louis Gabriel (red.). 1821. *Biographie universelle, ancienne et moderne, ou histoire, par ordre alphabétique* [...] 28, Paris.
- Ozols, Arturs. 1965. *Veclatviešu rakstu valoda*. Rīga: Liesma.
- Prande, Alberts. 1926. *Latvju rakstniecība portretās*. Rīga: LETA.
- Pokrotņiece, Kornēlija. 2012. Grēki un parādi — pamest vai piedot? (Ieskats latviešu senajās tēvreizēs). *Baltistica* VIII priekšs, 111–122.

- Schirren, Carl. 1858. Das Vaterunser des Heruler, als Plagiat erwiesen. *Bulletin histórico-philologi de l'Acad. Im. 16, Melanges russes* 3, 659–674.
- Schirren, Carl. 1859. Das Vaterunser des Heruler, als Plagiat erwiesen. *Bulletin de la Classe Historico-Philologique de l'Académie Impériale des Sciences de St.-Petersbourg* 16, 131–141.
- Schlesinger, Roger, Arthur Stabler. 1986. *André Thevet's North America: A Sixteenth-Century View*. Kingston, Montreal: McGill-Queen's Press.
- Sēja, Pēteris. 1925. Vēl kāds latviešu tēvreizes teksts. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts* 11, 285. lpp.
- Svatek, Petra. 2006. Wolfgang Lazius. Leben und Werke eines Wiener Gelehrten des 16. Jahrhunderts. *Wiener Geschichtsblätter* 61 (1), 1–22.
- Trofenik, Rudolf. 1968. *Das Vaterunser: in vierzig Sprachen: Frankfurt 1593 / Hieronymus Megiser (= Litterae Slovenicae 4)*. München.
- Turowski, Kazimierz Józef. 1856. *Kronika polska Marcina Bielskiego, T. 2, Księga 4, 5*. Sanok: K. Pollak.
- VD16 = *Das Verzeichnis der im deutschen Sprachbereich erschienenen Drucke des 16. Jahrhunderts*. Izmantota elektroniskā versija: <http://www.vd16.de>
- Zēvers, Jānis. 1929. Vecas tēvreizes latviešu valodā. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts* 12, 512–518.

Ernesta Kazakēnaitē
Baltistikos katedra
Baltijos kalbų ir kultūrų institutas
Filologijos fakultetas
Vilniaus universitetas
Universiteto g. 5, LT-01131, Vilnius, Lietuva
ernesta.kazakenaite@flf.vu.lt

Pielikums. Astoņu pasaules aprakstos un tēvreižu krājumos iespiestu 16. gs. latviešu tēvreižu paralēlais korpuss (iespējams apvienot ar MK korpusu (sk. Kazakēnaitē 2020: 80–86)).

Nr.	Datums	Avots	Vārdi						
			1	2	3	4	5	6	7
1	1557	Lazius	TABES	MVS	KAS	TV	ES	ECKSCHAN	DEBBESSIS
2	1572	Lazius	TABES	MVS	KAS	TV	ES	ECKSCHAN	DEBBESSIS
3	1600	Lazius	TABES	MVS	KAS	TV	ES	ECKSCHAN	DEBBESSIS
4	1564	Bielski	Tabes	mus	kaff	tu	es	ekfcan	nebeffis
5	1597	Bielski	TABes	mus	kas	tu	es	ekfcan	nebefsis/
6	1575	Thevet	MVs	tabes	kas	tu	es,	eckschan	debbefis,
7	1593a	Megiser	Mus	tabes,	kas	tu	es	eck- fcan	debbefsis :
8	1593b	Megiser	Mus	tabes,	kas	tu	es	eck- fcan	debbefsis :

Nr.	Datums	Avots	Vārdi							
			15	16	17	18	19	20	21	21a
1	1557	Lazius	TOVVS	PRAATZ	BVSKA	ECKSCHAN	DEBBES	TA		
2	1572	Lazius	TOVVS	PRAATZ	BVSKA	ECKSCHAN	DEBBES	TA		
3	1600	Lazius	TOVVS	PRAATS	BVSKA	ECKSCHAN	DEBBES	TA		
4	1564	Bielski	bus	praatz	tows	ka	ekfcan	nebeff	ta	
5	1597	Bielski	Bus	praac	tows/	ka	ekfcan	nebes	ta	
6	1575	Thevet	touus	praatz	bus	eka	kschan	debbes	ta	
7	1593a	Megiser	toovs	praatz	bus	eka	kschan	debbes	ta	
8	1593b	Megiser	toovs	praatz	bus	eka	kschan	debbes	ta	

Nr.	Datums	Avots	Vārdi					
			29a	30	31	32	33	34
1	1557	Lazius	PAMMATE	MVMS	MVSSE	GRAKE	KA	MESS
2	1572	Lazius	PAMMATE	MVMS	MVSSE	GRAKE	KA	MESS
3	1600	Lazius	PAMMATEMVNS		MVSSE	GRAKE	KA	MESS
4	1564	Bielski	nepamate	mums	greche	mufche/	ka	meff
5	1597	Bielski	Nepamate	mums	greche	mufche/	ka	mes
6	1575	Thevet	pammate	mums	muffe	grake	ka	meß
7	1593a	Megiser	pammate	müs	muffe	grake,	ka	mefs
8	1593b	Megiser	pammate	müs	muffe	grake,	ka	mefs

Paskaidrojumi (zīmes nepieder tēvreizes tekstam)

|| — rindas beigas grāmatā;

* — nav skaidrs, iespējams lasīt arī citādāk;

■ — šādi iekrāsoti lauciņi rāda atšķirību no pirmā attiecīgā darba publicējuma.

Nr.	Vārdi							
	8	8a	9	10	11	12	13	14
1	SCHVVE- TITZ		TOVVS	VVAAR CZ	ENAK	MVMS	TOVVS	VVALSTIBE
2	SCHVVETITZ		TOVVS	VVAAR CZ	ENAK	MVMS	TOVVS	VVALSTIBE
3	SCHVVETITZ		TOVVS	VVAART CZ	ENAK	MVMS	TOVVS	VVALSTIBE
4	Suetzitz		tuoff	vaartz/	enat	mums	Valstibe	tows
5	fweic		twoff	waarc.	Enat	mums	valstibe	tows.
6	fchuuetitz		tous	vuaartz,	Enack	mums	touus	vualstibe,
7	fchvve- titz		tous	vvartz :	enack	mums	tovvs	vvalstibe :
8	fchvve- titz		tous	vvartz :	enack	mums	tovvs	vvalstibe :

Nr.	Vārdi							
	22	23	24	25	26	27	28	29
1	VVVR SAN	SVMMES	MVSSE	DENISCHE	MAYSE	DVTH	MVMS	SCHODEN
2	VVVR SAN	SVMMES	MVSSE	DENISCHE	MAY- SE	DVTH	MVMS	SCHODEN
3	VVVR SAN	SVMMES	MVSSE	DENISCHE	MAYSE	DVTH	MVMS	SCHODEN
4		Semes/	mnffe*	deniße	mayße	dut	mums	fchoden
5		femes.	Mufse	demfe	mayfe	dut	mums	fchoden
6	vurfan	femmes,	Muffe	denifche	maife	duth	mums	fchodeen,
7	vv- fan	femmes:	muffe	deni- fche	maife	duth	mums	fchodeē:
8	vv- fan	femmes:	muffe	deni- fche	maife	duth	mums	fchodeē:

Nr.	Vārdi								
	36	37	38	39	40	41	42	43	44
1	PAMMAT	MVS- SE	PATRA DVEKEN,	NE	VVEDDEM VMS	LOVNA	BADE- CKLE,	PETT	
2	PAMMAT	MVSSE	PATRA DVEKEN,	NE	VVEDDEM VMS	LOVNA	BA- DECKLE,	PETT	
3	PAMMAT	MVSSE	PATRA DVEKEN,	NE	VVEDDEM VMS	LOVNA	BADE- CKLE,	PETT	
4	nepamat	muffe	paraduekien	neuede	mums	veluna	badekle	pet	
5	nepamat	mufseparaduekien.		Ne	vede	mums	veluna	badekle.	Pet
6	pammart	muffe	parradueken.	Ne	euuedde	mums	iouna	badeckle	pett,
7	pā- mart	muffe	parradvekē:	ne	euuedde	mūs	iouna	badeckle	pett :
8	pā- mart	muffe	parradvekē:	ne	euuedde	mūs	iouna	badeckle	pett :

Nr.	Datums	Avots	Vārdi							
			45	46	47	48	49	49a	50	
1	1557	Lazius	PASSARZA	MVMS	NV	VVSSE	LOVNE,			Amen.
2	1572	Lazius	PASSARZA	MVMS	NV	VVSSE	LOVNE,			Amen.
3	1600	Lazius	PASSARZA	MVMS	NV	VVSSE	LOVNE,			Amen.
4	1564	Bielski	paffarga	mums	nu	wβey	leune.			
5	1597	Bielski	pafsarga	mums	na	wfei	lewne.			
6	1575	Thevet	paffarga	mums	nu	vuuffe	ioune.			Amen.
7	1593a	Megiser	paffarga	mums	nu	vuuffe	ioune.			Amen.
8	1593b	Megiser	paffarga	mums	nu	vuuffe	ioune.			Amen.

SUMMARY

***Nepamet mums grēkus mūsu* ('Don't forgive us our trespasses')
or *The Lord's Prayer* in Latvian in 16th Century Cosmographies and
Collections of the Lord's Prayer**

Ernesta KAZAKĒNAITĒ

The article focuses on *The Lord's Prayer* in Latvian published in 16th century Cosmographies and Collections of the Lord's Prayer. In some sense, this study is a continuation of my previous research about Johann Hasentödter's prayer in the Cosmography of Sebastian Münster (see Kazakēnaitē 2020). Although all writers — Wolfgang Lazius, Marcin and Joachim Bielski, André Thevet and Hieronymus Megiser — are known to Old Latvian writings researchers, there are some more details that are specified in this article.

First of all, despite the confusion in the literature about the Collection of the Lord's Prayer by Megiser, it should be stated that his first collection was published in 1593, not 1591 or 1592. The German and Latin editions of this collection were published simultaneously in that year. Both contain the Latvian prayer.

Secondly, though all the publications contain relatively different versions of the Latvian prayer, they all had the same primary source — Hasentödter's prayer. All the cosmographies that were analyzed in this article had a direct connection to some of the Cosmography of Sebastian Münster (further — MC) editions. For example, Lazius took the prayer from the 1550 or identical 1553 MC German edition; Bielski used one of the 1550–1561 German editions of the MC (perhaps the 1558 or identical 1561 edition); but Thevet's publication most likely consulted the 1565 or identical 1568 French edition of the MC. Only one of the analyzed sources had no direct connection to the MC, namely, Megiser seemingly took his prayer from Thevet's Cosmography.

Thirdly, in none of these books is the Latvian prayer identical to the primary source — it differs both formally and in writing. The most different of all the Latvian versions of *The Lord's Prayer* published in the 16th century can be found in the book *Kronika. tho iesth, Historia Swiátá na βešć wíekow* (1564) by Marcin Bielski, republished later in 1597, with some changes by his son Joachim Bielski. What is notable, is that the main text of *The Lord's Prayer* is in

Polish while the Latvian translation is in a smaller font under the relevant Polish words. It is obvious that neither Bielski nor the other cosmographers who published *The Lord's Prayer* in Latvian knew this language. It is well illustrated by the following example from Bielski's book — *nepamate mums greche muſche / ka meff nepamat muſſe paraduekien* 'don't forgive us our trespasses, as we don't forgive those who trespass against us' — where instead of 'forgive' Bielski used 'don't forgive'. The lack of Latvian language understanding contributed to a large number of the variants of one particular text. Out of the 40 currently known publications that have their root in Hasentödter's prayer, at least 29 variants could be counted in the first fifty years after it appeared, although some of them differ slightly, e. g. only in orthography.

PSEUDOMITOLOGEMOS *MILDA* KILMĖ

Rolandas KREGŽDYS

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Lingua factiosi, inertes opera
(Plautus *Bacchides* III.6.13)

1. Mitonimo *Milda* paminėjimas rašto šaltiniuose. Archeologijos radiniai

Pirmasis mitologemą *Milda* ‘meilės ir koketavimo deivė’, įvardytą lietuvų *Venera*¹, XIX a. paminėjo istorikas romantikas Teodoras Narbutas. Jis

¹ Baltų ir antikos kultūrų paralelių paieškos pradžia siejama su Renesanso epocha (plačiau žr. [ir literatūrą] Dini 2010: 148). Tokio polėkio vedini kai kurie dabarties mitologijos tyrėjai stengiasi gretinti šių 2-ų, dažnai gerokai besiskiriančių, civilizacijų ypatumus, pvz., teonimus, neatsižvelgdami į jų kilmę. Tenka apgailestauti, kad *lietuvių Veneros* autentiškumas dažnai grindžiamas kitų ide. tautų dievybių — senųjų graikų Afroditės ar romėnų *Veneros* kultu (žr. Balsys 2009a: 152):

(1) pamištama nurodyti itin svarbų mitologijos faktą — introdukcinį antikos mitonimo *meilės deivė* statusą, mat Afroditė nėra paveldėto resp. praide, laikus siekiančio panteono deivė, bet kultūrinis **finikičių skolinys** (žr. Nilsson 1949: 132; Larson 2007: 114; Burkert 2011: 235). Šis teiginys argumentuojamas ne tik minėtos deivės vardo paminėjimo stoka Mikėnų laikotarpio rašto paminkluose, bet ir šios dievybės ankstyviausių atvaizdų (aukso lakštuose, tvirtintuose ant drabužių [žr. Nilsson 1949: 18]) atlikimo technika, būdinga **neide**. tautoms (žr. Burkert 2011: 72, 88). Akcentuotina, kad ir teonimas gr. Ἀφροδίτη **neide**. kilmės resp. siejamas su semitų šaknimi *prd* ‘balandis’ (žr. Beekes I: 179). Jos kulto ypatumų etiologija koreliuoja su semitų tautų senųjų deivių latrija (plačiau žr. Dowden 2007: 48);

(2) neakcentuojama, kad italikų deivės *Venus* kultas yra anksčiau minėtos graikų Afroditės religinio garbinimo imitacija (žr. Wissowa 1912: 48, 62, 242, 245, **288–289**; Altheim 1938: 295; Orlin 2007: 62).

Deivės *Mildos* istoriškumą taip pat mėginama verifikuoti, pasitelkus baltų kaimynų — šiaurės germanų ir rytų slavų tautų panteonų deivių, neva siejamų su uzema ‘meilės dievybė’, kulto atitikmenis (žr. Balsys 2009a: 153, 2019: 179).

Šiaurės germanų deivė *Freyja*, turėjusi daugybę meilužių (ne tik dievų, pvz., Odiną, bet ir nykštukų bei žmonių, pvz., Ottarą [žr. Lindow 2001: 26, 79, 99, 127]), iš tiesų buvo siejama **ne** su meile — tauriu jausmu (plg. Balsys 2009a: 153), bet su vitališko seksualumo, seksualinės potencijos funkcija (žr. Gundarsson 1993: 23, 42), krikščioniškuoju laikotarpiu imta vadinti **kekše** (žr. Gundarsson 1993: 40), mat *Sörla tháttir* aprašytas jos sanguliavimas su 4 nykštukais, mainais į aukso vėrinį (žr. Lindow 2001: 127). Tokia šios deivės uzema siejama su pirmine vaisingumo dievybės funkcija (žr. Gundarsson 1993: 41).

Rytų slavų dievybė *Mokoš*, kurios meilės funkciją pabrėžė Rimantas Balsys (2009a: 153), iš tiesų **nesietina** su tokia uzema, nors senuosiuose raštuose (apie šios mitologemos paminėjimą juose plačiau žr. Michailov 2017: 34, 36–38, 41, 43, 52–54, 126; SD I: 207–208) miglotai užsimenama apie seksualinės plotmės dievybę (žr. Urbańczyk 1947: 31). Vis dėlto

taip pat nurodė kitą šios deivės vardą *Alexota*² (žr. Narbutt 1835: 61). Šis romantizmo atstovas labai detalai aprašė mitologinio personažo kultą: deivė *Milda* garbinta balandžio mėnesį (dar žr. 11 išn.), ypatinga jos godojimo vieta — Kauno apylinkės (Aleksotas³), kur tarpo puikiausios gėlės, o šių duomenų pateikėjas čia pats yra matęs meilės užkalbėtojų, vadintų *Mildawnikas* ar *Milduwnikaj*, t. y. Mildos šventikų; ji taip pat buvo garbstoma Vilniaus Antakalnyje, Šv. apaštalu Petro ir Povilo bažnyčios vietoje (žr. Narbutt 1835: 61–62, 91). Deivė *Milda*, pasak T.Narbuto, turėjo sūnų, sparnuotą nykštuką — meilės dievaitį / lietuvių Kupidoną, vardu *Kaunis*, dar vadintą *Pizio* (žr. Narbutt 1835: 91). Ji keliavo dangaus skliautu oro vėžimaityje, tempiamame 2-ų baltų kaip sniegas balandžių (žr. Narbutt ibd.).

Ludwikas Adamas Jucewiczius (1846: 306) patikslino deivės šventyklos vietą buvus Vilniuje, dabartinėje Trijų kryžių, arba Kreivojo ar Plikojo, kalno vietoje.

Józefas Ignacas Kraszewskis (1847: 118), perpasakodamas T.Narbuto tekstą, ne tik nurodė mitologemos pamatinę lytį (žr. 2 poskyrį), bet ir antrinį mitonimo statusą, t. y. suponavo Mildą esant deivės Laimos vieną hierofanijos variantų, segreguodamas pastarosios meilės funkciją. Jis taip pat įvardijo naują uzemą 'laisvės ir prabangos deivė' (žr. Kraszewski 1847: 119). Kai kurie tyrėjai šio autoriaus teiginius vertino labai pozityviai, mat, jų teigimu, „Kraševskio raštai suvaidino nepaprastai didelį vaidmenį atgimstančioje, lenkiškai kalbančioje bei skaitančioje lietuvių inteligentijoje“ (Dundulienė 1991: 20).

Aleksanderis Połujański (1859: 347–350), remdamasis Józefinos Osipowskos romantizmo dvasia persmelktos apysakos *Wajdelotka: powieść z I-szej połowy XIII wieku, oparta na podaniach z kronik litewskich* (Warszawa, 1844) fabula, pirminę T.Narbuto informaciją pakeitė iš esmės, teonimu skelbdamas esant tik Aleksotą (*Alexota*) — grožio ir meilės deivę, garbintą balandžio mėnesį ant jai skirtos kalvos, ant kurios augo puikios liepos, ir slėnyje, kur skambėjo giesmės ir tarpo gėlės, buvo deginamas gintaras.

tyrėjai linkę abejoti tokia šios deivės funkcija, mat ji buvo tapatinama su gimdyvių, namų ūkio, gyvulių globėja (žr. Urbańczyk 1947: 31–32; Michailov 2017: 90, 110). Spėjama, kad pirminė *Mokoš* uzema — *'drėgmės dievybė' resp. rekonstruojama prolytė prasl. **mokoš* / **mokoša* 'drėgmės, lietaus deivė' (žr. ESSJ XIX: 131–134; dar žr. Luczyński 2012: 10–11). Vadinasi, romantikų postuluojama *taurios meilės dievybės* mitologema baltų kaimynams slavams ir germanams **ne**būdinga.

² Apie ją žr. LE I: 104; Osiński I: 120; dar žr. Balsys 2019: 176.

³ Anot Alvydo Butkaus (2000: 147–148), šis toponimas „<...> vargu ar galėjo būti žinomas lietuviams pagonims, kadangi jo šaknis graikiška: *Aleks-* (iš *Alekso*, o šis iš *Aleksandro*). Šis vardas į lietuvių vardyną galėjo patekti tik po krikšto, t. y. po XIV a. O jei jis žinotas ir anksčiau, tai vargu ar pagonių deivei galėjo būti duotas krikščioniškas vardas“.

Aleksotos šventykla stovėjusi prie pat Nemuno, kuriuo šiai deivei kaip auka buvo plukdomi aromatingi vainikai. A. Połujański neigė buvus kokių nors Aleksotos atvaizdų ar stabų. Mildos vardu šis Lenkijos miškininkas ir Suvalkijos kraštotyrininkas vadino vaidilutę, kunigaikščio Erdvilo dukterį, garsėjusią grožiu. Ją pamilęs dainius Dangerutis buvo įskustas Mildos pamotės Gertrūdos, taip pat mylėjusios šį jaunuolį. Jis buvo apkaltintas ryšiais su krikščionimis resp. senojo tikėjimo ir tėvynės išdavyste. Istorija baigėsi laimingai: Milda ir Dangerutis buvo išgelbėti, pakrikštyti.

Pranė Dundulienė (1982: 415, 1990: 114, 1991: 218, 317; LM III: 201–202), remdamasi anksčiau minėtų autorių pasakojimais, T.Narbuto pasakojimą šiek tiek pakeitė, teigdama, kad deivės Mildos pagrindinė šventykla buvo ne Kauno apylinkėse, o Vilniaus Antakalnyje, išvardijo du archeologijos radinius⁴ — 3 colių žalvarinę ir sunaikintą 0,5 uolekčio švininę statulėlę, neva vaizduojančias meilės ir laisvės deivę. Deja, tokiu tvirtinimu reikia abejoti dėl faktografijos neatitikimo, mat (α) T.Narbutas (žr. anksčiau) ir J. I. Kraszewskis (1847: 119) nurodė, kad Milda įsivaizduota skrendanti oro vežimu, tempiamu 2-ų balandžių, o P. Dundulienė (ibid.) švininę statulėlę apibūdino kaip nuoga moterį, laikančią puokštę gėlių⁵; tiesa, J. I. Kraszewskis (1847: 127) abejodamas teigė, kad gėlės — Mildos, Laimos ar žemės atributas; (β) apie Kaune rastą skulptūrėlę T.Narbutą laišku, ir dabar saugomu Mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos rankraštyne, informavęs Szymonas Ławrynowiczius aiškiai nurodė, kad tai buvo deivės Veneros, o **ne** Mildos atvaizdas (žr. Balsys 2019: 178).

Vadinasi, minėtų archeologinių objektų vertė vertintina kaip niekinė, t. y. jokių autentiškų materialinės kultūros radinių, patvirtinančių *deae artis amatoriae Lithuanorum* — lietuviškosios Veneros egzistavimą, iki šiol nerasta.

2. Mitologemos *Milda* tyrimų apžvalga ir galimos baltų kalbų refleksijos

Esama kelių, kardinaliai skirtingų, šio mitologinio vardo vertinimų: vieni tyrėjai jį priskiria pramanams⁶, plg. „Einige von solchen falsifizierten Namen der Göttinnen kamen auch in das nationale Namengut <...> *Milda* — bei Narbut „Göttin der Liebe und der Freijung““ (Savukynas 2001: 98); kiti,

⁴ Apie juos dar žr. LM II: 170, 234–235; Balsys 2009a: 151, 2019: 178.

⁵ Šis vaizdinys labai primena antikos Veneros, vainikuotos rožių vainiku, vaizdavimą monetose (žr. Osinski III: 620).

⁶ Žr. Brückner 1904: 19; Šmits 1926: 59–60; Pearce 1952: 146; Biezais 1975: 321; J. Balys — JBR II: 57, 222, 351; N. Vėlius — LM I: 53; dar žr. 3 išn.

nepateikdami jokios mitologinės ar etimologinės onimo analizės, nebent, jų nuomone, bendrašaknius istorinius onimus (t. y. homoformas), nurodo šį teonimą esant seną ir autentišką⁷. Esama tyrėjų, kurie savo pozicijos aiškiai neišsako: vienur teigia, kad lietuvių meilės deivės būta (žr. Balsys 2009a: 152–153, 2019: 178–179), kituose savo veikaluose mitonimo *Milda* istoriškumą neigia (žr. Balsys 2007: 148). Tik nedaugelis mitologų ėmėsi aptarti šio T. Narbuto veikale užfiksuoto mitonimo kilmės problemas (žr. 2 psokyrį).

Detalizuojant mitologemos *Milda* autentiškumo kriterijus, pirmiausiai pasitelktina folkloro ir onimų sąvadų faktografija, kurios tikrumu neabejojama, mat ji reflektuoja gyvąją tradiciją.

Antanas Juška (1881: 314) 882 dainos 2-ame posme mini asmenvardinę veliuoniškių vartotą lytį *Milda*:

Viėna bŭvu Ālda,
 Aŭtrà bŭvu **Milda**,
 O ši trečià jauniausióji
 Bŭvu mánu miéla⁸.

Šios formos istoriškumui nustatyti lemiamos įtakos gali turėti šalia pavartotas hipokoristikas avd. lie. *Ālda* (← avd. lie. *Aldonà* [žr. Kuzavinis, Savukynas 1994: 65]), t. y. neatmestina galimybė, kad ir užfiksuotas antroponimas *Milda* taip pat reflektuoja **trumpinį**⁹, t. y. vieną avd. lie. *Matilda* (žr. Salys 1983: 235; Kuzavinis, Savukynas 1994: 265) variantų resp. **M[at]ilda*, plg. avd. la. *Milda* ← avd. la. *Matilda* (plg. Siliūš 1990: 234, 240; dar žr. 27 išn.), avd. blr. *Мільда* ‘Milda’ ← avd. blr. *Маўільда* ‘Matilda’ (Uscinovič 2011: 141). Tiesa, Antanas Salys (1983: 237), nors ir abejodamas, avd. lie. *Milda* priskyrė autentiškoms formoms, paminėdamas ir 1-ąją jo reikšmę ‘vadinamoji senovės lietuvių deivė’.

Latvių ir gudų vardo *Matilda* ↔ *Маўільда* ir jo trumpinio *Milda* ↔ *Мільда* kilmę, matyt, reiktų sieti su avd. v. *Mathilde* (žr. toliau), o rytų slavų — dar ir su lenkų kalbos tarpine lytimi avd. s. le. *Mat(h)ildis* (fem. [SEMSO V: 104, 166]) (→ avd. le. *Matylda* [žr. schemą]), suponuota avd. v. v. a. *Mahtilda* / *Mat(h)ild(a)* / *Mat(h)ildis* (→ avd. v. *Mathilde* ‘Matilda’ [žr. Förstemann 1856: 898–899; Socin 1903: 45, 126]) ← sub. s. v. a. *maht*

⁷ Žr. Hanusch 1842: 244; Lelewel 1863: 209, 471; Kviklys 1965: 290; Salys 1983: 237; Zinkevičius 1985: 76, 2008: 554; Baldžius 2005: 337; Zemzare 2011: 247; Bětáková, Blažek 2012: 129.

⁸ Vakarų aukštaičių kauniškių veliuoniškių formos praet. 3 sg. *bŭvu*, pron. poss. *mánu* reflektuoja nekiričiuoto sutrumpėjusio *ō > ū* kaitą (plačiau žr. Grinaveckis 1961: 115, 117).

⁹ Plg. Lietuvoje vartojamus (ar vartotus) kalendorinius antroponimus ir jų trumpinius: *Angela* ↔ *Gela*, *Emilija* ↔ *Milė*, *Talida* ↔ *Lida* ir kt. (žr. Salys 1983: 286).

‘jėga, galia ir kt.’ + sub. s. v. a. *hiltja* ‘dvikova, peštynės’ (žr. Schützeichel 2012: 151, 213; Pott 1859: 246).

Akcentuotina, kad avd. (pavardžių) le. *Milda, Mildo*¹⁰ (žr. SNWP VI: 365) kilmė dėl šaknies balsio *-i-* nesiejama su pavarde le. *Matylđa* (SNWP VI: 258) ← avd. (vardas) le. *Matylđa*.

Lietuvių vardo *Milda* iš tiesų būta populiarus — vartotas net kompozitas avd. lie. *Mildgita* ← *Milda* + *Gita* (žr. Salys 1983: 286).

Tenka apgailestauti, kad iki šiol stengiamasi pagrįsti analizuojamo mitonimo uzemos ‘meilė’ autentiškumą, siejant jį su visai skirtingos kilmės leksemomis, plg. mėginimą 1884–1886 m. *Auszros kalendoriuje* užfiksuotą mėnesio¹¹ pavadinimą *mylitis* ‘gegužis’ (LAK 1884: XII), *militis* ‘t. p.’ (LAK 1885: VIII), *mylytis* ‘t. p.’ (LAK 1886: 9) interpretuoti kaip „<...> prūsų *milijit* (*mylėti*), giminingo lietuvių *mylėti*, latvių *mīlet* „mylėti“, lenkų *miłować* „mylėti““ (Balsys 2009a: 150, 2019: 177) refleksiją, mat „<...> gegužės mėnuo vis tiek laikytinas meilės mėnesiu“ (Balsys ibd.).

Ruth L. Pearce (1952: 146) lie. dial. *Militis* buvo linkusi priskirti knyginiais žodžiams resp. neologizmams, nors tikėtina, kad ši leksema — Rytprūsiose vartotas germanizmas hibridas, kuriuo įvardytas sėjai paruoštos žemės laikas¹²:

¹⁰ Minėtina, kad lenkų pavardės, kilusios iš vardo resp. avd. le. *Milde* (masc. / fem. [SNWP ibd.]) ← s. le. *Milde* (masc.), kilmę vakarų slavų antroponimų tyrėjai (SEMSO V: 175) linkę interpretuoti dvejopai, t. y. šis onimas siejamas su:

(1) adj. v. v. a. *milte, milde* ‘geras, geranoriškas, draugiškas; kantrus’ (MLex I: 2139);

(2) adj. s. saks. *mildi* ‘galeistingas, draugiškas, mandagus; romus, drovus; dosnus’ (Tiefenbach 2010: 273), adj. s. v. a. *milti* ‘dosnus; geras, švelnus’ (Schützeichel 2012: 224).

Abu minėti asmenvardžiai s. le. *Milde, Mildo* traktuojami kaip **ne**aiškios kilmės (žr. SEMSO VII: 395).

¹¹ T.Narbuto (1846: 297) sukurtas, o L. Jucewicziaus (1846: 306) ir J. I. Kraszewskio (1847: 258) pakartotas mėnesio pavadinimas *Mildwinis* (*Mildziu*) ‘balandis’ / *Mildwinis* ‘gegužė’ (žr. Skardžius IV: 37; Pearce 1952: 132, 146) mitonimo *Milda* autentiškumo gynėjų, nors ir nenoriai, priskiriamas pramanams (žr. Balsys 2019: 177).

Minėtina, kad balandžio mėnesio sąjasa su T.Narbuto sukurtu mitonimu *Milda* yra italikų mitologijos realių imitacija, mat būtent balandis buvo siejamas su deive Venera (plačiau žr. Wissowa 1912: 288).

¹² Plg. Theodoro Lepnerio (1744: 110) XVIII a. Rytų Prūsijos gegužės mėnesį vykdyto pagrindinio žemės ūkio darbo apibrėžtį: „Der May, Semen, von Seti fāen, weil als denn die Sommer=Saar am häufigsten ausgefāet wird“ resp. **Gegužis, sėmuo, iš sėti, nes tuomet vasarajos dažniausiai pasėjamas**.

Dar plg. teiginį, kad „XIX a. Lietuvoje sėti būdavo pradedama maždaug vienodu laiku — balandžio, **gegužės** mėnesiais <...> 1819 m. Kauno paviete žirniai, pupos, lęšiai, avižos, vasariniai rugiai ir kviečiai buvo pasėti paskutinėmis balandžio dienomis, miežiai, linai — **gegužės** pabaigoje <...>“ (Dundulienė 1963: 150).

lie. dial. (RPr.) *mylitis / militis / mylytis*¹³ ‘gegužis’ ← lie. dial. (RPr.) **milytis* ‘išpurentos / sėjai paruošos žemės mėnuo = gegužis’ ← v. dial. (RPr.) *Mill / Müll* ‘puri, išpurenta žemė; dulkės ir kt.’ (Fr II: 64, 77) + suff. lie. **-ījō-* (*n. qualitatis*)¹⁴.

Visai kitos kilmės *mild-* konstrukto homoformos — lietuvių hidronimai ir toponimai:

- (α) hidronimai — *Мильдануня* šlt. (Kretkampis — Šk [žr. Sprogis 1888: 188]), *Mildupis* ‘upelis, sutekęs su Merkiu, tekęs per Perloją’ Vrn (BNPK — Stasio Dabušio duomenys; AVK; Vanagas 1981: 215);
- (β) toponimai — *Milda* k. Mrk (AOV 124; AVK; BNPK) ↔ *Milda / Milda* ‘Lydekininkų kaimas Alytaus r.’ (AVK), *Mildos slėnis* Sd (Balsys 2009: 138), *Mildany* 1611 k. Šd (AOV [IŠK]) ↔ *Milduny* k. Viln (SGK 881) ↔ *Милдуна* k. Viln, *Милдуны* k. Viln (SVV 31, 42), *Mildziuny* k. Viln (SGK 104) ↔ *Мильдзюна* k. Viln, *Мильдзюны* k. Viln (SVV 27, 37), *Mildiškių valakas* Všn (AVK) ↔ *Mildiškės* k. Všn (IŠK, VRM), *de Mildinieny* k. 1690, *de Milduny* k. 1697 (KMChr 11 [IŠK]).

Visų šių toponimų ir hidronimų etimologija neišiki dėl šaknies struktūrinio elemento *-i-* (plg. Vanagas 1981: 215). Minėtina, kad anksčiau išvardytų vandenvardžių (resp. *α* grupės onimų) kilmę nustatyti nesudėtinga, pasitelkus lengvai pagrindžiamas etiologijos alternantus, plg. hidr. lie. *ruczaj Meldenupis*¹⁵ 1796 upl. Klm (IŠK), *Mélda* up. Trg ↔ *Méldé* upl. Pgg, *Meldutiškaitė* b. Mrk, *Meldinė / meldzinė*/ b. Srj, *Meldinis* ež. Sn, *Meldikupė* up. Trg, *Meldynas* ež. (dab. Dringių ež.) Všn (AVK; dar žr. Bilkis 2008: 162) — visų jų šaknis siejama su sub. lie. *méldas* ‘viksvinių šeimos augalas (*Scirpus*); nendrė’¹⁶ (LKŽe; dar žr. Vanagas 1981: 209–210; Bilkis 2008: 281, 285), t. y. augalu, gausiai vešintiu vandens telkiniu priekrantėse, plg. *Ežero pakraštyje auga švendrės, meldai* (LKŽe). Vadinas, galima spėti, kad vandenvardžių *Мильдануня* ↔ *Mildupis* šaknies *-i-* antrinis resp. *ne*etimologinis, atsiradęs dėl regresyvinės asimiliacijos, plg. *M-ī-ldup-i-s* ← **M-e-ldup-i-s* (↔ *ruczaj Meldenupis*).

¹³ Zigmo Zinkevičiaus (1966: 108) teigimu, Rytų Prūsijos lietuviai pailgindavo tautosilabinio junginio *-il-* pirmąjį dėmenį. Ši taisyklė tinka argumentuoti ir minėto germanizmo šaknies balsių *-i-* ↔ *-y-* įvairavimą, mat v. dial. (RPr.) *Mill* suponuoja trumpąjį *ī* (uždaras skiemuo). Vadinas, pirminė šio mėnesio pavadinimo forma suponuoja šaknį **mil-*.

Minėtina, kad šaknies *mil-* ↔ *myl-* balsio kokybės įvairavimas užfiksuotas prūsų onimuose, plg. avd. pr. *Mildenne* ↔ *Myldenne*, *Miluke* 1412 ↔ *Myluke* 1396 ir kt. (žr. Trautmann 1974: 59).

¹⁴ Apie šią priesagą plačiau žr. Ambrasas 2000: 135–136; Kregždys 2006: 161–163; dar žr. Skardžius I: 354–356.

¹⁵ Dar plg. top. lie. *Мельденунь* dr. Krž (žr. Sprogis 1888: 185).

¹⁶ Plg. hidr. lie. *Maldėnis* up., *Maldupis* up., *Maldžiupis* up. ← sub. lie. *máldas* ‘meldas — viksvinių šeimos augalas (*Scirpus*)’ (žr. Vanagas 1981: 202).

Identišką resp. regresyvinės asimiliacijos suponuotą šaknies balsio *-e-* → *-i-* kaitą reflektuoja ir top. la. *Mīldeni*², *Mildiņi* (žr. Endzelīns 1961: 437), plg. top. la. *Meldine* pv., *Meldines* pv., *Mēļdiņi*, *Mēļdiņi*, *Mēļdi*, *Mēļdiņu sudmalas* (Endzelīns 1961: 406; Plāķis 1939: 477) ← sub. la. *mēļdi* ‘meldai ir kt.’ (ME II: 594–595). Tiesa, top. la. *Mīldeni*² gali suponuoti ir struktūrinių elementų *-i-...-e-* metatezę resp. **M-e-īd-i-ni*² → *M-i-īd-e-ni*².

Todėl Aleksandro Vanago (1981: 215) spėjimas, neva „Mild-upis <...> Gal iš avd. *Milda*“, koreguotinas iš esmės.

Sudėtingesnis **β** grupės vietovardžių etiologinės raidos aiškinimas — sie-
tinias ir su hipokoristikų vartoseną, plg. hydr. lie. *Mēldikupė* up. (žr. anksčiau) **trumpinį** hydr. lie. *Mēldė*¹⁷ up. Trg (žr. Vanagas 1981: 209), t. y. analizuojant top. lie. *Milda* / *Milda* ir kt. kilmę, išskirtini du šių onimų struktūrinių elementų kitimo būdai:

- (1) anksčiau minėta regresyvinės asimiliacijos suponuota *-i-* ← **-e-* kaita, plg. *Mildany* 1611 k. Šd, *Милдуньы* / *Mildziuny* k. Viln ↔ *Meldūnė* mšk. Alz (LMV 140), *Meldžiūnai* (Lauksodis — Pkr [LATŽ 179]); *Mildiškių valakas* ↔ *Mildiškės* k. **Všn** ↔ *Meldaikiai* k. **Všn**, *Mēldiškės* k. Sdk (AVK), *Meldiškės* mš. Vdn (LMV 140), *Meldēniškės* pv. Vrn (BNPK; AVK);
- (2) hipotetinių trumpinių vartoseną resp. *Milda* / *Milda* k. Mrk ← **Mildagiškė* / *Mildegiškė* (↔ *Mildegiškė* pv. / dr. Tv [AVK]) ← sub. lie. dial. *mīlas* ‘storas veltas vilnonis namų darbo audeklas’ (LKŽe; dar žr. PPAŽ I: 653–654) + sub. lie. dial. *degatis* ‘didelis karštis’ **Vs** (LKŽe)¹⁸, t. y. suponuotina protosemema **milo* gamybos vieta (tuo garsus kaimas)¹⁹, mat gamindami šį audinį, žmonės patalpindavo jį į kubilą ar lovį ir mindžiodami užpildavo „<...> **šiltu** vandeniu ir **karštu** pelenų šarmu. **Dzūkijoje** audinį apipildavo **karštu** vandeniu ir daužydavo kultuve“ (LEEŽ 185; dar žr. Dundulienė 1982: 143, 1991: 129) ↔ „Suveltą m. **karštai** nuspausdavo“ (LE XVIII: 435).

Šis audinys lietuvių²⁰ buityje turėjo ypatingą reikšmę: jis naudotas sernėgoms siūti, pumilčiai ir mileliai — vyriškiems kostiumams bei moteriškiems drabužiams (žr. Dundulienė 1991: 131, 140, 142, 146–147).

¹⁷ Plg. šio vandenvardžio variantą *Mēlda* up. Trg (AVK).

¹⁸ Dar plg. sub. lie. dial. *degamā* ‘karštis’ Arm (LKŽe).

¹⁹ Plg. žemaičių toponimus: *Mildagė* k. Tl, *Mildagės kaimas* Všov, *Mildagio kálnas* Janapolės apylinkė (AVK).

²⁰ P. Dundulienė (1991: 141) teigė, kad kuršiai iš juodo milo siūdavo gedulingas juodskraistes.

Vakarų baltų onimų²¹ registruose užfiksuotas avd. pr. *Milde* 1361. Šis antroponimas buvo vartojamas Varmėje (minimas *Altkirch* kaimo šalia Gutstado žemių dovanojimo akte) — juo įvardytas prūsų raitelis *Milde* resp. „eques prut.“ (CDW II: 332, 636) ir Semboje (žr. Trautmann 1974: 59). Pabrėžtina, kad šis onimas vartotas įvardyti kilminguosius²² minėtų Prūsijos sričių gyventojus, pvz., riterius, dažniausiai vokiečius, o ne vakarų baltus. Todėl visiškai tikėtina, kad avd. pr. *Milde*²³ — vakarų germanų²⁴ **skolinys**, mat avd. v. *Milde* germaniška kilmė abejonių nekelia²⁵ (plačiau žr. Blažienė 2018: 243; dar žr. Pott 1859: 144, 283), plg. germanizmą avd. s. le. *Milde* (žr. SEMSO V: 175).

Šį vardą Reinholdas Trautmannas (1974: 59) lygino su top. pr. *Milden* 1420, *Mylditen* 1405 (žr. Gerullis 1922: 99; dar žr. Blažienė 2005: 121), plg. Georgo Gerullio (1922: 98–99) identišką nuomonę.

Vis dėlto pirmiausiai avd. pr. *Milde* reiktų lyginti su bendrašakniais asmenvardžiais: avd. pr. *Ditte Mildekyn* 1408, minimu Brandenburgo (Varmės miesto) komturų įsakuose; avd. pr. *Mildenne*, užfiksuotu Semboje sudarytuose dokumentuose, nors šiuo vardu vadintas vyras buvo gimęs Vėluvoje (v. *Wehlau*; nuo 1946 m. — *Znamenskas*), t. y. Notangoje bei avd.

²¹ Minėtina, kad avd. pr. *Mildawtz* 1341 (žr. CDW II: 3–4; Trautmann 1974: 59) su analizuojamu mitonimu *Milda* nesusijęs, mat reflektuoja dūrinį pr. **Mil-* (← avd. pr. *Mile* 1363 [Trautmann ibd.]) + pr. **Dautis*, plg. avd. s. lie. *Dautis* → avd. lie. *Dautas* (žr. Zinkevičius 1977: 134, 230, 2008: 308).

²² Plg. Sembos prūsų baudžiauninkų vardus, reflektuojančius šaknį pr. *meld-*: avd. pr. *Meldico*, *Meldite* (žr. Trautmann 1974: 57). Šie vardai, spėtina, suponuoja pravarde, sietinas su sub. pr. *mealde* ‘žaibas’ E 52, t. y. pr. **mēlde* ‘t. p.’ (su cirkumfleksiniu *-ē-*: **mēlde*) < verb. bl.-prasl. **meld-* / **mald-* / **mild-* (**muld-*) ‘žaibuoti, griauti’ = *trinti, malti; žaibuoti, griauti < verb. ide. **meldh-* / **moldh-* / **mūdh-* ‘t. p.’ (plačiau žr. PEŽ III: 116–117), plg. avd. (pravardes) lie. *Žaibas* ‘ūmaus būdo ir kvailas; greitakalbis, didelės apatinės lūpos (jo drūtabalsis kaimynas pramintas *Perkūnu*)’, *Žaibukas* ‘greitas, landus vadovas’ (žr. Butkus 1995: 455). Dar plg. top. pr. *Melldigklaukē* 1542 ← avd. pr. *Meldico* (plačiau žr. Deltuvienė 2006: 35, 48, 176, 389).

²³ Pasitaiko asmenvardžių, kurių šaknies *-e-* autentiškumas kelia pagrįstų abejonių, plg., pvz., avd. pr. *Melde*, paminėtą Kristburgo fiskalinių dokumentų rinkiniuose, į kuriuos įtraukti Pagudės *Kersiten* (le. *Rychlikt*) valstybinio turto surašymo duomenys (žr. Trautmann 1974: 57). Galima atsargiai spėti, kad šio onimo, kuriuo galbūt įvardytas kilmingas turto savininkas (spėtina — vokietis), šaknies *-e-* reflektuoja (a) regresyvinės asimiliacijos suponuotą kaitą, t. y. *-e-* < *-i-* resp. *M-e-ld-e* ← *M-i-ld-e*; (b) pirminį *-i-* dėl Prūsijos dokumentuose pasitaikančios grafemų *i* ↔ *e* alternacijos, plg. avd. pr. *Milucke* 1398, *Miluke* 1412 ↔ *Melucke*, *Meluke*, *Melwke* 1398 ir kt. (žr. Trautmann 1974: 59–60).

²⁴ Šio antroponimo galimas substratinės lytis žr. 10 išn.

²⁵ Dar plg. Saksonijos-Anhalto hidronimą — upės pavadinimą *Milde* (→ *Mulde*) < verb. ide. **mel-* / **mil-* ‘smulkinti, sutrinti’ (žr. Greule 2009: 152; DO 213, 420), Tiuringijos oikonimą *Milda* (žr. DO 420; dar žr. Blažienė 2018: 243).

Tiesa, Anatolijus Nepokupnas manė, šį onimą esant prūsišką (žr. Nepokupnyj 1976: 120).

pr. *Mylden*, žinomas iš Elbingo dokumentų rinkiniuose minimo kaimo *Bordehnen* (le. *Burdajny*) valstybinio turto surašymo duomenų, t. y. Pagudės (dar žr. Trautmann 1974: 59). Jų germaniška kilmė argumentuotina tos pačios etninės priklausomybės toponimų formaliąja struktūra, plg. top. v. *Mildenau* k. (Sorau ap. — dab. *Żary*), *Mildenberg* k. (Zehdenicko ap.), *Mildenhagen* ap. (Meyenburgo apyl.), *Mildenitzfelde* vs. (Arnswaldo ap. — dab. *Choszczno* [žr. NTSGW III: 201]).

Visai kitos — baltiškos kilmės Varmės hidronimas pr. *Mildige*, *Mildie* 1296 šlt. (PrUB I: 419), *Mildio* 1314, *Mildie*, *Mildeyn*, *Mildyge* šlt. (Gerullis 1922: 98), suponuojantys germanizuotą variantą hydr. pr. *Milde*²⁶ 1398 šlt., kurių etimologija siejama su sub. lie. *mēldas* ‘viksvinių šeimos augalas (Scirpus); nendrė’ / sub. la. *mēl̥di* ‘meldai ir kt.’ (žr. Gerullis ibd.). Toks spėjimas visiškai tikėtinas, mat vandenvardžio ir prie vandens telkinių (ar juose) veštinčio augalo sąsaja akivaizdi. Minėtų hidronimų šaknies *-i-* kilmė, spėtina, grįstina arba jau minėta regresyvine asimiliacija (žr. anksčiau), arba akūtinio pr. **-el-* resp. trumpojo **-ē-* grafine fiksacija (plačiau žr. PEŽ IV: 239–240).

Apibendrinant, galima teigti, kad nė viena iš analizuotų mitonimo *Milda* homoformų **nesuponuoja** paveldėto konstrukto *mild-*, vartoto kurioje nors baltų kalboje.

3. Mitologemos *Milda* etimologinė analizė

Įprastai, pradėdant J. I. Kraszewskio (1847: 118) suformuluota mitonimo *Milda* kilmės nuoroda, jo etimologija siejama su sub. lie. *mēilē* ‘prisirišimo, atsidavimo jausmas kam nors; stipraus traukimo prie kitos lyties asmens jausmas ir kt.’ (LKŽe).

Joachimas Lelewelis (1863: 471) šio teonimo etiologiją aiškino, pasitelkęs sub. le. *mil[ošć]* ‘meilė’ + verb. le. *da[je]* ‘duoda, suteikia’, t. y. suponuojama protosemema **‘suteikianti meilė’*.

Pėteris Šmitas analizuojamą onimą priskyrė germanizmams, sietiną su avd. v. *Milde* (žr. Šmits 1926: 59)²⁷.

²⁶ Šis upelis tekėjo ir per Pagudės teritoriją, plg. jo paminėjimą 1315 m. dokumente (resp. August 3. Elbing. — Hochmeister Karl von Trier erneuert und verbessert die Handfeste der Brüder Wiltaute und Woginte mit der Gerichtsbarkeit und Kruggerechtigkeit gegen Verpflichtung zu öffentlichen Diensten [žr. PrUB II — 135]). P. Dundulienė (1990: 114) jame minimą šaltinį vadina upe, nors vandenvardžio tipas tekste apskritai neįvardytas (žr. Pakarklis 1948: 257), ir sieja ją su teonimu *Milda*.

²⁷ Plg. avd. la. *Milda* ← adj. v. *mild* ‘švelnus, atlaidus, geras’, dar plg. avd. la. (dem.) *Mildēns*, *Mildulēns* (žr. Siliūš 1990: 240). Tiesa, Klāvas Silinis nurodo ir galimą trumpinio vartosenos galimybę.

Antanas Salys (1933: 90, 1983: 277), o vėliau ir kiti tyrėjai (žr. Zinkevičius 2008: 115–116; Pakerys 2009: 197), lietuvių antroponimų *Milas*, *Milgaudas*, *Milgintas*, *Milkantas*, *Milmantas* ir kt. šaknį *mil-* siejo tik su verb. lie. (*pa*)*milti* ‘imti mylėti, pradėti mylėti; pradėti vertinti, branginti; prisirišti, priprasti, pamėgti; pasidaryti mielam, meiliam, patikti’ (LKŽe). Vardo *Milda* šiai grupei nepriskyrė, nors ilgainiui jį interpretavo kaip paveldėtą mitonimą (žr. Salys 1983: 237; dar žr. 2 poskyrį).

Bronys Savukynas (Kuzavinis, Savukynas 1994: 42, 271) avd. lie. **Milda*²⁸ priskyrė paveldėtos leksikos refleksijoms, nors ilgainiui jį interpretavo kaip pramaną (žr. 2 poskyrį). Nurodęs gerai žinomą faktą, kad pirmą kartą šis vardas paminėtas T.Narbuto veikale resp. „<...> iš vieno T.Narbuto minimos sen. liet. „meilės ir meilinosi deivės“ vardo *Milda* <...>“, šis tyrėjas pateikė, jo teigimu, bendrašaknius atitikmenis lietuvių ir sūduvių kalbose:

- (1) adv. s. lie. *mild-ìngai* ‘draugiškai’ (vieno Doričiaus iš Marcinkonių užrašytas žodis);
- (2) verb. jtv. *mild-at* ‘mylėti’ (remiamasi Zigmo Zinkevičiaus [1985: 76] spėjimu).

Jokios detalios leksemos analizės ar etimologinio aprašo B. Savukynas nepateikė. Toks leksinio semantinio konstrukto *mild-* lizdo formavimas kelia pagrįstų abejonų, mat:

- (α) nesuprantama, kodėl B. Savukynas XX a. pradžioje Aleksanderio Doričiaus Marcinkonyse užrašytą būdo prieveiksmio lytį lie. dial. *mildìngai* ‘freundlich resp. draugiškai, švelniai, meiliai, džiugiai, geraširdiškai’ (žr. Doritsch 1912: CXLIX) susiejo su senąja lietuvių leksika, kuriai įprastai priskiriamos XVI–XVII a. raštuose užfiksuotos leksemos;
- (β₁) pasikliauti bulgarų kalbininko ir etnologo A. Doričiaus, kuris 1907–1909 m. kelis kartus lankėsi Lietuvoje ir rinko tarminę medžiagą, pateikiamos faktografijos autentiškumu, t. y. tinkama lietuvių kalbos šnektose vartotų formų ir jų semantinės vertės fiksacija, negalima, plg. Prano Skardžiaus (LE V: 126) nuomonę apie šio tyrėjo 1912 m. veikalą:

„Pats veikalas pasirodė menkos vertės, nes autorius, kaip reikiant nemokėdamas skirti priegaidžių, nerado pvz. šnekamojoje žmonių kalboje ir pastovių ilgųjų bei trumpųjų balsių. Jam atrodė, kad garsai kartais vienaip, kartais kitaip tariami, net viename ir tame pačiame sakinyje“.

²⁸ Asterikso ženklui Kazimieras Kuzavinis ir B. Savukynas žymi vardus, nepaliudytus istoriniuose šaltiniuose, bet XX a. pradėtas vartoti lytis (plg. Kuzavinis, Savukynas 1994: 50).

(β₂) pietinių pietų aukštaičių šnektų, kurioms priskiriama ir Marcinkonių šnektą, žodyne A. Doričiaus nurodyta lytis apskritai **ne**minima (žr. PPAŽ I: 654).

A. Doričiaus užrašyta forma *mildīngai* ‘freundlich’, matyt, suponuoja konotatą ‘nuolankiai’, o **ne** ‘draugiškai’, kaip interpretuoja B. Savukynas (žr. anksčiau). Daryti tokią prielaidą galima, remiantis šio prievoksmio vartoseną minėto bulgaro tyrėjo (žr. Doritsch 1912: 65) nurodytame sakinyje:

„A'idamas kel' ū susitiko trókštantį žmogų, katrás norėje labai gėrti iz dídel' o kárščo, **mildīngai** práše pàs maskól' ū, kàt jìs jì pag' álbet duót jám iz manérkos vánden' o atsig' árt“.

Vadinasi, galima daryti atsargią prielaidą apie klaidingai užrašytą formą (plg. P. Skardžiaus argumentus) arba okazionalizmo vartoseną, t. y. vietoj lietuvių šnektose ir senuosiuose raštuose užfiksuotos lyties adv. s. lie. *maldīngai* ‘pamaldžiai, dievobaimingai, dievotai’ (LKŽe) ↔ adj. lie. dial. *maldīngas*, *-a* / *-à* ‘pamaldus, dievotas’ (ŠVŽŽ I: 413; VŠŽ 369) šioje šnektose kokio nors informanto vartotą formą su pradžios *-i-* vietoj pirminio *-a-* (dėl regresyvinės asimiliacijos, t. y. adv. lie. dial. *m-a-lđīngai* ‘pamaldžiai, dievotai ↔ nuolankiai’ → [? okazionalizmas] adv. lie. dial. *m-i-lđīngai* ‘t. p.’), žinoma, jei tai nėra blogai A. Doričiaus išgirstas žodis, reflektuojantis prasminę sintagmą ‘pamaldžiai ↔ nusižeminęs resp. nuolankiai prašė’, o **ne** ‘draugiškai’.

Remiantis šia analize, galima atmesti B. Savukyno hipotezę apie galimą etimologinę avd. lie. *Milda* ir adv. lie. dial. *mildīngai* ‘nuolankiai’ sąsają;

(γ) verb. jotv. *mildat* ‘mylėti’ ir avd. lie. *Milda* genetinis ryšys, grindžiamas verb. lie. *mēlsti* ‘(labai) prašyti, maldauti; malda prašyti; kviesti, prašyti kur; kreiptis maldomis į Dievą, šventuosius, kalbėti maldas’ (žr. Zinkjavičius 1984: 16; Zinkevičius 1985: 76), neįtikėtinas dėl semantinio faktoriaus — verb. lie. *mēlsti* nesuponuoja sememos ‘mylėti’.

Ši gana svarbų reikšmės aspektą anksčiau yra aptaręs Kazimieras Būga (II: 166), plg. lie. „mēldžia dievą“ = „mīnkština dievą“ (Būga ibd.), t. y. „palenkia dievą savo pusėn“ (plg. PEŽ III 101). Vis dėlto šio, neva jotvingių, žodžio istoriją reiktų aptarti atskirai. Tokios morfologinės struktūros, kokia ji pateikiama Viačeslavo Zinovo rastame (tiksliau, spėtina — sukurtame) ir „perrašytame“ rankraštyje²⁹, ši forma jokiū būdu negali būti aiškinama kaip baltiška, mat jotvingių kalbai, itin artimai prūsų šnektoms (žr. [ir literatūrą] Kregždys 2020: 94–95), „meilės“ raiškos veiksmožodis galėjo būti vartojamas

²⁹ Plg. labai taiklų Danielio Petit'o (2010: 21) teiginį apie šį „šaltinį“: „Das sogenannte “Polnisch-Jatwingsische Glossar” <...> kann **nicht** mit Sicherheit der jatwingsischen Sprache zugeschrieben werden und muß daher als zuverlässige Quelle dieser Sprache außer acht gelassen werden“.

tik **be** šaknies struktūrinio elemento **-d-**, plg. prūsų Enchiridiono pavyzdžius: verb. pr. *milijt* ‘mylėti’ III 29₁ resp. **militvei* ‘t. p.’ < bl. **milē-* ‘t. p.’ < sub. bl. **mīle* ‘meilybė (meilumas), mielybė (mielumas)’ (plg. sub. pr. *mijlin* ‘meilė’ III 125₂) < adj. bl.(-prasl.) **mīla-* ‘meilus, mielas’ (> adj. pr. *mijls* ‘t. p.’ III 49₈) < adj. bl.-prasl. **mīla-/mēila-* ‘t. p.’ < ide. **mēi-* / **mī-* ‘švelnus, minkštas, meilus’ (žr. PEŽ III: 137–139; IEW 711).

Minėtą leksemų gretinimo pagrįstumą aptarė Wolfgangas Schmidas (1986: 285), įrodęs, kad taip vadinamo *Pogańske gwary z Narewu* žodynylio autorius beveik neišmanė baltų kalbų, bet svarbiausia, kad jis daugelį fonomorfologinių šio šaltinio neatitikimų aiškino (šiaurės-)rytų jidiš kalbos įtaka (plačiau žr. Dini 2000: 222). Vadinasi, galima spėti, kad taip vadinamas jotvingių kalbos reliktas verb. jotv. *mīldat* ‘mylėti’ iš tiesų reflektuoja vakarų germanų kalbos leksemą adj. jdš. מילד resp. *mild* ‘drovus; minkštas, švelnus; dosnus’ מילדאניקא 2011: 576). Taigi galima teigti, žinant jidiš kalbos leksikos kilmės kelią, šį žodį reflektuojant adj. v. v. a. *milde* ‘geras, geranoriškas, draugiškas; kantrus’ (žr. 10 išn.), o ne paveldėtą baltų leksemą.

Remiantis atlikta neva giminiškų leksemų analize, kurios su analizuojamu mitonimu nesusijusios (žr. anksčiau), formuluotinos kelios mitologemos *Milda* etiologijos hipotezės (žr. schemą):

- (I) spėtina, kad T.Narbutas galėjo naudotis Christophoro Manlijaus (1719: 236) veikalu, kuriame cituojami XIV a. vokiečių kronikininko, pranciškono Dytmaro (*Thietmarus Merseburgensis*) sukurtos *Liubeko kronikos* (*Chronicon Thietmari*) lužitėnų religijos motyvai, t. y. Torunės pranciškonų metraščių informacija ir šio klero atstovo žinota faktografija (žr. LTE III: 117; dar žr. MSKDS 385):

„Sed *Luitici*³⁰ redeuntes irati dedecus deæ³¹ fuimet illatum, queruntur. Nam hæc in vexillis³² formata à quodam *Hermannii* Marchionis focio lapide uno trajecta est: & dum hoc ministri ejus Imperatori dolenter retuliffent, ad emendationem XII. talenta perceperunt. Et cum juxta *VVorzin*³³ civitatem ***Mildam*** nimis

³⁰ Apie lužitėnų etnonimo formą *Luitici* ir jo variantus *Luitici Slavi*, *Luiticii*, *Luititii*, *Luizici* ir kt. plačiau žr. ZGUL XVIII: 1111–1112.

³¹ Spėjama, kad šiame šaltinyje minima senųjų lužitėnų deivė *Slawa* (plačiau žr. Kollar 1838: 20–21).

³² Manoma, kad lužitėnai dvi karo vėliavas garbino kaip deives — remiamasi Dytmaro kronikos 1017 m. analų informacija (žr. Gebhardi 1789: 265; dar žr. Brückner 1980: 326).

³³ Top. v. *Wurzen* — miestas šiaurės rytų Saksonijoje prie Muldos upės, XII–XIII a. vadintas forma *Worzin*, kildinamas iš avd. s. luž. **Vorc-*, **Vorč-*, **Vork-* / **Vurč-* ← verb. s. luž. **vorčeti* ‘riaumoti, urgėti’ (žr. DO 708; dar žr. Schuster-Šewc IV: 1659).

effufam tranfire voluiffent, **deam** cum egregio L. militum comitatu alteram perdiderunt“ (Thietmarus Merseburgensis 1667: 223)

↔ „Et cum juxta Worzin civitatem **Mildam** nimis effufam tranfire voluiffent, **Deam** cum egregio L. militum comitatu alterum perdiderunt“ (Manlius ibd.)

vertimas —

*Be to, lužitenai sugrįžo įniršę, skundėsi, kad išniekinta jų deivė. Mat jos atvaizdas vėliavoje buvo akmeniu pramuštas kažkokio markgrafo Hermano bendražygio: kuomet apie tai jos (↔ deivės) patarnautojai (↔ žyniai) liūdesingai pranešė valdovui, kompensacijos gavo 12 talentų. Ir kuomet nusprendė persikelti per patviniusią **Mildą** šalia Vurcino miesto, 2-qją **deivę** su 50 kilmingų karių palyda prarado.*

Vadinasi, galima atsargiai spėti, kad T.Narbutas, galbūt ne itin gerai mokėjęs lotynų kalbą³⁴, hidronimą v. v. a. *Milda* (žr. 25 išn.) sutapatino su deivės vardu, o jos uzemą ‘meilės dievybė’ — su sub. le. *mil[ósc]* ‘**meilė**’ (plg. J. Lelewelio hipotezė [žr. anksčiau]), sietiną su adj. prasl. **milb* ‘mielas, brangus, **mylimas**’ (plačiau žr. ESSJ XIX: 40, 46–48), suponavusį ir vakarų slavų vandenvardžius su šaknimi *mil-* (žr. DO 213);

(II) įmanoma, nors menkai tikėtina, kad šis teonimas sukurtas, pasitelkus vakarų germanų Nibelungų giesmės (*Nibelungenlied*)³⁵ pagrindinių personažų Zigfrydo (*Siegfried*) ir Krimhildos (*Kriemhild*) meilės motyvą bei vienos pagrindinių personažų sąsają su grožiu ir koketavimu (žr. Stodte 1956: 11, 43, 85):

2 Es war ein edles Mädchen fern im Burgundenland,
Schön, wie man keine andere in allen Landen fand,
Kriemhild genannt. Zum Weibe wuchs blühend sie heran.
Um ihretwillen büßte sein Leben ein manch tapferer Mann.

³⁴ Remiantis Redos Griškaitės (2014: 131) surinkta informacija, galima spėti, kad lotynų kalbos T.Narbutas mokėsi pats, plg. jo laiško istorijos profesorui Ignacijui Onacevičiui fragmentą: „Rinkau knygas, jas nurašinėčiau, rausiausi privačiuose ir viešuose archyvuose — kur tik galėjau, **išmokau skaityti** senus rusiškus, vokiškus, **lotyniškus** rankraščius, išmokau kalbas ir lietuvių kalbos dialektus [pasak istoriko dukters T.Narbutaitės-Mončiunskienės, jos tėvas mokėjo net devynias kalbas, „taip pat ir olandų, tokią madingą jo jaunystėje“, — R. G.], pririnkau įvairių ištraukų, užrašų, taip pat sulaukiau pagalbos iš tų tautiečių, kurie turėjo krašto senovės paminklų“.

³⁵ Šį viduramžių vokiečių herojinį epą su riterių romano elementais pirmą kartą 1757 m. publikavo Johannes Jakobas Bodmeris, t. y. T.Narbutas galėjo šį veikalą skaityti, mat pats teigė, kad vokiškai mokėjęs (žr. 34 išn.).

3 Sie mußte jedem **lieb** sein. Ja, mancher war so kühn,
Der hoffte, ihre Neigung und Huld beglücke ihn.
 Ein wenig nur des Reizes, womit Kriemhild bedacht,
 Der Zucht, des edlen Sinnes, hätt' andere Frauen reich gemacht.

283 Wie der Mond, der helle, vor den Sternen steht,
 Wie mild sein reines Leuchten durch die Wolken geht,
 So **kam sie gleichen Glanzes, umringt von ihren Frau'n,**
Und höher schwoll den Helden das Herz vom Glück,
sie anzuschauen.

629 Als Siegfried an der Seite des lieben Weibes lag,
Da dünkte ihre Gunst ihn des höchsten Glücks Ertrag,
 Und teurer ward die Frau ihm noch als sein eigener Leib.
 Verschmäh't hätt' er wohl tausend um diese einzige, sein Weib!

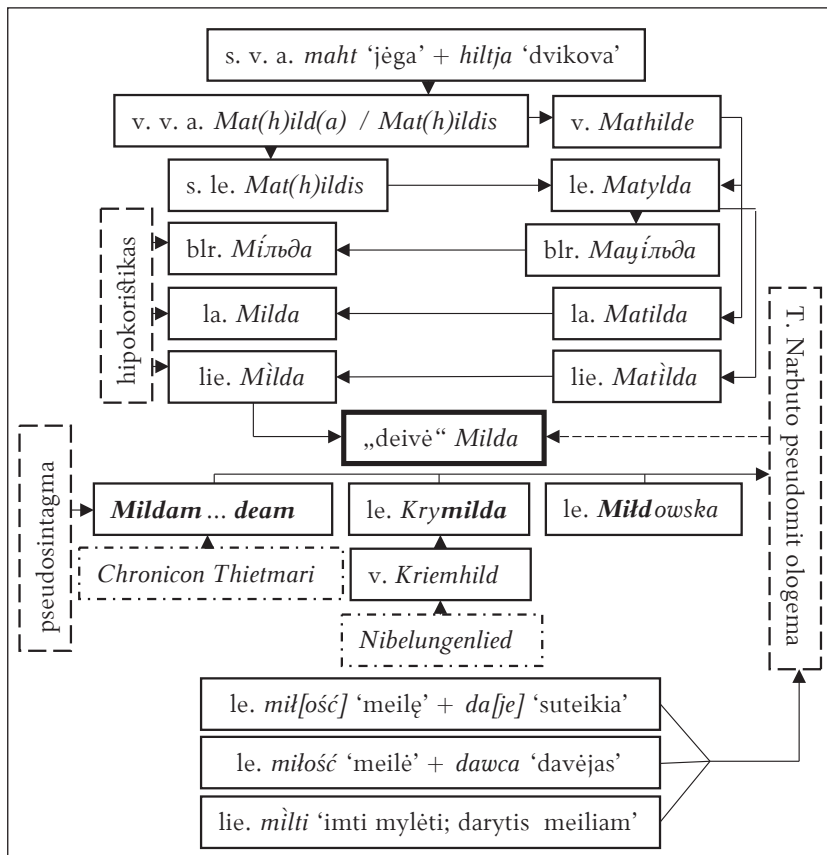
Iškelti tokią hipotezę galima, remiantis (a) T.Narbuto susidomėjimu germaniškąja kultūra apskritai (dar žr. 34 išn.), plg. R. Griškaitės tvirtinimą, kad „<...> į **Skandinavijos** kraštus T.Narbutą likimas nubloškė tada, kai jau buvo susiformavęs ne tik pomėgis istorijai, bet galbūt — net ir tikslas parašyti Lietuvos istoriją. Maža to, kaip skaitėme minėtos pratarinės fragmente, iš tų kraštų T.Narbutas parsivežė **pirmą** apčiuopiamą **medžiagą** būsimajam **savo veikalui** <...> Skandinaviškasis T.Narbuto gyvenimo epizodas išryškintas neatsitiktinai — jis rodo, kiek dar daug reikia įdėti pastangų, norint susidaryti tikresnį, taigi ir objektyvesnį, vaizdą apie T.Narbuto veikalo „Dzieje narodu litewskiego“ genezę“ (Griškaitė 2014: 128); (b) lenkų kalbos, kurią dažniausia vartojo T.Narbutas, Krimhildos vardo formų formaliąja raiška, plg. avd. le. *Krymilda* (žr. Szabrański 1881: XVIII, XX, 25, 47, 57, 62 ir kt.), t. y. suponuotinas hipokoristikas avd. le. **Milda* (ne pavardė [žr. SNWP VI: 365; dar žr. 2 poskyrį]);

(III) remdamasis panašiu onimu į avd. le. *Mildowska*³⁶ (SNWP VI: 371) ir liaudies etimologijos principu sieti panašiai skambančius žodžius, matyt, šį antroponimą galėjo tapatinti su sub. le. *miłość* 'meilė, mylėjimas, mėgavimasis' (Linde III: 99) ir sub. le. *dawca*³⁷ 'davėjas, dovanotojas; kūrėjas' (Linde I: 411–412), t. y. suvokė šią pavardę kaip **duodanti, suteikianti meilę';

³⁶ Plg. A. Salio (1983: 406) užfiksuotas Vilniaus krašto gyventojų pavardes: *Miladowski, Milada, Miladaitis, Miladūnas, Miladonis, Miladėnas, Miladynas*.

³⁷ Plg. *Pallas była dawcą oliwy* (Linde I: 412) resp. *Atënë Paladē buvo alyvmedžio kūrėja*.

- (IV) vakarų germanų trumpinį avd. lie. *Milda* (← avd. lie. *Matilda* [apie šį vardą žr. 2 poskyrį]) T.Narbutas, paisydamas anksčiau įvardytos liaudies etimologijos, galėjo tapatinti su —
- (α) sub. le. *mil[ošć]* ‘meilė’ + verb. le. *da[ŋe]* ‘duoda, suteikia’ (J. Lelewelio hipotezė [žr. anksčiau]);
- (β) verb. lie. *mīl̥ti* ‘imti mylėti; darytis mielam, meiliam’ ↔ *pamīl̥ti* ‘pradėti mylėti; pasidaryti mielam, meiliam, patikti’ (LKŽe).

Schema. Pseudomitologemos *Milda* etiologijos seka

Paisant mitologinio autentiškumo kriterijaus, itin kritiškai vertintinas T. Narbuto pateiktas teonimo *Milda* atributikos bei funkcijų aprašas, iš esmės

dubliuojantis³⁸ antikos deivės Veneros kulto informaciją (dar žr. 11 išn.), plg., pvz., šiuos kongruencijos faktus:

- (α) po šios dievybės kojomis augdavusios gėlės;
- (β) balandis — Veneros paukštis;
- (γ) jos vežimaitį tempia 4 balandžiai, gulbės arba žvirbliai (žr. Osiński III: 617–620).

Nekyla jokių abejonių, kad T.Narbutas, kurdamas mitonimą *Milda*, rėmėsi antikos mitonimų sąvadais, spėtina, Alojzio Osińskiego mitologijos žodynu, kuriame nurodyti visi anksčiau minėti antikos Veneros kulto ypatumai, atributika ir funkcijų įvairovė.

Tokią prielaidą taip pat suponuoja T.Narbuto vartojamos antikinių mitonimų formos, atitinkančios A. Osińskiego, o **ne** Pierre'o Chompré veikalo faktografiją, plg. *Alexirhoe*, *Alyxothoe* (žr. Chompré 1784: 26) ≠ *Alexothoe* (žr. Osiński I: 120) ↔ *Alexothe* (žr. Narbutt 1835: 61). Akcentuotina, kad P. Chompré (1784: 401–403) žodyne nėra duomenų apie Veneros sąsają su gėlėmis, taip pat nenurodyta, kiek balandžių ar gulbių traukė jos vežimaitį, nors T.Narbutas (ibd.) teigė, kad naudojęsis P. Chompré veikalo Dominiko Szybińskiego vertimu, tačiau to nereflektuoja formalioji mitonimų raiška bei mitologemos *Milda* atributų bei funkcijų aprašas. Kyla pagrįstų abejonių dėl T.Narbuto sąmoningo skaitytųjų klaidinimo, nurodant kitą mitologijos šaltinį, taip siekiant nuslėpti tikrąjį mitonimo *Milda* prototipą — antikos Venerą.

4. Išvados

1. Mitonimo *Milda* etiologija grįstina 4 būdais:
 - 1α. Dytmaro *Liubeko kronikoje* minimų prasminių dėmenų *Mildam... deam* pseudosintagma;
 - 1β. hipokoristiko avd. le. *Milda* sąsaja su avd. le. [*Kry*]*milda*, remiantis *Nibelungų giesmės* personažų Zigfrydo ir Krimhildos meilės motyvacija;
 - 1γ. panašaus onimo į avd. le. *Mildowska* sąsaja su sub. le. *miłość* 'meilė, mylėjimas, mėgavimasis' ir sub. le. *dawca* 'davėjas, dovanotojas; kūrėjas', suponuojančių sememą *'duodanti, suteikianti meilę';

³⁸ Tiesa, kai kuriuos antikos Veneros (tiksliau — Venerų, mat jų būta 4-ių) atributus T.Narbutas šiek tiek sąmoningai keitė, pvz., 4-ių balandžių tempiamą vežimaitį pakeitė 2-ų karvelių ornitomorfiniu atitikmeniu.

- 1đ. germanizmo vartoseną — trumpinio avd. lie. *Milda* (← avd. lie. *Matilda* ← avd. le. *Matylda* ← avd. v. *Mathilde*) formalia sąsaja su sub. le. *mil[osć]* 'meilė' + verb. le. *da[ffe]* 'duoda, suteikia' arba su verb. lie. *milti* 'imti mylėti; darytis mielam, meiliam' ↔ *pamilti* 't. p.'
2. Mitologemos *Milda* funkcijos ir atributika suponuoja antikos deivės Veneros kulto imitaciją.
3. Mitonimas *Milda* — Teodoro Narbuto sukurtas pseudoteonimas.

Gramatinių terminų trumpiniai

- adj. — lo. (*nōmen*) *adjectivum* 'būdvardis'
 adv. — lo. *adverbium* 'prieveiksmis'
 avd. — asmenvardis
 dem. — lo. *dēminūtīvus* 'mažybinis'
 fem. — lo. *genus fēminīnum* 'moteriškoji giminė'
 hidr. — hidronimas (vandenvardis)
 masc. — lo. *genus masculīnum* 'vyriškoji giminė'
 praet. — lo. *praeteritum (tempus)* 'būtais (laikas)'
 pron. poss. — lo. *prōnōmen possessīvum* 'savybinis įvardis'
 sg. — lo. (*numerus*) *singulārīs* 'vienaskaita'
 sub. — lo. (*nōmen*) *substantīvum* 'daiktavardis'
 top. — toponimas (vietovardis)
 verb. — lo. *verbum* 'veiksmažodis'

Kalbų trumpiniai

- bl. — baltų (prokalbės)
 blr. — baltarusių (resp. gudų kalbės) žodis
 ide. — indoeuropiečių prokalbės rekonstruoti lytis
 jdš. — jidiš (vokiečių aukštaičių tarmės [bavarų-austrų šnektų pagrindu], senojo ir viduriniojo laikotarpių hebrajų veldinių bei Vidurio ir Rytų Europos kalbų leksinio superstrato hibridinės kalbės) žodis (leksemos transkribuotos, remiantis Yidisher Visnshaftlekher Institut [YIVO], transliteruotos pagal lenkų jidiš perteikimo [PN-74/N-01212] sistemas)
 la. — latvių (kalbės) žodis
 le. — lenkų (naujojo laikotarpio [nuo XIX a.] kalbės) žodis
 lie. — lietuvių (kalbės) žodis
 lo. — lotynų (resp. klasikinio laikotarpio [t. y. I prieš m. e. — III m. e. a.]) (kalbės) žodis
 jotv. — jotvingių (sūduvių)
 pr. — prūsų (kalbės) žodis
 prasl. — praslavų (slavų prokalbės)
 RPr. — Rytprūsių arba Rytų Prūsijos (kalbės [resp. *Niederpreußisch* / *Hochpreußisch*]) žodis
 s. le. — senojo laikotarpio lenkų (kalbės [XII a. 2-oji pusė — XV a.]) žodis
 s. lie. — senosios lietuvių (kalbės [XVI a. — XVII a.]) žodis
 s. luž. — senosios lužitėnų (sorbų [vakarų slavų] kalbės) žodis
 s. saks. — senosios saksų (kalbės) žodis
 s. v. a. — senosios vokiečių aukštaičių (kalbės [VIII–XI a. (iki 1050 m.)]) žodis
 v. v. a. — vidurinėsios vokiečių aukštaičių (kalbės [nuo 1050 m. iki 1350 m.]) žodis
 v. — naujosios vokiečių (aukštaičių kalbės [nuo 1650 m.]) žodis

Kiti trumpiniai

- Alz — Alizava (Kupiškio r.)
 ap. — apylinkė
 Arm — Armoniškės (Baltarusijos Respublika)
 b. — bala
 dr. — dirva
 k. — kaimas
 Klm — Kelmė
 Krž — Kražiai (Kelmės r.)
 Mrk — Merkinė (Varėnos r.)
 mš. — miškas
 Pgg — Pagėgiai
 Pkr — Pakruojis
 pv. — pieva
 Sdk — Sudeikiai (Utenos r.)
 Sn — Seinai (Lenkijos Respublika)
 Srj — Seirijai (Lazdijų r.)
 Šd — Šeduva (Radviliškio r.)
 Šk — Šakiai
 šlt. — šaltinis
 Tl — Telšiai
 Trg — Tauragė
 Tv — Tverai (Rietavo sav. ter.)
 upl. — upelis
 Vdn — Videniškiai (Molėtų r.)
 Vln — Vilniaus kraštas
 Vrn — Varėna
 Vs — Veisiejai (Lazdijų r.)
 vs. — viensėdis
 Všn — Viešintos (Anykščių r.)
 Všv — Viešvėnai (Telšių r.)

Šaltiniai

- AOV = *Alphabetisches Ortsverzeichnis des Verwaltungsbezirkes Litauen-Nord. Nach der Karte 1:100000 (Mit einem Uebersichtsblatt)*. Wilna: Wilnaer Zeitung, 1917/18.
- AVK = Lietuvos kalbos instituto Onomastikos skyriaus Abėcėlinė vietovardžių kartoteka
- BNPK = Kazimiero Būgos *nomina propria* kartoteka, saugoma Lietuvos kalbos institute
- CDW I–IV = *Codex Diplomaticus Warmiensiis oder Regesten und Urkunden zur Geschichte Ermlands 1–4*. Hrsg. P. C. Woelky, J. M. Saage. Mainz: Verlag von Franz Kirchheim, 1860–1935.
- IŠK = Lietuvos kalbos instituto Onomastikos skyriaus Istorinių šaltinių kartoteka
- KMChr = Księga Metryk Chrzestnych Kosciola Parafialnego Hoduciskiego Od roku 1688. 7brń 23° do roku 1699 Augusta 23° (saugoma Adutiškio bažnyčios archyve).
- LAK 1884 = *Lietuwiszkas Auszrõs kalendorius ant metũ 1884 turincziu 366 dienas, visai Lietuvai ir Žemaitijai pritinkantis*. Ragnit: Kasztu M. Jankaus ir J. Mikszo.

- LAK 1885 = *Lietuviszkas Auszros kalendorius ant metu 1885 turincziu 365 dienas, visai Lietuvai ir Žemaitijai pritinkas*. Bitėnai: Kasztu M. Jankaus ir J. Mikszo.
- LAK 1886 = *Lietuviszkas Auszros kalendorius ant metu 1886 turincziu 365 dienas, visai Lietuvai ir Žemaitijai pritinkas*. Tilžeje: Kaszta ir spauda Mikszo Jurgio.
- LATŽ = *Lietuvos TSR administracinio-teritorinio suskirstymo žinynas 2*. Vilnius: Mintis, 1976.
- LMV = *Lietuvos miškų vardynas. I dalis*. Sud. A. Brukas, B. Elsbergienė, A. Kozlovienė, D. Budriunienė. Kaunas: Lietuvos miškininkų sąjunga.
- NTSGW I–VI = *Neues topographisch-statistisch-geographisches Wörterbuch des Preussischen Staats 1–6*. Hrsg. Alexander August Müttzell. Halle: bei Karl August Kümmler, 1821–1825.
- PrUB I(1–2)–VI(1–2) = *Preußisches Urkundenbuch. Politifche allgemeine Abteilung 1–6*. Königsberg i. Pr.: Hartungfche Verlagsdruckerei, 1882–2000.
- SGK = *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, Tom I*. Warszawa: Nakładem Filipa Sulimierskiego i Władysława Walewskiego, 1880.
- SNWP I–X = *Słownik nazwisk współczesnie w Polsce używanych 1–10*. Wydął Kazimierz Rymut. Kraków: Instytut Języka Polskiego, 1992–1994.
- SVV = *Spisok volostej i selskich obščestv po mirovym učastkam Vilenskoj gubernii 1873 goda*. Vilna: V tipografii A. G. Syrkina, 1873.
- VRM = Pavardžių ir vietovardžių atlietuvinimo komisijos protokolų knygos 1934, 1935, 1936, 1937

Literatūra

- Altheim, Franz. 1938. *A History of Roman Religion*. London: Methuen & Co. LTD.
- Baldžius, Juozas. 2005. *Rinktiniai raštai. Etnologijos ir tautosakos baruose*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Balsys, Rimantas. 2007. Lietuvių vedybų, šeimos vaisingumo, seksualinių santykių dievybių autentiškumo klausimu. *Logos* 53, 142–150.
- Balsys, Rimantas. 2009. Meilės deivės Mildos autentiškumo klausimu. *Logos* 59, 133–140.
- Balsys, Rimantas. 2009a. Meilės deivės Mildos autentiškumo klausimu. *Logos* 60, 149–155.
- Balsys, Rimantas. 2019. *Apie savo kraštą ir jo žydinčias tuoras...* Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
- Beekes I–II = Robert Stephen Paul Beekes. *Etymological Dictionary of Greek 1–2*. Leiden & Boston: Brill, 2010.
- Běťáková, Marta Eva; Blažek, Václav. 2012. *Encyklopedie baltské mytologie*. Praha: Libri.
- Biezais, Haralds. 1975. Baltische Mythologie. *Die Religionen der Menschheit* (Bd. 19[1]). Stuttgart & Mainz: Verlag W. Kohlhammer, 311–371.
- Bilkis, Laimutis. 2008. *Lietuvių helonimų daryba. Priesaginiai ir priesagėtieji helonimai*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Blažienė, Grāsilda. 2005. *Baltische Ortsnamen in Ostpreußen*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- Blažienė, Grāsilda. 2018. Anatolijus Nepokupnas ir prūsų antroponimijos tyrimai. *Kalbos istorijos ir dialektologijos problemos* 5. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 231–249.

- [Bodmer, Johann Jakob]. 1757. *Chriemhilden Rache, Und Die Klage; Zwey Heldengedichte Aus dem fchvabijchen Zeitpuncte. Samt Fragmenten aus dem Gedichte von den Nibelungen und aus dem Josaphat. Darzu kœmmt ein Glossarium.* Zyrieh: Verlegens Orell und Comp.
- Brückner, Alexander. 1904. *Starożytna Litwa. Ludy i bogi.* Warszawa: Druk K. Kowalewskiego.
- Brückner, Alexander. 1980. *Mitologia słowiańska i polska.* Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Burkert, Walter. 2011. *Griechische Religion der archaischen und klassischen Epoche. Zweite, überarbeitete und erweiterte Auflage.* Stuttgart: Verlag W. Kohlhammer.
- Butkus, Alvydas. 1995. *Lietuvių pravardės.* Kaunas: Æsti.
- Butkus, Alvydas. 2000. Kai kurių Kauno vietovardžių kilmė. *Kauno istorijos metraštis. T. 2.* Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 147–154.
- Chompré, Pierre. 1784. *Słownik Mytologiczny Czyli Historia Bogów Bajeczna Przez Abecadło Rozporządzona Służąca do zrozumienia Wierszopisow, Xiąg dawnych, Sztuk Malarskich i Snycerskich... Napisana po Francusku od P. Chompre a w Polskim Języku Ułożona od X. Dominika Szybińskiego.* Warszawa: Nakładem i drukiem Michała Grölla.
- Deltuvienė, Daiva. 2006. *Baltiški Mažosios Lietuvos XIV–XVIII a. oikonomiai.* Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Dini, Pietro Umberto. 2000. *Baltų kalbos.* Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Dini, Pietro Umberto. 2010. *ALILETOESCVR: linguistica baltica delle origini.* Livorno: Books & Company.
- DO = *Deutsches Ortsnamenbuch.* Hrsg. M. Niemeyer. Berlin & Boston: Walter de Gruyter, 2012.
- Doritsch, Alexander. 1912. *Beiträge zur litauischen Dialektologie* (Litauischen Literarischen Gesellschaft 31. Heft). Heidelberg: Carl Winter's Universitätsbuchhandlung.
- Dowden, Ken. 2007. *Olympian Gods, Olympian Pantheon. A companion to Greek religion.* Ed. Daniel Ogden. Oxford: Blackwell Publishing, 41–55.
- Dundulienė, Pranė. 1963. *Žemdirbystė Lietuvoje* (Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Istorija V). Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
- Dundulienė, Pranė. 1982. *Lietuvių etnografija.* Vilnius: Mokslas.
- Dundulienė, Pranė. 1990. *Senovės lietuvių mitologija ir religija.* Vilnius: Mokslas.
- Dundulienė, Pranė. 1991. *Lietuvių etnologija.* Vilnius: Mokslas.
- Endzelins, Jānis. 1961. *Latvijas PSR vietvārdi. I daļa. 2 sējums (K – Ō).* Rīga: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība.
- ESSJ I–XLI... = *Etimologičeskij slovar slavyanskich jazykov* 1–41. Otv. red. O. N. Trubačov, A. F. Žuravliov. Moskva: Nauka, 1974–2018...
- Förstemann, Ernst Wilhelm. 1856. *Altdeutsches Namenbuch.* Nordhausen: Verlag von Ferd. Förstemann.
- Gebhardi, Ludewig Albrecht. 1789. *Fortsetzung der allgemeinen Welthistorie durch eine Gefellchaft von Gelehrten in Teufchland und Engeland ausgefertigt.* Halle: bey Johann Jacob Gebauer.

- Gerullis, Georg. 1922. *Die altpreußischen Ortsnamen*. Berlin und Leipzig: Vereinigung wissenschaftlicher Verleger.
- Greule, Albrecht. 2009. Spuren der Vorzeit: Die Flussnamen Sachsen-Anhalts und andere Namengeschichten. *Namen des Frühmittelalters als sprachliche Zeugnisse und als Geschichtsquellen*. Hrsg. A. Greule, M. Springer. Berlin & New York: Walter de Gruyter, 145–157.
- Grinaveckis, Vladas. 1961. Keli lietuvių kalbos tarmių fonetinių ypatybių istorijos klausimai. *Kalbotyra* 3, 115–123.
- Griškaitė, Reda. 2014. Teodoras Narbutas, arba Apie tai, „kaip nereikia rašyti istorijos“. *Metai* 2014 (Nr. 12), 122–136.
- Gundarsson, Kveldulf. 1993. *Teutonic Religion. Folk Beliefs & Practices of the Northern Tradition*. St. Paul: Llewellyn Publications Inc.
- Hanusch, Ignaz Johann. 1842. *Die Wissenschaft des slawischen Mythos im weitesten, den altpreußisch-lithauischen Mythos mitumfassenden Sinne. Nach Quellen bearbeitet, sammt der Literatur der flawisch-preußisch-lithauischen Archäologie und Mythologie. Als ein Beitrag zur Geschichte der Entwicklung des menschlichen Geistes*. Lemberg, Stanislawów und Tarnow: Verlag von Joh. Millikowski.
- IEW = Julius Pokorny. *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch* 1–2. Bern und München: A. Francke AG-Verlag, 1959–1969.
- JBR I–V = Jonas Balys. *Raštai* 1–5. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998–2004.
- [Jucewicz, Ludwik Adam]. 1846. *Litwa pod względem starożytnych zabytków, obyczajów i zwyczajów*. Wilno: Drukarnia M. Romma.
- [Juška, Antanas]. 1881. *Lietuviškos dainos užrašytos par Antaną Juškėvičę Velinós apigardoje iš žodžiu Liėtūviu dajniņīnku ir dajniņīnkiu. Antrā knýga*. Казань: Типографія императорскаго университета.
- Kollar, Jan. 1838. *Sláva Bohyně a původ gména Slawův čili Slawjanův*. Pešt: Tiskem J. M. Trattner-Károlyiho.
- Kraszewski, Józef Ignacy. 1847. *Litwa. Starożytne dzieje, ustawy, język, wiara obyczaje, pieśni, przysłowia, podania i t. d. Tom I. Historia do XIII wieku*. Warszawa: w drukarni Stanisława Strąbskiego.
- Kregždys, Rolandas. 2006. Prūsų nom. prop. *Borssythe. Baltų onomastikos tyrimai*. Sudarė L. Bilkis ir kt. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 158–168.
- Kregždys, Rolandas. 2020. *Baltų mitologemų etimologijos žodynas II: Sūduvių knygelė*. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas.
- Kviklys, Bronius. 1965. Palemonas. *Mūsų Lietuva. T. 2. Krašto vietovių istoriniai, geografiniai, etnografiniai bruožai*. Bostonas: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 290–292.
- Larson, Jennifer. 2007. *Ancient Greek cults: a guide*. New York & London: Routledge.
- LE I–XXXVII = *Lietuvių enciklopedija* 1–37. Bostonas: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1953–1985.
- LEEŽ = *Lietuvių etnografijos enciklopedinis žodynas*. Sud. B. Kulnytė, E. Lazauskaitė. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2015.
- Lelewel, Joachim. 1863. *Polska. Dzieje i rzeczy jej. Tom V*. Poznań: Nakładem księgarni Jana Konst. Żupańskiego.
- Lepner, Theodor. 1744. *Der Preufche Littauer oder Vorstellung der Nahmens-Herleitung...* Danzig: bey Joh. Heinrig Rüdigersn.

- Linde I–VI = M. Samuil Bogumil Linde. *Słownik języka polskiego* 1–6. Warszawa: v Drukarni Xięży Piiarów, 1807–1814.
- Lindow, John. 2001. *Handbook of Norse Mythology*. Santa Barbara & Oxford: ABC-CLIO, Inc.
- LM I–III = *Lietuvių mitologija* 1–3. Sudarė Norbertas Vėlius (t. 1–2), Norbertas Vėlius ir Gintaras Beresnevičius (t. 3). Vilnius: Mintis, 1995–2003.
- LTE I–XIII = *Lietuviškąji tarybinė enciklopedija* 1–13. Vilnius: Mokslas, 1976–1985.
- Luczyński, Michał. 2012. Ludowe słownictwo demonologiczne w słownikach dialektalnych języków słowiańskich (wstępne wyniki badań i wybrane zagadnienia). *Slavistische Beiträge*. Bd. 486. Hrsg. Susanne Behensky. München & Washington: Verlag Otto Sagner, 9–15.
- Manlius, Christophorus. 1719. *Scriptores Rerum Lusatiarum Antiqui & recentiores, Seu Opus, In quo Lufaticae Gentis Origines, Res gestæ, Temporum vices, & alia ad Slavicarum Lufaticarum & vicinarum Gentium Antiquitates & Historiam pertinentia Monumenta recensentur, quidam nunc primum ex Manuscriptis eruti, inter quos Christophori Manlii Rerum Lufaticarum Commentarii diu defiderati deprehenduntur, nonnulli vero ex Libellis fugientibus, ob raritatem in Corpus conjecti, ex Bibliotheca Senatus Zittaviensis editi*. Lipsiæ & Budiffæ: Sumpt. Davidis Richterii.
- ME I–IV = K. Mülenbacha *Latviešu valodas vārdnīca* 1–4, red. Jānis Endzelīns. Rīga: Izglītības ministrija (sj. 1); Kultūras fonds (sj. 2–4), 1923–1932.
- Michailov, Nikolaj Aleksandrovič. 2017. *Istorija slavjanskoj mifologii v XX veke*. Moskva: Institut slavjanovedenija RAN.
- MLex I–III = *Mittelhochdeutsches Handwörterbuch von Matthias Lexer* 1–3. Leipzig: Verlag von S. Hirzel, 1872–1878.
- MSKDS = *Mały słownik kultury dawnych Słowian*. Red. Lech Leciejewicz. Warszawa: Wiedza Powszechna, 1988.
- Narbutt, Teodor. 1835. *Dzieje starożytne narodu litewskiego. Tom I. Mitologia litewska*. Wilno: Nakładem i drukiem A. Marcinowskiego.
- Nepokupnyj, Anatolij Pavlovič. 1976. *Balto-severoslavjanskije jazykovyje svjazi*. Kijev: Naukova dumka.
- Nilsson, Martin P. 1949. *A History of Greek Religion. Second edition*. Oxford: At the Clarendon Press.
- Orlin, Eric. 2007. Urban Religion in the Middle and Late Republic. *A companion to Roman religion*. Ed. Jörg Rüpke. Oxford: Blackwell Publishing, 58–70.
- Osiński I–III = Alojzy Osiński. *Słownik mitologiczny, z przyłączeniem Obrazopismu (Iconologia)* 1–3. Warszawa: Drukarnia Xięży Piarów, 1806–1812.
- Pakarklis, Povilas. 1948. *Kryžiuočių valstybės santvarkos bruožai*. Vilnius: Valstybinė enciklopedijų, žodynų ir mokslo literatūros leidykla.
- Pakerys, Antanas. 2009. Dvikamienių lietuvių vyrų vardų kirčiavimas: pirmųjų dėmenų tvirtapradė priegaidė. *Baltistica* 44(2), 185–212.

- Pearce, Ruth L. 1952. The Lithuanian month names. *Studi Baltici* (Accademia Toscana di scienze e lettere "La colombaria"). Firenze: Leo S. Olschki, 121–162.
- Petit, Daniel. 2010. *Untersuchungen zu den baltischen Sprachen*. Leiden & Boston: Brill.
- PEŽ I–IV = Vytautas Mažiulis. *Prūsų kalbos etimologijos žodynas* 1–4. Vilnius: Mokslo (t. 1), Mokslo ir enciklopedijų leidykla (t. 2, 3), Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas (t. 4), 1988–1997.
- Plāķis, Juris. 1939. Latvijas vietu vārdi un latviešu pavārdi. II. Zemgales vārdi. *Latvijas universitātes raksti* V(5). Rīga: Latvijas universitāte, 213–528.
- Pohujański, Aleksander. 1859. *Wędrówki po guberni augustowskiej w celu naukowym odbyte*. Warszawa: W drukarni Gazety Codziennęj.
- Pott, August Friedrich. 1859. *Die Personennamen, insbesondere die Familiennamen und ihre Entstehungsarten: auch unter Berücksichtigung der Ortsnamen*. Leipzig: F. A. Brockhaus.
- PPAŽ I–II = *Pietinių pietų aukštaičių šnektų žodynas*. 1–2. Par. Asta Leskauskaitė, Vilija Ragaišienė. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2016–2019.
- Salys, Antanas. 1933. Mūsų lietuviškieji vardai. *Gimtoji kalba* 1933 (6–7), 86–96.
- Salys, Antanas. 1983. *Raštai II. Tikriniai vardai*. Roma: Lietuvių Katalikų Mokslo Akademija.
- Savukynas, Bronys. 2001. Widerschein der kleinen "Mythen des Alltags" im litauischen Namensgut. *Res Balticae* 7, 93–100.
- Schmid, Wolfgang P. 1986. Die "Germanismen" im sog. Polnisch-Jatvingischen Glossar. *Indogermanische Forschungen* 91, 273–286.
- Schuster-Šewc I–IV = Heinz Schuster-Šewc. *Historisch-etymologisches Wörterbuch der ober- und niedersorbischen Sprache* 1–4 (1. *a – kisnyč*; 2. *kisončk – plomjo*; 3. *plón – wolma*; 4. *wolaj – žurja*). Bautzen: VEB Domowina-Verlag, 1978–1989.
- Schützeichel, Rudolf. 2012. *Althochdeutsches Wörterbuch* (7., durchgesehene und verbesserte Auflage). Berlin & Boston: Walter de Gruyter GmbH & Co. KG.
- SD I–V = *Slavjanskije drevnosti. Etnolingvističeskij slovar* 1–5. Red. N. I. Tolstoj. Moskva: Meždunarodnyje otnošenija, 1995–2012.
- SEMSO I–VII = *Słownik etymologiczno-motywacyjny staropolskich nazw osobowych* 1–7 (1. Odapelatywne nazwy osobowe; 2. Nazwy osobowe pochodzenia chrześcijańskiego; 3. Odmiejscowe nazwy osobowe; 4. Nazwy osobowe pochodzące od etników; 5. Nazwy osobowe pochodzenia niemieckiego; 6. Nazwy heraldyczne; 7. Suplement. Rozwiązanie licznych zagadek staropolskiej antroponomii). Kraków: Polska Akademia Nauk, Instytut Języka Polskiego, 1995–2002.
- Siliņš, Klāvs. 1990. *Latviešu personvārdu vārdnīca*. Rīga: Zinātne.
- Skardžius I–VII = Pranas Skardžius. *Rinktiniai raštai* 1–7. Par. Albertas Rosinas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996–2013.
- Socin, Adolf. 1903. *Mittelhochdeutsches Namenbuch nach oberrheinischen Quellen des zwölften und dreizehnten Jahrhunderts*. Basel: Verlag von Helbing & Lichtenhahn.

- ספרים אשכנזיים 2011. מאסקווע גרויס יידיש-רוסיש ווערטערבוך
Sprogis, Ivan Jakovlevič. 1888. *Geografičeskij slovar drevnej Žomoitskoj zemli XVI stoletija*. Vilna: tipografija I. J. Jalovcera.
- Stodte, Hermann. 1956. *Das Nibelungenlied*. Stuttgart: W. Kohlhammer Verlag.
- ŠVŽŽ I–II = *Šiaurės vakarų žemaičių žodynas 1–2*. Par. Birutė Vanagienė. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2015.
- Szabrański, Antoni Józef. 1881. *Pieśń o Nibelungach, starożytna epopeja niemiecka w dwóch częściach*. Warszawa: Nakład i druk S. Lewentala.
- Šmits, Pēteris. 1926. *Latviešu mitoloģija. Otrs pārstrādāts izdevums*. Rīga: Valtera un Rapas akc. sab. izdevums.
- [Thietmarus Merseburgensis]. 1667. *Chronici Ditmari Episcopi Merspurgensis libri IIX*. Ed. Joachimvs Joan. Madervs. Helmestadium: Typis & fumptibus Henningi Mulleri.
- Tiefenbach, Heinrich. 2010. *Altsächsisches Handwörterbuch. A Concise Old Saxon Dictionary*. Berlin & New York: Walter de Gruyter GmbH & Co. KG.
- Trautmann, Reinhold. 1974. *Die altpreußischen Personennamen. 2. unveränderte Auflage*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Urbańczyk, Stanisław. 1947. *Religia pogańskich Słowian*. Kraków: Wydawnictwo Studium Słowiańskiego Uniw. Jagiell.
- Uscinovič, Anna Kanstancinauna. 2011. *Slounik asabovyeh ulasnyeh imion*. Minsk: Litaratura i Mastactva.
- Vanagas, Aleksandras. 1981. *Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas*. Vilnius: Mokslas.
- Wissowa, Georg. 1912. *Religion und Kultus der Römer. Zweite Auflage*. München: C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung.
- VŠŽ = *Vidiškių šnektos žodynas*. Sudarė Žaneta Markevičienė, Aurimas Markevičius. Vilnius: Lietuvos edukologijos universitetas, Lietuvių kalbos institutas, 2014.
- Zemzare, Daina. 2011. *Darbu izlase*. Red. Ilga Jansone. Rīga: LU Latviešu valodas institūts.
- ZGUL I–LXIV = Johann Heinrich Zedler. *Groffes vollständiges Universal Lexicon aller Wißenschafften und Künste, welche bißhero durch menschlichen Verstand und Wiß erfunden und verbessert worden...* Halle & Leipzig, 1732–1754.
- Zinkevičius, Zigmās. 1977. *Lietuvių antroponimika. Vilniaus lietuvių asmenvardžiai XVII a. pradžioje*. Vilnius: Mokslas.
- Zinkevičius, Zigmās. 1985. Lenkų — jotvingių žodynėlis. *Baltistica* 21(1), 62–82.
- Zinkevičius, Zigmās. 2008. *Lietuvių asmenvardžiai*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Zinkjavičius, Zigmās. 1984. *Polsko-jatvjažskij slovarik? Balto-slavjanskije issledovanija 1983*. Moskva: Nauka, 3–29.

Rolandas Kregždys
Baltų ir Lietuvos kultūros istorijos skyrius
Lietuvos kultūros tyrimų institutas
Saltoniškių g. 58, Vilnius, LT-08105, Lietuva
 rolandaskregzdys@gmail.com

KOPSAVILKUMS

Pseudomitologėmas *Milda* cilme

Rolandas KREGŽDYS

Lietuviešu dievību *Mildu* kā mīlestības aizgādni pirmo reizi pieminējis Teodors Narbutis poļu valodā sarakstītajā deviņu sējumu Lietuvas vēsturē *Dzieje starożytnie narodu litewskiego* 1835. gadā. Atsaucoties uz *Dzieje starożytnie* autoru, *Milda* bija pazīstama arī ar savu otro vārdu *Alexota*, kam ir grieķu izcelsme. Dieviete tika pielūgta divos tempļos — Aleksotā (pie Kauņas) un Antakalnī (Viļņā). Dievietei *Mildai* bija veltīts aprīļa mēnesis.

Ne rakstītos avotos, ne arheoloģiskajos atradumos, ne baltu folklorā nav pārliecinošu pierādījumu, kas apstiprinātu T. Narbuta apgalvojumus.

Apkopojot austrumbaltu (lietuviešu) mītonīma *Milda* izpētes rezultātus, tiek piedāvāti šādi secinājumi

1. Mitologėmas etioloģija ir izskaidrojama vairākos veidos:
 - 1a. pamatojoties uz pseidosintagmu, kas izklāstīta Tītmara hronikā (*Chronicon Thietmari*), t. i., *Mildam... deam*;
 - 1b. ar personvārda po. *Milda* (← po. [Kry]milda) palīdzību, paturot prātā Zigfrīda un Krīmhildes mīlas stāstu, kas aprakstīts Nībelungu dziesmā;
 - 1c. ņemot vērā norādi uz onīmu, kas līdzīgs personvārdam po. *Mıldowska* un lietvārdam po. *miłość* 'mīlestība', kā arī lietvārdam po. *dawca* 'devējs, dāvinātājs; dibinātājs', kas paredz semēmas *mīlestības devēja' rekonstrukciju;
 - 1d. ar personvārda lie. *Milda* (← liet. *Matilda* ← po. *Matylda* ← vācu *Mathilde*) palīdzību saskaņā ar atsauci uz minēto po. *mił[osć]* 'mīlestība' un darbības vārdu po. *da[je]* '(viņš, viņa) dod, piešķir' vai ar darbības vārdu liet. *mīlti* 'iemīlēt, sākt mīlēt; kļūt mīlošam' ↔ *pamīlti* 't. p.'
2. Mītonīma *Milda* funkciju un atribūtu konotācija skaidrojama, izmantojot antīkā laikmeta datus, t. i., dievietes Veneras mitoloģiskos motīvus.
3. Mitologėma *Milda* ir izdomāts mītonīms, ko radījis T. Narbutis.

SUMMARY

On the Origin of the Pseudomythologeme *Milda*

Rolandas KREGŽDYS

The Lithuanian female deity *Milda*, as patron of love and coquetry, was mentioned for the first time by Teodor Narbut, the author of a nine-volume Polish-language history of Lithuania *Dzieje starożytnie narodu litewskiego*, in 1835. To quote the author of *Dzieje starożytnie*, *Milda* was also known by her second name *Alexota*, which is of Greek origin. The goddess was worshipped in two temples — in Aleksotas (near Kaunas) and in Antakalnis (in Vilnius). The month of April was dedicated to *Milda*.

There is no decisive proof, either in written sources, archaeological findings, or folklore of the Balts, to support T. Narbut's claims.

To summarize the outcomes of research into the East Baltic (Lithuanian) mythonym *Milda*, the following conclusions are proposed:

1. The etiology of the mythologeme is to be explained in several ways:

- 1α. on the basis of pseudosyntagma presented in Thietmar's *Chronicle* (*Chronicon Thietmari*), i.e. *Mildam... deam*;
- 1β. with the help of p. n. Pol. *Milda* ([clipping] ← p. n. Pol. [*Kry*]*milda*), having in mind the love story of Siegfried and Kriemhild described in *The Song of the Nibelungs*;
- 1γ. given the reference of the onym similar to p. n. Pol. *Mildowska* and sub. Pol. *miłość* 'love' as well as sub. Pol. *dawca* 'giver, grantor; founder' that presupposes reconstruction of the sememe *'giver of love';
- 1δ. with the help of p. n. Lith. *Milda* ([clipping] ← p. n. Lith. *Matilda* ← p. n. Pol. *Matylda* ← p. n. G *Mathilde*), in accordance with the reference of sub. Pol. *miłość* 'love' and verb. Pol. *da[je]* '(he, she) gives, grants' or with verb. Lith. *milti* 'to start to love; to become loving' ↔ *panilti* 'ditto'.
2. The connotation of the functions and attributes of the mythonym *Milda* is to be explicated using the data of Antiquity, i.e. mythological motifs of the goddess *Venus*.
3. The mythologeme *Milda* is a feigned mythonym created by T. Narbut.

LITHUANIAN SLANG ADVERBS OF SLAVIC ORIGIN

Robertas KUDIRKA
Vilnius University

1. Introduction

A social dialect is always related to a certain region, predominant in a certain territory with the status of language and the ethnic composition of the population, i.e., with territorial dialects (Chambers, Trudgill 2004: 45–46). A number of Slavisms (Belarusianisms, Polonisms, Russianisms) have appeared in Lithuanian due to constant and close contact between Lithuanian and Slavic languages. Because of the commonality of Slavic languages, it is not always possible to determine from which language the word came; therefore, it is simply considered to be a Slavism. Only a minor part of Slavisms were accepted and became the norm of the standard language, and Russianisms are mostly used in nonstandard everyday language, vernacular, slang. Also, a large part of the nonstandard Slavic lexicon appeared due to the forced bilingualism and Russification carried out in Soviet-occupied Lithuania (1944–1990).¹

Borrowing is a constant process in a language and is particularly pronounced in slang, since borrowing allows for a constant updating of the vocabulary, replacing words with more expressive ones for stylistic reasons, etc. A foreign language unit that arises in the context of another language undergoes assimilation — it is transformed in one way or another by adapting it to the linguistic system. The level of adaptation is directly related to the relationship between the two language (or several, if there are language intermediaries) systems. The adaptation of a foreign word, borrowed into the grammar of the language (orthography, phonology, morphology) can be of several stages and types — these features are especially noticeable in nonstandard language. The phenomenon of borrowing adaptation can be described in three stages: zero, partial, and complete (cf. Filipović 1980: 2–5). According to the degree of adaptation, borrowings can be divided

¹ In order to Russianize the institutions of Lithuanian administration, the leadership of the Communist Party (Bolsheviks) accelerated the migration of Russians to Lithuania, many of whom were employed in administrative institutions. The Russian language prevailed in institutions, and Soviet destructive ideology was concealed by the so-called proletarian internationalism (Anušauskas 1996; Tininis 2008).

into: a) completely unadapted², b) adapted only orthographically and phonetically, phonologically, c) adapted orthographically, phonetically and morphologically. Such a full adaptation of and integration of borrowed vocabulary (semantic and syntax aspects should be added) is universal in many languages (Treffers-Daller 1994: 243–244; Irwin 2011: 44–53; Sharp 2001: 30; Sunde 2018: 85–88; Durkin 2014). Morphological adaptation is already a sign of a borrowing integration into the system and has several subtypes: (1) obtaining inflectional endings, (2) adding a derivational suffix, (3) changing a derivational suffix (the derivational suffix of a donor language is replaced by the suffix of a recipient language) (cf. Pakerys 2016: 264; Wohlgemuth 2009: 56; Valeckienė 1967: 128). The derivation of the derivative with its own suffix from the borrowing as well as adaptation with affixes (derivation according to semantically close derivatives with affixes) are a confirmation that integration that has already taken place (Urbutis 2009: 137–138; LKE 1999: 15).

The above-mentioned degrees of adaptation can be illustrated by several examples of slang. The borrowed infinitive *achujiet'*, *achujet'* (Russ. vulg. *oxyémь*)³ is adapted in several ways phonetically and orthographically with the meaning 'to go crazy' (*va cia tai achujiet galima, nuotaika ishvois sugadino*)⁴. This infinitive is adapted in hybrid fashion morphologically with the suffix *-inti*: *achujielinti*, *achujelinti* 'to become surprised; to go nuts (cf. past tense forms, sg. 1, 2, 3 pers.: *oxyél*, pl. 1, 2, 3 pers.: *oxyéli*) — the verb can be conjugated. The adjective of the same root with the suffix *-nas* (Russ. *-ный*) is adapted phonetically, orthographically and with the ending *-as* morphologically: *achujienas*, *achujenas*, *-a* (Russ. vulg. *oxyénный*) with the meaning 'great' (*Ale gi achujienas kūrinys!*); 'big' (*Beto gi nelabai senas lupenas varo i lietuva muitai achujeni.*). The addition of an inflectional ending (*-as*) indicates the integration of the borrowing into the system. Further, a hybrid adverb is consistently derived from the adjective — the derivational suffix *-ai* establishes an orthographic and phonetic integration: *achujienai*, *achujenai* 'great, well' (*Taip atrodo achujenai, bet ir kainuoja neblogai.*); 'a lot' (*isvada —*

² Zero adaptation is theoretical — more commonly used borrowing is naturally phonetically adapted according to the principle of substitution of foreign phonemes as close as possible to its own.

³ All the Russian words, except for monosyllabic, are stressed with a single stress (´) used in the Russian language (only the grapheme *-ě-* is left without a stress as it is always stressed). For Lithuanian slang words the base of the stressed syllable (vowel, diphthong) is underlined. An apostrophe after the consonant (e.g., *tol'ka*) indicates the softness of the consonant.

⁴ Illustrative examples have not been edited: examples of slang of written language from the internet are without diacritics, writing without diacritics is the norm in internet slang.

reik turet achujenai daug babkiu.). Such a derivative can be also formed by affix adaptation — simply from the Russian adverb — by changing the derivative suffix of the donor language to the suffix of the recipient language: the adverb *achujienai* is formed by simply adapting the Russian adverb *оху́ённо* (replacing the Russ. adverbial suffix *-o*), rather than from the adjective *achujienas*.

In standard Lithuanian, only a minor part of borrowings are uninflected; research has shown the tendency to morphologically adapt almost all borrowings (Rimkutė 2010; Jakaitienė 2009: 236). Also, in Lithuanian slang, the majority of slang words integrate into the derivational and inflectional paradigms of Lithuanian and only a small part remain morphologically unadapted. This typical and systematic pattern for slang can be illustrated by the root words of Russian slang *fūflō* (Russ. slang *фүфлō*) in different classes of parts of speech. Sometimes the lexeme can be only adapted orthographically and phonetically: *fūflō* is used as an adjective meaning ‘great, original; strange, crazy’, and as an adverb ‘greatly, originally; strangely, crazily’. However, in usage, the morphologically unadapted form *fūflō* (cf. Russ. *фүфлō*) remains more remote; the productive grammatical categories of the noun (gender, number, case) are realized in a standard way during adaptation. Morphologically unformed forms of borrowings that are entrenched in usage have a tendency to become inflected in the long run — the addition of an inflectional ending indicates the integration of the borrowing into the system, e.g.: *fūflas* ‘falsification; nonsense’. The addition of a derivational adjective ending *-iškas* only establishes orthographic and phonetic integration: *fūfliškas*, *-a* ‘forged; poor’. In the slang form, it is noticeable that by copying the derivative model of the standard language from the adjective *fūfliškas*, *-a* the adverb is formed with the suffix *-ai*: *fūfliškai* ‘forged; poorly’. It is natural that the system also has some rare suffixes, e.g., *-avas*: adjective *fūflavas*, *-a*.

A derivative can also be formed by changing the derivational suffix (the derivational suffix of the donor language is replaced by the suffix of the recipient language): the adverb *fūflowai* is made simply by transposing from the Russian adverb *фүфлōво* (the suffix of the Russian adverb *-o* is replaced with Lithuanian adverb *-ai*), and not from the Lithuanian slang adjective *fūflovas*, *-a*. However, such a formation of adverbs from Russian is rare and atypical.

Slavic slang is characterized by several typical features of phonetic adaptation. In unstressed syllables of Russian words a reduced /a/ is pronounced instead /o/ (RG 1980: 25–27; Avanesov 1984: 51–60; Gorbačevič 1989: 35–42). The pronunciation of the vowels /a/ and /o/ at the beginning of a borrowed slang word may vary, but such pronunciation is rarer, cf.:

achujienas, ochujienas, -a (Russ. vulg. *оху́енный*); *biestalkovas, biestolkovas* (Russ. *бестолко́вый*). This feature is taken over by the adverbs derived from it: *achujienai, ochujienai* (Russ. vulg. *оху́енно*); *biestalkovai, biestolkovai* (Russ. *бестолко́во*). This feature is rather consistently applied when borrowing Russian words as well. The sound /o/ in such cases is probably used by more literate informants (in the written form: Russ. adv. vulg. *оху́енно, офиге́нно*), but it is rare.

The present slang words of Slavic origin are also characterized by a systematic variation of the root vowel /e/, /ie/ with diphthongized or otherwise varied vowels. Slang adverbs accept this feature from the base words — adjectives: *viečnas, večnas* (Pl. *wieczny*, Russ. *вечный*); *abaldienas, abaldenas* (Russ. slang *обалде́нный*); *cherovas, chierovas, -a* (Russ. vulg. *херо́вый*) etc.⁵ Adaptation to such variation may also be influenced by normative words of co-origin, e.g.: *šviežias* (cf. Russ. *свежий*, Pl. *świeży*) or /e/-/ie/ diphthongization areas of territorial dialects found throughout the Lithuanian language area (Urbanavičienė 2018: 59; Kardelis 2009: 100–139). Old Slavisms presented in the normative publications of the standard language (see KPP 1985) also have a variable root vowel /ie/, /e/: *peškom, pieškom* (Pl. *pieszo*, Russ. *пешкóм*); *čierka, čerka* (Pl. *czarka*, Belarus. *ча́рка*); *siemkos, semečkės* (Russ. vern. *сэмки*, Russ. *сэмечки*) etc. Old Slavisms can also have a nonvarying diphthong /ie/: *radielka* (Russ. *подделка*), *radjiezdas* (Russ. *подъезд*), *pieška* (Russ. vern. *пешка*), *svietas* (Pl. *świat*, Belarus. *свет*, Russ. *свет*), *biesinti* (Russ. *бесить*, cf. Pl. *bies* ‘evil’) etc. (KP 2005).

The aim of this article is to morphologically examine different types of slang adverbs: hybrid derivatives of the suffix *-ai* from suffixal Slavic adjectives, hybrid derivatives of the suffix *-ai* from Slavic adjectives without suffixes, slang adverbs of Slavic origin without formants, adverbialized word combinations of Slavic origin.

For selected adverbs, the origin of the slang word was first determined and then the word was analyzed morphologically. Derivationally segmentable adverbs are classified according to the suffixes of the derivative base, and a systematic analysis is performed in order to refine the prevailing derivative models, to discuss the relations of those models. Derivationally nonsegmentable forms (adverbs without formants and adverbialized word combinations) are described in terms of phonetic adaptation. The analysis aims to identify

⁵ Also, the old Slavisms have both a variable root vowel (*peškom, pieškom* (Pl. *pieszo*, Russ. *пешкóм*)), and a nonvariable (*radielka* (Russ. *подделка*), *biesinti* (Russ. *бесить*, cf. Pl. *bies* ‘evil’)), etc. (for more, see KP 2005; KPP 1985).

systematic morphological features and general structural patterns. The material was collected from Dictionary of Lithuanian Slang and Nonnormative Lexicon (Kudirka 2012) and the supplementary electronic database of this dictionary, which has been updated in 2020 (the dictionary consists of more than 9360 headwords.). The collection of the material started in 1998. The material in this dictionary was collected from two sources: (a) spoken language and (b) online forums and interactive online chats via text messages (mIRC, Skype, etc.). Material for the vocabulary has not been collected from printed („paper“) sources, fiction, etc. texts that could have been edited. Certain social areas — prison, criminal, drug addicts, soldiers and so on. — slang was collected solely from spoken language, recording with a dictaphone during personal conversations — in this way almost all words of these areas were collected (for more details, see Kudirka 2012: 3–5). The base words of hybrid derivatives are provided from explanatory dictionaries (Czeszewski 2006; Vaitkevičiūtė 2003; Kveselevič 2005; Mokienko, Nikitina 2000).

Usually, the research of borrowings focuses on nouns, adjectives, and verbs (Pakerys 2014; Pakerys 2016; Girčienė 2005; Vaicekauskienė 2007). There is no separate, systematic, and detailed lexical research of Lithuanian slang.

2. Morphological features of an adverb

An adverb is the most dynamic part of speech and is particularly diverse. The first feature of the adverb is its non-inflectionality (only part of adverbs are graded), the adverb ends with: (1) a derivational formant, (2) the suffix of the derivational base, (3) simply the stem, the ending of the derivational base which does not serve as an ending (LKG II 1971: 425; Paulauskienė 1994: 378). Adverbs also differ from other parts of speech in that they can be formed from various inflectional parts of speech or word combinations, but usually, adverbs are made from adjectives with the suffix *-ai* (LKG II 1971: 426; BSŽ 2004). It is important to understand that relations among standard, standardized and nonstandard language are not spontaneous, since most of these phenomena are like a junction of such systems (standard language and nonstandard language) with their own patterns.

2.1. Hybrid derivatives with Lithuanian slang suffix *-ai* from suffixal adjectives of Slavic origin

Lithuanian slang is especially rich in suffixal derivatives (70) formed from adjectives of Slavic origin with the suffixes *-nas* and *-ovas*. Other

suffixes are less common: *-(i)avas* (12), *-skas* (7), *-telnas* (5), *-nutas* (5), *-ovatas* (*-avotas*) (3), *-yvas* (2).

2.1.1. Derivatives with suffix *-ai* from adjectives with the suffix *-nas*

The majority (37) of adverbs are derived from base adjectives of Russian origin with the affix *-nas* (adapted from Russ. *-ный*) (RG 1980: 269–270); most of these adjectives in Russian are slang or colloquial. A small part of the base slang adverbs can be also related to the Polish adverbial suffix *-ny* (cf.: *blatnas*: Russ. *блатный*, Pl. *blatny*) (GWJP 1999: 494–496).

In Lithuanian slang, hybrid adverbs with suffix *-ai* (e.g., *abaldienai*, *pravai*) are formed from Lithuanian slang adjectives that are usually borrowings from Russian (*abaldienai*: *abaldienas* (Russ. slang adj. *обалдённый*), *pravai*: *pravai* (Russ. adj. *провальный*) but not from Russian adverbs: adv. slang *обалдённо*, adv. *провально*. However, in the list, the base word is followed by the Russian adverb too (if it exists) with the abbreviation (cf.), because in some cases such derivation is also possible: *abaldienai*, *abaldenai* ‘greatly’ (: *abaldienas*, *abaldenas*, *-a*; cf. Russ. adv. slang *обалдённо*), *abydnai* ‘disappointingly’ (: *abydnas*, *-a*; cf. Russ. adv. slang *обидно*), *achujienai*, *achujenai* ‘greatly’ (: *achujienas*, *achujenas*, *-a*; cf. Russ. adv. vulg. *охуённо*), *afigienai*, *afigenai* ‘greatly’ (: *afigienas*, *afigenas*, *-a*; cf. Russ. adv. vulg. *офигённо*), *baldiožnai* ‘impressively’ (: *baldiožnas*, *-a*; cf. Russ. adv. slang *балдёжно*), *bardačnai* ‘messily’ (: *bardačnas*, *-a*; cf. Russ. adv. vern. *бардачно*), *bespredielnai*, *bespredelnai* ‘overstepping the bounds’ (: *bespredielnas*, *-a*; cf. Russ. adv. coll. *беспредельно*), *bezabydnai* ‘not offensively, peacefully’ (: *bezabydnas*, *-a*; cf. Russ. adv. *безобидно*), *blatnai* ‘uniquely’ (: *blatnas*, *-a*), *chaliqvnai* ‘freely’ (: *chaliqvnas*, *-a*; cf. Russ. adv. vern. *халявно*), *chaltūrnai* ‘nonqualitatively’ (: *chaltūrnas*, *-a*; cf. Russ. adv. coll. *халтурно*)...⁶

2.1.2. Derivatives of the suffix *-ai* from adjectives with the suffix *-ovas*

A major (33) group of adverbs originate from base slang adjectives of Russian origin with the suffix *-ovas* (Russ. *-овый* (orthographically also *-евый*) (RG 1980: 276). The semantics of this suffix is very broad and usually ‘indicates the relationship with the subject matter expressed by the base word’ (e.g.: *столовый* ‘table, of a table’). A part of the slang adjectives

⁶ If there are more than ten examples, they are presented in the appendix below. The words quoted in the article are not repeated in the appendix.

may be related in origin to the Polish adverbial suffix *-owy* (cf. *chujovas*, *-a*; Pl. adj. vulg. *chujowy*) (GWJP 1999: 493). In this subsection, as well as in other cases, in Lithuanian slang hybrid adverbs with the suffix *-ai* (e.g., *bistalkovai*, *chrienovai*) are formed from Lithuanian slang adjectives that are borrowings from Russian (*bistalkovai*: *bistalkovas*, *-a* (Russ. adj. *бестолкóвый*)), *chrienovai*: *chrienovas*, *-a* (Russ. adj. vulg. *хренóвый*) and not simply from Russian adverbs — adv. slang *бестолкóво*, adv. vulg. *хренóво* (derivation directly from Russian adverbs is characterized as rare, atypical). Hybrid adverbs from root slang adjectives of Russian origin with the suffix *-ovas*: *bespantovai* ‘unintentionally’ (: *bespantovas*, *-a*, cf. Russ. adv. slang *беспонтóво*), *bistalkovai*, *bestalkovai* ‘pointlessly’ (: *bistalkovas*, *bestalkovas*, *-a*; cf. Russ. adv. *бестолкóво*), *chierovai*, *cherovai* ‘badly’ (: *chierovas*, *cherovas*, *-a*; cf. Russ. adv. vulg. *херóво*), *chrienovai*, *chrenovai* ‘badly’ (: *chrienovas*, *-a*; cf. Russ. adv. vulg. *хренóво*), *chrinovai* ‘badly’ (: *chrinovas*, *-a*), *chujovai* ‘badly’ (: *chujovas*, *-a*; cf. Russ. adv. vulg. *хуёво*, Pl. adv. vulg. *chujowo*), *depresovai* ‘depressively’ (: *depresovas*, *-a*; cf. Russ. adv. slang *депресóво*), *dermovai* ‘awfully’ (: *dermovas*, *-a*; cf. Russ. adv. vern. *дерьмóво*), *dešovai* ‘cheaply’ (: *dešovas*, *-a*; cf. Russ. adv. *дешёво*), *figovai* ‘poorly’ (: *figovas*, *-a*; cf. Russ. adv. vern. *фигóво*).

There are borrowings from the field of music from English into Russian itself, hybridly adapting the suffix *-овый*: *pankovai* ‘punk’ (: *pankas*; cf. Russ. adv. *пáнкoво*, Eng. *punk*), *popsovai* ‘in a pop way’ (: *popsovovas*, *-a*; cf. Russ. adv. slang *попсóво*), *repovai* ‘characteristic of rap’ (: *repovas*, *-a*; cf. Russ. adv. *рэпoво*), *rokovai* (: *rokovas*, *-a*; cf. Russ. adv. *роково*), *hiprovai* ‘in a hippy manner’ (: *hiprovovas*, *-a*; cf. Russ. adv. vern. *хиппóво*). Among recent borrowings in Russian: *bugovai* ‘with errors’ (: *bugovas*, *-a*; cf. Eng. *bug* ‘software error’), *draivovai* ‘impressively’ (: *draivovas*, *-a*; cf. Russ. adv. slang *драйвóво*; cf. Eng. *drive* ‘impetus, inner impulse’), *kreizovai* ‘crazily’ (: *kreizovas*, *-a*; cf. Russ. adv. slang *крéйзoво*, Eng. *crazy* ‘crazy’), *seksovai*, *sexovai* ‘in a sexy manner’ (: *seksovas*, *sexovas*, *-a*; cf. Russ. adv. slang *сексóво*).

2.1.3. Derivatives with suffix *-ai* from adjectives with suffix *-(i)avas*

A minor part (12) of adverbs originates from base adjectives with the suffix *-avas*, *-iavas* (Russ. *-авый*, *-явый*: *кpоавый*, *дыpявый*; cf. Pl. *-awy*: *ciekawy*; cf. Ukr. *цикáвий*, Belarus. *цикáвы*) (RG 1980: 287; GWJP 1999: 489). There are very few adjectives with the suffix *-avas* in slang, since the semantics of this suffix are duplicated by derivatives with the suffix *-ovas*. There are cases where slang words of the same root have both suffixes;

however, derivatives with suffix *-ovas* are used more often: *seksovas* and (rarely) *seksavas*, *stiliovas* and (rarely) *stiliavas*, (rarely) *rokavas* and *rokovas*. However, there are derivatives with the suffix *-avas* that are not used with *-ovas*: *cekavai* ‘curiously’ (: *cekavas*, *-a*), *chaliqvai* ‘for free’ (: *chaliqvas*, *-a*), *nachaliqvai* ‘for free’ (: *nachaliqvas*, *-a*, cf. Russ. adv. vern. на халяву), *nachaliqonai* ‘for free’ (: *nachaliqonas*, *-a*, cf. Russ. adv. vern. нахалявно).

Some slang words are already formed in a hybrid manner in Lithuanian with the suffix *-avas*. Since in Russian slang there are no such words, they seem to be pseudo-borrowings (see the term Vaicekauskienė 2007: 19) or pseudoanalogical derivatives (Urbutis 2009: 328), i.e. formed on the pattern of foreign words: *bachūravas*, *-a*, *chronciavas*, *-a*, *chroniavas*, *-a*, *forsavas*, *-a*, *šyzavas*, *-a*, etc. In such cases, adjectives are already formed in Lithuanian slang according to derivational analogy, since there are no such adjectives in Russian. These adjectives are the derivational base for the following adverbs: *chrienqvai*, *chrenqvai* rar. ‘poorly’ (: *chrienqvas*, *chrenqvas*, *-a*), *chroniavai* ‘as a chronic alcoholic’ (: *chroniavvas*, *-a*), *monqvai* tech. ‘mono-, with one loudspeaker’ (: *monqvas*, *-a*), *popsqvai* ‘in a pop way’ (: *popsqvas*, *-a*), *rokqvai* ‘characteristic of rock music’ (: *rokqvas*, *-a*), *seksqvai*, *sexqvai* rar. (: *seksqvas*, *-a*), *steriavai* ‘stereophonically’ (: *steriavvas*, *-a*), *stiliavai* ‘stylishly’ (: *stiliavvas*, *-a*).

2.1.4. Derivatives with suffix *-ai* from adjectives with suffix *-skas*

In slang there are few (7) hybrid adverbs with adjectival affix *-skas*; derivatives with this suffix can be both from Russian (*-ский*, longer variants: *-енский*, *-еский*, *-овский*), and from Polish: (*-ski*, longer variants: *-ański*, *-cki*, *-eński*, *-iński*, *-owski*) (RG 1980: 291; GWJP 1999: 494): *amerikānskai* ‘in the American way’ (: *amerikānskvas*, *-a*; cf. Russ. adv. по-американски), *bābskai* ‘womanishly’ (: *bābskas*, *-a*; cf. Russ. adv. coll. по-бабски), *bandiṣkai* ‘in a ruffian manner’ (: *bandiṣkas*, *-a*; cf. Russ. adv. по-бандитски), *žydovskai* ‘in a Jewish way’ (: *žydovskvas*, *-a*; cf. Pl. adj. żydowski, Russ. adv. по-жидовски), *zajebāṭelskai* ‘amazingly’ (: *zajebāṭelskas*, *-a*), *zajibāṭelskai* ‘amazingly’ (: *zajibāṭelskas*, *-a*), *kacāpskai* ‘in a Russian way’ (: *kacāpskas*, *-a*, cf. Russ. adv. по-кацáпски).

2.1.5. Derivatives with suffix *-ai* from adjectives with suffix *-telnas*

There are few (5) derivatives with suffix *-telnas* (Russ. *-тельный*) (RG 1980: 290): *achujabyṭelnai*, *achujabiṭelnai* ‘greatly’ (: *achujabyṭelnas*, *achujabiṭelnas*, *-a*), *achujiebyṭelnai*, *achujebiṭelnai* ‘in a very cool way’ (: *achujiebyṭelnas*, *achujebiṭelnai*, *-a*; cf. Russ. adv. vulg. охуебительно), *achujyṭelnai*, *achujitiṭelnai* ‘in a very cool way’ (: *achujyṭelnas*, *achujitiṭelnas*, *-a*; cf. Russ. adv.

vulg. *оxу́ительно*), *afigytielnai*, *afigitelnai* ‘very’ (: *afigytielnas*, *afigitelnas*, *-a*; cf. Russ. adv. vulg. *офигу́тельно*), *rochujytielnai*, *rochujitelnai* (: *rochujytielnas*, *rochujitelnas*, *-a*, cf. Russ. adv. vulg. *поху́ительно*).

2.1.6. Derivatives with suffix *-ai* from adjectival participles with suffix *-nutas*

All the base words of the adverbs in this subsection are adjectival Russian passive participles with the suffix *-тый*, e.g.: *чо́кнутый*, *ебану́тый*. All the base words of these adverbs have the verbal suffix *-ну-*, thus, the entire ending of derivatives is *-нутый* (RG 1980: 668). In slang, there are only several (5) adverbs, the majority of which are rarely used, and their meaning is similar ‘bad, not well’: *čioknutai* (: *čioknutas*, *-a*), *jebanutai* (: *jebanutas*, *-a*), *jobanutai* (: *jobanutas*, *-a*), *jobnutai* (: *jobnutas*, *-a*), *pyzdanutai*, *pizdanutai* (: *pyzdanutas*, *pizdanutas*, *-a*).

2.1.7. Derivatives with suffix *-ai* from adjectives suffixes *-ovatas*, *-avotas*

Several hybrids (3) are related to the compound suffix of Russian adverbs *-овато* (orthographically also *-евато*). It is derived from adjectival suffix *-оватый*, meaning part of a feature, a small degree of a feature (cf., *красный* > *красновáтый* ‘reddish, slightly red’) (RG 1980: 285). Also, the suffix of root adjectives can be derived from Polish: *-owaty* (GWJP 1999: 489). There are only two hybrids derived from base words with this suffix: *pyzdavotai*, *pizdavotai* ‘poorly’ (: *pyzdavotas*, *-a*; cf. Russ. adv. vulg. *нуздováто*, Pl. adv. vulg. *pizdowaty*), *debilavotai* ‘retardedly’ (: *debilavotas*, *-a*; cf. Russ. adv. vern. *дебилováто*). With the suffix variant *-еватый* there is only one hybrid adverb *chujovotai* ‘badly’ (: *chujovotas*, *-a*; cf. Russ. adv. vulg. *хуевáто*).

2.1.8. Derivatives with suffix *-ai* from adjectives with suffix *-yvas*

There are only two slang adverbs derived from base adjectives with the suffix *-yvas* (Russ. *-ивый*): *falšyvai* ‘falsely’ (: *falšyvas*, *-a*; cf. Russ. adv. *фальши́во*), *paršyvai* ‘poorly’ (: *paršyvas*, *-a*; cf. Russ. adv. *парши́во*).

3. Derivatives with suffix *-ai* from Slavic adjectives without suffixes

There are a significant number of slang adverb derivatives from adjectives without suffixes (17). In slang, the base words of these derivatives with

the suffix *-ai* from hybrid adverbs are usually primary two-syllable adjectives of Russian origin (e.g., *čiotkai* ‘splendidly’ : adj. *čiotkas*, *-a*). They could be made from adjectives as well as in certain cases from Russian adverbs, thus, where possible, adverbs are also given in brackets. In these cases, the formation of adverbs from adverbs is a specific phenomenon of morphological adaptation, since in the Russian language system *-o* is a true adverbial suffix (e.g., *кρύτο*, *чѣтко*), which can be simply rejected (cf. Valeckienė 1967: 128, Girčienė 2012: 33). Such a method of morphological adaptation when the derivational suffix of the donor language is replaced by the suffix of the recipient language is also described in the research of borrowed adjectives (Pakerys 2016: 247). There are similar cases in slang when in the same way morphological pseudo-borrowings, words formed on the basis of foreign word patterns, are made, e.g.: *bachūravas*, *-a*, *forsavas*, *-a*, etc. (Görlach 2002: 29–30; Fisher 2008: 7).

In this subsection there are 17 adverbs: *chaliqvai* ‘for free’ (: *chaliqvias*, *-a*), *čiornai* ‘heavily; extremely intensively’ (: *čiornas*, *-a*; cf. Russ. adv. *черно́*), *čiotkai* ‘splendidly’ (: *čiotkas*, *-a*; cf. Russ. adv. slang *чѣтко*), *jasnai* ‘clearly’ (: *jasnas*, *-a*; cf. Russ. adv. *ясно*), *kliqvai* ‘greatly’ (: *kliqvias*, *-a*; cf. Russ. adv. slang *клѣво*), *krūtai* ‘in a very cool way’ (: *krūtias*, *-a*; cf. Russ. adv. coll. *кρύто*), *lievai* ‘badly’ (: *lievias*, *-a*; cf. Russ. adv. slang *лѣво*), *miortvai* ‘deadly’ (: *miortvias*, *-a*; cf. Russ. adv. *мѣртво*), *nachaliqvai* ‘for free’ (: *nachaliqvias*, *-a*, cf. Russ. adv. vern. *на халѣву*), *paglai* ‘rudely’ (: *naglas*, *-a*; cf. Russ. adv. *на́гло*)...

4. Slang adverbs of Slavic origin without formants

In Lithuanian slang, morphologically unadapted borrowed forms are not commonly used, since they are not adapted to derivational and inflectional paradigms. However, there is a group (22) of morphologically unadapted Slavic borrowings without formants that are used in slang only as adverbs: *dabro* ‘well; greatly’ (Russ. coll. *добро́*), *karočia*, *karoče* (Russ. coll. *короче́*) ‘in a word, in short’, *slabo* ‘too weak, unable’.

Some of the borrowed adverbs, when used, have phonetically altered and deformed variants: *vabše*, *vabšie*; *vobšče*, *vobščie*; *vobše*, *vobšie* (Russ. *вообще́*) ‘overall, in general’, *von*, *vun*, *vūn* (Russ. coll. *вон*) ‘get out, go away’.

The slang words *amba*, *ambo* (Russ. vern. *амба*, Pl. coll. *amba*), *kajuk* (Russ. vern. *каю́к*), *kirdych*, *kirdyk* (Russ. vern. *кирды́к*), *chana* (Russ. coll. *хана́*) meaning ‘badly’ can be used as predicative adverbs. Some borrowed adverbs are integrated into an inflectional or derivational system: they are alternatively used with an adapted suffix (*kajukai*) or ending (*kirdykas*).

The vulgarism *chui* (Russ. vulg. *хуй*) meaning ‘any, nothing’ can be also used as an adverb: *Chui tu įą atplėši!* // *Chui ten firma, šaraga kažkokia neaiški*. Euphemisms *chrien*, *chren* (Russ. vulg. *хрен*), *chier*, *cher* (Russ. vulg. *хер*), *fig* (Russ. vern. *фуз*) are also predicatively used as an adverb with a meaning ‘any, nothing’. Vulgarisms *dermō* (Russ. vern. vulg. *деpьmó*), *gavno* (Russ. vulg. *говно́*, Pl. vulg. *gówno*) also can be used predicatively as an adverb meaning ‘badly; shit’: *zodziu gavno gavos su amerikanska plevele, su kiniska gal ir geriau butu buve*.

5. Adverbialized word-combinations of Slavic origin

Adverbialized word combinations are rather common in slang (72), such words combinations are adapted in a particular way: borrowed slang sayings that are more often used are adapted both phonetically and morphologically, e.g.: ♦ *pa polnai* (Russ. *по пóлно́й*), ♦ *pa polnai programe (pragramė)* (Russ. coll. *по пóлно́й прогpáммe*), ♦ *pa polnai katūške* (Russ. vern. *по пóлно́й катyшке*) meaning ‘to the maximum’. Only phonetically adapted word combinations are rarely used: ♦ *pa (po) polnoi*, ♦ *pa (po) polnoi programe (pragramė)*, ♦ *pa (po) polnoi katūške*, and the adverb itself in a form **polnoi* is not individually used in Lithuanian; it is always only *polnai*, a standard⁷ derivation of suffix *-ai* from adj. *polnas*, *-a* (*turi kelias pozicijos-nuo polnai gulinos iki sedimos. // Krc uzregistravau vakar, sutvarkiau viska polnai // Idealius bukles, polnai veikiantis, visi laidai*). It should be emphasized that in slang it is rather common that due to the specificity of use (stability) of stable word combinations, a frequently used saying can be also derived from a phonetically adapted, specific form e.g., *pragramė*, *polnoi*. In slang only the adverb *polnai* ‘fully’ is used independently; also in slang a long established standard language borrowing *programa* keeps the form of a Russian morphologically unadapted prepositional pronoun in locative case *pragramė* (Russ. *прогpáммe*), which is not used independently in slang and such a case form does not exist in slang. The above-mentioned sayings also have morphologically adapted, translated forms: ♦ *pagal pilnq programq*, ♦ *visa (pilna) katūške*, ♦ *ant visos (pilnos) katūškės* ‘to the maximum’.

Another illustrative example with a slang word is *prikolas* (Russ. slang *прикóл*), which has a morphologically-adapted ending and is inflectional — it is a standard integration into the inflectional or derivational system. If the form of this slang word belongs to a stable word combination, such word

⁷ Hybrid derivatives of suffix *-ai* from adverbial adjectives of Russian origin are the most common derivatives in Lithuanian slang.

combinations are affected in a limited way by regular rules: a form that looks like a case form, functionally can be not a case or a lexical idiomaticity may occur (Čermák 2007: 77–82; Baldwin, Kim 2010: 269). For instance, in the word combination ♦ *pa (po) prikoľum* (Russ. slang *по прикóлу*) ‘for fun’ the form **prikoľum* is not used independently, it is always a part of an adverbial saying: *ziuriu, kai kuriems nedasuto, kad cia viskas po prikoľum eina? // pamir-sau paminet, kad mano gimtadienis balandzio 1, tai visi kazkodel man dovanas pa prikoľum dovanoja*. In a nonstandard language there are more forms of saying adapted in several variants (morphologically as well): ♦ *pa (po) prikoľam (prikoľom)*, ♦ *dël prikoľo* (translated from Russ. slang *для прикóла*), ♦ *ant prikoľo* ‘for fun; nothing serious’.

The majority of adverbialized prepositional constructions or adverbial phraseological word combinations are borrowed from Russian or are loan translations: ♦ *da (do) lampročki*⁸ (Russ. coll. *до лампочки*) ‘whatever’, ♦ *iki lempūtēs* (translated from Russ. coll. *до лампочки*) ‘whatever’, ♦ *pa (po) barabaņu* (Russ. vern. *по бараба́ну*) ‘does not matter, whatever’, ♦ *ir visio takoje* (Russ. coll. *и всё такóе*) ‘and so forth’, ♦ *v žõru* (Russ. vulg. *в жо́пу*) ‘screw it; to the maximum’, ♦ *po prostu* (Pl. *po prostu*) ‘just, simply’, ♦ *dël ponto* (translated from Russ. cf. *для пóнта*) ‘not seriously; for fun’, ♦ *ne prikoľas* ‘seriously, really badly’, ♦ *na urá* (Russ. *на ура́*) ‘anyhow’, ♦ *pa (po) liubõtu* (Russ. coll. *по-любо́му*) ‘either way, anyway’...

Some established word combinations with a changed meaning have come into general slang from criminal slang: ♦ *ne zapadľo* (Russ. pris. crim. slang *не западло́*) ‘no shame’, ♦ *ant zapadľo* ‘to try intentionally harm, on purpose’, ♦ *v padľu* (Russ. slang *в па́длу*) ‘shame’, ♦ *per blatq, po (pa) blatu* (Russ. coll. *по бла́ту*) ‘unofficially, illegally’.

In Lithuanian slang there are also euphonic combinational adverbs, derived from ideophones and almost all of them came as borrowings from Russian or through the mediation of Russian. Euphony (i.e. rhyme, rhythm, alliteration) additionally binds word combinations into a semantic unit, and sonority helps the combinations to maintain their consistency, to make them phraseological word combinations: ♦ *tiar liar* (Russ. coll. *тяп-ляп*) ‘uncare-fully’, ♦ *šaltai baltai* (Russ. vern. *шалта́й-болта́й*) ‘not seriously’, ♦ *šāchar māchar* (*šācher mācher, šakar mākar*) (Pl. coll. *szacher-macher*) ‘fraudulently, illegally’, ♦ *fiiti mīiti* (cf. Russ. crim. slang *ми́му-ми́му* ‘money’) ‘fraudulently’,

⁸ Transliterated borrowed adverbial word-combinations are usually stressed in the same way as they are stressed in the language they originate from: *po prostu* (Pl. *po prostu*), *v padľu* (Russ. žarg. *в па́длу*), *v natūre* (Russ. vern. *в нату́ре*), *za adnõ* (Russ. *за одно́*), etc.

♦ *raz dva* ‘one, two and finished’ (cf. Russ. *раз, два и готово*), ♦ *сар сарар* (Russ. coll. *уán-уарán* ‘to catch’) ‘surreptitiously’, ♦ *тарам барам* (cf. Russ. *тáры-бáры* ‘chatter’) ‘and so on’, ♦ *tiutel’ka v tiutel’ku* (Russ. coll. *тиóтелька в тиóтельку*) ‘very precisely’.

The particle *bele* (*bile*) borrowed from Polish (cf. Pl. *byle*), together with the Lithuanian adverbs for *when, where, how, how much*, forms a number of hybrid adverbs according to the Polish combinational model (cf. Pl. *byle gdzie* — Lith. *bele kur*): ♦ *bele* (*bile, belen, bilen*) *kaip* (cf. Pl. *byle jak* ‘anyhow’) ‘haphazardly; wretchedly;’, ♦ *bele* (*bile, belen, bilen*) *kada* ‘whenever’, ♦ *bele* (*bile, belen, bilen*) *kur* ‘anywhere’, ♦ *bele* (*bile, belen, bilen*) *kiek* ‘any amount’, ♦ *bele* (*bile*) *tik* (cf. Pl. *byle tylko*) ‘just; only, only this way’.

In slang, a popular vulgarism *chui* forms a number of adverbial word combinations: ♦ *dachuja ir biški* (*su biškiu*) (cf. Russ. vulg. *до хуя и больше*) ‘very much’, ♦ *pol chuja* (Russ. vulg. *пол хуя*), *s pol chuja* (Russ. vulg. *с пол хуя*) ‘not bad, quite good’, ♦ *chui s nim* (Russ. vulg. *хуй с ним*) ‘let it ride’, ♦ *chui znajiet* (*znajet, znajit*) (Russ. vulg. *хуй знает*) ‘nobody knows’, ♦ *ne* (*ni, nie*) *za chui* (Russ. vulg. *не (ни) за хуй*) ‘no way, not in any circumstances’, ♦ *za nechui* (Russ. vulg. *за нехуй*) ‘not in any circumstances, no way’, ♦ *nechui delat* (Russ. vulg. *нехуй делать*) ‘easy, pretty easy’. Analogous word combinations are formed with other adverbs as well: ♦ *nefig* (*nechren*) *delat* ‘very easily, simply’, ♦ *za nechren* ‘not in any circumstances, no way’.

The negative particle of Russian *не*, if not stressed, turns into *ни*, e.g.: *где* > *нигде*, *какой* > *никакой*, *кто* > *никто*. The negative particle *ни* (Russ. *ни* ‘neither, not’, Pl. *ni* ‘neither, not’, *nie* ‘not’, Belarus. *ni* ‘neither, not’) is used individually in stable word-combinations: ♦ *ni ni* (Russ. coll. *ни-ни*) ‘no way’, *ни* ‘neither, not’, Belarus. *ни-ни*) ‘no way; by no means; completely nothing; nothing at all’, ♦ *ni to* (cf. Russ. coll. *ни то ни другое* ‘neither this nor that’) ‘not this, not in this way’, ♦ *ni to, ni to* (cf. Russ. coll. *ни то ни другое* ‘neither this nor that’; Pl. *ni to, ni owo* ‘neither this nor that’, *ni tak, ni siak* ‘neither one thing nor the other’) ‘neither this nor that; neither one thing nor the other’, ♦ *kazkas ni to* (cf. Russ. *что-то ни то*) ‘something wrong, something is not right’.

6. Conclusions

1. The study reveals that adverbs of Slavic origin, as foreign linguistic units appearing in the context of another language, undergo assimilation — they are transformed in one way or another by adaptation to the linguistic system.

2. In Lithuanian slang, many adverbs (104; 48.2%) with the suffix *-(i)ai* are formed from suffixal adjectives of Slavic origin (mostly Russian). The most productive suffixes of them are *-nas* (37; 35.6%) and *-ovas* (33; 31.7%). Others are not so common: *-(i)avas* (12; 11.5%), *-skas* (7; 6.7%), *-telnas* (5; 4.8%), *-nutas* (5; 4.8%), *-ovatas (-avotas)* (3; 2.9%), *-yvas* (2; 1.9%). The analysis has indicated a clear systematic feature: of all hybrid derivatives of the suffix *-ai*, the largest number (67.3 %) are for hybrid adverbs the root words of which are precisely those with the most productive suffixes *-nas* and *-ovas*. The remaining adjectivalized suffixes are rarer in the Lithuanian slang, and it is no coincidence that they are not productive in Slavic languages either.
3. In the section “Derivatives with suffix *-ai* from adjectives without suffixes), derivatives from Russian adjectives without suffixes dominate as well (17; 7.9%).
4. The number of borrowed adverbs without formants is high (22; 10.2%). These are mostly phonetically and orthographically adapted Slavic words.
5. The article discusses 72 (33.3 %) adverbialized word combinations of Lithuanian slang. Most of the adverbialized prepositional constructions or adverbialized phraseological compounds are phonetically and orthographically adapted borrowings or loan translations from Russian. The slang terms also include highly variable adverbial word combinations, e.g., with Polish particle *bele* (Pl. *byle*).
6. Due to the influence of territorial dialects and other languages, slang adverbs are characterised by systematic variation of the root vowel /e/, /ie/ with diphthongised or other qualitatively altered vowels. There is some variation in the pronunciation of the vowels /a/ and /o/ in adverbs, since in unstressed syllables of Russian words a reduced /a/ is pronounced instead of /o/.

General conclusion. The adaptive features of the studied slang Slavic adverbs are determined by systematic patterns: (a) slang lexis is adapted phonetically and orthographically according to the principle of substitution of foreign phonemes as close as possible to their own, (b) Slavic slang lexis tends to copy derivational models and integrate into the derivational and inflectional paradigms of Lithuanian: morphological features are taken from Slavic languages and specifically transformed in the system of Lithuanian, (c) a part of slang words remains morphologically unadapted only due to the adverb-specific feature — limited inflectionability, (d) variability of borrowed slang words appears due to spontaneous adaptation to the features of the recipient language.

Abbreviations

- pers. — person
Eng. — English
Belarus. — Belarusian language
adj. — adjective
Pl. — Polish
Pris. — prison
cf. — compare
vern. — vernacular, nonstandard, vulgar colloquial language
adv. — adverb
e.g. — for example
rar. — rarely
Russ. — Russian
coll. — colloquial language
Ukr. — Ukrainian language
sg. — singular
vulg. — vulgar

Lexicographic sources

- Czeszewski, Maciej. 2006. *Słownik polszczyzny potocznej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Kudirka, Robertas. 2012. *Lietuvių kalbos žargono ir nenorminės leksikos žodynas*. Kaunas: Technologija.
- Kveselevič, Dmitrij. 2005. *Tolkovyj slovar' nenormativnoj leksiki russkogo jazyka*. Moskva: Astrel'. Mokienko, Valerij, Tat'jana Nikitina. 2000. *Boľšoj slovar' russkogo žargona*. Sankt-Peterburg: Norint.
- Vaitkevičiūtė, Valerija. 2003. *Didysis lenkų–lietuvių kalbų el. žodynas*. Marijampolė: M. Martišienės vertėjų biuras.

Literature

- Anušauskas, Arvydas. 1996. *Lietuvių tautos sovietinis naikinimas 1940–1958 metais*. Vilnius: Mintis.
- Avanesov, Ruben. 1984. *Russkoe literaturnoe proiznošenie*. Moskva: Prosveščenie.
- Baldwin, Timothy, Su Nam Kim, 2010. Multiword Expressions. Nitin Indurkha, Fred Damerau (eds). *Handbook of Natural Language Processing*. Boca Raton: CRC Press, 267–292.
- BSŽ = Pakerys, Antanas (red.). 2004. *Bendriniai XX a. spaudos žodžiai: dažninis žodynas*, Vilnius: MELI.
- Chambers, Jack, Peter Trudgill. 2004. *Dialectology*. Cambridge: CUP.
- Čepienė, Nijolė. 2006. *Lietuvių kalbos germanizmai ir jų fonetinės ypatybės*. Vilnius: LKI.
- Čermák, František. 2007. Foundations and Principles on Phraseology and Idiomatics. *Czech and general phraseology*. Praha: Karolinum, 73–128.
- DLKG = Ambrazas, Vytautas (red.). 2005. *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*. Vilnius: MEL.

- Durkin, Philip. 2014. *Borrowed Words: A History of Loanwords in English*. Oxford: OUP.
- Durrell, Martin. 2004. Sociol. Ulrich Ammon (ed.). *Sociolinguistics. An International Handbook of the Science of Language and Society*. Vol. 3. Berlin: Walter de Gruyter, 200–205.
- Filipović, Rudolf. 1980. Transmorphismization: Substitution on the morphological level reinterpreted. *Studia Romanica et Anglica Zagrabienisa* 25 (1–2), 1–8.
- Fischer, Roswitha, Hanna Pułaczewska (eds.). 2008. *Anglicisms in Europe: Linguistic Diversity in a Global Context*. UK: Cambridge Scholars Publishing.
- Giřčienė, Jurgita. 2005. *Naujųjų skolinių atitikmenys: struktūra ir vartoseną*. Vilnius: LKI.
- Giřčienė, Jurgita. 2012. *Naujoji lietuvių kalbos leksika*. Vilnius: Edukologija.
- Gorbačevič, Kirill. 1989. *Normy sovremennogo russkogo literaturnogo jazyka*. Moskva: Prosveščenie.
- Görlach, Manfred. 2002. *English in Europe*. New York: OUP.
- GWJP = Grzegorzczkova, Renata (red.). 1999. *Gramatyka współczesnego języka polskiego: Morfologia*. T. 2. Warszawa: Naukowe PWN.
- Irwin, Mark. 2011. *Loanwords in Japanese Amsterdam*. Philadelphia: Benjamins Publishing Company.
- Jakaitienė, Evalda. 2009. *Leksikologija*. Vilnius: VUL.
- Kardelis, Vytautas. 2009. *Šiaurės rytų aukštaičiai vilniškiai: ribos ir diferenciacija*. Vilnius: VU leidykla.
- KP = Mikulėnienė, Danguolė (sud.). 2005. *Leksika: skolinių vartojimas*. D. 4. Vilnius: Petro ofsetas.
- KPP = Paulauskienė, Aldona (sud.). 1985. *Kalbos praktikos patarimai*. Vilnius: Moksas.
- LKE = Ambrazas, Vytautas (red.). 1999. *Lietuvių kalbos enciklopedija*. Vilnius: MELI.
- LKG = Ulvydas, Kazys (red.). 1971. *Lietuvių kalbos gramatika*. T. II. Vilnius: Mintis.
- Pakerys, Jurgis. 2014. *Naujųjų skolinių duomenų bazės veiksmažodžių morfologija. Taikomoji kalbotyra* 3.
- Pakerys, Jurgis. 2016. Morphological adaptation of adjectival borrowings in modern Lithuanian. *Baltistica*, 51 (2), 239–269.
- Paulauskienė, Aldona. 2004. *Lietuvių kalbos kultūra*. Kaunas: Technologija.
- Paulauskienė, Aldona. 1994. *Lietuvių kalbos morfologija*. Vilnius: MELI.
- RG = Švedova, Natal'ja (ped.). 1980. *Russkaja grammatika. Fonetika. Slovoobrazovanie. Morfologija*. T. 1. Moskva: Nauka.
- Rimkutė, Erika, Jūratė Raižytė. 2010. Morfologinis skolinių adaptavimas lietuvių kalboje. *Lietuvių kalba* 4.
- Sharp, Harriet. 2001. *English in Spoken Swedish: A Corpus Study of Two Discourse Domains*. Stockholm: AWI.
- Sunde, Anne M. 2018. A typology of English borrowings in Norwegian. *Nordic Journal of English Studies* 17, 71–115.
- Tininis, Vytautas. 2008. *Sovietų Sąjungos politinės struktūros Lietuvoje ir jų nusikalstama veikla: antroji sovietinė okupacija (1944–1953)*. Vilnius: Margi raštai.

- Treffers-Daller, Jeanine. 1994. *Mixing Two Languages: French-Dutch Contact in a Comparative Perspective*. New York: Gruyter, 1994.
- Urbanavičienė, Jolita. 2018. Baltų *ā, *ē diftongizacija vidurinės ir jaunesniosios kartos rytų aukštaičių vilniškių kalboje. *Rytų aukštaičių patarmė: kaita ir pokyčiai*. Vilnius: Baltijos kopija, 59–82.
- Urbutis, Vincas. 2009. *Žodžių darybos teorija*. Vilnius: MELI.
- Vaicekauskienė, Loreta. 2007. *Naujieji lietuvių kalbos svetimžodžiai: kalbos politika ir vartoseną*. Vilnius: LKI.
- Valeckienė, Adelė. 1967. Kitų kalbų kilmės žodžiai lietuvių kalbos morfologinėje sistemoje. Vytautas Ambrazas (red.). *Lietuvių kalba tarybiniais metais*. Vilnius: LKLI, 108–128.
- Wohlgemuth, Jan. 2009. *A Typology of Verbal Borrowings*. New York: De Gruyter Mouton.

Robertas Kudirka

Kalbų, literatūros ir vertimo studijų institutas

Vilniaus Universiteto

Kauno fakultetas

Muitinės g. 8, LT-44280

Kaunas, Lietuva

robertas.kudirka@knf.vu.lt

Appendix

1. Hybrid derivatives with suffix *-ai* in Lithuanian slang from suffixal Slavic adjectives

1.1. Derivatives with suffix *-ai* from adjectives with the suffix *-nas*

davolnai 'with satisfaction' (: *davolnas*, -a; cf. Russ. adv. *довольно*),
gliučnai 'hardly functioning' (: *gliučnas*, -a; cf. Russ. adv. slang *глючно*),
grūznai, *gruznai* 'sluggishly' (: *grūznas*, *gruznas*, -a; cf. Russ. adv. *гру́зно*),
interesnai 'interestingly' (: *interesnas*, -a; cf. Russ. adv. *интересно*),
kyslotnai 'valiantly' (: *kyslotnas*, *kislotnas*, -a, cf. Russ. adv. slang *кислотно*),
močnai 'firmly' (: *močnas*, -a; cf. Russ. adv. *мо́цно*),
nachaliqvnai 'for free' (: *nachaliqvnas*, -a; cf. Russ. adv. vern. *нахалявно*),
našarnai 'for free' (: *našarnas*, -a),
navarotnai 'extravagantly' (: *navarotnas*, -a; cf. Russ. adv. slang *наворотно*),
nejasnai 'not clearly' (: *nejasnas*, -a; cf. Russ. adv. *неясно*),
nevjebenai 'beyond description' (: *nevjebenas*, -a; cf. Russ. adv. vulg. *невъебённо*),
nevtennai 'off the point' (: *nevtennas*, -a, cf. Russ. adv. coll. *невтёмно*),
pachabnai 'poorly' (: *pachabnas*, -a; cf. Rus. adv. vern. *поха́бно*),
padrolnai 'underground, illegally' (: *padrolnas*, -a),
paliotnai 'full of drive' (: *paliotnas*, -a),
patoinai 'contemptibly' (: *patoinas*, -a; cf. Russ. adv. *помо́йно*),
parašnai 'poorly' (: *parašnas*, -a; cf. Russ. adv. slang *пара́шно*),
plotnai 'tightly' (: *plotnas*, -a; cf. Russ. adv. *плóтно*),
podrolnai rarely 'underground, illegally' (: *podrolnas*, -a; cf. Russ. adv. *подпо́льно*),
pravainai 'unsuccessfully' (: *pravainas*, -a; cf. Russ. adv. *прова́льно*),
prikolnai 'impressively' (: *prikolnas*, -a; cf. Russ. adv. slang *прико́льно*),
striomnai 'uncarefully' (: *striomnas*, -a; cf. Russ. adv. slang *стрёмно*),
tarornai 'roughly' (: *tarornas*, -a; cf. Russ. adv. *топо́рно*),
tarmoznai 'slowly' (: *tarmoznas*, -a; cf. Russ. adv. *тормо́зно*),
viečnai, *večnai* 'forever' (: *viečnas*, *večnas*, -a; cf. Pl. adv. *wiecznie*, Russ. adv. *вечно*),
zavodnai 'receptively' (: *zavodnas*, -a; cf. Russ. adv. coll. *заво́дно*).

1.2. Derivatives with suffix *-ai* from adjectives with the suffix *-ovas*

fuflovai ‘fraudulently’ (: *fuflovas*, *-a*; cf. Russ. adv. slang *фүфлѳво*),
grūzovai ‘sluggishly’ (: *grūzovas*, *-a*),
kaifovai ‘enjoyably’ (: *kaifovās*, *-a*; cf. Russ. adv. slang *кайфѳво*),
lažovai ‘poorly’ (: *lažovas*, *-a*; cf. Russ. adv. slang *лажѳво*),
liuksovai ‘perfectly’ (: *liuksovas*, *-a*; cf. Russ. adv. coll. *лѳксово*),
liuksusovai ‘perfectly’ (: *liuksusovas*, *-a*; cf. Pl. adv. *luksusѳво*),
nechujovai ‘not bad’ (: *nechujovas*, *-a*; cf. Russ. adv. vulg. *нехүѳво*),
neputiovai ‘looking bad’ (: *neputiovās*, *-a*; cf. Russ. adv. coll. *непутѳво*),
nuliovai ‘completely anew’ (: *nuliovās*, *-a*; cf. Russ. adv. coll. *нулѳво*),
putiovai ‘greatly’ (: *putiovās*, *-a*; cf. Russ. adv. coll. *путѳво*),
stopudovai ‘guaranteed’ (: *stopudovas*, *-a*; cf. Russ. adv. coll. *стопудѳво*),
šyzovai, *šizovai* ‘crazily’ (: *šyzovas*, *-a*; cf. Russ. coll. *шүзѳво*),
talkovai ‘understandably’ (: *talkovas*, *-a*; cf. Russ. *толкѳво*).

2. Derivatives with suffix *-ai* from Slavic adjectives without suffixes

polnai ‘completely’ (: *polnas*, *-a*; cf. Russ. adv. *пѳлно*),
pošlai ‘in a vulgar manner’ (: *pošlas*, *-a*; cf. Russ. adv. *пѳшло*),
šūstrai ‘extraordinarily; fashionably; impressively’ (: *šūstras*, *-a*; cf. Russ. adv. coll. *шүстро*),
točnai ‘accurately’ (: *točnas*, *-a*; cf. Russ. adv. *тѳчно*),
tūpai ‘stupidly’ (: *tūpas*, *-a*; cf. Russ. adv. *түно*),
žestokai ‘cruelly’ (: *žestokas*, *-a*; cf. Russ. adv. *жестѳко*),
žostkai ‘strongly’ (: *žostkas*, *-a*; cf. Russ. adv. coll. *жѳстко*).

3. Slang adverbs without formants

chier, *cher* (Russ. vulg. *хер*) ‘any; nothing’,
čiki (cf. Russ. slang *чѳки*) ‘well; perfectly’,
lafā (Russ. vern. *лафā*) ‘well, greatly’,
mimo (Pl *mimo*, Russ. *мѳмо*) ‘by’,
šabaš (cf. Russ. vern. *шабāш*) ‘bad, poorly’,
tichariā (Russ. vern. *втихаря, втихаря*) ‘secretly’,
zapраста (Russ. coll. *зāпросто*) ‘easily, simply’.

4. Adverbialized word combinations of Slavic origin

- ◆ *ant bajerio* (Pl. coll. *na bajer*) ‘for laughs’,
- ◆ *ant pīlno (vīso) gazo* (cf. Russ. vern. *на полном газу*) ‘at maximum’,
- ◆ *be tolko* (Russ. *без толку*) ‘pointlessly; disorderly’,
- ◆ *čiki briki* (Russ. coll. *чѳки-брѳки*),
- ◆ *čiki čiki* (cf. Russ. coll. *чѳки-чѳки*) ‘greatly; precisely’,
- ◆ *čiki piki, čikis pikis* (Russ. cf. *чѳки-нѳки*),
- ◆ *čiki puki* (Russ. cf. *чѳки-нѳки*),
- ◆ *dalše nekuda (niekuda)* (Russ. coll. *дальше нѳкуда*) ‘there is nowhere else’,
- ◆ *dalše nekuda* (Russ. vern. *дальше нѳкуда*) ‘nothing else’,
- ◆ *na vsie (vse) sto* (Russ. vern. *на все сто*) ‘surely, one hundred per cent’,
- ◆ *pa natūre* (Russ. *по натурѳе*) ‘indeed, inherently’,
- ◆ *pats gazas* ‘exactly; greatly, the best’,
- ◆ *prosto tak* (Russ. coll. *прѳсто так*) ‘*simply, not so good*’,
- ◆ *savo chodu* (translated from Russ. *своѳм хѳдом*) ‘independently, on smb’s own’,
- ◆ *tolka (tolko) tak* (Russ. *тѳлько так*) ‘as it has to be’,
- ◆ *tolko (tolka) pesnia (piesnia)* ‘fluently’,
- ◆ *v natūre* (Russ. vern. *в натурѳе*) ‘for real’,
- ◆ *za adno (odno)* (Russ. *за однѳ*) ‘at the same time’.

KOPSAVILKUMS

Slāvu cilmes lietuviešu slenga apstākļa vārdi

Robertas KUDIRKA

Rakstā morfoloģiski analizēti slāvu cilmes (pārsvārā krievu, dažkārt poļu un baltkrievu) lietuviešu slenga apstākļa vārdi (215), kas atlasīti no lietuviešu slenga vārdnīcas *Lietuvių kalbos žargono ir nenorminēs leksikos žodynas* (2012). Analīzei ir izvēlēti četri apstākļa vārdu veidi: hibridatvasinājumi ar piedēkli *-ai* no īpašības vārdiem ar piedēkli un bez tā, apstākļa vārdi bez formantiem un adverbēti vārdu savienojumi. Analīzes mērķis ir identificēt sistematiskus morfoloģiskos modeļus un adaptācijas pazīmes. Analīze parādīja, ka lietuviešu slengā slāvu apstākļa vārdi tiek fonētiski un ortogrāfiski pielāgoti pēc iespējas tuvāk pašcilmes vārdiem pēc citvalodu fonēmu aizstāšanas principa. Slāvu cilmes slenga leksikā ir tendence kopēt atvasinājumu modeļus un integrēt tos lietuviešu valodas locīšanas paradigmās: morfoloģiskās pazīmes ir pārņemtas no slāvu valodām un īpaši pārveidotas lietuviešu valodas sistēmā; aizgūtā slenga mainīgums parādās, spontāni pielāgojoties mērķvalodas iezīmēm.

LATVIEŠU ZINĀTNES VALODAS PĒTNIECĪBAS VIRZIENI 21. GADSIMTĀ: LITERATŪRAS APSKATS¹

Diāna LAIVENIECE
Liepājas Universitāte

Agnese DUBOVA
Liepājas Universitāte

1. Ievads

Zinātnes valoda ir valodas paveids, kas tiek izmantots pētniecības procesa un rezultāta aprakstam zinātniskā tekstā mutvārdos vai rakstveidā. Latviešu valodniecībā zinātnes valoda tradicionāli saistīta ar konkrētu valodas funkcionālo stilu, kam vēsturiski lietoti dažādi nosaukumi: *zinātniskās literatūras valodas stils* (Beitiņa u. c. 1961), *zinātniskās valodas stils* (Rozenbergs 1976; Pauliņš, Rozenbergs, Vilāns 1978; Rozenbergs 1995); *zinātniskais stils* (Cīrule u. c. 1976; Kvašīte 2013); *akadēmiskais stils* (Nītiņa, Iljinska, Platonova 2008). Līdz 21. gadsimta sākumam zinātnes valoda skatīta un raksturota funkcionālo stilu kontekstā un vispārīgā veidā, nosaucot galvenās stila pazīmes un īsi raksturojot tam raksturīgo leksiku (galvenokārt akcentējot terminu un svešvārdu lietojumu), bet nepievēršot detalizētu uzmanību zinātnes valodas lingvistiskajiem aspektiem, resp., nepētot pašu zinātnes valodu leksiskā, gramatiskā un teksta līmenī. Būtībā zinātnes valoda 20. gadsimta 2. pusē tiek identificēta kā zinātniskās valodas stils un raksturota tikai saistībā ar citiem latviešu valodas funkcionālajiem stiliem.

21. gadsimta sākumā situācija mainās — latviešu zinātnes valoda nokļūst valodnieku uzmanības lokā. Zinātnes valodu sāk pētīt kā noteiktu valodas paveidu līdzīgi kā preses valodu, sarunvalodu, juridisko valodu u. c. Zinātnes valodas pētniecība pamazām iegūst precīzākas aprises, proti, pētījumi vairs nav vispārīga rakstura, tie kļūst specifiskāki, konkrēti pievēršoties atsevišķiem zinātnes valodas aspektiem un to izpētei, balstoties uz mērķtiecīgi izvēlētu tekstuālo materiālu, visbiežāk — latviešu zinātniskajiem rakstiem vienā zinātnes nozarē vai vairākās, galvenokārt skatot humanitāro un sociālo zinātņu tekstus.

Šī raksta **mērķis** ir apzināt pēdējo 20 gadu laikā Latvijā veiktos pētījumus un zinātniskās publikācijas par latviešu zinātnes valodu, lai noskaidrotu līdzšinējos pētījumu virzienus un identificētu perspektīvu šajā pētniecības jomā.

¹ Pētījums izstrādāts projektā *Academic Writing in the Baltic States: Rhetorical Structures through Culture (s) and Languages* (EMP475).

Mērķa sasniegšanai izvēlētā forma ir literatūras apskats. Literatūras apskats ir secīgs pārskats par pieejamajiem pētījumiem saistībā ar kādu konkrētu zinātnisku tēmu vai jomu, kas parasti tiek iezīmēta ar precīzi izvēlētiem atslēgvārdiem. Literatūras apskata galvenais nolūks ir identificēt, novērtēt un sintezēt literatūru noteiktā pētniecības tēmā. Tas parāda, kā ir attīstījušās zināšanas par noteikto pētījuma jomu, izceļot to, kas jau ir izdarīts, kas ir vispārpieņemts, kas top un kādi ir pašreizējie uzskati par šo tēmu. Literatūras apskatos tiek apkopoti esošie pētījumi, lai atbildētu uz pētījuma jautājumu, sniegtu kontekstu jauniem pētījumiem vai identificētu svarīgas nepilnības esošajā literatūras kopumā (Hempel 2020: 3).

Literatūras apskats kā viens no informācijas revīzijas un apkopojuma veidiem latviešu zinātnes valodā līdz šim nav ticis plaši izmantots (priekšizpētes posmā konstatēti vien daži literatūras apskati medicīnas un veselības zinātnēs). Humanitārajās zinātnēs literatūras apskati, kas noformēti kā atsevišķi zinātniski pētījumi (piemēram, kā zinātnisks raksts), nevis plašāka pētījuma (piemēram, disertācijas, monogrāfijas) daļa, latviešu valodā vispār nav izplatīti. Sekojot profesionālām norādēm (Hempel 2020; Harris 2020; McCombes 2021 u. c.) par literatūras apskata kā zinātniskā teksta veida izstrādi, izvirzīts pētījuma jautājums: kuri latviešu zinātnes valodas aspekti, kādā apjomā un detalizācijas pakāpē ir pētīti kopš 21. gadsimta sākuma un kuri būtu nepieciešamākie pētījuma virzieni šajā jomā nākotnē?

2. Pētījuma materiāls un ieskats problemātikā

Apskatam izraudzīti 54 zinātniski raksti, kas publicēti laikā no 2003. gada līdz 2020. gadam. Analizējamo avotu klāstā nav iekļautas dažas monogrāfijas, kurās gan ir sniegts zinātnes valodas apraksts, pamatojoties uz līdzšinēji izstrādātajiem aprakstiem un pieredzi, bet kas nepiedāvā oriģināli veiktus latviešu zinātnes valodas izpētes rezultātus. Tāpat analīzei netiek izmantotas monogrāfijas un raksti, kuros aplūkota latviešu akadēmiskās rakstīšanas tematika, sniegtas norādes par akadēmisko, resp., mācību/studiju tekstu vai studiju nobeiguma tekstu izstrādi skolā vai augstskolā.

Tādējādi zinātnisko tekstu, pārsvarā — zinātnisko rakstu, atlase veikta, izmantojot primāros atslēgvārdus: *zinātnes valoda*, *zinātnisks/populārzinātnisks raksts*, *zinātnisks/zinātnes teksts*, *zinātnisks/zinātnes stils*, *promocijas darbs*. Tā kā nozīmīga daļa latviešu zinātnes valodas pētījumu veikta, balstoties tieši uz humanitāro, galvenokārt valodniecības, zinātņu tekstiem, atlases kritērijos iekļauti arī sekundārie atslēgvārdi: *valodniecības raksts*, *valodnieciskā literatūra*.

Apkopojot un sistematizējot atlasītos avotus pēc tajos aplūkotojiem latviešu zinātnes valodas pētniecības aspektiem, var nodalīt trīs visai plaši ar oriģināliem pētījumiem pārstāvētas tematiskās grupas, kas tālāk veido šā raksta pamatstruktūru (3., 4. un 5. nodaļu).

Ārpus minētajām tematiskajām grupām ir vairāki oriģināli pētījumi par atsevišķiem ar latviešu zinātnes valodu saistītiem aspektiem, kuri uzskatāmi vēl par nepietiekami pētītiem vai kuriem uzmanība pievērsta tikai kādā vienā atsevišķā publikācijā. Taču arī šie pētniecības virzienu aizmetņi ir nozīmīgs impulss, lai apzinātu perspektīvos zinātnes valodas izpētes virzienus, tāpēc vispirms sniedzams ieskats latviešu zinātnes valodas izpētes problemātikā, īsi raksturojot šos pētījumus.

2.1. Pētījumi par atsevišķiem zinātnisko tekstu veidiem

Plašākais līdz šim veiktais pētījums, kas atsedz latviešu zinātnisko tekstu veidu specifiku, ir pieejams digitālajā lietotnē „Zinātnes valoda“ (sk. www.zinatnesvaloda.lv), kas publicēta 2020. gada nogalē un ietilpst *CLARINE* digitālo resursu repozitorijā (Dubova, Laiveniece, Lele-Rozentāle et al. 2020). Lietotnē iekļauti 40 zinātnisko tekstu veidu apraksti, kas grupēti trīs daļās: (1) pētniecība skolā, piemēram, *laboratorijas darba apraksts, referāts, skolēna zinātniski pētnieciskais darbs* u. c.; (2) pētniecība augstskolā, piemēram, *kursa projekts, prakses atskaite, semināra ziņojums* u. c.; (3) zinātniskie teksti, ar tiem saprotot tekstus, kas funkcionē zinātnes un pētniecības telpā, piemēram, *disertācija, patenta publikācija, zinātnisks raksts* u. c.

Ārpus šī pētījuma norādāmas vien dažas publikācijas, kurās pievērsta uzmanība zinātniskiem tekstiem, proti, ir sniegts ieskats *tēzēs* kā valodnieciskās literatūras žanrā (Bušs 2003), kas skatīts arī kontrastīvi, salīdzinot, kas ar šo jēdzienu *These(-en) / Thesenpapier* tiek saprasts vācu valodā (Leitāne 2009), kā arī aizsākti pētījumi par promocijas darbu *recenzijām* valodniecības nozarē (Polkovņikova 2019). Iepriekš minētā digitālā lietotne veidota, galvenokārt domājot par akadēmiskās rakstīšanas kvalitātes paaugstināšanu skolā, augstskolā un pētniecībā, tomēr ir pamats uzskatīt, ka latviešu zinātnisko tekstu veidu izpēte, apraksti un klasificēšana būtu perspektīvs pētniecības virziens. Tekstu veidu nosaukumi, to pārklāšanās (piemēram, *anotācija, tēzes, recenzija* u. c.), žanru robežas, hibridžanri un katra teksta makrostruktūras specifika joprojām ir viens no nozīmīgākajiem turpmāk pētāmajiem jautājumiem, lai zinātnisko tekstu veidu izpratnē nenotiktu spontāna, nekritiska pakļaušanās citu valodu ietekmei, nosaukumu viltusdraugiem u. c. veida interferencei (piemēram, sk. Farneste 2012, kur atklāta *argumentētās esejas* izpratnes specifika latviešu un angļu valodā).

Piebilstams, ka mācību un zinātniskajā literatūrā līdztekus terminam *teksta veids* tiek runāts arī par *tekstu žanriem* vai *tekstu tipiem* — tekstveides terminoloģija latviešu valodā vēl nav īsti nostiprināta.

2.2. Zinātnes valodā lietotās leksikas pētījumi

Kaut arī rakstu par terminoloģiju, speciālo un profesionālo leksiku latviešu valodniecībā nebūt nav maz, tomēr tie netiek balstīti kādas atsevišķas zinātnes nozares vai vairāku zinātņu nozaru tekstu mērķtiecīgā izpētē, analizē un aprakstā. Tie drīzāk raksturojami kā pieskārieni zinātnes valodai — fiksēt to, kas pamanīts, nepretendējot uz visaptverošu zinātnes valodas leksikas raksturojumu. Pašlaik latviešu valodniecībā trūkst mērķtiecīgu un sistematizētu pētījumu par zinātnes valodas leksiku vai plašākām leksiskām vienībām. Būtu turpināmi savulaik cerīgi iesāktie pētījumi (1) par metaforu un metaforiskajiem terminiem latviešu zinātnes valodā (Baltiņa 2006; Silis 2006); (2) par terminoloģijas attīstību un terminu atrašanas, nostiprināšanas un ieviešanas problemātiku konkrētā zinātnes nozarē, kam atsevišķas teorētiski praktiskās nostādnes jau publiskotas 21. gadsimta sākumā (Skujiņa 2003; 2005); (3) par speciālās leksikas lietojumu kādā vienā zinātņu nozarē vai pat apakšnozarē (Šulce 2020).

Tā kā leksika ir valodas mainīgākā un citu valodu ietekmei visvairāk pakļautā daļa, kurā izteikti vērojams gan zināms tradicionālums, gan novatoriskas tendences, arī zinātnes valodā lietotā leksika nav sastingusi, tā attīstās. Izplatoties ārzemju zinātniskajai literatūrai un paplašinoties starptautiskās sadarbības projektu tīklam, leksikas līmenis ir stipri pakļauts citu valodu ietekmei, kā rezultātā latviešu zinātnes valodā pašlaik ir daudz nekritisku pārcēlumu galvenokārt no angļu valodas, taču centieni meklēt latviskus ekvivalentus, tostarp terminus, reizēm ir stipri novēloti. Tas liecina, ka pētījumi zinātnes valodas leksikas līmenī ir akūti nepieciešami, bet to rezultātu publiskošana un skaidrošana speciālistiem, kā arī problemātikas popularizēšana sabiedrībā ir valodas kvalitātes prevencija. Būtiski piebilst, ka šādā skatījumā atklājas arī nepieciešamība pēc *Valodniecības pamatterminu skaidrojošās vārdnīcas* (VPSV 2007) pārskatīšanas, atjaunošanas un papildināšanas, kā arī digitalizēšanas un regulāras uzturēšanas.

2.3. Pētījumi par zinātnes valodas kultūras un zinātniskuma līmeņa uzturēšanu

Saistībā ar latviešu zinātnes valodas kvalitātes mazināšanos un nepietiekamu zinātniskuma principa izpratni jau 21. gadsimta sākumā aktualizēts jautājums par to, kas ir laba zinātnes valoda (Nītiņa 2003; Rozenvalde, Jansone 2003; Zenkevičs 2003; Baldunčiks 2005; Petre 2008). Konstatējums, ka „tieši zinātniskie teksti ir tas novads, kur ar latviešu valodas kvalitāti iet uz

leju“ (Nītiņa 2003: 373), — tādos vai citādos vārdos izteikts — izskan visai bieži gan referātos, gan rakstos, pat ja to tiešais izpētes objekts nav zinātnes valoda. Taču trūkst regulāru un mērķtiecīgu pētījumu par zinātnes valodas kultūru, zinātnes valodai vēlamu un nevēlamu izteiksmes veidu, stila robežām, kontaktvalodu ietekmes sekām. Ciešā kopsakarā ar zinātnes valodas kultūru ir zinātniskums kā primārais princips, kas respektējams zinātnes tekstu izstrādē (Šulce 2019). Zinātniskuma princips nosaka, ka šajā valodas paveidā nav pieļaujami valodas normu pārkāpumi, faktu kļūdas, subjektīvi apgalvojumi un nepārbaudīti pieņēmumi, tukša frāžainība, samākslota izteiksmes sarežģīšana (sk. arī Nītiņa 2003), nepietiekama argumentācija, terminoloģiskas neprecizitātes. Diemžēl latviešu zinātniskajos tekstos dažādās zinātņu nozarēs šīs nepilnības dažkārt ir vērojamas, neraugoties uz to, ka ar vienu tekstu strādā autors, recenzents(-i), redaktors un reizēm pat korektors. Tomēr autora atbildība ir galvenā.

2.4. Pētījumi par latviešu valodas zinātniskā stila pazīmēm

Kā jau ievadā minēts, latviešu zinātnes valoda netiek šķirta no zinātniskās valodas stila. Šī kontekstuālā ievirze tiek turpināta arī mūsdienās, īpaši runājot par zinātnes valodai raksturīgajām pazīmēm (Veisbergs 2003; Baltiņš 2004; Veisbergs 2006; Laiveniece 2012a). Tas ir nozīmīgs zinātnes valodas pētniecības virziens, jo šajos pētījumos parādās vispārināts skatījums uz zinātnes valodu un stilu kopumā, iezīmējot gan tradicionālo, gan novatorisko, proti, to, kā mainās latviešu valodas zinātniskais stils kontaktvalodu un zinātnes globalizācijas ietekmē. Trūkst pētījumu, kuros apzinātu un sistematizētu šīs ietekmes, kritiski un konstruktīvi vērtējot to atbilstību latviešu zinātnes valodas tradīcijām. Zinātniskā stila pētījumi vēsturiskajā aspektā būtu gan saistoši, gan noderīgi. Monogrāfiska tipa pētījums, kā veidojusies latviešu zinātnes valoda, kā to savulaik ir ietekmējusi vācu un krievu, tagad — angļu valoda (par to vairāk sk. 5. nodaļā), ko papildinātu 20. gadsimta 20.–30. gadu un 40.–90. gadu latviešu zinātnisko tekstu analīzes rezultāti, būtu nozīmīgs ieguldījums latviešu valodas vēsturiskās attīstības izpētē. Šāda pētījuma izstrādei nepieciešami visai plaši cilvēkresursi, pētniecības materiāla ieguve un digitalizācija, tāpēc jādoma par plašāku zinātnes valodas izpētes pieteikumu tematiku nacionālajos un starptautiskajos projektos.

2.5. Metapētījumi par zinātnes valodas izpētes metodēm

Kā ikviens valodas paveids, arī zinātnes valoda ir īpaša matērija, kuras izpētei nepieciešams savs metožu un paņēmienu kopums. Latviešu zinātnes valodas izpētes metodoloģija līdz šim ir pavisam maz pētīta joma tāpat kā

lietišķās valodniecības metodoloģija. Konstatējams vien atsevišķs apskats par valodniecības nozares promocijas darbos lietotajām metodēm un to nosaukumu variācijām (Laiveniece 2016) un zinātnes valodas korpusu izstrādes principu un korpuslingvistiko paņēmieni apraksts zinātnes valodas tekstu analīzei (Dubova, Proveja 2018). Taču šādas ievirzes pētījumi būtu uzskatāmi par ļoti nepieciešamiem, īpaši zinātnes valodas izpētē saistībā ar valodniecības jaunākajām nozarēm — datorlingvistiku un korpuslingvistiku.

Pēdējos gados ir veikti vairāki zinātnes valodas izpētes projekti, izmantojot korpuslingvistiskos paņēmienus: „Zinātnisko ievadtekstu valoda un struktūra“ (Ventspils Augstskola, 2017), „Sekundāro zinātnisko tekstu valoda un struktūra“ (Ventspils Augstskola, 2018), „Latviešu zinātnes valoda intralingvālā aspektā“ (Latvijas Zinātnes padome, Ventspils Augstskola un Liepājas Universitāte, 2018–2020). Tomēr metapētījumi nav tikuši ietverti šo projektu darba uzdevumos.

— — —

Pieci nosauktie un īsi raksturotie zinātnes valodas pētniecības virzieni, kuros ir radušās iestrādes pēdējās divās desmitgadēs, nebūt nav visi, taču uzskatāmi par nozīmīgākajiem un perspektīvākajiem.

Tālākajās raksta nodaļās uzmanība pievērsta iepriekš pieminētajām trim tematiskajām grupām, kuras ir pārstāvētas ar oriģināliem latviešu zinātnes valodas izpētes rezultātiem. Tie ir:

- 1) pētījumi par zinātniska teksta makrostruktūru vai atsevišķiem tās elementiem,
- 2) pētījumi par zinātniska teksta mikrostruktūru un to veidojošajiem elementiem,
- 3) pētījumi par latviešu zinātniskajiem tekstiem sastatījumā ar citām valodām.

3. Pētījumi par zinātniska teksta makrostruktūru vai atsevišķiem tās elementiem

Zinātniskajā komunikācijā viens no galvenajiem tekstu veidiem ir zinātnisks raksts, līdz ar to vairāki pētījumi ir veltīti šī teksta veida makrostruktūras izpētei, pievēršoties rakstiem latviešu valodā. Teksta makrostruktūra jeb tā izveides plāns ir kāda teksta „konvencionalizēta kompozīcija“, ko veido ar teksta struktūrelementiem (Gläser 1990: 55). Šādā kontekstā ir vispārīgi aprakstīti zinātniska raksta veidi, raksturota tajos izmantotā *IMRaD* (angļu abreviatūra: *I* — *introduction*, *M* — *materials and methods*, *R* — *results*, *D* — *discussion*) struktūra un minētas citas atvasinātās

un neobligātās sastāvdaļas (Baltiņš 2003). Vēlāk seko pētījumi par zinātniskā raksta uzbūves specifiku konkrētās zinātņu nozarēs. Pētījumā par humanitāro zinātņu rakstiem secināts, ka to struktūra ir samērā heterogēna un *IMRaD* struktūra netiek izmantota (Laiveniece 2012b).

Jaunākajos pētījumos par zinātniskā raksta makrostruktūru izmantots mūsdienu latviešu zinātnisko rakstu korpuss (2008–2018) ar 1402 tekstiem no sešām zinātņu nozaru grupām. Tekstu korpuss izveidots jau iepriekš pieminētajā pētniecības projektā „Latviešu zinātnes valoda intralingvālā aspektā”. Zinātniskā raksta makrouzbūve ir analizēta dabaszinātņu (Proveja 2020), inženierzinātņu un tehnoloģiju (Lele-Rozentāle 2020), lauksaimniecības, meža un veterināro zinātņu (Šulce, Tihomirova 2020), sociālo zinātņu (Egle, Tomase 2020), kā arī humanitāro un mākslas zinātņu (Ansberga, Dubova 2020) nozaru tekstos. Detalizēti aplūkots *IMRaD* struktūras lietojums dabaszinātņu, inženierzinātņu un tehnoloģiju, sociālo un humanitāro zinātņu rakstos (Dubova, Egle, Proveja 2020). Šo pētījumu rezultāti liecina, ka *IMRaD* struktūru galvenokārt izmanto dabaszinātnēs, inženierzinātnēs un tehnoloģijās, kā arī lauksaimniecības, meža un veterinārajās zinātnēs, taču šo zinātņu apakšnozarēs ir iespējamās nelielas variācijas. Savukārt sociālajās zinātnēs *IMRaD* struktūra konstatējama tikai atsevišķās apakšnozarēs, piemēram, politikas zinātnē, ekonomikā un uzņēmējdarbībā. Sociālo zinātņu, kā arī humanitāro un mākslas zinātņu rakstiem galvenokārt konstatējama trīsdaļīga teksta struktūra ar ievadu, galveno jeb pamatdaļu un nobeigumu vai secinājumiem. Iegūtie atzinumi sakrīt ar starptautiskās pētniecības rezultātiem, kur arī uzsverts, ka šo zinātņu grupu pārstāvošo rakstu struktūra salīdzinājumā ar eksaktajām zinātnēm ir mazāk konvencionalizēta (Bondi 2009: 86), jo pētāmo jautājumu loks un metodiskie paņēmieni ir daudzveidīgi (Graefen, Thielmann 2007: 79).

Ir iegūti arī pirmie rezultāti par zinātnisko rakstu makrostruktūras atšķirībām noteiktās zinātņu apakšnozarēs, jo īpaši attiecībā uz sociālo zinātņu, kā arī humanitāro un mākslas zinātņu apakšnozarēm, piemēram, psiholoģiju, tiesību zinātņi, valodniecību, literatūrzinātņi, filozofiju u. c. (sk. Ansberga, Dubova 2020; Egle, Tomase 2020). Līdz ar to nepieciešami tālāki paplašināti pētījumi par katras zinātņu nozares apakšnozaru rakstu struktūru. Tāpat būtu lietderīgi veikt sastatījumus ar angļu, krievu, vācu u. c. valodu zinātnisku rakstu uzbūvi salīdzināmās zinātņu nozarēs un apakšnozarēs.

Kā zināms, zinātniskam rakstam bieži vien tiek pievienotas atvasinātās sastāvdaļas jeb pavadteksti. Pētījumā par latviešu un lietuviešu filoloģijas izdevumiem konstatēts pavadtekstu minimums, kas ietver ziņas par raksta autorību, atslēgvārdus un kopsavilkumu, kā arī bibliogrāfiju (Laiveniece 2015a). Atsevišķi skatīts viens no pavadtekstu veidiem — atslēgvārdi — un to saistība

ar raksta nosaukumu valodniecībā (Polkovņikova 2014). Pašreizējā izpēte aptver tikai dažus aspektus, līdz ar to citu pavadtekstu, piemēram, anotāciju vai kopsavilkumu izpēte, kā arī to saistība ar zinātņu nozarēm būtu noderīgs papildinājums jau uzsāktajiem pētījumiem.

Lai veiktu konferenču materiālu (tēžu, anotāciju un kopsavilkumu) makrostruktūras izpēti, Ventspils Augstskolas projektā „Sekundāro zinātniskos tekstu valoda un struktūra“ (2018) tika izveidots specializēts tekstu korpus ar 500 tekstiem no piecām zinātņu nozarēm. Pētījumā secināts, ka medicīnas un veselības zinātņu, lauksaimniecības, meža un veterinārijas zinātņu, kā arī dabaszinātņu referātu pavadtekstiem ir raksturīga noteikta struktūra ar ievadu, mērķi, metodēm/metodoloģiju, rezultātiem un secinājumiem. Par atšķirībām sociālo un humanitāro zinātņu tekstos liecina vismaz četri dažādi modeļi, kuru detalizēta izpēte būtu tālākās pētniecības uzdevums (Dubova 2019).

Turpmāk nepieciešami plašāki pētījumi par zinātnisku rakstu un konferenču referātu pavadtekstiem jeb sekundārajiem tekstiem, kā tēzes, anotācija, kopsavilkums, to nošķirumu un uzbūvi latviešu valodā un sastatījumu ar citām valodām, jo bieži vien ir vērojama neskaidrība par tādu tekstu veidu kā tēžu, anotācijas vai kopsavilkuma atšķirību zinātniskajā komunikācijā. Zinātnisko izdevumu metodiskajos norādījumos un konferenču uzsaukumos ir konstatējama šo tekstu veidu izstrādes prasību, kā arī nosaukumu dažādība. Tāpat, ieskatoties, piemēram, kādas konferences tēžu krājumā, redzams, ka referātu autori šo pavadtekstu izprot un traktē pat ļoti atšķirīgi, par ko liecina dažādība makrostruktūrā (sk. arī Bušs 2003).

Vairākos rakstos ir analizēti populārzinātnisko un zinātnisko tekstu virsraksti. Ir aplūkoti valodniecības rakstu virsraksti, ko parasti veido 5–6 pilnnozīmes vārdi un kas galvenokārt veic informatīvo funkciju (Polkovņikova 2012). Populārzinātniskajiem valodniecības rakstu virsrakstiem ir konstatējami daudzējādi veidošanas modeļi un noformējuma paraugi (Laiveniece 2014a; 2014b; 2015b). Savukārt promocijas darbu nosaukumu veidu izpēte atklāj raksturīgu tendenci: lai pieteiktu nozīmīgākās pētījuma kategorijas, tiek izmantota divdaļīga vai pat trīsdalīga nosaukuma struktūra, kas ietver kolu, iekavas, punktu vai pieturzīmju kombināciju (Laiveniece 2014c). Līdz šim ir aplūkoti virsrakstu veidošanas modeļi. Tālāko pētniecību būtu ieteicams saistīt ar virsraksta un teksta saiknes, to retorisko u. c. elementu izpēti.

Kopumā var secināt, ka pašlaik visvairāk ir pētījumu par zinātniska raksta makrostruktūru un tā sastāvdaļām, tomēr vajadzīgi paplašināti pētījumi, jo īpaši par zinātnisku rakstu uzbūvi dažādās zinātņu apakšnozarēs, kā arī sastatījumā ar citām valodām. Diemžēl maz pētīti vai ārpus redzesloka ir palikuši tādi zinātnisko tekstu veidi kā monogrāfija, disertācija, recenzija,

anotācija, tēzes u. c., kas paver pētniecības perspektīvu rakstveida un mutvārdu zinātniskajā komunikācijā lietojamo tekstu izpētei.

4. Pētījumi par zinātniska teksta mikrostruktūru un to veidojošajiem elementiem

Latviešu zinātniskā teksta mikrostruktūru veidojošo elementu izpēte un apraksts ir nozīmīgs ieguldījums ne vien teorētiskā ziņā (teksta sintakses un tekstveides izpētē), bet arī praktiskā ziņā (akadēmiskās rakstīšanas kvalitātes paaugstināšanā). Teksta mikrostruktūra ir teksta iekšējā uzbūve, kas reizēm tiek vispārināti saukta arī par metadiskursu, ar to saprotot konstrukcijas, kuras teksta autors izmanto, lai informētu lasītāju par teksta uzbūvi (Breitkopf, Vassileva 2007: 215) un tādējādi atvieglotu viņam teksta uztveri. Teksta mikrostruktūra tiek raksturota, izmantojot terminu *kohēzija* jeb *sasaiste* (VPSV 2007: 185). Kohēzija ir teksta iekšējie sakari, kas nodrošina teksta loģisko secību, teksta atsevišķo daļu savstarpēju sakarību un nosacītību (Rozenbergs 1989: 199) un ko izsaka ar leksiskajiem un gramatiskajiem līdzekļiem. Tādējādi teksta mikrostruktūru veidojošie elementi ir pamanāmi, nosakāmi, pētāmi, sistematizējami un aprakstāmi. Daļai no tiem piemīt zināma automatizācija, kas teksta lasītājam nodrošina tūlītēju uztveri un skaidru saturu, piemēram, par to, kas sekos tālāk tekstā, vai atsauc atmiņā un veido sasaisti ar to, kas tekstā jau tika pateikts, vai piesaka jauno mikrotematu, teksta nobeiguma daļu, galvenos izpētes rezultātus u. tml.

Latviešu zinātnes valodas tekstu mikrostruktūras pētījumi ir attiecināmi gan uz kādu atsevišķu teksta elementu izpēti, piemēram, mērķa formulējuma veidu (Laiveniece 2011b; Lele-Rozentāle, Egle 2018; Laiveniece 2020), citātu iesaisti (Laiveniece 2011a), gan uz kādu noteiktu teksta daļu, piemēram, ievadu (Kopankina 2019), gan attiecībā uz visu tekstu (Laiveniece 2013). Par pētījuma valodisko materiālu teksta mikrostruktūras izpētei pārsvarā izmantoti dažādu zinātņu nozaru raksti un promocijas darbu kopsavilkumi, norādot uz materiāla ierobežojumu, parasti — tekstu publicēšanas laiku (no—līdz), tekstu piederību konkrētai zinātnes nozarei, apakšnozarei un/vai tekstu avotu, kā arī publicēšanas formu: iespieddarbs, digitāls vai digitalizēts teksts.

Būtiska zinātnisko tekstu mikrostruktūras pētījumu iezīme ir bagātīgs piemēru materiāls, kas vienlaikus kalpo gan kā ilustrācija aplūkotajam teksta elementam, gan kā sava veida paraugs citu zinātnisko tekstu rakstītājiem. Piemēram, jau 2.1. apakšnodaļā pieminētā digitālā lietotne „Zinātnes valoda” piedāvā ne vien zinātnisko tekstu veidu aprakstus, bet arī plašu zinātnes valodā lietojamo frāžu klāstu.

Zinātnisko tekstu mikrostruktūras elementu kopumu veido:

- 1) teksta temata pieteikums (piemēram, *Rakstā pievērsīsimies divām no nosauktajām tēmām..*), kas dažkārt saistīts ar norādēm par ierobežojumu temata izklāstā (piemēram, *Šajā rakstā netiks aplūkoti..*) un materiāla izvēlē vai autora komunikatīvā nolūka uzsvērumu (piemēram, *Šis raksts ir kā problēmas pieteikums.*);
- 2) teksta mērķa izvirzījums, kas var būt izteikts eksplicīti (piemēram, *Promocijas darba mērķis ir analizēt..; Raksta mērķis ir radīt izpratni par..*) vai implicīti (piemēram, *Šajā pētījumā iecerēts aplūkot..*);
- 3) retrospektīvas (piemēram, *Iepriekš jau tika minēts, ka..*) un prospektīvas norādes (piemēram, *Nākamie piemēri ilustrēs..*), kas lasītājam palīdz sekot līdzi autora domas gaitai un izklāsta secībai;
- 4) mikrotemata pieteikums (piemēram, *Vispirms jānoskaidro, kas šajā pētījumā tiek saukts par..*) vai tematiska pāreja no viena mikrotemata uz citu (piemēram, *Raksta turpinājumā vairāk uzmanības tiks pievērst..*), kam raksturīga zināma valodisko līdzekļu automatizācija, lietojot apstākļa vārdus *vispirms, sākotnēji, turpmāk, tālāk*, arī lietvārdu *turpinājumā* vai vārdu savienojumus *tālāk tekstā, nākamajā nodaļā* u. tml.;
- 5) norādes uz piemēriem un to analīzi, kas īpaši raksturīgs zinātniskajiem tekstiem valodniecībā un literatūrzinātnē (piemēram, *Kā rāda minētie piemēri..; Ilustrēsim teikto ar dažiem piemēriem..*) un kam arī konstatējamas retrospektīvas vai prospektīvas iezīmes atkarībā no autora izvēlētā piemēru materiāla un to analīzes izkārtojuma veida;
- 6) tehniska rakstura norādes (piemēram, *Kā rāda zīmējums ar divvirzienu bultiņām (4. att.)..; Pielikumā (sk. aiz literatūras saraksta) pievienota tabula, kas atspoguļo..*), kuras izmanto, lai virzītu lasītāja uzmanību uz tekstam pievienoto ilustratīvo materiālu — shēmu, tabulu, karti, attēlu, diagrammu u. tml.;
- 7) teksta nobeiguma un/vai secinājumu pieteikums (piemēram, *Apkopojot visu iepriekš minēto par.., var secināt, ka..*), kam arī lielā mērā raksturīga valodas līdzekļu automatizācija, izmantojot vārdus *nobeigumā, noslēgumā, kopumā, rezultātā, apkopojot*, vārdu savienojumus *līdz ar to, var secināt* u. tml.

Minēto mikrostruktūras elementu kopums ļauj mērķtiecīgi izsekot zinātniskam tekstam visa tā garumā no ievada līdz nobeigumam, taču bez šiem elementiem ir vēl virkne citu, kas nav saistīti ar noteiktu atrašanās vietu tekstā, taču tāpat veido teksta iekšējo saistījumu un uzlūkojami par

metadiskursīvajiem līdzekļiem autora nolūka īstenošanai. Pie tādiem pie-skaitāmi (1) citātu pieteikumi vai atsauces uz tiem; (2) atsaukšanās uz citiem autoriem un viņu veiktajiem pētījumiem vai publicētajiem darbiem, tostarp atzinības vai kritikas izteikums, polemizēšana, diskusija vai pretargumentu izvirzīšana; (3) zinātniska teksta autora izteiksmes veids, kas var tikt apzināti izvēlēts kā bezpersonisks (objektīvs) vai personisks (subjektīvs) (Laiveniece 2010); (4) autora izteiksmes noteiktība (kategoriskums) vai nenoteiktība (pieļāvums); (5) datu, faktu, apstākļu u. tml. faktoru eksplīcīts uzskaitījums; (6) jautājuma, problēmas ierobežojums; (7) parafrāžu lietojuma īpatnības u. c. elementi.

Jāatzīst, ka ne visi šeit minētie teksta mikrostruktūras elementi ir pietiekami skatīti un raksturoti latviešu zinātnes valodas kontekstā, taču kopumā secināms, ka teksta mikrostruktūras elementu izvēli, lietojumu un sakārtojumu pamatā nosaka trīs apstākļi:

- 1) teksta autora individuālais stils, viņa zinātniskās tekstveides prasmes un rakstīšanas pieredze, kā arī izpratne par to, kas ir laba zinātnes valoda, skaidrs teksts un rakstītāja kultūra;
- 2) zinātnes nozares un apakšnozares tradīcija, proti, kas ir vai kas nav pieņemts konkrētās zinātnes jomas rakstveida tekstos;
- 3) zinātniskā stila un zinātniskās rakstīšanas tradīcija, pārstāvētot noteiktu gadu desmitiem vai pat simtiem veidojušos zinātnisko kultūru.

5. Pētījumi par latviešu zinātniskajiem tekstiem sastatījumā ar citām valodām

5.1. Vācu valodas ietekme uz latviešu zinātnes valodu (1918–1940)

Līdz ar Latvijas valsts dibināšanu un latviešu valodas statusa nostiprināšanos, kas saistīts arī ar latviešu valodas funkciju paplašināšanos valsts un pašvaldību pārvaldē, kultūrā un izglītībā, kā arī zinātnē, nozīmi latviešu valodas attīstībā iegūst tā laika kontaktvalodas: galvenokārt krievu un vācu valoda. Līdz šim veiktajos pētījumos aplūkota vācu valodas kā kontaktvalodas ietekme uz latviešu valodniecības zinātniskajām publikācijām, t. i., zinātniskiem rakstiem, pārskatiem, recenzijām u. c., kas izdotas laikā no 1918. gada līdz 1940. gadam.

No vienas puses, ir uzsverams vācbaltu mācītāju aizsāktais latviešu valodas leksikogrāfisko un gramatisko pētījumu turpinājums Jāņa Endzelīna, Kārļa Milēnbaha, Jāņa Zēvera u. c. pētījumos vācu valodā (Lele-Rozentāle 2011). No otras puses, konstatējama vācu valodas elementu klātbūtne latviešu

zinātniskajās publikācijās, kā, piemēram, netulkoti citāti un skaidrojumi, vācisko avotu norādes tekstā un bibliogrāfijas sarakstā, kā arī valodniecisko terminu atbilstīgu norādes vācu, arī krievu un franču valodā (Lele-Rozentāle 2013; Dubova 2015; 2016a). Aplūkoti arī iespējamie aizguvumi latviešu valodas valodniecības terminoloģijā no vācu valodas, kas pārsvarā sastopami svešvārdu un kalku formā (Dubova 2020).

Vairākos pētījumos ir skatīts daudzvalodības lietojums zinātniskajos izdevumos, kuros nozīmīga loma ir vācu valodai (Baltiņš 2007; Lele-Rozentāle 2013; Dubova 2015), kā arī vācu valodā rakstītās valodniecības literatūras izmantošana un popularizēšana latviešu valodas izdevumos (Dubova 2017).

Pētījumi par vācu valodas ietekmi uz tā laika latviešu zinātnes valodu pamatā balstās uz valodniecībā publicētajiem darbiem; trūkst pētījumu par citām zinātņu nozarēm, kā arī par krievu valodas u. c. iespējamo kontaktvalodu ietekmi uz latviešu zinātnes valodas attīstību Latvijas valsts pirmās neatkarības laikā. Tālāko pētniecību iespējams attīstīt saistībā ar krievu valodas un krievu/padomju intelektuālā stila (Breitkopf, Vassileva 2007) ietekmi uz Latvijas PSR perioda zinātniskajiem tekstiem latviešu valodā, kā arī ar tā laika zinātnisko tekstu tulkošanas aspektu zinātnisko atziņu popularizēšanas nolūkā.

5.2. Sinhroniskie sastatījuma pētījumi ar vācu un angļu valodu

Sastatījumi ar vācu un angļu valodu, kas veikti latviešu zinātnes valodas izpētē, patlaban ir raksturojami kā fragmentāri un sporādiski, kuros tiek apskatīts kāds konkrēts izpētes aspekts vienā rakstā un kas nav plašāk iztirzāti.

Visbiežāk sastatījumā ir aplūkoti sekundāro tekstu veidi vācu un latviešu valodā. Ir analizēti zinātnisko rakstu un konferenču referātu pavadteksti vācu un latviešu valodā, t. i., uzmanība pievērsta to nosaukumu un teksta uzbūves atšķirībām abās valodās (Dubova, Leitāne, Lele-Rozentāle 2009: 83–100). Atsevišķi analizētas arī tēžu un konferenču materiālu kopīgās un atšķirīgās pazīmes latviešu un vācu valodā (Leitāne 2009). Vēl citā pētījumā noteikti zinātnisko rakstu pavadtekstu — kopsavilkumu — struktūrelementi vācu valodā valodniecības rakstu krājumos Latvijā un Vācijā, kur kā galvenā atšķirība konstatēts samērā detalizētais pētījumu rezultātu izklāsts Latvijas izdevumos (Dubova 2016b).

Sastatījumā ar vācu valodu ir pētīta arī intertekstualitāte valodniecības rakstos Latvijas un Vācijas zinātniskajos žurnālos. Vairākas atšķirības citēšanas norādēs, tostarp vārda vai vārda iniciāļa un uzvārda norādes, kirilicas lietojums latviešu valodas tekstos, liecina par zinātnes tradīcijām un zinātnieku socializēšanās procesiem, līdz ar to šis empīriskais pētījums atklāj arī tālākās

izpētes nepieciešamību šajā aspektā (Lele-Rozentāle 2016). Intertekstualitātei kā latviešu zinātniskās komunikācijas aspektam ir pievērsta uzmanība arī citās publikācijās, skatot tās teorētiskos aspektus un plaģiātisma robežas (Lajveniece 2012), kā arī nelielā empīriskā pētījumā izsekojot intertekstualitātes tendencēm sociālo zinātņu rakstos (Laiveniece 2012c).

Literatūras apskatam atlasīto avotu klāstā ir atrodami arī daži sastatījuma pētījumi ar angļu valodu, piemēram, par ciešamās kārtas lietojumu latviešu un angļu valodas zinātniskajos tekstos, tostarp arī medicīnas rakstos. Ir atklāta ciešamās kārtas lietojuma specifika abās valodās, uzsverot, ka ciešamo kārtu lieto bezpersoniskiem izteikumiem abās valodās, lai gan angļu valodā pastāv tendence to aizstāt ar darāmo kārtu (Kalnbērziņa 2015; 2016). Cits pētījumu virziens saistīts ar vadībzinātnes promocijas darbu kopsavilkumu izpēti angļu un latviešu valodā, analizējot promocijas darbu kopsavilkumu ievadteksta makrostruktūru un to apakšnosaukumu atbildes abās valodās, kā arī atsevišķus mikrostruktūras aspektus, piemēram, mērķa formulējumu, pirmās personas lietojumu angļu valodā un pievērsoties arī ciešamās kārtas lietojumam angļu un latviešu valodā (Kopankina 2019). Skatīti arī latviešu–angļu viltusdraugi, analizējot to semantiskās attieksmes promocijas darbu kopsavilkumos angļu un latviešu valodā (Kopankina 2020).

Līdz šim veiktie sastatījumi aptver tikai dažus zinātnes tekstu veidu un valodas izpētes aspektus, tomēr tie atklāj samērā plašu virzienu spektru turpmākajiem pētījumiem, kas ir ļoti nepieciešami gan sastatāmajā valodniecībā, gan tulkojumzinātnē, gan starpkultūru zinātniskajā komunikācijā.

6. Nobeigums

Latviešu zinātnes valodas pastāvēšana, kvalitāte un attīstība nākotnē būs atkarīga ne tikai no zinātnes valodas tekstu pētniecības intensitātes vien. Galvenais tās stabilitātes garantis ir latviešu valodas pilnvērtīga lietošana zinātniskajā komunikācijā un pētniecības aprakstos visās zinātņu nozarēs. Kā rāda nesenā vēsturiskā pieredze — 2019. gada novembra otrā puse, latviešu valodas lietojums šajā funkcijā nebūt nav tik pašsaprotams un drošs (vairāk par to sk. Dubova, Laiveniece, Proveja, Egle 2020a; 2020b). Latviešu zinātnes valodas pastāvēšana līdzās sava laikmeta *lingua franca* — vācu, krievu, tagad angļu valodai — ir pastāvīgas uzmanības vērts aspekts, kas turklāt regulāri skaidrojams un popularizējams sabiedrībā. Līdztekus tam ir svarīgi apzināties jau paveikto, kas arī ir šī literatūras apskata mērķis, un skaidri iezīmēt turpmākās latviešu zinātnes valodas izpētes vajadzības, līdz ar to — arī virzienus, aspektus, resursus un iespējas.

Viens no latviešu zinātnes valodas pētniecības virzieniem ir zinātnisko tekstu makrostruktūras izpēte. Tas ir likumsakarīgi, jo tieši raksts ir pētnieciskās darbības aprakstam visbiežāk izmantotais teksta veids. Ir pietiekami analizēta raksta struktūra dažādās zinātņu nozarēs, atspoguļojot to atšķirības. Pētījumu perspektīva skar zinātnisku rakstu uzbūves tālāku analīzi pa zinātņu apakšnozarēm, zinātniska raksta komponentu, tostarp pavadtekstu, apskatu ne tikai valodniecībā, bet arī citās apakšnozarēs. Būtu pētāmi arī citi zinātniskajā komunikācijā izmantotie primārie un sekundārie rakstveida un mutvārdu tekstu veidi un to paveidi.

Otrs latviešu zinātnes valodas izpētes virziens ir zinātnisko tekstu mikrostruktūras izpēte, kur latviešu valodā jau ir veiktas plašas iestrādes. Turpmākiem pētījumiem nepieciešami specializēti zinātnes tekstu korpusi — pa laika posmiem, zinātņu nozarēm, tekstu veidiem, lai spriestu, vai tekstu mikrostruktūras tendences, piemēram, autora izteiksmes bezpersoniskums, citēšanas un parafrāzēšanas veidi, atsauces uz citu veiktiem pētījumiem u. tml., ir vispārināmas, proti, attiecināmas uz visu latviešu zinātnes valodu, vai arī tās ir specifiskas, proti, atšķirīgas atkarībā no teksta veida, zinātņu nozares, laika, kad pētījums aprakstīts, u. tml. Šāda perspektīva paver plašu izpētes lauku.

Trešais latviešu zinātnes valodas pētniecības virziens skar citvalodu ietekmes izpēti diahroniskajā un sinhroniskajā aspektā, kā arī latviešu zinātnes valodas aspektu sastatījumu ar citām valodām, piemēram, angļu, krievu, vācu u. c. valodām. Latviešu zinātnes valodas izpēte padomju laika posmā uzskatāma par pētniecības deziderātu, tādējādi ir skaidri apzināts, ka latviešu zinātnes valodas attīstības izpētei, kā arī nacionālās zinātnes tradīciju noteikšanai akūti nepieciešama vēsturisko zinātnisko tekstu digitalizācija. Savukārt sinhroniskie sastatījuma pētījumi atklāj turpmāko plašo perspektīvu kontrastīvajā lingvistikā, tulkojumzinātnē un starpkultūru zinātniskajā komunikācijā.

Avoti

- Ansberga, Sindija, Agnese Dubova. 2020. Gunta Smiltnece, Linda Lauze (atb. red.). Zinātniskā raksta struktūra humanitārajās zinātnēs. *Vārds un tā pētīšanas aspekti*: rakstu krājums, 24(1/2). Liepāja: LiePA, 234–242. Pieejams: <https://dom.lndb.lv/data/obj/879147.html>
- Baldunčiks, Juris. 2005. Neparasts daudzskaitlis mūsdienu zinātnes un izglītības valodā. Andrejs Veisbergs (galv. red.). *Latviešu valoda — robežu paplašināšana*: Valsts valodas komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: Valsts valodas komisija, 6–12.
- Baltiņa, Maija. 2006. Metafora zinātnes valodā. Andrejs Veisbergs (galv. red.). *Valodas kvalitāte*: Valsts valodas komisijas raksti, 2. sēj. Rīga: Valsts valodas komisija, 34–39.

- Baltiņš, Māris. 2003. Zinātniska raksta struktūrelementi. Māris Baltiņš, Dace Markus (atb. red.), *Konferences „Zinātnes valoda“ materiāli*. Rīga: Valsts valodas komisija, 5–11.
- Baltiņš, Māris. 2004. Par dažām zinātniskās valodas stila iezīmēm. *RPIVA Zinātniskie raksti*, IV. Rīga: RPIVA, 281–285.
- Baltiņš, Māris. 2007. „Latvijas Universitātes Rakstu“ izdošanas pirmie gadu desmiti: 1921–1943. *Latvijas Universitātes Rakstu bibliogrāfiskais rādītājs: 1921–1943*. Sast. un bibliogr. red. Gita Treide, zin. red. Māris Baltiņš. Rīga: LU, 13–53. Pieejams: https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/257/LU_rakstu_bibliografiskais_raditajs_1921_1943.pdf
- Bušs, Ojārs. 2003. Tēzes kā valodnieciskās literatūras žanrs: teorija, prakse un daži vārdi aizstāvbai. *Valoda vēstures dzirnakmeņos*: akadēmiķa Jāņa Endzelīna 130. dzimšanas dienas atceres starptautiskās zinātniskās konferences materiāli. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 26–28.
- Dubova, Agnese. 2015. Zur Dynamik der Rolle des Deutschen in der Sprachwissenschaft in Lettland seit dem 20. Jahrhundert. Michael Szurawitzki, Ines–Andrea Busch–Lauer, Paul Rössler, Reinhard Krapp (Hg.). *Wissenschaftssprache Deutsch*. Tübingen: Narr, 13–25.
- Dubova, Agnese. 2016a. Präsenz des Deutschen in den lettischen sprachwissenschaftlichen Artikeln (1918–1940). Svetlana Polkovņikova (atb. red.). *Valoda-2016. Valoda dažādu kultūru kontekstā*: XXVI zinātnisko rakstu krājums. Daugavpils: DU Akadēmiskais apgāds „Saule“, 328–332. Pieejams: https://du.lv/wp-content/uploads/2015/12/Valoda_2016_Drukatava.pdf
- Dubova, Agnese. 2016b. Deutschsprachige sekundäre wissenschaftliche Texte in lettischen sprachwissenschaftlichen Sammelbänden. Egle Kontutytė, Vaiva Žeimantienė (Hg.). *Sprache in der Wissenschaft. Germanistische Einblicke*. Frankfurt a. M.: Lang, 51–62.
- Dubova, Agnese. 2017. Zur Popularisierung der deutschsprachigen sprachwissenschaftlichen Literatur in Lettland (1918–1940). Margit Breckle, Mona Enell–Nilsson, Mariann Skog–Södersved (Hg.). *Wissens-transfer und Popularisierung: Ausgewählte Beiträge der Tagung Germanistische Forschungen zum Text (GeFoText) in Vaasa* (Finnische Beiträge zur Germanistik, Bd. 35). Frankfurt a. M.: Lang, 27–39.
- Dubova, Agnese. 2019. Sekundāro zinātnisko tekstu atlase un to makrostruktūras izpēte. Gunta Smiltņiece, Linda Lauze (atb. red.). *Vārds un tā pētīšanas aspekti*: rakstu krājums, 23(1/2). Liepāja: LiePA, 277–286.
- Dubova, Agnese. 2020. Zum Einfluss der deutschen Sprache auf die lettische Wissenschaftssprache in sprachwissenschaftlichen Aufsätzen in Lettland (1918–1940). Detlef Haberland, Magdolna Orosz (Hg.). *Region(en) von Mitteleuropa. Historische, kulturelle, sprachliche und literarische Vermittlungen*. Wien: Praesens, 200–211.
- Dubova, Agnese, Baiba Egle, Egita Proveja. 2020. IMRAD usage in Latvian language research papers. *Proceedings of CBU in Social Sciences*, 1, 33–39. Pieejams: <https://doi.org/10.12955/pss.v1.42>

- Dubova, Agnese, Diāna Laiveniece, Egita Proveja, Baiba Egle. 2020a. Nacionālā valoda zinātnē: Latvijas piemērs. *Scriptus Manet: humanitāro un mākslas zinātņu žurnāls*, 12(2). Zanda Gūtmane (atb. red.). Liepāja: LiePA, 31–52. Pieejams: <https://doi.org/10.37384/SM.2020.12.031>
- Dubova, Agnese, Diāna Laiveniece, Egita Proveja, Baiba Egle. 2020b. National language in science: The case of Latvian. *Journal of Education Culture and Society*, 11(1), 325–342. Pieejams: <https://doi.org/10.15503/jecs2020.1.325.342>
- Dubova, Agnese, Māra Leitāne, Dzintra Lele-Rozentāle. 2009. *Zinātniskā komunikācija starpkultūru kontekstā*, I daļa. Ventspils: Ventspils Augstskola.
- Dubova, Agnese, Egita Proveja. 2018. Projekts „Zinātnisko ievadtekstu valoda un struktūra“ — korpusingvistiskie paņēmieni zinātnisko tekstu analizē. Gunta Smiltnece, Linda Lauze (atb. red.). *Vārds un tā pētīšanas aspekti: rakstu krājums*, 22(1/2). Liepāja: LiePA, 42–51.
- Egle, Baiba, Kristīne Tomase. 2020. Zinātniskā raksta specifika sociālajās zinātnēs. Gunta Smiltnece, Linda Lauze (atb. red.). *Vārds un tā pētīšanas aspekti: rakstu krājums*, 24(1/2). Liepāja: LiePA, 280–288. Pieejams: <https://dom.lndb.lv/data/obj/879147.html>
- Farneste, Monta. 2012. Organization of Argumentative Essays in Latvian and English. Svetlana Polkovņikova (atb. red.). *Valoda dažādu kultūru kontekstā: XXII zinātnisko rakstu krājums*. Daugavpils: DU Akadēmiskais apgāds „Saule“, 89–95.
- Kalnbērziņa, Vita. 2015. Ciešamā kārtā latviešu un angļu zinātniskajā rakstu valodā. Andra Kalnača, Ilze Lokmane (sast. un red.). *Valoda: nozīme un forma. Valodas sistēma un lietojums*, 6. Rīga: Latvijas Universitāte, 147–154. Pieejams: <https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/31384/Valoda-nozime-forma-6.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Kalnbērziņa, Vita. 2016. Ciešamās kārtas lietojuma biežums latviešu un angļu medicīnas zinātniskajos rakstos. Andra Kalnača, Ilze Lokmane, Daiki Horigūči (sast. un red.). *Valoda: nozīme un forma. Gramatika un saziņa: rakstu krājums*, 7. Rīga: Latvijas Universitāte, 50–58. Pieejams: https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/34488/Valoda_nozime_forma_7.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Kopankina, Iveta. 2019. Vadībzinātnes jomas zinātnisko tekstu ievaddaļu makrostruktūras un mikrostruktūras sākotnējās izpētes rezultāti. Gunta Smiltnece, Linda Lauze (atb. red.). *Vārds un tā pētīšanas aspekti: rakstu krājums*, 23(1/2). Liepāja: LiePA, 60–68. Pieejams: <https://dom.lndb.lv/data/obj/836813.html>
- Kopankina, Iveta. 2020. Viltusdraugi vadībzinātnes promocijas darbu kopsavilkumos angļu un latviešu valodā. Gunta Smiltnece, Linda Lauze (atb. red.). *Vārds un tā pētīšanas aspekti: rakstu krājums*, 24(1/2). Liepāja: LiePA, 325–337. Pieejams: <https://dom.lndb.lv/data/obj/879147.html>
- Laiveniece, Diāna. 2012a. Zinātniskā stila pazīmes: tekstveides aspekts. Gunta Smiltnece (atb. red.). *Vārds un tā pētīšanas aspekti: rakstu krājums*, 16(1). Liepāja: LiePA, 152–159.

- Laiveniece, Diāna. 2012b. Zinātniskā raksta struktūra. *Via Scientarium*: starptautiskās jauno lingvistu konferences rakstu krājums, 1. Ventspils, Liepāja: VeA, LiepU, 13–26.
- Laiveniece, Diāna. 2012c. Intertekstualitāte sociālo zinātņu tekstos. *Sabiedrība un kultūra*: rakstu krājums, XIV. Liepāja: LiePA, 198–208.
- Laiveniece, Diāna. 2014a. Populārzinātnisko rakstu virsraksti latviešu valodas kultūras pētījumiem. Gunta Smiltneice (atb. red.). *Vārds un tā pētīšanas aspekti*: rakstu krājums, 18(1). Liepāja: LiePA, 165–178.
- Laiveniece, Diāna. 2014b. Virsrakstu izveide un noformējums latviešu valodniecības populārzinātniskajiem rakstiem (1965–2013). Svetlana Polkovņikova (atb. red.). *Valoda dažādu kultūru kontekstā*: zinātnisko rakstu krājums, XXIV. Daugavpils: DU Akadēmiskais apgāds „Saule”, 442–450. Pieejams: https://du.lv/wp-content/uploads/2015/12/Valoda_2014_DRUKAI.pdf
- Laiveniece, Diāna. 2014c. Promociju darbu nosaukumi mūsdienu latviešu zinātnes valodā. *Linguistica Lettica*: Latviešu valodas institūta žurnāls, 22. Rīga: LU LVI, 205–230.
- Laiveniece, Diāna. 2015a. Zinātniskā raksta pavadteksti latviešu un lietuviešu filoloģiskajos izdevumos. *Scriptus Manet*: humanitāro un mākslas zinātņu žurnāls, 1(1). Liepāja: LiePA, 75–88. Pieejams: <https://dom.lndb.lv/data/obj/765928.html>
- Laiveniece, Diāna. 2015b. Populārzinātnisko rakstu virsraksti baltu valodu kultūras pētījumiem. *Filologija*, 20. Aloyzas Gudavičius (ats. red.). Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 39–50.
- Lajveniece, Diana. 2012. Intertekstual'nost' kak sostavnaja čas' naučnoj komunikacii. *Meninis tekstas: Suvokimas. Analizė. Interpretacija*, 8. Vilnius: Edukologija, 91–99.
- Lele-Rozentāle, Dzintra. 2011. Zur deutschsprachigen Pionierarbeit im lettischen Kulturraum: Ansätze und Herausforderungen. Michael Prinz, Jarmo Korhonen (Hg.). *Deutsch als Wissenschaftssprache im Ostseeraum — Geschichte und Gegenwart* (Finnische Beiträge zur Germanistik, Bd. 27). Frankfurt a. M. u. a.: Lang, 68–79.
- Lele-Rozentāle, Dzintra. 2013. Baltijas vācu valoda 20. gadsimta 1. puses lingvistiskajā diskursā. Igors Košķins, Tatjana Stoikova (atb. red.). *Kontaktlingvistikas un slāvu valodniecības aktuālās problēmas*: zinātnisko rakstu krājums pēc 2008.–2013. g. starptautisko konferenču un semināru materiāliem. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 29–40.
- Lele-Rozentāle, Dzintra. 2016. Intertextualität in deutschen und lettischen linguistischen Aufsätzen: Kontrastive Analyse und interkulturelle Interpretation. Eglė Kontutyte, Vaiva Žeimantienė (Hg.). *Sprache in der Wissenschaft. Germanistische Einblicke* (Duisburger Arbeiten zur Sprach- und Kulturwissenschaft, Bd. 111). Frankfurt a. M.: Lang, 161–174.
- Lele-Rozentāle, Dzintra. 2020. Zinātniskie raksti inženierzinātņu jomā. Transdisciplinārie un nozarspecifiskie elementi tekstveidē. Gunta Smiltneice, Linda Lauze (atb. red.). *Vārds un tā pētīšanas aspekti*: rakstu krājums, 24(1/2). Liepāja: LiePA, 338–348. Pieejams: <https://dom.lndb.lv/data/obj/879147.html>

- Lele-Rozentāle, Dzintra, Baiba Egle. 2018. Vārdkopas mūsdienu latviešu zinātnes valodā. Starpdisciplināri orientētas korpuslingvistiskas analīzes rezultāti. Gunta Smiltnece, Linda Lauze (atb. red.). *Vārds un tā pētīšanas aspekti*: rakstu krājums, 22(1/2). Liepāja: LiePA, 92–100.
- Leitāne, Māra. 2009. Deutsche und lettische Wissenschaftssprache im Vergleich. *Vārds un tā pētīšanas aspekti*: rakstu krājums, 13(2). Liepāja: LiePA, 147–154.
- Nitiņa, Daina. 2003. Daži profesionālās valodas pragmatikas aspekti. *Vārds un tā pētīšanas aspekti*: rakstu krājums, 7. Liepāja: LiePA, 371–376.
- Petre, Biruta. 2008. Vēlreiz par neveiksmēm zinātnisko rakstu valodā. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*: populārzinātnisku rakstu krājums, 3. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds. Pieejams: https://www.valodaskonsultacijas.lv/uploads/suggested_sources/3/pdf/Valodas_prakse_3.pdf#page=4
- Polkovņikova, Svetlana. 2012. Valodniecības rakstu nosaukumi. Svetlana Polkovņikova (atb. red.). *Valoda dažādu kultūru kontekstā*: XXII zinātnisko rakstu krājums. Daugavpils: DU Akadēmiskais apgāds „Saulē”, 440–446. Pieejams: https://du.lv/wp-content/uploads/2015/12/Valoda_2012-1.pdf
- Polkovņikova, Svetlana. 2014. Valodniecības rakstu sekundārās kompozicionālās vienības: pragmatiskais aspekts. Svetlana Polkovņikova (atb. red.). *Valoda dažādu kultūru kontekstā*: XXIV zinātnisko rakstu krājums. Daugavpils: DU Akadēmiskais apgāds „Saulē”, 488–496.
- Polkovņikova, Svetlana. 2019. Valodnieku recenzijas par promocijas darbiem: lingvistiskais un pragmatiskais aspekts. Svetlana Polkovņikova (atb. red.). *Valoda dažādu kultūru kontekstā*: XXII zinātnisko rakstu krājums. Daugavpils: DU Akadēmiskais apgāds „Saulē”, 245–251.
- Proveja, Egita. 2020. Zinātniskais raksts dabaszinātņu nozarēs: kopīgais un atšķirīgais. Gunta Smiltnece, Linda Lauze (atb. red.). *Vārds un tā pētīšanas aspekti*: rakstu krājums, 24(1/2). Liepāja: LiePA, 390–398. Pieejams: <https://dom.lndb.lv/data/obj/879147.html>
- Rozenvalde, Inta, Ieva Jansone. 2003. Gatavojam publikāciju. Par ko jādōmā? Māris Baltiņš, Dace Markus (atb. par izd.). *Konferences „Zinātnes valoda” materiāli*. Rīga: Valsts valodas komisija, 44–51.
- Siliis, Jānis. 2006. Metaforisko terminu nākotne zinātnes valodā. Andrejs Veisbergs (galv. red.). *Valodas kvalitāte*: Valsts valodas komisijas raksti, 2. sēj. Rīga: Valsts valodas komisija, 107–117.
- Skuijiņa, Valentīna. 2003. Termins zinātnes valodā. Māris Baltiņš, Dace Markus (atb. par izd.). *Konferences „Zinātnes valoda” materiāli*. Rīga: Valsts valodas komisija, 35–43.
- Skuijiņa, Valentīna. 2005. Termins — noturīgais un mainīgais. Andrejs Veisbergs (galv. red.). *Latviešu valoda — robežu paplašināšana*: Valsts valodas komisijas raksti, 1. Rīga: Valsts valodas komisija, 128–135.
- Šulce, Dzintra. 2019. Zinātnes valoda — ieskats problemātikā. Zanda Gūtmane (atb. red.). *Scriptus Manet*: humanitāro un mākslas zinātņu žurnāls, 9(1). Liepāja: LiePA, 16–26. Pieejams: <https://dom.lndb.lv/data/obj/786036.html>

- Šulce, Dzintra. 2020. Speciālās leksikas lietojums lauksaimniecības, meža un veterinārās zinātnes tekstos. Svetlana Polkovņikova (atb. red.). *Valoda dažādu kultūru kontekstā: zinātnisko rakstu krājums*, XXX. Daugavpils: DU Akadēmiskais apgāds „Saule“, 298–306.
- Šulce, Dzintra, Dana Tihomirova. 2020. Lauksaimniecības, meža un veterinārās zinātnes tekstu raksturojums lingvistiskā aspektā. Gunta Smiltnece, Linda Lauze (atb. red.). *Vārds un tā pētīšanas aspekti: rakstu krājums*, 24(1/2). Liepāja: LiePA, 425–436. Pieejams: <https://dom.lndb.lv/data/obj/879147.html>
- Veisbergs, Andrejs. 2003. Zinātniskais stils dažādās kultūrās, to ietekme uz latviešu stilu. Māris Baltiņš, Dace Markus (atb. par izd.). *Konferences „Zinātnes valoda“ materiāli*. Rīga: Valsts valodas komisija, 22–27.
- Veisbergs, Andrejs. 2006. Latviešu valodas zinātniskais stils (ietekmes un attīstība). *Lietuvii ir latvių gretinamosios stilistikos klausimai//Lietuviešu un latviešu sastātāmās stilistikas jautājumi*. Šiauliai: Šiauliu universiteto leidykla, 102–111.
- Zenkevičs, Henrihs. 2003. Ieskatš zinātnisko izdevumu un publikāciju kvalitātē. Māris Baltiņš, Dace Markus (atb. par izd.). *Konferences „Zinātnes valoda“ materiāli*. Rīga: Valsts valodas komisija, 18–21.

Literatūra

- Beitiņa u. c. 1961. *Latviešu valodas stila mācība: materiāli latviešu valodas skolotājiem*. Maigone Beitiņa, Rihards Kārklis, Ārija Ozola, Liesma Lūšena, Vaira Strautiņa, Biruta Zvaigzne. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība.
- Bondi, Marina. 2009. Polyphony in academic discourse: a cross-cultural perspective. Eija Suomela-Salmi, Fred Dervin (eds.). *Cross-Linguistic and Cross-Cultural Perspectives on Academic Discourse*. Amsterdam: Benjamins, 83–108.
- Breitkopf, Anna, Irena Vassileva. 2007. Osteuropäischer Wissenschaftsstil. Peter Auer, Harald Baßler (Hg.). *Reden und Schreiben in der Wissenschaft*. Frankfurt, New York: Campus, 211–224.
- Cīrulle u. c. 1976. *Latviešu literārās valodas praktikums 9.–10. klasei*. 2. izd. Dzidra Cīrulle, Kārlis Cīrulis, Ilmārs Freidenfelds, Helga Grase. Rīga: Zvaigzne.
- Dubova, Agnese, Diana Laiveniece, Dzintra Lele-Rozentāle, et al. 2020. *Latvian Language of Science*, CLARIN-LV digital library at MII, University of Latvia. Pieejams: <http://hdl.handle.net/20.500.12574/30>
- Gläser, Rosemarie. 1990. *Fachtextsorten im Englischen*. Tübingen: Narr.
- Graefen, Gabriele, Winfried Thielmann. 2007. Der wissenschaftliche Artikel. Peter Auer, Harald Baßler (Hrsg.). *Reden und Schreiben in der Wissenschaft*. Frankfurt a. M.: Campus, 67–97.
- Harris, Dave. 2020. *Literature Review and Research Design: A Guide to Effective Research Practice*. London, New York: Routledge.

- Hempel, Susanne. 2020. *Conducting Your Literature Review*. Concise Guides to Conducting Behavioral, Health, and Social Science Research. Washington, DC: American Psychological Association.
- Kvašīte, Regīna. 2013. Zinātniskais stils. Andrejs Veisbergs (red.). *Latviešu valoda*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 181–183.
- McCombes, Shona. 2021. How to write a literature review. *Scribbr*. Pieejams: <https://www.scribbr.com/dissertation/literature-review/>
- Nītiņa, Daina, Larisa Iļjinska, Marina Platonova. 2008. Akadēmiskais vai zinātnisko, populārzinātnisko un tehnisko tekstu valodas stils. Daina Nītiņa, Larisa Iļjinska, Marina Platonova. *Nozīme valodā: lingvistiskie un ekstralingvistiskie aspekti*. Rīga: RTU Izdevniecība, 132–135.
- Pauliņš, Osvalds, Jānis Rozenbergs, Otomārs Vilāns. 1978. *Latviešu valodas mācības pamatkurs*. Rīga: Zvaigzne.
- Rozenbergs, Jānis. 1976. *Latviešu valodas praktiskā stilistika*. [1. daļa.] Stilistikas pamatjautājumi. Leksikostilistika. Rīga: Zvaigzne.
- Rozenbergs, Jānis. 1989. Teksts. Laimdots Ceplītis, Jānis Rozenbergs, Jānis Valdmanis. *Latviešu valodas sintakse*. Rīga: Zvaigzne, 142–224.
- Rozenbergs, Jānis. 1995. *Latviešu valodas stilistika*. Rīga: Zvaigzne ABC.
- VPSV 2007 = *Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca*. 2007. Rīga: LU Latviešu valodas institūts.

Diāna Laiveniece

*Liepājas Universitātes Humanitāro zinātņu institūts
Kūrmājas prospektā 13, Liepāja, Latvija, LV-3401
diantra@gmail.com*

Agnese Dubova

*Liepājas Universitātes Humanitāro zinātņu institūts
Kūrmājas prospektā 13, Liepāja, Latvija, LV-3401
agnese.dubova@gmail.com*

SUMMARY

Research Directions of the Latvian Language of Science in the 21st Century: A Literature Review

Diāna LAIVENIECE, Agnese DUBOVA

In Latvian linguistics, research on the language of science began in the 1960s and 1970s, looking at the language of science as one of the functional styles of language. The research tradition is continuing in the 21st century, when several original studies and summaries of previous studies on the scientific style in Latvian have been published. Since 2003, there has been a more regular focus on Latvian scientific language research.

The aim of the article is to identify the research and scientific publications on the Latvian language of science carried out in Latvia during the last 20 years, in order to find out

the current research directions and identify the perspective in this field of research. The form chosen to achieve the goal is a literature review.

At present, three main thematic areas can be distinguished in the research of the Latvian language of science, for which relatively broader research has been carried out:

1. studies on the macrostructure of a scientific text or on individual elements of a macrostructure,
2. research on the microstructure of a scientific text and its constituent elements,
3. research on Latvian scientific texts in comparison with those of other languages.

In terms of the macrostructure of scientific texts, the scientific article is currently the most studied text type and the research perspective concerns further analysis of the structure of scientific articles by sub-branches of science and other primary and secondary genres and types of written and oral texts used in scientific communication.

In terms of text microstructure, some work has also been done. However, specialized scientific text corpora are needed to be able to identify text microstructure trends.

Research on the development of the Latvian language of science is related to the influence of contact languages — German and English. However, the research should be expanded in connection with Russian and other languages' influence on the formation of the language of Latvian science. The research of the Latvian language of science in the Soviet period is considered to be a research desideratum. Synchronic comparative studies already carried out reveal a future broad perspective in contrastive linguistics, translation studies and intercultural scientific communication.

OLD LATVIAN COMPARATIVE CONSTRUCTIONS

Norbert OSTROWSKI
Jagiellonian University in Kraków

1. Introduction

To the best of my knowledge, heretofore no one has examined the usage of comparative constructions of inequality (COI) in Old Latvian texts. The present paper appears to be the first attempt. As a basis I used *Euangelia und Episteln* (= EvEp, 1587) and three texts by Georg Mantzel: *Lettisch Vade mecum* (= LVM, 1631), *Das Haus=, Zucht= und Lehrbuch Jesu Syrachs* (= Syr, 1631) and *Die Sprüche Salomonis* (= Sal, 1637). I compared the data excerpted from these texts with *Evangelia Toto Anno* (1753), written in Latgalian and published over 100 years later. In excerpting data, I used a corpus of Old Latvian texts (senie.korpuss.lv). In the future, other Old Latvian texts should be also examined; however, at present the collected material enables us to establish:

- 1) the productivity of individual comparative constructions in Old Latvian texts of the seventeenth century,
- 2) similarities and differences between Old Latvian and Old Lithuanian; for Old Lithuanian, see Ostrowski (2018).

In order to avoid terminological misunderstandings, I have adopted, in accordance with Heine's work (1997: 110), the following terminology for comparative construction:

<i>David is smart-</i>	<i>er</i>	<i>than</i>	<i>Bob.</i>
X	Y	D	Z

X = comparee, Y = predicate, D = degree marker, M = marker of standard, Z = standard.

2. Old Latvian comparative constructions – philological and diachronic analysis

According to *Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika* (vol. 1: 461), the most common comparative construction of inequality in modern Latvian involves the preposition *par* 'about, for, over', e.g. (...) *mums jābūt ātrākiem par žiglo svīri* 'we have to be faster than the nimble swift'. Apart from *par*, constructions with *nekā* 'than' (literally 'not like'), e.g. *Rīts gudrāks nekā vakars* 'Morning is wiser than evening', are also used. If a verb is within the scope of negation, then, in the literary language, *kā* 'like' is used, e.g. (...) *viņas*

mūžs nebūs vieglāks kā manējais ‘(...) her life will be no easier than mine’. In the spoken language this restriction does not apply; *kā* may appear even if the verb occurs without negation, e.g. *ārā putnu kņada bij skaļāka kā vakar* ‘the chirping of the birds outside was louder than yesterday’. As we will see, this kind of COI is already evident in Old Latvian. Moreover, in folklore and dialectal texts, as a marker of standard, the following may occur:

- 1) the negation *ne*, e.g. *meitas vecākas ne ... māte* ‘the daughters are older than ... mother’ (Endzelīns 1951: 479);
- 2) the preposition *aiz* ‘behind’, e.g. *Anna smukāka aiz Trīnas* ‘Anna is prettier than Trīna’ (Endzelīns 1951: 478);
- 3) the preposition *uz* ‘to, on’, e.g. *lielāks uz tuo* ‘bigger than him’ (Endzelīns 1951: 479).

A completely different picture is offered by the analysis of Old Latvian texts. Table 1 presents the frequency of COIs in *Euangelia vnd Episteln*, table 2 in three writings by Georg Mantzel, and table 3 the same in *Evangelia Toto Anno*.

Table 1

Comparative constructions in *Euangelia vnd Episteln*

Marker of standard	Number of instances
<i>nekā</i> <neka, neeka, ne ka>	19
<i>ne</i>	0
<i>kā</i>	0
<i>par</i>	0
<i>aiz</i>	0
<i>uz</i>	0

Table 2

Comparative constructions in Mantzel’s writings

Marker of standard	Number of instances		
	LVM	Syr	Sal
<i>nekā</i>	27	45	37
<i>ne</i>	0	0	0
<i>kā</i>	4	4	0
<i>par</i>	3	0	0
<i>aiz</i>	0	0	0
<i>uz</i>	0	0	0

Table 3

Comparative constructions in *Evangelia Toto Anno*

Marker of standard	Number of instances
<i>nekaī</i>	9
<i>nekā</i>	1
<i>ne</i>	1
<i>kai</i>	0
<i>kā</i>	0
<i>aiz</i>	2
<i>par</i>	3
<i>uz</i>	0

Particularly striking is the lack of comparative constructions with *par* in *Evangelia und Episteln*. 19 instances with *nekā* suggest that the primary COI in Old Latvian was a construction with *nekā*. This state of affairs is supported by data in Mantzel's writings; see table 2.

Perhaps the analysis of remaining seventeenth-century texts will change the picture slightly, but it is obvious that the primary COI in seventeenth-century Latvian comprised sentences with the conjunction *nekā* 'than' (literally 'not like'). Typologically, they represent the so-called *conjoined comparative* in Stassen's terminology (Stassen 1985: 38, 44).¹ This state of affairs is consistent with seventeenth-century Lithuanian, where as the primary COI we find constructions with conjunctions comprising negation: *neg(i)*, *nei(gi)*, *neng*, *nekaip*, *net*, *nent*, signifying 'than' (Ostrowski 2018). Old Lithuanian constructions with *nekaip* 'than' (literally 'not like') occur especially often (18 times) in *Margarita Theologica* (1600). Individual instances with *nekaip* are recorded in Willent's writings (1579) and in Daukša's *Postill* (1599). In LVM we find just three instances of COI with the preposition *par*:

- (1) *teek auxtahx **parr** teems Engeļeems tappis / czeek auxtaku Wahrdu **par** teems gir manntoyis.* (34:13–14)²

¹ In this kind of construction, consisting of two juxtaposed clauses, the comparison is not expressed directly but inferred from the fact that the compared clauses contain antonymous predicates or predicates conveying a positive-negative polarity (Cristofaro 2003: 46), e.g.: *Kaw-ohra naha Waraka, kaw naha Kaywerye* (Hixkaryana) tall-not he-is Waraka tall he-is Kaywerye ('Kaywerye is taller than Waraka'; Stassen 1985: 38, 44).

² The English renderings here and below are from the King James Bible (www.kingjames-bibleonline.org). The German renderings are from Luther's *Bibel* (1545) (<http://liederschatz.net/biblia/biblia2/index.htm>).

‘so viel besser worden denn die Engel / so gar viel einen höhern Namen er fur jnen ererbet hat.’ // ‘Being made so much better than the angels, as he hath by inheritance obtained a more excellent name than they.’ (Hebrews 1: 4)

- (2) *Bett tam / katters dauds wairahk darryht war par wifsu / ko mehß luhdfam jeb šaprohtam (...)* (175: 23–24)

‘DEm aber / der vberschwenglich thun kan / vber alles / das wir biten oder verstehen (...)’ // ‘Now unto him that is able to do exceeding abundantly above all that we ask or think (...)’ (Ephesians 3: 20)

It is worth noting that as early as the seventeenth century one can find constructions with *kā* ‘like’. Among them predominate these with *kā* in the scope of negation (4 in *LVM* and 2 in *Syr*), e.g.:

- (3) *Tas Mahzeklis nhe gir auxtahx{autahx} ka Meisters* (*LVM* 151: 13)

‘Der Jünger ist nicht vber seinen Meister’ // ‘The disciple is not above his master’ (Luke 6: 40)

- (4) (...) *nheneeka labbahk gir / ka Deewu biet / vnd nheneeka saldahk / ka Deewa baußlu währà jemt.* (*Syr* 559: 18–19)³

‘das nichts besser sey / denn Gott fürchten / vnd nicht süssers / denn auff Gottes gebot achten’ (23: 37) // ‘that there is nothing better than the fear of the Lord, and that there is nothing sweeter than to take heed unto the commandments of the Lord’ (23: 27)

More seldom are instances without negation; below are two examples from *Das Haus=, Zucht= vnd Lehrbuch Jesu Syrachs* (1631):

- (5) *Kas gir fpohfchahx ka ta Šauleh?* (547: 20)

‘Was ist heller denn die Sonne?’ // ‘What is brighter than the sun?’ (17: 31)

- (6) *Kas gir gruhtahx ka Swinß?* (556: 3)

‘Was ist schwerer denn bley?’ (22: 17) // ‘What is heavier than lead?’ (22: 14)

A bit more varied is the picture in *Evangelia Toto Anno* (1753), but constructions with *nekai* predominate here as well.

An archaic construction with the negation *ne* is recorded once:

- (7) *Patifz foku jums, un wayrok ne Profetu.* (3: 9).

‘ich sage euch / der auch mehr ist / denn ein Prophet.’ // ‘I say vnto you, and more than a Prophet.’ (Matthew 11: 9)

³ Other examples in *LVM*: 59:24–25, 79:1–2, 155:10–11.

Noteworthy are two instances with the preposition *aiz* ‘behind’:

- (8) *Bet jo styproks ayz jū atgois uzwares winiu* (27: 19)
 ‘Wenn aber ein Stercker vber jn kompt vnd vberwindet jn’ // ‘But when a stronger then he shal come vpon him, and ouercome him’ (Luke 11: 22)
- (9) *Tod nuūt, und jam liūd ar fiewim šeptinius cytus gorus, launokus ayz fiewi, un igojufzy dzeywoy tur.* (28: 2–5)
 ‘Denn gehet er hin / vnd nimpt sieben Geister zu sich / die erger sind / denn er selbs / Vnd wenn sie hin ein komen / wonen sie da / Vnd wird hernach mit dem selbigen Menschen erger / denn vorhin.’ // ‘Then goeth he, and taketh to him seven other spirits more wicked than himself.’ (Luke 11: 26)

The counterpart of the ex. (9) is in Old Lithuanian Daukša’s *Postill* (1599), ex. (10), with *genetivus comparativus*:

- (10) *Tád eī ir prīma septīnes kitū dwāfių piktėfnių fawės:* (DP 118: 9)
 ‘Tedy idzie / y przybiera inszych siedm duchow / gorszych nad sie’.
 (Wj 125: 15)

In my paper (Ostrowski 2018) I put forward the hypothesis that two strategies, CONTRAST and INTENSIFICATION, underlie the diversity of Old Lithuanian comparative constructions. One instance of contrast is sentence (11), with the conjunction *neg*:

- (11) *Nėsq gerėfnis yrā wīras kántrus neg Rícierius dídifis:* (DP 130: 42)
 ‘Abowiem lepszy iest mąż ćierpliwy / niżli Rycerz wielki’ (Wj 138: 1)
 ‘Because a long-suffering man is better than a magnificent knight’

This instance may be interpreted as an asyndetically combined clause with sentence negation in the second clause, i.e. ‘Because a long-suffering man is better, not a magnificent knight’. On the other hand, in (10) we do not have two separate sets (i.e. ‘angels’ vs ‘devils’) as in *vyras kantrus* vs *Ricerius didysis*, therefore (10) does not concern the contrast but the intensification of the feature ‘bad’ that is common to the whole set consisting of evil spirits. In this way, Old Lithuanian comparative constructions of inequality correspond functionally to Latin constructions with *ablativus comparativus* (intensification) and the conjunction *quam* (contrast) — see Cuzzolin (2011: 581f.). In Old Lithuanian, inherited constructions with *genetivus comparativus* (= IE *ablativus comparativus*) were supplanted by constructions with the prepositions *ant* and *už*. In both cases we are dealing with calques of Slavonic constructions, Old Polish with the preposition *nad* ‘over’ and Old Byelorussian with *za* (Ostrowski 2018: 286). A good example is Old Lithuanian *vž fniegq baltėfneis*

(DP 430: 49) ‘nad śnieg bielszymi; whiter than snow’, which serves as an example of the consistency between the Old Lithuanian construction with *už* and the Latin construction with *ablativus comparativus* in *nive candidior* ‘whiter than snow’. Based on Lithuanian, the Latvian COI with *aiz* may also be suspected of being a Slavonic calque.

In *Evangelia Toto Anno* the COIs with the preposition *par* appear three times, two of them in supelative meaning [ex. (12)]; see:

(12) *kotrys (gryuds) wyffu mozoks ir por wyffom sąklom: bet kad izaug, leloks ir por wyffom dorza zòlom* (20: 1–3)

‘Welches das kleinst ist vnter allem Samen / Wenn es aber erwechst / so ist es das grössest vnter dem Kol (...)’ // ‘Which indeed is the least of all seeds: but when it is grown, it is the greatest among herbs (...)’ (Matthew 13: 32)

(13) *naway Moćiekliis (gudroks) por fowu Mocieytoju*: (49: 14–15)

‘Der Jünger ist nicht vber seinen Meister’ // ‘The disciple is not above his master’ (Luke 6: 40)

Ex. (13) has its counterpart in Mantzel’s (*LVM*) instance with *kā*; see ex. (3). The challenge for the future is to establish the distribution of COI’s with *nekā* and *par*. Can we prove that COI with *par* supplanted the older *genetivus comparativus*?

3. Conclusions

1. The primary Old Latvian comparative construction of inequality used the conjunction *nekā* ‘than’ (literally ‘not like’). In the future, it should be explained when the production of constructions with the preposition *par* began. Is it possible to indicate dialects in which the COI with *par* appeared first?
2. The Old Latvian state of affairs is compatible with sixteenth-century Lithuanian, where constructions with conjunctions comprising negation: *neg(i)*, *nei(gi)*, *neng*, *nekaip*, *net*, *nent* ‘than’ (Ostrowski 2018) functioned as primary comparative constructions.
3. Now the question arises: are we able to prove, on the basis of Latvian texts, that constructions with the prepositions *aiz* appeared as a calque of Slavonic constructions? Language contact is a particularly frequent source of new comparative constructions — see Stolz (2013: 39–42). Unfortunately, our hypothesis cannot be verified without corpora of Old Byelorussian and Old Ukrainian texts.

Source texts

DP = *Postilla Catholica. Tāi est: Iżguldimas Ewangeliju kiekwienos Nedelos ir szwętes per wissús metús. Per Kúnigq Mikaloio Dawkszą Kanoniką Médnikų...* 1599, ed. Jonas Palionis, 2000. *Mikalojaus Daukšos 1599 metų Postilė ir jos šaltiniai*. Vilnius: Baltos lankos.

Latviešu valodas seno tekstu korpus (senie.korpus.lv).

Wj = *Postilla Catholica Mnieysza. (...) Przez D. LAKVBA WVYKA z Wągrowcá (...) W KRAKOWIE. W Drukárniey Andrzeiá Piotrkowczyká / Roku Pańskiego 1590.*

References

- Cristofaro, Sonia. 2003. *Subordination*. Oxford: OUP.
- Cuzzolin, Pierluigi. 2011. Comparative and superlative. *New Perspectives on Historical Latin Syntax*. Vol. 4: *Complex Sentences, Grammaticalization, Typology*, eds. Philip Baldi & Pierluigi Cuzzolin. (Trends in Linguistics. Studies and Monographs 180.4). Berlin/Boston: Mouton de Gruyter, 549–659.
- Endzelins, Jānis. 1951. *Latviešu valodas gramatika*. Rīgā: Latvijas Valsts izdevniecība.
- Heine, Bernd. 1997. *Cognitive Foundations of Grammar*. Oxford: OUP.
- Latvijas PSR Zinātņu akadēmija. 1959. *Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika I: Fonētika un morfoloģija*. Rīgā: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība.
- Ostrowski, Norbert. 2018. Grammaticalization of the Lithuanian comparative *-jau(s)*. *Indo-germanische Forschungen* 123, 273–292.
- Stassen, Leon. 1985. *Comparison and Universal Grammar*. Oxford/New York: Basil Blackwell.
- Stolz, Thomas. 2013. *Competing Comparative Constructions in Europe*. Bremen: Akademie Verlag.

Norbert Ostrowski

Katedra Językoznawstwa Ogólnego i Indoeuropejskiego

Instytut Językoznawstwa, Uniwersytet Jagielloński

al. Mickiewicza 3, PL-31-120, Kraków, Polska

norbert.ostrowski@uj.edu.pl, norbertas@poczta.onet.pl

KOPSAVILKUMS

Salīdzināmās konstrukcijas veclatviešu tekstos

Norbert OSTROWSKI

Primārā salīdzināmā konstrukcija 17. gadsimta latviešu valodā ir bijusi konstrukcija ar saikli *nekā*, kas Stasena terminoloģijā tipoloģiski reprezentē tā saukto savienoto komparatīvu (angl. *conjoined comparative*, Stassen 1985). Tas atbilst stāvoklim 16. gadsimta lietuviešu valodā, kur kā primārās nevienlīdzības salīdzināmās konstrukcijas (COI) lietotas konstrukcijas ar saikļiem, kas ietver noliegumu: *neg(i)*, *nei(gi)*, *neng*, *nekaip*, *net*, *nent* ‘nekā’ (Ostrowski 2018).

SUNTAŽU MĀCĪTĀJS JOHANS TEODORS BĒRENTS (1784–1866) UN VIŅA LATVIEŠU VALODA

Dzintra PAEGLE
Latvijas Universitāte

1. Ievads

Suntažu mācītājs Johans Teodors Bērents (*Johann Theodor Berent*) ir bijis ne tikai Suntažu luterāņu draudzes mācītājs 19. gs. pirmajā pusē, viņš ir bijis viens no Latviešu literārās (draugu) biedrības dibinātājiem (1824), tās priekšsēdētājs (1845–1851), kā arī tulkotājs un latviešu rakstnieks.

Šajā rakstā aplūkosim 19. gs. vidus tulkojuma latviešu valodu 1854. gadā iznākušajā un J. T. Bērenta tulkotajā V. O. Horna¹ darbā no Frankfurtes vācu kalendāra *Die Spinnstube* — „Stahīts par Šapņu ķehniņu un baggatu škrohderi“ krājumā „Stahīti pa seemas wakkareem fthahīti Kraukļu=krohgā krahšns preekščā“ (Bērents 1854) (sk. 1. attēlu). „No tā [kalendāra *Die Spinnstube*] Bērents, kā arī citi viņa laika rakstnieki, daudzus rakstus gan tulkojuši, gan lokalizējuši.“ (Misiņš 1925: 277) Par stāstu krājuma iznākšanu 1854. gada 2. oktobrī ziņo grāmatizdevējs V. F. Hekers (*Wilhelm Ferdinand Häcker*, 1774–1863) laikrakstā *Rigasche Zeitung* (RZ 1854).

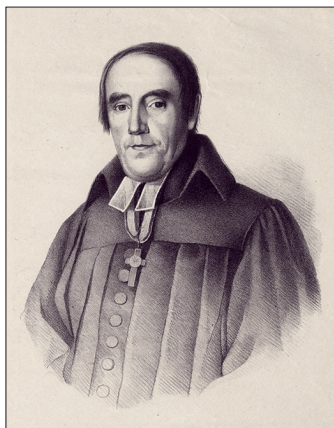

1. attēls. Grāmatas „Stahīti pa seemas wakkareem fthahīti Kraukļu=krohgā krahšns preekščā. Rihgā.. 1854“ titullapa

¹ Vācu mācītājs un rakstnieks V. O. Horns (*W.O. von Horn*, istā vārdā *Friedrich Wilhelm Philip Oertel*) (15.08.1798. Hornā — 14.10.1867. Visbādēnē) ir bijis J. T. Bērenta laikabiedrs, un 19. gs. piecdesmitajos gados viņa darbi popularizēti tā laika Latvijas presē.

2. Johana Teodora Bērenta biogrāfija

Johans Teodors Bērents dzimis 1784. gada 31. maijā Rīgā, viņa tēvs bija Rīgas Lielās ģildes vecākais, tirgotājs. J. T. Bērents no 1793. līdz 1803. gadam mācījies Rīgas Domskolā, no 1803. līdz 1806. gadam studējis teoloģiju Tērbatā, bet no 1808. gada 11. novembra līdz 1850. gada 16. februārim, 42 gadus, ir bijis Suntažu evaņģēliski luteriskās draudzes mācītājs, vienlaikus darbojies Latviešu literārajā (draugu) biedrībā (sk. 2. attēlu).

2. attēls. *K. F. Hauswald. Johans Teodors Bērents (Johann Theodor Berent)* (Tartu Ülikooli Raamatukogu, Kunstiteosed, Graafikakogu ÜR 1105)

Būdams Suntažu mācītāja amatā, 1809. gada 31. maijā, J. T. Bērents ir apprecējies ar Natāliju Kristīni Rozenplanteri (*Natalie Christine Rosenplänter*), Pērnavas mācītāja māsu. Viņiem ir bijuši 4 bērni, kas uzauguši Suntažu mācītājmuižā:

meita Urzula Karolīne (*Ursula Caroline*), dzimusi 1810. gada 28. oktobrī Suntažu mācītājmuižā (LVVA 1740–1833, 165. lp.), mirusi 1899. gada 12. septembrī, 89 gadu vecumā, apbedīta Asaru kapsētā (RR 1899);

dēls Johans Frīderihls Teodors (*Johann Friederich Theodor*), dzimis 1812. gada 10. aprīlī Suntažu mācītājmuižā (LVVA 1740–1833, 178. lp.), miris 1882. gada 3. novembrī, 70 gadu vecumā, bijis muižas pārvaldnieks, iespējams, Salaspils muižā (*Kirchholm*), apglabāts Rīgā, Ģertrūdes kapos (LVVA 1882, 100. lp.);

dēls Johans Aleksandrs (*Johann Alexander*), dzimis 1814. gada 9. aprīlī Suntažu mācītājmuižā (LVVA 1740–1833, 181. lp.), miris 1891. gada 19. novembrī. Johans Aleksandrs Bērents izmācījies par ārstu Tērbatā un Vācijā, bijis kara ārsts, strādājis Rīgā, bijis Rīgas pilsētas galvenās slimnīcas

vadītājs (1863–1874), uzsācis baraku tipa slimnīcas būvi, darbojies Rīgas pilsētas rātē (RR 1905). Aleksandrs Johans Bērents 1860. gadā uzcēlis īres namu Rīgā, Basteja bulvārī 16, ko sauc par Bērenta namu, šis nams vēl tagad labi saglabājies;

meita Emīlija Šarlote Elizabete (*Emilie Charlotte Elifabeth*), dzimusi 1819. gada 28. jūlijā Suntažu mācītājmuižā (LVVA 1740–1833, 186. l.p.), mirusi 1853. gada 23. martā, 34 gadu vecumā, Bauskā, bijusi precējusies ar J. Henko (*Henco*) (DI 1853).

Pēc amata atstāšanas Suntažu draudzē J. T. Bērents dzīvojis Rīgā sava dēla Aleksandra namā, miris 1866. gada 27. jūnijā, 82 gadu vecumā, apbedīts Suntažos, kur apglabāta 1847. gada 24. novembrī mirusī dzīvesbiedre. Viņu kapavieta nav saglabājusies (Baerent 1977: 168; Döbner 1868), visticamāk, tā bijusi tagad zudušajā kapsētā pie Suntažu baznīcas.

3. Laikabiedri par J. T. Bērenta valodu

Laikabiedri ir augstu novērtējuši J. T. Bērenta labo latviešu valodas prasmi, it sevišķi pēc viņa aiziešanas mūžībā: „Reti kur bijis tāds Latviešu valodas pratējs kā Bērents bija. Viņš nevien Latviešu valodu skaidri un gruntīgi saprata runāt, bet arī visu Latviešu būšanu, dzīvi un prātu skaidri pārzināja un tādēļ ar' viņa raksti katram Latvietim tik skaidri un gaiši saprotami. Viņa rakstus lasot[,] nekur nav jāatdurās uz Vācu valodas mietiem, kā jau pie daudz citiem rakstītājiem uzietam. Īpaši Vidzemes latviešu valodu un dzīvi viņš gaiši un gruntīgi pārzinājis — itin tā, ka citureiz Jelgavas latviešu draudzes rīta mācītājs Pantenius [*Wilhem Christian Pantenius*, 1806–1849] pārzināja Kurzemes valodu un dzīves būšanu.“ (MV 1866)

Lapas Mārtiņš J. T. Bērenta valodas prasmi pielīdzina Jurim Neikenam: „Bērent māc., kas Latviešu tautu, viņas nodabu un vajadzības caur caurim pazina, tā ka viņš arī vislabāki viņas valodu prata, — bij pats pirmais, kas jau 1827. g. lūdza, lai jel gādā par labām lasamām grāmatām, un kas arī padomu deva priekš Latviešu kalenderēm „pielikumus“ rakstīt. Viņš pats ar tādām grāmatām ir pūlējies līdz sirmam vecumam.“ (BV 1874)

Kādā citā rakstā R. Fogels (*Vogel*) stāsta par mācītāju Levicu (*Lewitß*), kas sadarbojies ar J. T. Bērentu. [Nekroloģā šajā kontekstā minēts *Paßtor Lõfevitz* (Döbner 1868, 16, arī Baerent 1977, 467, 468 Lēzevics (*Lösewitz Georg Friedrich Wilhelm*, 1808–1888)] „Šis mācītājs [Levics] visvairāk gādā par šo grāmatu driķēšanu; viņam par mīļu palīgu līdz šai vasarai pie Latviešu grāmatu sagādāšanas bij vecs Suntažu mācītājs Bērent, kas tagad dus no savām darbošanām; šim sirmam neredzīgam vectēvam Levics mācītājs lasīja priekšā

visus sagādātus rakstus[,] un viņš pēc savas dziļas Latviešu valodas zināšanas tās pārlaboja.“ (CB 1866)

Matīss Kaudzīte rakstā par Hansu [Ansi] Līventālu [1803–1878] starp spožākiem vārdiem latviešu valodas kopšanā pēdējos gadu desmitos min Juri Alunānu [1832–1864], Zvaigznīti [Jēkabs Zvaigznīte, 1833–1867], Šulcu [Rudolf Schulz, 1807–1866], Ulmani [Karl Christian Ulmann, 1793–1871], Neiķenu [Juris Neikens, 1826–1868], Bērentu [Johann Theodor Berent, 1784–1866], Caunīti [Juris Caunītis, 1826–1861], Leitānu [Ansis Leitāns, 1815–1874] un Kronvaldu [Atis Kronvalds, 1837–1875] (Pēc BZ 1873).

4. Tulkotā stāsta saturs

V. O. Horna „Stahfta par Šapņu ķehiņu un baggatu škroheri“ darbība notiek 19. gs. pirmajā pusē, te atklājas šim laikam raksturīga sociāli ekonomiskā situācija Vācijā, J. T. Bērenta tulkojuma lokalizējumā — arī Latvijas teritorijā.

Stāstā notikumi risinās Vācijas pilsētā Erfurtē un tās apkārtnē. J. T. Bērents latviešu tulkojumā raksta *Erpurte*, <f> aizstājot ar <p>, kā tā laika latviešu izrunai raksturīgs (Endzelīns 1951: 167). Ir janvāra sākums, puteņa laiks, un Kraukļu krogā krāsns priekšā krodziniēks stāsta pamācošu notikumu no kāda skrodera dzīves. Lai gan darbība notiek Vācijā, atsevišķas vietas tulkojumā ir pielāgotas Latvijas videi: *Kraukļu kroghs*, tāds krogs ir bijis arī Suntažos, jaunām meitām ir latviešu meiteņu vārdi — *Leene*, *Lihfe* un *Ilfe*, stāstā darbojas arī krodziniēks *Ohfoliņsch*, un tāds uzvārds ir arī Suntažos. Protams, ir personāžs ar vāciskiem uzvārdiem, piemēram, *Merķelis*, *Šschulzis*, *Meiers*, *Emšiņsch* un vecāka sieviete *Millereene*, kristībavārds *Fricis* pārveidots par *Šprizi*.

Stāstā skroderis Jēkabs Šsulcis ir kļuvis par meistarū, viņš ir mācījies amatu ne tikai Vācijā (*wahzfemmē*), bet arī Francijā (*Šsprantschu femmē*) un Anglijā (*Eņlenderu femmē*), spējis nopirkt namu uz parāda pilsētā pie tirgus laukuma un iekārtot tur šūšanas darbnīcu. *Daudf ļaudis* viņu vēl atcerējās, kad viņš pirms 10 gadiem devies pasaulē, atstājis piesmiētu meitu Lienī, kurai no viņa ir bijis *bandas behrns*. Neatkarīgi no tā Liene tēlota kā sievietes ideāls — skaista, tīrīga, čakla un klusa, bet Šsulcis — slinks dzīves baudītājs, kam netiek strādāt, bet gan laiku pavadīt, staigājot pa traktieriem. Šsulcis bankrotē, aiz bēdām gandrīz nomirst, bet viņu kopj Liene un izglābj skroderi. Viņi uzsāk kopdzīvi, bet Šsulcam netiek strādāt, daudz laika viņš pavada krogā. Un dzēruma murgos redzētais Sapņu ķēniņš viņu mudina atgriezties uz kārtīga darba cilvēka ceļu un kļūt bagātam. Tā arī notiek.

Izlasīsim tulkojuma fragmentu, kā tas rakstīts 19. gs. vidū:

„*Pahr namma durwim bij uskahrts melns galdiņšch, tam usrakftihts ar leeleem felta bohkfabeem:*

Jehkabs Schulzis,

škrohdera meifteris

zittureif Parihzê un Londonê.

Šchinnîs muhšu laikôs, kur ikkatrs mulķis par ne zik laika ar ugguns ratteem un ugguns kuģģi warr aisskreet us Parihfi jeb Londoni, maf ko makša ta leelišchana, ar ko zits leelahs: ka ešsoht bijš Parihzê un Londonê, bet tannîs laikôs, kad ļautiņi tà neklihde par pašauli[,] maifi mekledami šwešchumâ, kamehr pašchu femmê fhradneekeem maije aug wiššur, tannîs laikôs bij leels reifmannis tas, kas tizzis pahri par wahzfemmes rohbeſchahm, un kad wehl ais juhras kahdâ femmê bija bijis, un tad tam zauru muhfchu bij ko ftahtiht par tahļeem, tahļeem zellēem.“ (Bērents 1854: 4, 5)

5. J. T. Bērenta tulkojuma latviešu valoda

Mācītāja Bērenta valoda ir 19. gs. vidus latviešu rakstu valoda, kurā ir gan leksiskās, gan gramatiskās īpatnības.

5.1. J. T. Bērenta tulkojuma leksiskās īpatnības

Tā laika leksika vērojama valstu nosaukumos: *Eņlenderu femme* ‘Anglija’, *Šprantschu femme* ‘Francija’, *wahzfemme*. Šādi valstu nosaukumi minēti G. Stendera darbos (par to Ozols 1967: 471). Stāstā ir vēl daži citi vietu nosaukumi — *Pruhšchu meefts*, *Tihriņges femme*.

J. T. Bērenta tulkojumā kāda daļa leksikas ir ģermānismi. Te ir vāciskie profesiju nosaukumi: *balbeeris* ‘bārdziniš’, *bruhweris* ‘aldaris’, *buršchis* ‘mācekliš’, *dišchlars* ‘galdnieks’, *kohpmann(i)s* ‘tirgotājs’, *meifter(i)s* ‘meistars’, *ohrmann(i)s* ‘važonis’, *reifmannis* ‘ceļotājs’, *škrohderis* ‘šuvējs’, *underoppizeers*, sal. *der Unteroffizier* ‘apakšvirsnieks’, *fellis* ‘amatnieks, pakāpē starp burši un meistarū (*der Handwerkseselle*).

Tulkojuma tekstā atklājas 19. gs. amatnieku apmācības sistēma Vācijā, amatu var iemācīties pie meistara, ir zemākās pakāpes mācekļi — burši, tad nākamā pakāpe — zellī, un tad — meistari. Apmācības laikā meistars ir bijis arī audzinātājs, un mūsu stāstā ir vēstīts, ka tad, kad Šulcis ir bijis vēl buršis, *fellis Gattlaps šlehpis dafchu trakku ehwerjehlibu, lai meifteris Schulzi nepeřř* (9). Tāda pati amatnieka meistara iegūšanas pakāpenība ir bijusi arī 19. gs. Vidzemē (par to Alsupe 1982: 48).

Starp aizguvumiem no vācu valodas daļa vārdu ir mūsdienu literārajā valodā, sarunvalodā, bet daļa ir novecojuši vai zuduši, vai skaniski pārveidojušies, personu nosaukumi: *bruhtgans* ‘līgavainis’; *junkuris* ‘jauns, neprecēts cilvēks’; *gēkķis* ‘mulķis’; *mamfelle* ‘jauna, neprecēta sievietē’; *nahburgs* ‘kaimiņš’; *unšwats* ‘nelietis, blēdis’; dažādu mājsaimniecības priekšmetu nosaukumi: *kanne*, *kappeja*, *knohpe* ‘poga’; *buddele*, *špeeģelis*, *šneppers*, sal. *das Schnappmesser* ‘saliecamais nazis’, šeit ‘bārdas nazis’; *tašše*, *fopa* ‘divāns’; dažādu iestāžu un telpu nosaukumi: *pabriķis* ‘fabrika’; *kambaris* ‘istaba’; dažādas lietas, vielas un augi: *ammats*, *ahdere* ‘dzisla’, sal. *die Ader*; *bankrotte*, *biļļards*, sal. *das Billard* [‘biljart’] ‘biljards’; *bohķftabs*, *brandwihns*, *ihre*, *kahrtes*, *kartuppeļi*, *krohnis*, *kurwis*, (*baltas*) *leļjes* ‘lilijas’ (ME II 440 — *lellene*, eine Blume: *lellene zied baltiem ziediem*); *lohne*, sal. *der Lohn* ‘alga’, *maggonēs* (ME II 547 — „wohl aus dem Germanischen, etwa aus einem as.**mago*“); *nehfdohķs* ‘kabatlakats’; *rahmis*; (*pilsšehtas*) *rahts*, sal. *der Rat der Stadt*; *ruhme*, *šchnapss*, *rohzes*, *rumšchnapsis*, *rumms*, *wiohles* (ME IV 583 — aus d. dial. *vi(j)ole* ‘vijolītes’); *wihfe* ‘veids’ u. c.

Starp aizguvumiem no vācu valodas ir vārds *uore* ‘rati ar paaugstinātu redzeļu virsmu’. Šādi rati nav pazīstami Āraišos, Bērzaunē, Ērgļos, Ļaudonā, Siguldā, Veclaicēnē (ME IV 419), arī Suntažos. Vārds *uore* atrodams arī J. Langes un K. K. Ulmaņa vārdnīcās.

Aizguvums ir arī substantīvs *trakteer(i)s*: *tad pulķsten trijōs aisgahje us trakteeru pušsdeenā. Pa wakkaru wiņšch atkal tai trakteerî* (6).

Lietots arī vārds *intrešēses*: *makšahšchu muhrneekam in trešēsēs no wiņņa naudas* (16), te internacionālisms ir ar <e> izlaidumu aiz <t> kā sarunvalodā, nozīme — ‘labums, peļņa’ (SV 1926: 54, 1. noz., SV 1999: 312, 3. noz.).

Aizgūti ir verbi *ahrfeht*, *prohweht*, *škappeht*, (*ša*)*ķibbeletees* ‘sabārties, salamāties’ (ME III 663); *ķimmeretees* ‘rūpēties’ (ME II 381), (*ap*)*ftelleht*; *wahķeht* ‘slimu, mirstošu uzraudzīt’; (*ap*)*šeeģelet*, (*us*)*winneht* un adjektīvs *lihderigs* (sal. *liederlich*) ‘izlaidīgs’, adv. *luftigi*.

Lietots ārsta nosaukums *dakters*, sal. *der Doktor*, bet līdzās vārdam *ārstēt* ir arī *pūlēt* ‘novērst slimību ar brīnumzālēm’ (ME III 446 — aizguvums no vlv. *pulen*): *Šchis dakters* [...] *pee Šschulza nahze trihs woi tšchetras reifes par deenu to ahrsteh* (18); *šlimneekus pu hleja gan ar šchahdahm, gan ar tahdahm fahlehm* (3); un arī substantīvs *kambaris* lietots līdzās vārdam *iftaba*: *šehdeja Kraukļu krohdfineeka kambarî — krohga ifta ba bij tukšcha no ļaudim* (3).

Ir daži retāk lietojami aizguvumi no krievu valodas, kurus mūsdienās lieto sarunvalodā: *kuptšchis* ‘lopu tirgotājs’, *rejbaineeks* ‘palaidnis’ un *bratšchka* (par to sk. turpmāk).

Tulkojuma tekstā ir dažādi vārdi vai vārdu savienojumi, kuri mūsdienās ir novecojuši vai tie kādā nozīmē tagad nav lietojami:

aizseeft ‘paciest, pārciest’ (ME I 21): *bet man ar jums kas jarunna, ko newarru aizseeft* (38);

apfibbinaht ‘apžilbināt’: *azzis apfibbinatas* (36);

atgahdatees ‘atcerēties’: *jo atgahdajahs škaidri* (37); arī *atminnehtees*: *daudf laudis wehl atminnejahs* (6);

atņemtees ‘atgūties’: *kad bij drušziņ ween atņehmušees, tad eesahze schņukftedama raudaht tik gaufchahm ašsarahm* (8);

atmaņņa ‘samaņa’: *Jau wešselu neddeļu Schulzis gulleja bes atmaņņas* (18);

audfeht ‘audzināt’ lietots tāpat kā latviešu folklorā un sarunvalodā attiecībā arī uz cilvēkiem, ne tikai uz augiem vai dzīvniekiem (ME I 215, 216): *fchehlširdiga mahtes mahša [...] gan tuhliņ peeņehmuši [bērnu] audfeht peešewis* (8);

bahrŕda (ME I 273, galvenokārt Kurzemē, Zemgalē, bet Suntažu izloksnē — *bārda*): *Kad tu tahds pats meifters[,] bahrŕdu dŕennoht* (45); *bahrŕda* dialekta forma, „pareizāki rakstīt tikai *bahrda*, *bārzda* īsteni ir tas pats vārds, kas krievu *борода* ‘vaga’, un senlatviešu valodā vārdam *bārzda* būs arī laikam tā pati nozīme bijusi, kas minētam krievu vārdam, ar laiku abi vārdi samaisīti [...] un beigās ‘vagas’ nozīme vārdam *bārzda* zudusi” (Endzelīns 1901: 581, DI I 670), vārds izplatīts tā laika rakstu valodā, ir bijis arī Reiņa Cukura skolas grāmatā;

dfelfis ‘gludeklis’: *Tik ko wehl wiŕfchoja ar karftu dfelfi drušziņ tà kà gluddinaht* (31);

elpeht — 1) ‘atgūties’: *bet ar Meiera naudu zerrejis ween elpetees* (17); 2) nozīme no vlv. *helpen* ‘palīdzēt’ (ME I 568): *Tam gan elpešchu, par to naw behdas* (33);

galds, *galdiņš* — tulkojuma tekstā ir vārda senākā nozīme ‘pabiezs koka dēlis’: *Pahr namma duroim bijuskahrts melns galdiņšch*, tekstā *galds*, *galdiņš* lietots arī mēbeles nozīmē: *us škrohdera galdu gulleja wezzas drehbes, kas jalahpa* (37);

(*savu*) *galvu barot* ‘apgādāt, uzturēt sevi’: *kas abbas diwas tik tik ko šawu galwu barroja* (7); *luhko, ka tu te barro šawu galwu, kamehr man buhs darba Ohrdruppê* (22); *ar ko šchim brihfcham tas barrojot galwu, to neweens nefinnaja* (27);

glaudu vārdi: *viņšch dewis deews finn kahdus mihkftus, šaldus glaudu wahrduš* (10) (ME I 621 — *glaudi*, vsk. *glauds* no *glaudīt*, arī nozīme ‘glums’);

gullā ‘slimība’ (ME I 679): *Gattlaps atnešis fiņņu par wiņņa guļļu* (18); *gruhta gullā* ‘slimība’ (ME I 669, 670 — sal. *grūta gulta* ‘nāves gulta’, J. Lange „das Totenbett“): *laikam eegulšeēs gruhtā guļļā* (14); *karftuma gullā* ‘slims ar drudzi, karsoni’, (ME I 680): *Schulzis gulleja karftuma guļļā* (17);

kakķa brehkums ‘neliels attālums, kurā var dzirdēt kaķa brēkšanu’, vārdu savienojums ir atrodams G. F. Stendera un K. K. Ulmaņa vārdnīcā (ME I 331): *Nudee, ka no Ahrrerpurtes šchurp naw kakķa brehkums* (18);

paņemtees (ME III 79 — *paņemt* 3. nozīme „sich anheischig machen“ ‘apņemties’): *jo bij paņehmees isdarriht šchohdeen leelas leetas* (9);

pahrwehrtitees ‘pārvērsties’ (ME III 187 — no E. Glika Bībeles tulkojuma): *Us tik ahtru rohku Schulzis bij pahrwehrtijees un palizzis par gohdigu strahdneeku* (39);

paķķeles ‘zeķu saites, prievītes, ar kurām atsēja zeķes zem ceļgala’ (ME III 53, 11 — sal. *pacele*): *tad šawas paķķeles mekleja ihfti pee škapja* (40);

plehwinah ‘plivināt’ (ME III 342 — L. Depkina un K. K. Ulmaņa darbos): *sahze kufteht un plehwinah t pašaul leelus šikšpahrnēs špahrnēs* (35);

preeza ‘prieks’ (ME III 39 norādīts, ka vārds lietots Drustos, Odzienā, atrodams „Magazīnās“ XVI, 2, Latgalē, K. K. Ulmaņa vārdnīcā (1872), arī E. Glika Bībeles tulkojumā): *rahdijahs tam tas preezas laiks, kad bij nonahzis us Erpurti* (31); // *preeks: apwehftijeeet preeku zilweku behrneem* (35) // *lufte: Šchulzam gan bijuši lufte us darbu, bet kà zittureif ar lufti bij bijis drihf pagallam* (39);

samantoht ‘iegūt’: *Ņemm labbak to naudu, ko wakkar esmu šam antojs* (28);

šahņi (ME III 804 — *sāns*, arī *sāņi* K. K. Ulmaņa vārdnīcā): *rohkas eespreeduši [tā!] šahņōs* (12);

šnuķķi usmeft ironiski ‘uzmest degunu — apvainoties, sadusmoties’ (ME III 979): *Nu kad tu par makti[,] šnuķķi usmettuši[,] gribbi palikt mehma, mannis pehz* (28);

ugguns ratti — vilciens, ko velk tvaika lokomotīve, *ugguns kuģģis* — tvaikonis. Vārds *tvaikonis* ir pavisam jauns, rakstos atrodams kopš 1875. gada, par *tvaikoni* nosauca ar tvaiku dzenamu gan kuģi, gan lokomotīvi. Kā stāsta tehnoloģiju vēsture, pirmās tvaika mašīnas tika uzbūvētas 1804. gadā, bet pirmais tvaika lokomotīves vilciena dzelzceļš Anglijā atklāts 1825. gadā, savukārt Krievijā — 1837. gadā.

Pēc nozīmes tiek šķirti vārdi *pīpēt* un *smēķēt*: *Šaimineeks pats un tee zitti pihpēja tabaku, bet balbeers smēķēja zigarriņu* (3).

J. T. Bērenta tulkojums ir bagāts ar sinonīmiem. Vairāki sinonīmi ir vārdam *bratschka* // *brahlihtis* // *brahlis* // *beedris* ‘tādi, kas pieder pie vienas

kopas', šeit — pie krogus dzērājiem: *Wai Deewiņ, bratschka, junkuris brehze. Eemet' kahdu pahri schņapsu un behdas buhs šlihzinatas, buhši atkal lahga brahlis* (32); *kas tad tew brahlit, junkuris to isšmehje* (31); *wiņņa fchuhpu brahlišchi šmehjajs* (32); *un beedris paleek beedris, woi šlikts woi labs, likke[,] lai tam dohd atkal rumšchņapsi* (27); *Wiņņa beedri, kuptschis un junkuris to senn jau gaidijušchi* (31).

Ir arī citi sinonīmi: *tukšchiba // nabbadfiba: un tukšchiba škaiftuma feedus bij nokohdušchi* (7); *ar wišsu nabba dfibu, abbas ir laimigas* (7);

seewa // laulats draugs: un usleelija, isteize Schulzi un wiņņa seewu (23); *Šulzis ar sawu laulatu draugu bij apmetees Ohrdruppē* (23).

Savdabīga sinonīmu rinda veidojas ar vārdiem *kliegt* un *brēkt*, kuri tulkojumā lietoti līdzās un abi nozīmē 'skaļi kliegt, skaļi, neapvaldīti kliegt' un attēlo kliegšanas intensitāti: *ko nu kleedfeet, brehzeet* (11); *Woi buhs kleegt un brehkt* (19). Vārdu virknējums *kliegt* un *brēkt* papildināts ar frazeoloģismu (*blaut*) *wišsâ galwâ* 'kliegt ļoti skaļi, cik stipri spēj' (LFV I 377), tā vēl vairāk izceļot lielo kliegšanu: *nekleedfeet, nebrehzeet tâ wišsâ galwâ* (11); arī *blahwe wišsâ galwâ* (26). Sinonīmu rinda veidojas vārdiem *lammaht // ķehfiht // sunniht: kad juhs lammajeet un ķehfijeet weenâ gabbalâ* (11); *woi seewa tew labbi is sunnijsi?* (31). Ir vesels lamu vārdu komplekts, kurus sadusmotā māte vēltī savas meitas pavadējam: *ka tu refbaineeks [,] tai laupijis wišsu gohdu, wišsu preeku, wišsu laimes daļļu, un nu tahds šlepka wa te dfihwo [..] Zuhka tahds!* (10); *[..] tu mauku pakkaļa, tu ehfelis, tu bullis!* (11); *Luppatsu leelskungs tahds!* (10); *šlaifta gabbals* (22).

Tulkojumā daudz frazeoloģismu: *kâ aistreeks* (24); *kâ akmins us širds* (30); *kâ akmins nošpeedis širdi* (31); *kâ bluķķis (kritte pee femmes)* (33); *irr wehjà* (14); *naw ne plikka pee dwehseles* (32); *galwas grohfischana* (41); *apskattijahs no galwas galla lihdf papehscheem* (9); *(ne)aisbahft mutti* (38); *pušchu plihft, trakks no dušmahm* (14); *pahr galwu laidis* (13); *širdi grauftin graufch* (20); *us ohtru kahju* (32); *dfihwo kâ leelskungs* (10); *it kâ ķehniš* (18); *nobahlis kâ lihķis* (10); *(nokritte pee femmes), kâ maišs* (32); *nomeft pee mallas* (25); *kâ nafis širdi* (37); *ar pirkfta gallu (to aistikt)* (41); *širds palikke weeglaka* (13); *kâ peešeets* (39); *širds tam šaplakke* (13); *širds šaskreenas ween* (28); *ar drohschu širdi* (13); *kâ šchķehpis širdi* (24); *nowelt šmaggu šlohgu no širds* (14); *us širds tas pats šlohgs* (41); *širds pahrškreheje* (sal. *sirds aptekas* (*apskrienas*) 'saka, ja pārņem sarūgtinājums, aizvainojums, dusmas' (LFV II 364)); *nešazzijuši ne weenu pušchplehftu wahrdu* (26); *us weetas* (14) u. c. Frazeoloģisks raksturs ir vārdu savienojumam *wels [tā!] mannu kahju wedis* (*us šcho šasohditu kaktu*) (30), *kâ arī it kâ širds tam ftahwetu uhdēni, it kâ jaraud tam* (19),

širds ftahwehja kà eekšch uh dens un aššaras nahze kà par jo mihļu aisgahjušchu draugu (32), bet tie nav uzrādīti ne K. Milenbaha „Latviešu valodas vārdnīcā“, ne „Latviešu frazeoloģijas vārdnīcā“.

J. T. Bērenta tulkojumā ir tradicionāli vārdu savienojumi, kas raksturīgi latviešu valodai, piemēram, diennakts laika maiņas atspoguļojums: *apšpihdeja rih̄ta šaulite uslehk̄dama* (36); *ar mafu gaišmiņu* (39); *no rih̄ta* (41); *jau aisšwih̄de* (30); *kad šaule jau bij gabbalâ* (30); *gulleht lih̄df leelai deenai* (28); *wiššu preekšchpušsdeenu* (31); *aisgahje jau preekšch pušsdeen̄as* (29); *pehz pušsdeen̄as* (28); *zauru augošchu pehzpušsdeenu* (26); *kad us wakkaru Šulz̄is pahn̄ahze* (16); *prett wakkaru ween wehšums to mohdinaja* (31); *kad mettahs tumšch* (27); *nahze us mahjahm kà ween leelâ kreh̄slâ* (25); *peenahz̄is wakkars* (24); *lih̄df weh̄lam wakkaram* (30); *preekšch pušsnakts* (29); *bija pušsnakts* (33); *pehz pušsnakts* (28); *waššaras deeniņâ* (24); *waššaras laikâ* (26). Sarunās par laiku ir frāze *runnaja par to Deewa laiku* (27).

5.2. Fonētika

19. gs. vidū tapušajā J. T. Bērenta tulkojumā daļa fonētisko īpatnību sakrīt ar 18. gs. rakstu valodu, ko aprakstījis valodnieks Pēteris Vanags (Vanags 2015: 46, 47), piemēram, <v> vai <j> zudums starp patskaņiem vārdā *šchuums*: *bet pee šchuuma maks̄as bij klaht* (5). Tā kā substantīvus ar *-ums* darina no adjektīva celma vai verba pagātnes celma, verbam *šūt* pagātne ir *šūva* vai dial. *šuja*, Bērenta tulkojumā — *šchue: nomette tahs bikšes*[.] *ko šchu e* (26); *arween lehnaki un lehnaki šchu e* (39). Tā kā Bērenta tulkojuma valodā visiem I konjugācijas vārdiem pagātne ir galotne *-e* (par to sk. turpmāk), šajā gadījumā *šchue* ar elidētu <v> vai <j>, kaut gan J. Endzelīns norāda, ka „pagātne, cik zināms, tagadnes *jo*-celmiem atbilst *ē*-celmi, izņemot [...] aiz *j* var sekot tikai *ā* (ne *ē*)“ (Endzelīns 1951: 765), tekstā arī *šchueklis, šchuēklis*. Tāpat <v> zudis verba formā *noķļuis: kà scheit ešmu noķļuis* (36).

Ir zudis <v> skaņu kopā *-ro- ciris < cirvis*, šeit — *zirrišchus mett* (3); šāda izruna raksturīga Vidzemes vidus izloksnēs.

Tikai vienu reizi konstatēts <j> zudums aiz lūpeņiem: *wehrpot*, bet citur saglabāts: *reeb̄jot, škapja, rupja maiše*, bet *pūcu* gaidāmā *pūču* vietā: *daudf legioni melnu puhzu* (35). Trūkst skaņu mijas vārdā *engelis* (34), *Tihriņges femmê* (4), *legioni* (35). Līdzskaņu asimilācija ir vārdā *wells*, kas rakstīts ar diviem vai vienu <l>: *lai eet pee dewiņeem welleem* (14); *wellu no šewis bij šittis nohft* (40); *Wels lai rauj tahdu dfihwi* (28); *ka wels mannu kahju weddis* (30), bet citur — *melns, pilns*.

Starp adjektīviem ir vārdi ar skaņu kopu *-ār-* vārda saknē, kuri ieviesušies tā laika rakstu valodā no Kurzemes rietumu izloksnēm (EM Lg 1907: 19) — *bahr̥gs* un *gahr̥ds*:

bahr̥gs: *jeb kad ba h r g â feemâ sâlft, ka zirriſchus mett* (3); *Jau wezza atkal ba h r g i tam gribbeja atbildeht* (20). Vārda sakne *bahr̥g-* ir atvasināta verbā *šabahr̥gotees* (ME III 591 — *sabarguot, -ties* ‘kļūt dusmīgam’, Lerhis Puškaitis. Latviešu tautas (teikas un) pasakas, 1891): *Šulzīs kahdu riht' zehlāhs, š a b a h r g o j e e s un errigs wairak wehl* (14);

gahr̥ds (ME I 602 — *gards, gārds*): *meegs nekahds g a h r d s tam naw* (15).

Par <i> iespraudumu substantīvu galotnēs sk. turpmāk sadaļā „Substantīvu gramatiskās kategorijas“).

Tādos aizguvumos kā *Erfurte, kafija, fabrika* Bērenta tulkojumā burts <f> aizstāts ar <p>, atbilstoši latviešu runai: *Erpurte, kappeja, pabriķis* (Endzelīns 1951: 167).

Vārds *ehwerjehliba* ir ar <j>, nevis <ġ>, jo daļā izlokšņu aizguvumos /ġ/ aizstāj ar /j/, šeit šajā ziņā līdzīgs ir otrs vārds *nejehlis* ‘neġēlis’ (ME *nejēlis* nav): *Nē, nē, wezzo Millereeni tu n e j e h l i s, jau nepeewilši wis* (12). Valodniece Marta Rudzīte (1924–1996) izsaka šādu domu: „Varbūt te atdarināta Baltijas vāciešu izruna, kas vārda sākumā palatāla patskaņa priekšā g vietā runājuši j.“ (Rudzīte 1993: 297, 298) Mūsu gadījumā skaņu pārmaiņas notikušas vārda vidū. Vārds *ehwerġehliba*, aizguvums no vācu (vlv. *över* ‘über’ + vlv. *gēl* (Sehwers 1953: 34)), ir konstatēts J. Langes vārdnīcā (ME I 578), pie vārda *neġēlis* ir piezīme, ka varbūt „-ġēlis aus *ēverġēlis* entnommen?“ (ME II 714), mūsu gadījumā abiem vārdiem ir kopīga daļa *-jēl-*, nevis *-ġēl-*, t. i., ar fonētisku pārveidojumu.

5.3. Morfoloģija

5.3.1. Substantīvi

5.3.1.1. Substantīvu darināšana

Substantīvu darināšanā izmantota izskaņa *-šana*, kas ir produktīvs vārddarināšanas paņēmiens arī mūsdienās, bet, salīdzinot ar tā laika vācu mācītāju sprediķu latviešu valodu (sk. Paegle 2019: 129, 130), šajā tulkojumā tie konstatēti samērā maz.

Substantīvi ar *-šana*: *atbildeſchana: jadohd at b i l d e ſ c h a n a* (37); *atfihſchana: labbaka at f i h ſ c h a n a zittam nahk ſchâ; ahrftehſchana: warroht lihdfinaht wiſſu parahdu ar a h r f t e h ſ c h a n u ween* (18); *buhſchana: eetaiſijis ſawu ſkrohdera bu h ſ c h a n u* (6); *eekohpa ſawu mahjas bu h ſ c h a n u* (8); *dfihwoſchana: ka ſtaigahs atjaunotâ d f i h w o ſ c h a n â* (23); *apdohma ſawu d f i h w o ſ c h a n u* (36); *glahbſchana: naw gl a h b ſ c h a n a s* (34); *eeſpehſchana:*

jo kas gan dewe eešpešchās to apņemt par šeevu (11); grohfišchana: Te nu wiņņai galwas grohfišchana (41); kohpšchana: lai neteeeku kawehta no kohpšchanas; kahrđinašchana: dabbuja wirsrohku par kahrđinašchānu (40); lahpišchana: pee lahpišchanas (37); leelišchana ‘lielišanās’: maf ko makša ta leelišchana, ar ko zits leelahs (4); miršchana; guļļus miršchānu (19); neapkohpšchana: kad nomirft neapkohpšchanas dehļ(19); palaišchana ‘palaišanās’: us palaišchanas zeļleem (15); patikšchana: pehz patikščhana warreja islašsiht (5); pafušchana: noškreeši pohftā un pafuščhānas besdibbinā (34); peeminešchana: tohs glabba par peemineščhānu (43); ruhkšchana: iszehlahs ar ruhkščhānu daudflegioni melnu puhzu (35); raudašchana: azzis [...] no raudaščhānas uspampušchas (37); šajaukšchana: prahta šajaukščhāna (15); šajukšchana: bij šajukščhāna leela (8); šaprezeščhana: ka dabbujuši finnaht par to šaprezeščhānu (14); šatikščhāna: meeram un šatikščhānai atkal bij mahjas weeta (8); wilkšchana: Kā ar wilkščhānu tee Šulzi wilke us kahrtehm (32).

Vairums no šiem darinājumiem ir lietojami arī mūsdienās, izņemot *atbildešchana*, tagad *atbilde*, *eešpešchana* — *iespēja*, *peeminešchana* — *piemiņa*. Tulkojumā vērojams atgriezeniskā substantīva trūkums: *leelišchana*, nevis *lielišanās*, *palaišchana*, nevis *palaišanās*.

Nākamā salīdzinoši lielāka grupa ir substantīvi ar *-ums* un *-iba*, kas lietojami tāpat kā mūsdienās. Darinājumi ar *-ums*: *augums*, *baltums*, *blahwums*, *brihnums*, *dfehrums*, *gaiščums*, *karftums*, *kahrums*, *labbums*, *lehrums*, *mafums*, *netikkums*, *škaifums*, *špihdums*, *šweščums*, *ščuums*, *wezzums*, *zeetums*.

Darinājumi ar *-iba* resp. *-iba*: *baggatiba*, *gudriba*, *mihleftiba*, *nabbadfiba*, *nebehdiba*, *pateziba*, *prezzibas*, *šohdiba*, *šwehtiba*, *škaidriba*, *taišniba*, *tizziba*, *fchehlafiba*.

Substantīvi ar izskaņu *-(i)nieks* ir šādi: *galwineeks*, *grehzineeks*, *gudrineeze*, *krohdfineeks*, *leezineeks*, *muhrneeks*, *šaimineeks*, *šlimneeks*. Tie visi ir lietojami mūsdienu valodā, izņemot *galwineeks* ‘galvenais’: *tad tew gan parahdišču, ka es tas galwineeks un pawehletais* (26).

Regulāri, tāpat kā mūsdienu valodā, ir darināti deminutīvi ar *-iņsch* un *-iņa*: *dehliņsch*, *galdiņsch*, *jehriņsch*, *mafumiņsch*, *meedfiņsch*, *putniņsch*, *rehķeniņsch*, *wihriņsch*, *zigarriņsch*; *ašsariņa*, *deeniņa*, *galwiņa*, *iftabiņa*, *mahmiņa*, *memmiņa*, *meitiņa*, *naudiņa*; *-tiņa*: *azztiņa*; kā arī ar *-ītis*, *-īte*: *kurwitis*, *kuščķitis*, *škappitis*; *aubite*, *puķķite*, *kohklite* (*kohklišču* dsk. ģen.), *rohfite*, *maggonite*, *uppite*, *fekķites*.

Darītāju nosaukumiem izmantotas izskaņas *-ējs* un *-tājs*: *kohpejs*, *krahpejs*, *šaņehmejs*; *muldetajs*, *neewatajs*, *runnatajs*, *ftrahdatajs*, *pawehletais*, *perretajs*.

Izskaņa *-iene* lietota precētu sievu nosaukšanai pēc vīra uzvārda: *Millereene, Schulzeene, Waltereene*, bet ne vietas apzīmēšanai, tur izmantota izskaņa *-ene*: *ka tee [akmeņi] tam eedohti no augšchenes* (37); *kad no šcheijenes to reif tikku aisingahjis* (11). Vārds *šejene* konstatēts J. Langes, K. K. Ulmaņa darbos, E. Glika rakstos un dažās izloksnēs (ME IV 14), tāpat arī *augšene* E. Glika darbos (ME I 218); *tahlene: kad no tahlenes ween eeraudfija kahdu mamfelli us wiņņu nahkohšchu* (13).

Neparasts ir substantīvs *leetoweens* 'lietuvēns' (ME II 508 — *lietuwēns, lietuvens, lietuonis*): *Tu, leetoween s, špehkus mahkdams teem paņemm* (35). Substantīvus ar izskaņu *-iens* izskaņas *-enis* vietā atradis Rūdolfs Grabis (1906–1996) Zlēku mācītāja Johana Georga Bitnera ābecē (1841): „ir daži gadījumi ar izskaņu *-iens* izskaņas *-enis* vietā, piemēram, *rahzeens* 'rācenis'“ (Grabis 1981[2006]: 184), tā varētu būt vārdā *leetoweens*, ja vien šeit nav iespiedklūda.

Izskaņa *-eetis, -eēšchi* lietota pilsētas iedzīvotāju nosaukšanai: *tad[,] ismehdidams Erpurteēschus[,] ween sazzija: ak tawu Erpurteēschu muļķibu!* (7), bet ne *-eris* (sal. *Eņlenderu femme* un Ozols 1967: 462).

Ir daži substantīvu darinājumi ar izskaņu *-ens*: *pulkftens, špilwens* un *wehmens*. Interesanti, ka suntalnieku sarunvalodā vēl 20. gs. vidū parasti tika lietots vārds *ķisenc*, nevis *špilvens*. Vārds *špilvens* reģistrēts jau 1705. gada vārdnīcīnā (Vanags 1999: 106), bet *wehmens* Suntažos ir pilnīgi svešs, tā vietā — *vēmienc*. Vārds *wehmens* — *galwa reibft un wehmens nahk* (24) — atrodams arī vecākos rakstu avotos, piemēram, G. F. Stendera un K. K. Ulmaņa vārdnīcā (ME IV 559).

Ir daži substantīvi ar sufiksu *-(e)kl-*: *apšmeeklis, kaweklis, wehjahrahbeklis, putteķļi, firneķļi*, bet savdabīgi atveidots vārds *šuveklis* — *schueklis, šchuēklis: Woi šehdeja ar sawu šchu ekli* (23); *atšehdahs pee šchu ekļa* (30); *tad Lenei [Leenei] šchu ēkli s iskrittis no rohkahm* (8). (Sk. par to arī iepriekš sadaļā „Fonētika“.)

Ar izskaņām *-ējs* resp. *-ejs, -eis* ir reģistrēti tikai pāris lietojumu: *nahzeis: apšohlahs, ka buhs nahzeis* (27); *ehdejs: Ak meeram un preekam ehdejs bij eemetees ar to negohdu* (7).

Mūsdienās neierasti ir daži darinājumi ar *-ons*: *deggons* (ME I 453 — dialekta forma, arī E. Glika Bībeles tulkojumā): *lohpu kuptšchis [..] ar sarkanu deggonu* (27); *daudf melnu puhzu ar deggošcham azzim un aššeem deggonem* (35); *palaidons* (ME III 54 — dial., arī J. Langes vārdnīcā, „Magazīnās“ IV, 2, 124): *Šulzīs palaidons, pašcham par pohftu* (28).

Substantīvu saliktenī ir divu veidu — ar nesaglabātu pirmā komponenta galotni: *ahrprahts, galwgalls, garrkuhļi, grahwalla, kaklauts, preekšchauts,*

leelmannis, šehtmallā, šikšpahrne, zellgalli, ar saglabātu pirmā komponenta galotni: *leelskungs // leelkungs, muhrneekameifters, parahdudewejs, pehzpušsdeena, pilsšehta, preekšchpušsdeena, pušsnakts, pušsdeena, šapņuķehniņsch, šudrabakahjiņa, wehjaagrahbeklis, zellawihrs*. Tulkojuma tekstā *šapņuķehniņsch* rakstīts gan kopā kā saliktenis, gan atsevišķi kā vārdu savienojums — *šapņuķehniņsch*.

Dienu nosaukumi tulkojuma tekstā ir gan substantīvi, gan adverbi: *pirmodeen* (ME III 225 — *pirmdiena, pirmudiena, pirmuodiena* Jaungulbenē, Dzērbenē u. c.): *pirmodeen ar mafu gaišmiņu Schulzis atkal pee darba* (39); *zettortdeena* (ME I 376 *ceturtdiena*): *Bij zettortdeena* (13); *šeftdeena, šwehtdeena*: *Juhs, meifteri mihlais, dfimmušchi šeftdeena i seijsot, šwehtdeena nahkoht* (16).

Tekstā ir vārdu savienojumi, kuriem ir termina nozīme, piemēram, *Šeewas mahtes mahša ftaigaja par wezzu mah ti* [vecmāti] *pee baggateem un nabbageem ļaudim* (23); *kad naw baltas maifes* [baltmaizes], *tad jau jaehd rupja maife* [rupjmaize] (27). Konstatēts arī viens ģenitīvenis — *trih'kungu: ap trih'kungu deenu* (3).

5.3.1.2. Substantīvu gramatiskās kategorijas

Atsevišķiem substantīviem tulkojuma tekstā nav noteiktas dzimtes, skaitļa un locījumu sistēmas. Tā vārds *peļņa* var būt gan sieviešu dzimtes vienskaitlinieks, gan vīriešu dzimtes daudzskaitlinieks *peļni // peļņa* (ME III 198 — *peļni* G. F. Stenderam, K. K. Ulmanim, E. Glikam u. c.): *jo peļņa ne zik leela pee lahpischanas, bet tak bij darbs* (37); *zitti kungi tam dewe darbu un jaunus peļņu s* (6); *bij appraššijušeas [...] par wiņņa leeleem peļņem* (9).

Svešvārds *biljards*, fr. *billard* (SV 1999: 104), tulkojumā atveidots divējādi — kā vīriešu dzimtes daudzskaitlinieks: *tur špehleja us biljarteem* (6), vai sieviešu dzimtes vienskaitlinieks: laiks *tam palikke garšch, biljartes arri nebij* (27), *biljartes* — domājams, vsk. ģen. aiz noliegta verba, sal.: *kad tew naw naudās* (32); *zittu weesu wairs nebij* (32), bet šajā konstrukcijā mēdz būt arī dsk. nominatīvs. Pēc noliegta verba: *naw zitta waina* (29); *Bet naw mums wehrdiņsch pee dwehšeles* (29).

Vārds *rohbečha* vienā un tajā pašā nozīmē lietots gan vienskaitlī, gan daudzskaitlī: *kad bij tikkušchi pee rohbečas, tad weens šauze ohrmaņnam* (21); *us rohbechahm tee bij išschķihrušchees* (23).

Nereti substantīvam ir cita gramatiskā dzimte nekā mūsdienu literārajā valodā:

brohkafts (vīr. dz.): *gahje us brohkaftu* (6);

grihds (ME I 656 — *grīda*, bet J. Langes, G. F. Stendera, K. K. Ulmaņa vārdnīcā — *grīds*): *jo grihds* (vīr. dz.) *balts, lohgu ruhtes špohdras* (7);

kuppeni: noklihdīs no *zēlla pa šneegu kuppeneem* (vīr. dz.);
mugurs (ME II 661 — *mugura*, arī *mugurs* E. Glika u. c. darbos): *bet a i s m u g g u r a k o d f i r d e j i s u n a p g r e e f e e s* (43); *a i s g a h j i s f e l l i s, u s m u g g u r u a r m a f u m a f u š o h m u* (6); lokatīvā — *ġehrbt muggurā: šwahrkus ġehrbe m u g g u r ā* (26);
pabriķis ‘fabrika’: *p a b r i ķ a k u n g s* (17);
plezze(s): *Gattlaps [..] p l e z z e s w e e n š a r a h w i s a i s g a h j e p r o h j a m* (16);
šikšpahrne (ME III 837 — E. Glika un K. K. Ulmaņa darbos): *šahze kufteht un plehwinaht pašaul’ leelus š i k š p a h r n e s š p a h r n u s* (35);
wadmals (ME IV 430 — *vadmala*, bet *vadmals* (vīr. dz.) J. Langes, K. K. Ulmaņa, A. Bīlenšteina darbos): *w a d m a l s t a h d s b e e f s* (23); *m a k š a h š c h u w a d m a l a p a b r i ķ a m t o n a u d u* (16).

Daudzskaitlinieki parasti ir tādi paši kā mūsdienās: *bailes, behdas, blehņas, bikšes, drehbes, dubļi, dušmas, duhmi, eeraščas, kahfas, kriftibas, ļaudis, ļautiņi, Miķķēļi, pagirras, prezibas, rakšti* ‘rakstītais’, *šahpes, širdsehfti, šwahrki, šweedri, šchaušmas, šchaušch alas, wallodas: newarreja ihfti wallodās tikt ar teem wihreem* ‘uzsākt sarunāties’ (27), *fahles* un *ruņņas*, mūsdienās — *runas*. Daudzskaitlinieks ir arī vārds *šchuhplī: jau prahws dehliņsch brehze š c h u h p l ū s* (49), kur, iespējams, netiek šķirti vārdi *šūpulis* resp. *šchuhplī* un *šūpoles*.

Mūsdienā daudzskaitlinieks *baumas* tulkojuma tekstā lietots vienskaitlī — *bauma* (ME I 267 *bauma*): *kad mahte Leenei runnahjuši par to b a u m u* (8). Atsevišķi vārdi, kas tagad ir daudzskaitlinieki, tulkojumā ir vienskaitlinieki tāpat kā Suntažu izloksnē, piemēram, ēdienreižu nosaukumi: *brohkafts: gahje us bro h k a f t u*; *pušsdeena: gahje p u š s d e e n ā* (6); *man jaet p u š s d e e n ā* (9). Te labi iekļaujas arī vienskaitlinieks *launags: un Leeni, kas ar l a u n a g u u s wiņņu gaidija* (40). Svētku nosaukums *Lieldienas* ir lietots vienskaitlī: *us l e e l d e e n a s šwehtkeem* (42).

Blakus līdzskaņu celma vārdam *uhdens* ir līdzskaņu celmi ar *-ins*: *akmins, akmiņa, akminu*, dsk. *akmiņi, akmiņeem, akmiņus; besdibbins, besdibbinā, kambara d i b b i n s, fibbins*, kā tas ierasts šā laika literatūrā.

Vārdam *suns*, Suntažu izloksnē *sunc, sunis*, tulkojuma tekstā datīvā ir galotne *-am*: *wezzam š u ņ ņ a m arri wehl fohbi* (10); neparasts ir dsk. ģenitīva lietojums: *ka es to nekohptu šcheit atftahtu kà š u ņ ņ u* (19).

Jaukta deklinācija ir vārdam *mehnešs* ‘debess spīdekļis’ vsk. nominatīvā: *Azzis, kas ehna i špihdeja kà m e h n e š s* (32), jo citos locījumos netiek šķirts no *mehnešis* ‘laika iedalījums kalendārā’: *šche m e h n e š c h a g a i š c h u m s l e e l s* (32); un *mehnešis*: *kad šeptitais m e h n e š i s n o d f i h w o h t s* (42); *n o d f i h w o h j a [..] m e h n e š i p e h z m e h n e š c h a* (14); *kad šeptiņus gaddus un šeptiņus m e h n e š c h u s [..] buhši zihniķes* (36).

Vīriešu dzimtes substantīvu deklinācija ir nesakārtota, piemēram, pamatformā *meifters* (o-celms) un *meifteris* (ijo-celms), citos locījumos ir paralēlformas: *ko nu meifters darrihs?* (11); *Šchis bij Gattlaps, kas meifteru kahdu zēlla gabbalu bij pawaddijs. Un us kurrenes tad meifteris eedams?* (21); *wiņsch meifteram finnajis labbi istikt* (17); *nešagaidijis meifteri* (24). Vīriešu dzimtes ijo-celma substantīviem vsk. datīvā ir galotne *-am* kā o-celma substantīviem: *meifteram, ohrmaņņam, škrohderis // škrohders — škrohderam, šullaiņam, trohnis — trohņam, fellis — fellam, fağlam, Šschulzis — Šschulzam*.

Dažiem o-celma vārdiem vsk. nominatīvā galotnē ir <i> iespraudums, kā tas raksturīgs Vidzemes vidus izloksnēs, piemēram, *eemeslis, smeeklis*, bet arī citos locījumos, piemēram, akuzatīvā un ģenitīvā, šie vārdi deklinēti kā ijo-celma substantīvi, tātad varbūt ir piederējuši pie cita locīšanas celma: *preezigs, ka eemesli atraddis* (12); *...tā naw smeekļa leeta!* (15), bet *no smeekleem dohmaja pušchu plihft* (32). Savukārt vārdi *likten(i)s* un *pulkften(i)s* deklinēti kā o-celma substantīvi: *šawu laimes liktenu tas neņehmis wehrâ* (31); *Bet kad pulkftens tšchetrus bij nošittis* (26); *tad azzis usmette pulkftenam* (24). Arī vārds *kummohšis* ar <i> iespraudumu nominatīvā deklinēts kā ijo-celma substantīvs akuzatīvā: *Ak, tawu tauku kummoši!* (9); *Kad to pašchu maifes kummoši man negribbi atneft* (19).

Cits deklinēšanas celms nekā tagad ir substantīvam *purvs*, reģistrēta tikai vsk. akuzatīva forma *purvi*: *zēllu, kas wedd us pohfta purwi woi us elles faņķi* (34) (ME III 421 — *purvs*, arī *purvis* [?] J. Langes un K. K. Ulmaņa darbos, *purve* — G. F. Stendera darbos), Suntažu izloksnē — *purs*.

Tāpat kā mūsdienu literārajā valodā deklinēts vārds *skapis*: *Šschulzis ftaheja pee škappa* (40); *aismettis škappa durwis* (40), *istihriht* [...] *škappi arri* (41); *bij eelziss škappi* (43), bet Suntažu izloksnē — vsk. ģenitīvā — *skapa*; u-celma substantīvi ir reģistrēti daži tikai atsevišķos locījumos: *alus: ikkatram buddele allus ftaheja preekšâ us galdu* (3); *ka tee laikam tahdas allus mušchas* (25); *medus: laifijahs kâ pehz meddus* (9), *tirgus: Kas nu Erputê gahje par tirgus plazzi* (5); *widdus: Wišs widdus* [gaišums debesīs] *nu isfudde* (36); *zittâ widdû wiņsch tinnees ar meitu* (3, 4). Bet *krohgs*, nevis *krogus* — *krohga iftaba bij tukšcha no ļaudim* (3).

Sieviešu dzimtes substantīvi deklinēti kā mūsdienās, izņemot i-celma vārdus, kam dsk. datīvā un instrumentālī ir galotne *-im*: *azzim, durwim*, tāpat arī vīriešu dzimtē *ļaudis* — *ļaudim*.

Nelokāms ir substantīvs *fopa* ‘dīvāns’: *bij ohtrs kambaris ar fopa un krehsleem* (5); *atšehdahs us fopa* (11); *pušs noģihbis atkritte us fopa* (12). Atsevišķos gadījumos lietotas substantīvu formas bez galotnes: *jo Parihfê*

w a h z feļļus ņemmoht jo labpraht pee darba (17); *krehsleem, kas pahrwilkti ar s a m t drehbi* (5).

5.3.2. Adjektīvi

Vairums adjektīvu ir tādi paši kā mūsdienās: *ašs, aukfts, baggats, balts, bahls, beefs, dahrgs, daiļsch, drohšch, dfiļsch, dfihws, garšch, gaišch, gaufchs, gohdigs, gruhts, ilgs, ihfts, jauns, karfts, labs, lehns, leels, mafs, melns, mehms, mihkfts, mihļsch, nikns, platts, pilns, plikks, raibs, rešns, šalds, škaidrs, škaifts, šlihts, šmags, šmalks, šmuks, špohdrs, špohfchs, ftalts, ftihws, šuhrs, šwešchs, taisns, tihrs, trakks, tukšch, w a h ju (balši), wehls, wešš, wezs, weegls, faļsch, zeets* u. c.

Tulkojuma tekstā regulāri lietots adjektīvs *brangs* (Suntažu izlok-snē — *brēngs*), kuru parasti attiecina tikai uz labi nobarotu dzīvnieku, retāk uz cilvēku, bet ne citās nozīmēs ‘lielisks, varens, liels, ļoti labs’, kā tas ir J. T. Bērenta tulkojuma tekstā un raksturīgs Kurzemes izlok-snēm, Vidzemē *brengs* ‘trekns’ (ME I 323, 324): *Šchim bij leels, bra ngs nams* (4), *usmette azzis us to bra ngu iftabu* (10), *labbi bra ngu s akmiņus paņehmis* (33), *nudee, ka tas bra ngs ftahts* (44).

Neparasts ir adjektīvs *rohšchs*: *Bet Schulzis tik ro h š ch s, ka jadomah, wiņsch gribbot ar reifi atftrahdaht wiššu aiskawetu darbu* (38) (ME III 583 — *ruošs* (Adjektiv?), droši vien no *ruoss* ‘darbīgs, rosīgs’); un *mašs* (ME II 548 — ‘mazs’ Dienvidkurzemē): *m a ģ ģ a j i špihguļi lihde pa fahli* (34).

Nosaukumi *balts* un *melns* lietoti ne tikai krāsu nozīmē, bet arī citās nozīmēs, kā tas latviešu valodā parasts:

balts — krāsas nozīmē: *fahweja zilweka ehna, balt â s drehbês* (33); ar nozīmi ‘tīrs’: *grihds balt s* [...], *kahda balt a tai aubite* (7), un frazeoloģisks vārdu savienojums šo *pašu balt u dienīņu* ‘līdz šim laikam, līdz šodienai’: *bet tee trihs akmini* [...] *šcho pašchu balt u deeniņu wehl dfihwi* ‘neskarti, saglabāti’ (43);

melns — krāsas nozīmē: *Pahr namma durwim bij uskahrts melns gal-diņsch* (4); ar nozīmi ‘netīrs’: *tad wehl nahze nowahrtjees, melns* (30).

Vārdam *ass* paralēli lietots *ašs* resp. *aši* adv. tajā pašā nozīmē:

jau aiswakkar tu tahds a š s ar manni (26) // *ašchi* adv.: *tad tik a š ch i, ka Leene šabihjabs ween, atbildeja: woi tad šchis ešsoht firgs, ka rikšchôs ween warroht škreet* (24).

Tradicionāls savienojums *gaufchas aššaras*: *Leene* [...] *ar gaufch a h m a š š a r a h m šazzija* (19).

Atvasinājumi ar *-īgs* resp. *-īgs* ir vienīgie, kas lietoti vairākumā, tos izmanto gandrīz tāpat kā mūsdienās:

bailigs, behdigs, dedfigs, dušmigs, errigs, gohdigs, leeligs, kahrigs, laimigs, laipnigs, lihderigs ‘izlaidīgs’, *muddigs, muhfchigs, mihlīgs, nemeerigs, paklausīgs, pehdīgs, prahtīgs, preezīgs, širdīgs, ftahtīgs, turrīgs, ustizzīgs, waijadfigs, (weens) weenīgs, zeenīgs, fchehlīgs* u. c. Daļai no tiem tagad lieto isāku vārdu: *kārs*, nevis *kahrigs* un *pēdējais*, nevis *pehdīgs*: *pehdīgs darbs ween* (31); *ustizzīgs* lietots ar nozīmi ‘uzticams’: *tu man no jaunahm deenahm tahds labs, u stizzīgs draugs* (22); ar nozīmi ‘uzcītīgi’ adv.: *Šulzīs nemittejāhs ftrahtaht u stizzīgi* (42).

Konstatēts tikai viens atvasinājums ar izskaņu *-ains*: *kuptšchis ar reh-tainu waigu* (27); viens ar izskaņu *-aiņš*: *palizzis par škara iņeem padebešcheem* (36), adjektīvi ar izskaņu *-aiņš* dzirdēti Suntažu izlokšnē.

Vienu reizi konstatēts atvasinājums *šarkans*: *lohpu kupfchis ar [...] šarkanu deggonu* (27), atvasinājums ar *-ējs*: *wakkareja nauđiņa jau bij pašpehleta* (28).

Adjektīvu atvasinājumi ar prefiksiem ir tikai daži, *ne-*: *negants* ‘slikts, ļauns’: *par jums negantās mehles isneftas* (38), *nelabs* ‘slikts’: *tas pats šāpnis ohtrā naktī, tas pats treščā un wairahk wehl nelabs* (15); *kad šchee gribb usņemt nelabus zelļus jeb usdohma nelabas leetas* (15); *pa-*: *patumšch: ehnas, kas zittas gaischas, zittas patumšchas špeedahs pee trohņa* (34).

Tulkojuma tekstā ir konstatēti pāris adjektīvsalikteņu:

deewbihjigs (ME I 484 — ‘dievbijīgs’): *felts [par zeltu] tee [tā!] paleek deewbihjiga zilweka rohkā ween* (36); *labprahtīgs*: *kad šchohdeen par neddeļu tu nerahdiēes wehl labprahtīgs mannu meitu atkal gohdā likt* (12). Jāpiebilst, ka *labprātīgs* reģistrēts jau 1705. gada vārdnīcīņā (Vanags 1999: 97).

Ir lietots tradicionāls vārdu savienojums ar salīdzinājuma nozīmi — *sniega baltumā* ‘ļoti tīrs kā sniegs’: *galdiņsch un krehšli, preefchu ween, bet sneega baltumā* (7).

Starp adjektīviem veidojas sinonīmu rinda, piemēram, *dušmīgs (-a) // nikns (-a) // širdīgs (-a) // errīgs (-a)*: *wezza [...] jo dušmīga usmette azzis* (19); *gribbeja israudfiht it nikna* (20); *Millereene kleeđe jo širdīga* (12); *Šulzīs errīgs eebrehzahs* (14).

Adjektīvu lietošana ar nenoteiktajām un noteiktajām galotnēm ne vienmēr atbilst mūsdienu valodas normām. Nosacījums, ka adjektīvus ar noteikto galotni lieto, ja adjektīvs raksturo priekšmetu kā pazīstamu, kas tekstā minēts atkārtoti vai arī aiz pronomeniem šis, *tas, pats, mūsu, viņa, savs* u. c., kas raksturo pazīmi kā pazīstamu, netiek tulkojuma tekstā ievērots vienmēr: *ta jau ta wezza Millereene no Ahrerpurtes. [...] woi wezza Millereene ta? [...] Bet pag! wezza Millereene tew gan parahdihs, ka wezzam šuņņam arri wehl fohbi, ar ko kohft! Wezza Millereene no tew neatkahpšees* (9); *atkal bij mahjas weeta ta i m a f ā iftabiņā* (8); *un Leene dŕirdejuši wiņņā wahju balši* (20); *warreja*

et us wezza s seewas mahtes mahšu (42). Un vienu reizi noteiktā galotne ir tajā pašā konstrukcijā *wezza Millereene: Nè, nè, wezzo Millereeni, tu nejhliis, jau nepeewilsi wis* (12). Substantīva vārdkopā starp substantīviem adjektīvs lietots ar nenoteikto galotni: *Leenes leela mihleſtība* (31).

Ir daži gadījumi, kad noteiktā galotne ir lietota, ja runa ir par kontekstā visiem jau zināmu faktu: *nu leela is ļaufchu krahpeis pats ar šawahm azzim warr redfeht sawu kaunu* (19), noteiktā galotne arī divdabja formā: *ſchuhjama jã iftabã*. Uzrunas grupā, kurā ir substantīvs kopā ar adjektīvu, parasti adjektīvs tiek lietots ar nenoteikto galotni: *Millereene mihļa, ko nu kleedfeet* (11); *Memmiņa mihļa!* (20); *Ak, memmiņa mihļa!* (22), bet atsevišķos gadījumos tekstā ir noteiktā galotne: *Juhs, meifteri mihļa is, dfimuſchi ſeſtdeenai iseijoht* (16); *Gattlaps mihļa is, tu man no jaunahm deenahm tahds labs, ustizzigs draugs* (22). Ir gadījumi, kad adjektīvs ir substantīvets, tad tas lietots ar noteikto galotni: *eenahzeſellu wezza kais* (9); *To pats nelabbais finn* (14); *ſwilpo nu wezzais* (21). Ir arī gadījumi, kad noteiktā adjektīva galotne lietota nemotivēti: *warreja dſirdeht ſkaņņu it kã leh nã is wehjiņſch waſſarã lappiņas trizzina* (35).

Adjektīvu lietošana ar noteikto galotni ir neregulāra arī adjektīvu salīdzināmo pakāpiju formās. Vērojama partikula *jo* pastiprinājuma nozīmē savienojumā ar adjektīvu pamata pakāpē: *tur [...] redſamas Erpurtes jo ſmukkas un jo baggatas mamfeles un Œulzis tahdu weft jo kahrigs un muddigs* (6); *Œulzis nogahjeus [...] jo baggateem kohpmaņņeem* (6). Pārākās pakāpes nozīme izteikta ar izskaņu *-ãks, -ãka*: *tam ſirds palikke weeglaka, drohſchaka, preezigaka* (40), bet nav konstatēti gadījumi, kuros partikula *jo* kopā ar adjektīvu pārākajā pakāpē. Ir atsevišķi gadījumi, kuros partikula *jo* lietota kopā ar adjektīvu, kuram ir noteiktā galotne, un reizēm pievienoti pronomeni *pats* vai *tas*, šādām konstrukcijām ir vispārākās pakāpes nozīme: *[...] un paſcham jo baggatajam kungam kauns nebuhtu bijis tahdã kambari dſihwoht* (5); *..isgahje mehru isņemt us teem jo augftakajeem kungiem ween* (5); *abbi diwi nahkuſchi no leelakas pilsſehtas, no Erpurtes, ka Œulzis istahwejis parſelli jo leelakajã pilsſehtã, Parihfẽ* (23). Tekstā adjektīvs pārākajā pakāpē var izteikt vispārākās pakāpes nozīmi: *tam drehbes uſſchuis tahdas, ka jau labbãkas newarreja buht* (39). Ir gadījumi, kad vispārākās pakāpes nozīmi izsaka ar prepozīciju *par* un adjektīvu pārākajā pakāpē: *[balbiers] par wiſſeem bij jaunaks* (3).

5.3.3. Numerāļi

Pamata numerāļi tulkojuma tekstā ir dažādi: *kam jau preekſch 30 gadeem karŗã noſchauta ween a kahja* (3). Numerālis *viens* lietots arī pronomena *kãds* nozīmē: *us wiņņu labbu laiku bij gaidijis weens, kas darbu gribbejis*

apftelleht (24); *diwireif bij japrašša pehz weenas leetas* (41). J. Endzelīns šādu lietojumu leņķiemieku izlokšanās skaidro ar „vācu valodas ietekmi” (Endzelīns 1951: 482.). Tekstā lietots arī pronomens *kāds*: *jaeet us kahdu zilweku* (24).

divi ir lietots gan vecā divskaitļa formā, gan lokāms: *balbeers [..] ar diwi pirkstiem isņehme zigariņu no muttes* (3); *Bet jau diwi ftundas no weetas* (13); *raug' tad diwas ftundas tur bij nodfihwojis* (24). Numerāļu savienojumos saglabāta *divi* pilna forma: *Diwi dešmits peezi fejli* (12) // *diwidedšmits peezi* (5), kā arī adverbālos atvasinājumos: *diwireif* (25).

trihs lietots kā nelokāma forma: *trihs woi tfchetras reifes* (18); *paņehme trihs felta akminus* (35); gan arī lokāma: *mums wiššēem trim* (32).

desmits kā nelokāma forma lietota visā tulkojuma tekstā, nav konstatēts *desmit*: *to [darbu] zits buhtu padarrijis par dešmits minutehm* (24); *kur mehs ņemšim dešmits dahlderus?* (32); *kas dešmits gaddus jau bes weetas* (27); *meita wilkajs ar šaweem dešmits pirkfteem [..]. Meitai daudfnetruhke no trihs dešmits gadeem* (7); *buhs kahdi gaddi peezdešmits* (4).

Lokāmais numerālis *tuhkftohtis* lietots liela aptuvena daudzuma nosaukšanai: *feedeja [..] wiohles un daudftuhkftošchu zittas puķķes* (34); *iszehlahs tuhkftošchu tuhkftošchi [..] tauriņi* (35), tūkstotis izmantots arī adjektīviski, saskaņojot dzimtē: *no wiššēem kruhmeem atškehje tuhkftošchas un tuhkftošchas ehnas* (34).

Pulksteņa laika nosaukšana saskan ar mūsdienu valodu: *Rihtôs pulkften aštoņôš, feemâ arri pulkften dewiņôš, [..] pulkften ween pazmitôš Schulzis gahje [..] us brohkaftu* (6); *Kamehr aismigge [..] pulkftens jau bij trihs [..] un kamehr zehlahs [..] jau bij dešmits* (28); *pulkftens peezi ween* (38); arī vidus dialektā dzirdēts numerālis akuzatīva locījumā: *bet kad pulkftens tfchetrus bij nošittis* (26).

Kārtas numerāļi tulkojuma tekstā parasti lietoti ar nenoteikto galotni: *kahds nu pat pirmus šohļus ween šephris [..], usdohmajis pirmu blehņu darbu* (15); *tee tee pirmi wahrdi* (20); *ohtrâ rihtâ tâpat un treschâ rihtâ tahds nobahlis* (14). Vietumis kārtas numerāļiem konstatēta noteiktā galotne: *Tâ nodfihwoja septitu gadu, un kad septitais mehnešis nodfihwohts* (42); *Pirmais fellis, ko man waijadfehš peeņemt, tu* (22).

5.3.4. Pronomeni

Bērenta tulkojuma tekstā lietotas savdabīgas formas aiz prepozīcijām: pronomenu *es, tu, sevis* mūsdienu akuzatīva vietā lietotas formas *man, sev, tev*. Tās dialektos, kā norāda J. Endzelīns, ir saīsinājušās no vecākām formām *mane, tave, save* (Endzelīns 1951: 505). Mūsu gadījumā ne vienmēr ir prepozicionāls savienojums: *Woi man pafihfti?* (22); *Man tu nepeewilsi* (11);

Nešagaidijis, dušmodamies ar šew pašchu (13); *neweenu grašši no tew ne esmu redfejuši* (29). Šādas formas K. Pokrotniece ir konstatējusi arī J. Langes 18. gs. tulkojuma tekstā (Pokrotniece 1991: 208). Ir arī forma *sevis: Tu atbihdijis noft no šewis šawu šewu* (34).

Ir vecākas personu pronomenu formas *manim, tevīm, piemēram, šcheit pee mannim irr tā* (11); *kas tad tewim* (19). Parasti tulkojuma tekstā piederības pronomeni ir *mans, tavs, viņa, viņas un savs, mūsu, jūsu: tad nebuhs manna waina* (40); *es tak nemekleju, ka tawu labbumu ween* (26); *atftahjis ar wiššu wiņņas behrnu* (44); *balbeeram bij šaws kambaris* (44); *woi tad us šawu weenigu behrnu tu nedohma ne maf* (22); *bij muhšu palkā* [tā!] *underoppizeers* (45); *tad buhs pagalam ar juhšu maifi* (38).

Ir viens gadījums, kurā piederības pronomens *tavs* vācu valodas ietekmē lietots *savs* vietā: *Man tu nepeewilši ar tawu šweesta mehli* (11).

Pronomens *tas* atsevišķos gadījumos lietots gan vācu valodas noteiktā artikula funkcijā, gan tagad ierastā pronomena *viņš* vietā: *Un kad dohmaja, ka us wiņņas tehwu tam jaeet pee ta mekleht to felta wiftiņu, tad tam bij ap širds kà faḡlam pee kahḡa* (13). Dsk. lokatīva forma: *tannīs laikōs, tai trakteri; šchin nīs muhšu laikōs*.

Nenoteiktais pronomens *dašch labbais* lietots ar nozīmi ‘dažs labs’: *tad jau dašch labbais galwu krattija par to* (6); *ka es un juhs un dašch labbais wehl tai iftabā labpraht un it preezigi buhtu mittušchi* (7); *dašch labbais neisputtehtu wis* (16). Sal. *dafchureif, dafchkahrt*.

Noteiktais pronomens *pats* savienojumā *viens pats* lietots ar nozīmi ‘viens vienīgs’: *Wišša femme bij weens pats dahrfs* (34).

5.3.5. Verbi

5.3.5.1. Infinitīvs

Starp verbu formām ir neparasts infinitīva lietojums: *Šche tew, šewwiņ, naudas, paglabba. Mehs mahtes mahšai parahdā, feema peenahkt* (40). Šeit nenoteiksme izsaka nenovēršamu darbību jeb faktu (Bergmane 1959: 622). Par infinitīvu nelokāmā divdabja vietā sk. sadaļā „Divdabji”.

Dažkārt infinitīvs lietots kategoriskas vajadzības izteikšanai: *Tam buhs eet un peedfiht naudu* (16); savukārt vajadzības izteiksmes nākotne ir ar vēlāmības nozīmi *tew nebuhs aiseet: tapehz tew arri nebuhs aiseet no mannis bes fiħmes no mannis* (35).

5.3.5.2. Verbu izteiksmes

J. T. Bērenta tulkojuma tekstā ir lietotas visas piecas latviešu valodas verbu izteiksmes. Stāsts par skroderi tiek stāstīts īstenības izteiksmes un

atstāstījuma izteiksmes gan vienkāršajā, gan saliktajā pagātnē 3. personā, bet ir arī dialogi vienskaitļa un daudzskaitļa 2. personā, gan vienkāršie, gan saliktie laiki.

Bezpiedēkļa tiešie verbi vienkāršās pagātnes 3. personā beidzas ar galotni *-e*: *aismette, apkohpe, apnikke, atlaide, atfinne, brauze, degge, dewe, ehde, gahje, ģehrbe, issmehje, isteize, nelihde, nobahle, nojehdfe, ņehme, pahrnaze, palikke, šahze, škrehe, špehre, šprukke, šchue, trinne, wilkke* u. c.

Tagadnes 2. personas bezpiedēkļa verbi beidzas ar galotni *-i*: *eešlehdfi, kleeđfi, melši, nodfehši, palaidi, paleezi, skreeni* u. c.

Atgriezeniskajiem vārdiem, neatkarīgi no piederības pie konjugēšanas celma, tagadnes 3. personā ir galotne *-ās*: *bihftahs, zeļlahs, greefchahs, isdohdahs, leelahs, nahkahs, neklahjahs, neleekahs, peezeeschahs, turrahs*.

Īstenības izteiksmes daudzskaitļa 2. personas pieklājības formu *jūs* tekstā lieto zellis, attiecinot uz meistaru, savukārt meistars zelli uzrunā ar *tu*, bet ar *jūs* uzrunā nākamo sievasmāti. Gramatiskais daudzskaitlis, attiecināts uz vienu cilvēku, saglabāts: *To jums šakku, un pa šchi finnat, ka nemekleju, ka juhšu labbumu ween. Woi dafchkahrt eššat dfi rdejušchi par šapņukheņņiņu* (15); *un atwaddišimees, meifteri! Paleezeet weššeli!* (21).

Īstenības izteiksmes daudzskaitļa 2. personas galotnes ir *-eet(ees)* un *-at(ees)*, tādās pašas galotnes ir arī pavēles izteiksmes dsk. 2. personā, tātad ar verba galotnēm netiek šķirtas izteiksmes: *Millereene mihļa, ko nu kleeđfe et, brehze et* (īst. izt.), *atšeřfchatees labbaki* (pavēles izt.), [...] *atšeřfchatees* (pavēles izt.) *man blakkam, dfirde et, redfe et* (pavēles izt.), *ka jau ne ešmu tahds blehdis, par ko juhs man lammaje et* (īst. izt.) (11). *Ko nu noškumfta t* (īst. izt.), *meiftari*, (14); *Nu labbi, es ar meeru, bet luhdfami, jau nepinkšchat* (pavēles izt.) (22); *Neņemma t* (pavēles izt.) *par ļaunu, behrniņi*, (38); *un neaismirfta t* (pavēles izt.) *bruheri Emšiņu!* (39). Šāda galotņu nešķiršana ir raksturīga nenormētā latviešu valodā (par to EM Lg 1907: 63; Pokrotniece 1991: 210). Tomēr ir gadījumi, kad pavēles izteiksmes forma atbilst mūsdienu valodas normām: *Nelaide et to pahr galwu!* (15); *luhdfama apdohmahje et* (19).

Ir dažas pavēles izteiksmes formas ar *-ait*: *šakka it, pašakka it, nerunna it*, kas sastopama daļā Vidzemes izlokšņu (Endzelīns 1951: 888). Bērenta tulkojuma tekstā ir konstatēta īsināta pavēles izteiksmes 2. personas forma no *klusēt* — *klusš*: *Klušs ween, gan tew stahftišchu, nodfehši ween šwezzi* (41). ME II 237 pie *klusēt* ir piemērs: *klus [i] krancīti, stāv[i] krancīti*, tautas dainu fragments. „Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatikā“ forma *klus'* uzskatīta par interjekciju, kas izsaka „pavēli pārtraukt darbību (vairāk vai mazāk kategoriskā veidā) vai mierinājumu“ (Blinkena 1959: 812). Mūsu gadījumā teikuma konstrukcija rāda, ka te tomēr ir pavēles izteiksmes forma.

Diezgan bieži īstenības izteiksmes salikto laiku verbu formas ir īsinātas kā sarunvalodā, izlaižot palīgverbu: *Ta bauma par wiņņu un par wiņņa baggatibu* [bija] *isgahjuši Ahrerpurtes ļaudis* (8); *es [esmu] jau apnikuši atskreet iknodeenas* (18); *Woi tad wiņsch us Deewu* [bija] *dohmajis?* (19); *neklausa wezzus ļaudis, kas wairak jau* [ir] *peedfihwojušchi pašaulē* (21); *Es tewi* [esmu] *mihlejuši, lai gan tu man lelu ļaunu* [esi] *darijis* (30); *Tu* [esi] *faijahjis to zellu, kas wedd* (34).

Palīgverba *būt* pagātnes forma bieži ir bez beigu *-a*, piemēram, *bij*: *Šchis bij Gattlaps* (21); *schis fellis* [..] *Schulzam bij labbi pafihftams, jo pee ta pašcha meiftera, kur Schulzis bij biji s par buršchi* (9); *Zittas šeevas wehl bij isklaušchinajušchas* (3). Netiek lietots saitiņverbs *kļūt*, bet gan *palikt*: *Un raug' kahds nu wiņsch wihrs, ka par tahdu wihru p a l i z z i s* (6); *bet p a l i z z i s wehl par ļaufchu apsmeeclu* (17); *laiks tam p a l i k k e garšch* (27); *tad tee* [akmeņi] *p a l i k s atkal par feltu* (36). Uz šādu *palikt* lietojumu norāda arī Kristofs Harders (*Christoph Harder*, 1747–1818) (Harder 1809: 39). Ar verbu *palikt* ir stabili izteicieni, kur *palikt* lietots ir nozīmē: *Ehrms p a l e e k ehrms; škrohders p a l e e k škrohders* (5); *beedris p a l e e k beedris* (27).

Verbs *palikt* ir lietots arī patstāvīgā nozīmē — *par kohpeju pee wiņņa newarreja p a l i k t pats* (17); *woi tad neweenu deenu negribbi p a l i k t mahjās* (29).

Dažu piedēkljverbu ar *-ēt* konjugācija ir svārstīga — tie konjugēti gan kā tagadnes *-ējo-*, gan *-o-* celmi, piemēram, *bālēt*: *Schulzis* [..] *n o b a h l e j a wehl wairak* (16); *meifters te nošarke, te n o b a h l e* (11); *Schulzis* [..] *n o b a h l i s glufchi*[.] *atgreeses šazzija* (29), bet verbs *mihlet* tagadnē konjugēts kā *-ējo-* celms: *M i h l e j u arween wehl* (12). (Par verbu konjugācijas maiņu plašāk sk. Paegle 2007.)

Dažos atgriezeniskajos verbos ir iesprausts refleksīvais elements starp prefiksu un sakni — *atskāpties*: *ta istruhkušees at š k a h p a h s* (19); *Jau bij dešmits gadi, kamehr Leene at š k a h p d a m e e s no Ahrerpurtes newatajeem* (8). Savukārt verbs *saukties* lietots kopā ar adverbu *pretti* — *sauktees pretti*: *Schulzis tai šauzahs pretti* (20) (ME III 771, 772 — *saukt, saukties* „einander rufen“). Ir daži gadījumi, kad atgriezeniskā verba vietā lietots tiešais: *wišsi ļaudis daudf mihligaki us wiņņu s k a t t o h t* (40); *gribbeja i s r a u d f i h t it nikna* (20).

Īstenības izteiksmes verbu ciešamā kārtā lietota iederīgi: *Nams jau bij i s t u k š c h o h t s* (17); *lai kauns t e e k a p k l a h t s* (22); *Nu škrohderam prahta azzis at w e h r t a s, kas lihdf šchim tam t u r r e t a s* [tā!] (43). Nav lietots palīgverbs *tapt*, jo tas nav latviešu runai raksturīgs, tā arī K. Harders: „Ueberhaupt bekommt man das *tappis, tappušchi* im Reden so oft nicht uz hören, als es in Büchern zu lesen bekommt.“ (Harder 1809: 40)

Atstāstījuma izteiksmes formas reizēm īsinātas: *ļaudis runnaja, ka balbeers* [esot] *eemihlejis ar Lihfi, bet ka šchi negribboht ne ko finnaht par wiņņu* (3);

[..] *wiņšch* [esot] *tinnees ar meitu, kam ešsoht behrns no wiņņa, bet ka ne ko negribboht finnaht ne par meitu, ne par behrnu* (4).

Veļējuma izteiksmē lietotas saliktā laika formas darāmajā kārtā: *un no krehšla tabuhtu nokrittusi peefemmes, kad mahte tonebuhtu šaķehrusi un aisweddušis us gultu* (8); *kad tu buhtu palizzis mahjās* (25), kā arī ciešamās kārtas saliktā laika forma: *tad darbs buhtu padarrihts* (25).

Vajadzības izteiksmes vienkāršā tagadne lietota bez palīgverba, kā tas latviešu valodā parasts (Bergmane 1959: 615): *bet tas man tak jadfird no wiņņas pašchas* (12); *ka tam jagaid wehl* (16); *tam jaismaksā ta nau da* (14), bet nākotnes forma veidota kopā ar noliegtu palīgverbu: *fiņņa tew nebuhs wis ilgi jagaida!* (12).

5.3.5.3. Divdabji

Bērenta tulkojumā verbu divdabju formas ir daudzveidīgas — ar izskaņām *-ošs, -oša, -ots, -oti, -is, -usi, -ies, -usies, -ams, -ama, -ts, -ta, -dams, -dama, -damies* un *-ot*, tie lietoti dažādās sintaktiskās konstrukcijās.

Darāmās kārtas tagadnes divdabjis ar izskaņu *-ošs* ir apzīmētāja funkcijā: *Na hkošchu rihtu Šulzis zehlahs agraki* (16); *Na hkošchâ pušsdeenâ* (24); *melnu puhzu ar deggošchahm azzim* (35); kā arī lietots par dubultlocekļiem: *tâ kâ tohs taggad redfi špihdoschus* (36); *meščhâ pamettuščigullošchu* (41). Šādā funkcijā ir tā paša divdabja seniskas formas ar izskaņu *-ots*, (vīr. dz.) *-oti* (siev. dz.) (Endzelīns 1951: 930, 931, Veidemane 2002: 460, 461): *Šulzis nelikkahs neredfohts* (28); *Memmiņa nelikkahs nedfirdoti* (20).

Darāmās kārtas pagātnes divdabjis ar *-is, -usi* (ne *-use*), *-ees, -usees* izmantots salikto laiku veidošanā kopā ar palīgverbu (*ne*)būt vai (*ne*)tik: *neweenu grašši ne bij pahrneššis mahjahs* (16); *un nu ne ween bij isputtejis, bet palizzis wehl par ļaufchu apšmeeklu* (17); *Lai nu gan no pirma galla bij tâ kâ apftulbuši* (10); *aššaras ešmu norihjuši* (29); *azzis tai uspampuščhas no raudaščhanas* (20); *wiņšch bij tâ kâ drušziņ atmohdees* (33); *woi ešmu aigullejušees?* (38); *tâ nu man [māte] tikkeftahftijuši* (15); *eeraudfija klints šeenu tur, kur šawu muhščhu netikke redfejis* (33); *woi tad netikku jau apšohlijis* (22). Šis divdabjis izmantots arī par apzīmētāju: *sehdeja ar apmilfuščahm, pahrgreeftahm azzim* (32), par apstākli: *tahds nobahlis, tahds nobeidfees pehdigi šeheja usfopa* (14), savrupināta apstākļa grupu: *Kurwi paņehmuši [..] aigahje us Ohfoliņu* (41). Divdabjis tulkojuma tekstā ir arī substantivēts: *Erputrê palikkušcham tâ jau neklahtohs wis* (30).

Ciešamās kārtas tagadnes divdabji ar izskaņu *-ams, -ama* ir daudzveidīgā lietojumā: *luhdfa ma, luhdfa mi; išsmeija ms ģeķķis, šchuja ma*

adata (24), bet *Šchuhjamajai* (no verba nenoteiksmes celma, arī *norihjuš*) *iftabai* (5) (šāds divdabis ar garu patskani vārda saknē reģistrēts 1705. gada vārdnīcīnā — *Tas Schuhjamais Gredfens* ‘uzpirkstenis’ (Vanags 1999, 107)); *ak tu nošitta ms mellis!* (12); *woi tad prezēja mu meitu naw wehl deewsgan pašaulē* (14); *kohpjams* (18); *ihre makšahjama, to turrehs pa pahršmejamu leetu* (41); *no šahkama galla, ne ka beidjamâ gallâ, beidjams gals* (23) (ME III 801 — *sākt*, arī *sākama gala*, no rakstnieka Jēkaba Janševska (1865–1931) darbiem, Dienvidkurzeme).

Ciešamās kārtas pagātnes divdabis ar izskaņu *-ts, -ta* veido ciešamās kārtas salikto pagātni: *wakkareja naudiņa jau bij pašpehleta* (28); *tas nu bij norunnahts un apsohlihts* (23); *tas* [skapis] *laikam buhs* (41) (tagad šajā nozīmē lieto aktīvo divdabi *pieputējis*). Šis divdabis teikumā ir apzīmētājs: *Wiś wiņņa nodfiwhohts muhfchs tam rahdijahs* (41), dubultloceklis: *istrauzehts atmohdahs* (15), savrupināts apstāklis: *wezzas eeraščas atmettis, dohščohs* (22); *tahlaki un tahlaki nefts* [,] *tas isfude* (36). Nav konstatēta ciešamās kārtas vienkāršā tagadne.

Daļēji lokāmais divdabis ar *-dams, -dama, -damees* ir attiecināts uz substantīvu un ir lokāms: *iszehlahs tuhkftohschu tuhkftohschi špulgodami un špihdedami tauriņi* (35); *ņehme ruhkdamu škrohderi* (32); *pats ne finnaja* [,] *woi dferdejis uppiti burbuldamu* (33); *un špulgodameem dahrgeem akmiņeem* (34). Biežāk divdabis ar *-dams, -dama* attiecas uz verbu kā apstāklis vai savrupināts apstāklis: *tad* [,] *us mahjam eedamam* [,] *bij* (40); *nahk pretti raudadama* (15); *šasēhdeja dahrfâ trihzedams un drebbedams* (13), *Gattlaps* [,] *pee durwim ftahwedams* [,] *noraudfijahs* (11); *Nešagaidijis, dušmohdamees ar šew pašchu, aiseet us pilsēhtas trakteeru* (13).

Atgriezeniskā divdabja forma vīriešu dzimtē *-damies* lietota arī sieviešu dzimtes nozīmē: *Leene atškahpdamees no Ahrerpurtes neewatajeem* (8).

Nelokāmais divdabis ar *-ot* lietots par apstākli vai savrupinātu apstākli: *kad Lihfei wehrpot gals bij eēškrehjis* (44); *tahds pats meifters* [,] *bahrfd u dfennoht, tahds tu meifters dferroht* (45); *Juhs, meifteri miļlais, dfimmušchi* [,] *šeftdeenai iseijoht, šwehtdeenai nahkoht* (16). Divdabis *beidfoht* lietots adverba nozīmē: *Tad Gattlaps beidfot it behdigs bij prašsijis* (22).

Nelokāmā divdabja formas ar *-am, -ām* nav konstatētas, tā vietā lietota nenoteiksme: *kas škrohderu bij redfejis pehz pušsdeenas un pašchâ nakti pee Ohfohliņa kahrtehm špehleht* (28). Šādu vienkāršu verba nenoteiksmes lietojumu (*šimpeln Infinitivum*) divdabja vietā tirā vidzemnieku valodā apraksta K. Harders: „*Es dferdu Lagfdigallu dfeedaht. Wiņsch redfeja wehl*

zittus Strahdineekus pee Tirus bes Darbaftahweht“ (Harder 1809: 54, 55). Mūsdienu valodā šāds nenoteiksmes lietojums nav konstatēts.

Bērenta tulkojuma tekstā bez nenoteiksmes nelokāmā divdabja *-am* vietā ar verbiem *ieraudzīt, redzēt, šķīst, šķīsties, likties* u. tml. ir tagadnes divdabīs ar izskaņu *-ošs*: *eraudfija kahdu mamfelli us wiņņu nahkošchu* (13); *jau ni ļaudis schķeetahs pašchi gudri eššošchi* (21), tāpat arī divdabji ar *-ots, -oti*: *tas schķeetahs leelaks eššohts* (10); *teizahs to darrohts no fchehlaftibas ween* (18); *wiņsch atraddahs guļļohts mefchâ* (36); *Lihfe nelikkahs neredfoti balbeeri* (4), kā arī darāmās kārtas tagadnes divdabīs ar *-is*: *redfeja šewi palikkuschu par turrigu, gohdâ zeenitu wihru* (40).

5.3.6. Adverbi

Vairumā gadījumu adverbi ir tādi paši kā mūsdienās, piemēram, *ahtri, agri, allafch, apkahrt, aplam, ahrâ, atkal, atpakkaļ, dikti, drihf, drušku, drušziņ, dfiļi, glufchi, gaufchi, gohdigi, ikriht, jau, kad, kamehr, kâ, klaht, kur, labbi, laukâ, (eesim) lihdf, ļohti, maf, muhščam, ne zik, ne muhščam, nepareifi, noft, nu, nu pat, pagallam, pamafam, papilnam, pareifi, pahri, pirms, pretti, pušču, riktigi, riht, šenn, šmaggi, šcheit, schohdeen, šchurp, ta(d), tà, taggad, tadehļ, tapehz, te, tik ko, tuhliņ, tur, turp, tur pat, wairs, wakkar, wehl, wiššur, zauri, zeeti, zik, zittur, fchehl* u. c.

Saliktie adverbi bieži vien saglabā pirmā komponenta galotni: *diwīreif, pirmureif, dafchureif, zittureif, weenumehr*, bet citi adverbi ir tādi kā mūsdienās — *dafchkahrt, labpraht, šchoreif, weenreif*. Mūsdienās neparasts ir adverbs *iknodienas*: *es jau apnikkuši atškreet iknodeenas* (18).

Bērenta tulkojumā ir daži adverbi, kuru nozīme mūsdienās atšķiras, tā *visai* lietots ar nozīmi ‘pavisam’, kā 18. gs. F. B. Blaufūsa valodā (Vanags, 2015: 57): *ka pee wiņņa wiššai zittadi* (5), *gaufchi* ‘ļoti lēni’ vai ‘gausi’: *kad ar pirmu darbu, ko tew dewis, tew eijoht tik gaufchi* (25).

Adverbs *atpakkaļ* lietots laika nozīmē, tagadējā *pirms* nozīmē: *kas wiņsch bijis dešmits gadus atpakkaļ* (10). Adverba nozīmē lietots *pēc* ‘pēc tam’: *ko šauzis par felta mahmiņu [...], kam pehz peešmehjis meitu* (10); tāds lietojums arī 18. gs. F. B. Blaufūsa darbā (Vanags 2015: 58), *pēcāk* ‘vēlāk’: *tak pehzak kluššitiņam wilkaks ahrâ no mahjahm* (30).

Adverbs *gan*, nevis *gana* lietots patstāvīgā nozīmē ‘pietiekami, diezgan’: *weenam pašcham man gan maifes* (11).

Savukārt adverba *diezgan* nozīmē Bērenta tulkojumā ir nesaīsināts saliktenis vai vārdu savienojums — *dievs gan // dievs gan* —, kas atklāj šā vārda etimoloģiju: *ka usņemtees deewsgan weegla leeta* (23), *praššija deewsgan*

bailigs (10); kā arī *diezgan* ar <w> izlaidumu: *Deesgan par teem dešmits gaddeem esmu dŕirdejuši* (11) (ME I 487 — *diesgan* „(aus *dievs* + *gan*), auch *dievszingan*“), arī *dievs zin: proht deews fin n zik augfti ismahziti kungi* (15); *it kà tur buhtu deews fin n kas jaškattahs* (40).

Adverbs *grūši* ir lietots tāpat kā izloksnes un J. Langes darbos (Pokrotniece 1991: 213): *Šuhri gru h š ch i esmu wilkuši* (29).

Adjektīva vai divdabja izteiktās pazīmes pastiprināšanai lietoti adverbi *gluži*, *loti*, *tīri*: *nobahlis glufch i* (29); *bijuši loh ti škaiŕta* (7), *gribb likt šew usschuht t i h r i jaunu drehbju kahrtu* (38). Adverbam *daudz* konstatētas visas salīdzināmās pakāpes: *wairak*, *wiswairak* (25), bet *daudz* lietots ar dažādiem atkarīgā vārda locījumiem: *D a u d f ļaudi s*, *peeņehmis d a u d f feļļu s* (17); *tik d a u d f nauda s buhtu pašpehlejis* (28); *d a u d f legion i*.

Adverbu salīdzināmo pakāpju formas parasti veidotas adverbiem ar formantu *-i* beigu daļā: *agra ki*, *dŕiļa ki*, *gruhta ki*, *ilga ki*, *labba ki* (// *laba k*), *lehna ki*, *lehta ki*, *tahla ki* u. c. Ortogrāfijas dēļ nav skaidrs, vai vārdi *blaka m*, *kluššitiņa m*, *prohja m*, *teešcha m* ir ar īsu patskani /a/ beigu daļā kā Vidzemes vidus izloksnes, arī Suntažos, vai ar garo patskani /ā/, sal. *kluššīņa h m*.

Adverbs *paķaļ* lietots pusprievārda nozīmē: *Wi h r a m šmaididama ween škattijahs p a k k a ļ* (42), *paķaļ* lietots arī adverbiālā nozīmē ‘aizmugurē, pakāļā’: *P a k k a ļ šehdeja us garrkuhļeem weena wezza seewa* (21).

Ir pāris gadījumu ar adverbu *sānis* lietojumu: *engelis tew bijis s a h n î s* (34); *s a h n î s pee krahsns šehdeja krohdŕineeka meita Lihfe* (3). Šis adverbs sastopams G. Manceļa darbos un K. K. Ulmaņa vārdnīcā (ME III 804).

Adverbi tiek lietoti saikļa funkcijā, ievadot salikta teikuma daļas, piemēram, *pirms*: *un p i r m s ne ka wehl dohmaja us meifteri[,] pee ka pats ees ftrahdaht, wiņšch prohjam us Ahrerpurti* (18); *kad — tad: K a d wehl bij wehrtes par to nejehli ķimmeretees, t a d tu negribbejuši* (18); *tāpēc (ka): Erpurte wiņņam reebjoht ween, t a h p e h z ka wiņņi wišši aiseešchoht prohjam* (22); *kamēr: jau bij aftohnas [tā!] neddeļas[,] k a m e h r Šulzīs dŕihwoja Ohrdruppē* (23); *kur: Pats nefinahja[,] kur ees, kur ne=ees* (24) u. c.

5.3.7. Prepozīcijas

J. T. Bērenta tulkojuma tekstā ir lietotas šādas prepozīcijas: *aiz*, *ap*, *apakš*, *ar*, *bez*, *caur*, *dēļ*, *iekš*, *labad*, *iz*, *līdz*, *no*, *par*, *pār*, *pēc*, *pie*, *pret*, *priekš*, *uz*. Nav konstatēta prepozīcija *zem*, tās vietā lietota *apakš* ar akuzatīvu: *nomettahs a p p a k š c h kohku un palikke dohmahs* (31). Prepozīcija *apakš* saistījumā ar pronomenu *sevis* vairākkārt ir lietota vārdu savienojumos ar *runāt*, *sacīt*, *raudāt* *apakš sevis* ‘klusu vienam pašam pie sevis runāt, teikt, raudāt’: *tà*

Gattlaps klušsam runnaja appakšch šewis (18); *papreekšč apluhkojees speeġelt[.] šazzija appakšch šewis* (13). *Appakšch šewis gan raudaja gaufchi* (29), arī *dzīvot apakš sevis* ‘dzīvot noslēgtībā’: [Liene] *dfihwoja arween appakšch šewis* (8). Tekstā ir arī tagad ierasta frāze *domāt pie sevis, domāt savā prātā: A re ka manni wakte, pats dohmaja pee šewis* (26), kā arī *viņšch dohmaja sawâ prahtâ* (27). K. Milēnbaha „Latviešu valodas vārdnīcā” pie vārda *apakš* arī ir minēts piemērs *viņš ņurdēja apakš sevis* (ME I 72).

Prepozīcija *priekš* ar ģenitīvu lietota galvenokārt laika nozīmē: *aisgahje jau preekšč pušsdeenas un retta reife, ka preekšč pušsnakts buhtu nahzis mahjās* (29), kas mūsdienās šādi lietota arvien retāk.

Ir pāris gadījumu, kur *priekš* lietots vietas nozīmē vārdu savienojumā *priekš acīm* ‘acu priekšā’: *iftaba tai riņķi ween greefušees preekšč azzim* (8); *tas isfudde preekšč Šulza azzim* (36). Vārds *priekš* ar adverbā nozīmi ‘priekšā’ ir teikumā: *kad tu ubbagadamees maifi luhģsi preekšč zittu ļaufchu durwim* (30).

Raksturīga iezīme prepozīciju izmantošanā ir to lietošana vienskaitlī ar vairākiem locījumiem, nevis vienu kā mūsdienu valodā, izņemot, protams, *uz*. Piemēri:

aiz — ģenitīvs: *kad wehl ais juh ras kahdâ femê bija bijis..* (5); un akuzatīvs: *ais nohtigu darbu newarrejušchi tikt* (26).

ap — ar ģenitīvu: *tad tam bij ap širds kâ faġlam pee kahķa* (13); *labbi nopratte, kâ šeewai ap širds* (39); ar akuzatīvu: *Ap to pašchu laiku dfihwoja Ahrerpurtê mahte ar sawu meitu* (7); *tad Leene tai bij kam puši ap kaklu raudadama* (22); šeit vārds *kampt* lietots ar nozīmi ‘ķerties’ (ME II 152), tagad parasti saka *apkampt*. Bērenta tekstā ir arī verbs *apkampt*: *Un Leeni [...] viņšch labpraht buhtu ap kam pis* (40).

pēc — ar ģenitīvu: *un smukkâ waššaras deeniņâ pehz pušsdeenas* (24); *gahje pehz nau das par darbu* (39); *kas drehbēs šagreefe pehz meh ra* (5); *man nis pehz, es par to jau nebehdašchu ne ko* (28); *viņšch bij wihriņšch pehz jaunās moh des* (3); ar akuzatīvu: *dfihwoja pehz Parihfes moh di* (6); *pehz labbu brihtiņu ween praššija deews gan bailģs* (10).

Vārdu savienojums *pēc tam*: *Tšchetras neddeļas pehz tam Šulzis kahdu riht' zehlajs* (14). D. Nītiņa secinājusi, ka vārdu savienojums *pēc tam* ir atrasts tikai 19. gs. rakstu valodā, bet ne agrāk (Nītiņa 1978: 131). *Pēc* lietots arī adverbā nozīmē ‘vēlāk’: *un kam pehz peešmehģis meitu* (10). (Par to iepriekš sadaļā „Adverbi“.)

pret — parasti lietots ar akuzatīvu vairākās nozīmēs: *atgreesdamees atkal pret lohgu* (20); *Prett wakkaru ween wehšums to mohdinaja* (31); *buhģi zihniģees prett wišģu* (36), *pret* saistījumā ar pronomenu *tu* uzrāda

vecākas formas: *Woi man peedohši, ko prett tew ešmu grehkojis?* (20). (Par to sk. iepriekš sadaļā „Pronomeni“.)

uz — ģenitīvs virsmas nozīmē: *Leene zauru nakti wahrtijahs us šawas gultas* (30); *tad manni ar wiššu šeeuw ismettihs ahrâ us eelas* (32); *abbeem diweem us sirds* (41). Tomēr vairumā gadījumu *uz* virsmas nozīmē lietots ar akuzatīvu: *to us rehķeniņa papihru gan nebij usšweedis šewišchķi* (5); *uslizzis us galdu* (32); *us škrohdera galdu gulleja wezzas drehbes* (37); *mette kahrtes us galdu* (32); *Šulzīs smaggi krittis us zeetu femmi* (33), sal. *migla nolaidahs femmê* (34).

uz — virzības, adresāta, darbības nolūka, veida nozīmē parasti lietots ar akuzatīvu: *aisskreetus Parihfi* (4); *aigahjeus trakteeru pušsdeenâ* (6); *Leene nobihjūsees noleezahs us wiņņu* (19); *to zeļļu, kas wedd us pohfta purwi woi us elles faņķi* (34); *aiswilkahs us kambara dibbinu* (44); *škattijahs us krohdfineeku* (4); *wiņsch guļļ us miršchanu* (19); *kas us pohftu dflihwojis* (17); *kuptfchis eemette schņapši us schņapši* (27).

Ir viens gadījums, kad prepozīcija *uz* virziena nozīmē lietota ar ģenitīvu: *Us kurrenes tad meifteris eedams?* (21), bet saistījumā ar pronomenu — ar īsinātu akuzatīva formu: *tad us man šakka* (38).

pa un par — vietas un laika nozīmē netiek šķirtas, bez nozīmes atšķirības tiek lietota gan viena, gan otra prepozīcija: *kas nu Erpurtē gahje par tirgus plazzi* (5); *šahwahs eekschâ pa durvim* (10); *kad ļautiņi tã neklilde par pašauli[,] maifi mekledami šwešchumâ* (5); *un kad nu skreenu pa teem tukšcheem kambareem* (15). Jāpiebilst, ka Vidzemes vidus izloksnēs, piemēram, Suntažos, prepozīciju *par* lieto vietas un laika nozīmē — *iet par mežu, par dienu*. Arī te laika nozīmē lietota prepozīcija *par*: *Deesgan par teem dešmits gaddeem ešmu dflirdejuši* (11); *Es wiņņu par nakti neturrešchu wis!* (32); *ka tu paliktu ustizzigs par to laiku, ko tew ešmu nolizzis* (36), *Buhtu padarrijis par dešmits minutehm* (24), bet arī *pa*: *Šulzīs agri no rihta pameegu dflirdeja diwas runnataju balšis* (18); *wihrs wahrtijees deewsgan dubļos pa krohgeem un pa eelahm* (27).

Prepozīcija *par* tulkojumā lietota *pēc* nozīmē (ME III 85): *Tas bij, ka par diwahm neddeļahm wišša Erpurte finnaja* (17); *kad šchohdeen par neddeļu tu nerahdijies wehl labprahtigs mannu meitu atkal gohdâ likt* (12).

Saistījumā ar atgriezenisko pronomenu *sevis* prepozīcija *par* lietota ar ģenitīvu: *lai juhs pašchi par šewis ar aismestu kahdu wahrđiņu* (38).

Citās nozīmēs prepozīcija *par* lietota tāpat kā mūsdienās: *usrauga fellam bij janahk tam stahftiht par darbu* (6); *tur Šulzīs bijis par burschi* (9); *apņemt par šeeuw* (11); *tad tee paliks atkal par feltu* (36); *un meitas negohds mahte arr par negohdu* (7).

par izsaka pazīmes salīdzinājumu: *par wiššeem bijjaunaks* (3); *kas schķeetahs leelaks ešsohts par wiššeem meiftereem* (10).

pār — lietota ar akuzatīvu un kopā ar atkarīgo vārdu norāda uz virzību vai atrašanos virs kāda objekta: *Nelaideet tapehz šawus šapņus pah r galwu* (16); *Pah r namma duroim bij uskahrts melns galdiņsch* (4). Prepozīcija *pār* tulkojumā konstatēta tikai trīs reizes, divas no tām frazeoloģismā (*ne*)*laist pār galvu* ‘(ne)atstāt bez ievēribas’ (LFV I 363).

Savienojumā *pār par* adverba nozīme ir *pār* resp. *pāri*: *kohka kahju bij lizzis pah r par wešselu* (44).

Prepozīcijas *ar, bez, no* parasti ir izmantotas tāpat kā mūsdienās, ir daži izņēmumi. Prepozīcija *ar* saistījumā ar pronomenu *sevis* lietota akuzatīvā — *sev*, kur pronomeni dialektos saīsinājušies no vecākām formām *mane, tave, save* (Endzelīns 1951: 505): *Nešagaidijis, dušmodamees ar šew pašchu, aiseet us pilsēhtas trakteeru* (13). Uz šādu veco tekstu īpatnību norāda D. Nītiņa (Nītiņa 1978: 61).

Prepozīcija *no* tulkojuma tekstā ir lietota, ja tiek norādīta kāda persona, no kuras kas tiek ņemts vai iegūts, vai sacīts: *tas no škrohdera Šchulza šew likke us šchuh t jaunus šwahrkus* (5); *Nu, woi melli[,] ko šakka no šapņu ķehniņa?* (18). Šādi prepozīciju mūsdienās vairs nelieto, iespējams, tā ir vācu valodas ietekme. Saistījumā ar adjektīvu *tukšs no* izsaka to, kā trūkst: *krohga iftaba bij tukšcha no ļaudim* (3). Bet teikumā *neweenu grašsi no tew ne ešmu redfejuši* (29) — *no tew* tas pats gadījums kā *ar šew* (sk. iepriekš).

Prepozīcija *pie* — ar ģenitīvu: *Nogahje pee wiņņa* (5); *pee šeenas leels špeģelis* (5); *ta buhtu nokrittuši pee femmes* (8); *Leene wehl šehdeja pee šawa darba* (25). Savdabīgs *pie* lietojums gaidāmā *pēc* vietā frazeoloģiskā izteicienā *ka wihru tuhliņ warrot pafiht pee zepures* (9), kā arī ar verbu *noraudzīt* ‘novērot’: *diwi zilweki ween, kam pee waiga un pee drehbehm warreja noraudfiht, ka tee laikam tahdas allus mušchas, kam krohgs ween par mihtni* (25). Šāds *pie* lietojums *neraugi wihru pee zepures* reģistrēts „Magazīnās“ IX, 2, 320 (ME III 236) un vērojams arī citos gadījumos: *dašch labbais pee tahs* [pasaiņas] *warr mahzitees* (4), *pee šwehtdeenas ween* (7), tas veidojies vācu valodas ietekmē (Nītiņa 1978: 143, 144).

Prepozīcija *pie* lietota arī frazeoloģiskos savienojumos: *naw ne plikka pee dwehšeles* (82); *naw wehrdiņsch pee dwehšeles* (29); *lai eet pee dewiņeem welleem* (14); *nomeft pee mallas* (25).

Dažas prepozīcijas tekstā lietotas reti — *caur, dēļ, labad, iekš, iz*.

caur — ar vienskaitļa akuzatīvu, šeit prepozīcijas *caur* nozīme pastiprināta ar adverbu *cauri*: *zaur kohku lappahm zauri to apšpihdeja rihta šaulite uslehkdamā* (36).

dēļ — ar ģenitīvu, postpozitīvi: *naw wehrts, ka wi ņ ņ a dehļ woi weenu paschu aššariņu ween raud* (8); *darba dehļ jaeet us kahdu zilweku* (24).

labad — ar ģenitīvu, postpozitīvi, tekstā prepozīcija konstatēta tikai vienu reizi: *ak tawu nejhgu, kas nešajehdf, ka ihfti tewis labbad wiššu ešmu darrijuši?* (22).

iekš — lietota vienu reizi lokatīva nozīmē: *bet ftaigaht neapnizzis un nešchaubidamees lihdf gallam eekšch tahm pehdahm, kas usņemtās* (23).

iz — konstatēta tikai vienu reizi, ģenitīvā, ar virzības nozīmi no iekšpuses uz āru: *gribēja israut šawu rohku is Šulza rohkas* (20); sal. *tohs akmiņus isņehme no ķeščhas* (37).

līdz — lietota dažas reizes vienskaitlī ar datīvu: *Šapņukhehnišch uskahpe lihdf trohņam* (34); *Šulzis pee ta [darba] šehdeja lihdf wehlam wakaram* (39).

5.3.8. Partikulas

Partikulas Bērenta tulkojuma tekstā lietotas tādas pašas kā mūsdienu valodā: *arri, arridfan, arween, gan, it, it kà, jau, ja, jelle, jel, jo, kà, lai, ne, nē, nekà, nu, nudee, nu gan, nu ja, pat, tak, tik, ween, wis*. Šajā laikā lietota partikula *voi*: *woi tad neweenu deenu negribbi palikt mahjās* (29); *tam woi smilšchu kalnōs aug balta maije* (6). Biežāk nekā mūsdienās izmantota partikula *tak*: *man tak ar jums jarunna gohdiģi, man tak jums jašakka* (11).

Tikai vienā gadījumā konstatēta partikula *nei* — *nei*, kas parasti lietota Alūksnes puses izlokšnēs (Endzelīns 1951: 549), iespējams, pārņemta no E. Glika Bībeles tulkojuma: *tur jau nebuhs nei labs gals, nei labba slawa* (7) (par to Pokrotniece 1991: 213), citur — *nē*: *bet tā jau nē, kà draugs draugam* (10), vietām *ne* — *ne*: *neleekahs nefinnohts ne par to meitu, ne par to behrnu* (10).

Ir konstatēta nolieguma partikula *nē*: *Nē, nē, Merkelis [tā] teize, to es labbaki finnu* (44), bet trūkst apgalvojuma partikulas *jā*, ir tikai *nu ja*: *Nu ja, [...] man tak jāfinn[,] woi ta nahzeja* (12); *Nu ja, bet kas gan muhščam redfejis, kà akmiņus glabba* (41), vai *nu labi: nu labbi[,] es ar meeru* (22). Partikulas *jel* // *jel* lietotas bez nozīmes atšķirības: *klaūsees jelle* (29); *Leene luhdfahs, lai jel atšehščahs* (38).

Biežāk nekā mūsdienās lietota partikula *vis*: *ka šohohreif ne=ēšoht wis tahda mihliga ar wiņņu* (13); *ko zitti zilweki neredf wis un mahkoht, to zits nemuhščam nemahzehs wis* (16); *to jau nedarrišchoht wis* (38); *Melli nebij wis, ko ļaudis daudfinaja par meitu* (44).

Partikula *jo* lietota ar dažādām vārdšķirām: *jo deenas, jo noškume* (14); *ar bailehm jo leelahm gaididams* (14), *jo labpraht* (17) *jo deenas, jo mafak* (28).

5.3.9. Saikļi

Saikļu lietojums ir vienveidīgs, konstatēti sakārtojuma saikļi: *bet, jeb, un*, atkārtojuma saikļi *gan — gan*. Pakārtojuma saikļi: *it kà, jo, kà, woi, lai gan, lai gan — tak, ne wen — bet, te — te*. Saiklis *voi*: *woi nu teeša w o i naw* (4), *isdohdahs labbi w o i neisdohdahs* (13). *Bet* saiklis *jeb* lietots divējādi — *vai* nozīmē: *warr aisskreet us Parihfi j e b Londoni* (4); *šchee gribb usņemt nelabbus zellus j e b usdohma nelabbas leetas* (15); *j e b kad bahrgâ feemâ šalft* (3), šķiruma nozīmē konstatēts saiklis *voi* un *jeb voi*: *wedd us pohfta purwi w o i us elles faņķi* (34); *Woi tu suņņam prašsijis dešsu un wiņšch nedewis[,] bet fohbus rahdijis, j e b w o i šeewa tew labbi isšunnijusi?* (31).

5.3.10. Interjekcijas

Bērenta tulkojuma teksta dialogos ir dažas interjekcijas, kuras lieto, lai pievērstu uzmanību: *ak, a re, klau, redf, pag, raug, re*.

Sasveicināšanās un atvadišanās interjekcijas ir konstatētas dažās — *paldievs, labu vakaru, ar Dievu*. (ME III 58 — *paldies*, „reizēm ir rakstīts *paldievs*, no *palīdz dievs*“): *Leene wehl šehdeja pee šawa darba un Šulzam ne p a l d e e w s neatdewe, kad tai dewe labbu wakkaru* (25). Šeit uz sveicienu *labu vakaru* tiek gaidīta atbilde *paldievs*, nevis *labu vakaru*. *Ar D e e w u tai nešazzijis ne maz* (26); *Ar D e e w u [,] Leene!* (39).

Regulāri Bērenta tulkojumā lietotas interjektīvas nozīmes vārdu savienojumi: *Ak mannu Deewiņ* (20), *Woi Deewiņ* (23), bieži vien tajos ir frāze *ak tavu*, kurā piederības pronomens lietots bez piederības nozīmes, kopā ar substantīvu akuzatīvā: *Ak t a w u brihnuma gudribu!* (12); *Ak, t a w u daiļu meitiņu!* (7); *a k, t a w u muļķi!* (14); *Ak t a w u šuhru, gruhtu deeniņu!* (13); *Ak t a w a s šuhras deeniņas*, (8); *Ak, t a w u tauku kummohši!* (9); *Ak t a w u gudrineezi* (41).

5.4. Sintakse

Bērenta tulkojuma tekstā uzkrītoša īpatnība ir apstiprinājuma frāzes atkārtošana ar noliegumu: *Pats nefinnaja kur ees, kur ne = ees* (24); *noraudfijahs, ko nu gan meifters darrihs, ko ne darrihs* (11); *woi buhs eet, woi nebuhs eet* (25); *japaleekwoi gribbeja woi negribbeja* (27); *kas buhs ar mums, kas nebuhs* (29), *nefinnaja, kà bij zehlees, kà nezehlees* (34). ME II 704, 705, 706 — pie *ne* ir šāds komentārs: „Eine sehr beliebte Eigentümlichkeit der lettischen Sprache besteht in der Wiederholungs eines affirmativen Satzes in negativer Form: *kur es iešu, kur neiešu?*“

Turpat pie *ne* lietošanas apraksta (ME II 704) ir izskaidrots cits gadījums ar *ne*: „Negācijai *ne* saaugot ar darbības vārdu, noliegumu iegūst viss teikuma saturs. Saliktos laikos negācija *ne* ir saaugusi ar palīgverbu, retāk ar divdabi vai nenoteiksmi: *iet man bija to ceļiņu, kur es biju negājusi*.“ Bērenta tulkojumā atrasti daži šādi gadījumi ar divdabi: *Meiera mamfelle schohdeen ne kur, ne maf neredfama* (13); *tu [esi] neredfejis, bet es [esmu] redfejis gan* (45); *kad schohdeen par neddeļu tu [būsi] nerahdijees* [resp., nebūsi rādijies] *wehl labprahtigs mannu meitu atkal gohdâ likt* (12).

Parasti Bērenta tulkojuma tekstā lietots divkāršais noliegums: *Leene ne šazzija ne weenu wahrdu* (27), *Leene ne ko ne šazzija* (29); *ne weenu grašši no tew ne esmu redfejuši* (29); *Ne weenam zilwekam es ne weenu wahrdu ne šazzijuši par to* (30).

Verba rekcija atsevišķos gadījumos atšķiras no mūsdienām. Latviešu valodā verbs *prasīt* tiek lietots ar datīvu, ja jautā kādai personai — *prasīt kam?*, bet ar akuzatīvu, ja prasa pēc kāda objekta — *prasīt ko?* (par to EM Lg 1907: 177). Bērenta tulkojumā abos gadījumos verbs *prasīt* lietots ar akuzatīvu: *praššēet wiņņu* [vecu sievu], *ko gribb* (9); *neklahjas šeevu praššihht, woi buhs eet, woi nebuhs eet* (25), bet atsevišķos gadījumos: *Woi tu šuņņam* (kam?) *praššijis deššu* (ko?) (31). Savukārt ar verbu *sacīt* adresāts lietots datīvā kā mūsdienu valodā: *es jums šakku* (4); *ko tew šazzišchu* (12), verbs *runāt* lietots ar instrumentāli: *ka ar jums tai jarunna* (9); *kad ar to runnaja* (13), reizēm instrumentāļa vietā ar verbu *runāt* lietots datīvs: *paņehmahs schohdeen pat wehl meitai runnaht* (13); *jo šmukka meita tam bij runnajuši* (9); *kas par makti jums gribb runnaht* (9), ko varam uzskatīt par aplamu.

Verbs *dot* lietots ar substantīvu ģenitīvā: *kas tam dewušchi darba* (25); *nebija arri, kas tam buhtu dewušchi darba* (28) (EM Lg 1907: 171), bet arī ar akuzatīvu kā mūsdienās: *un tam dewe darbu* (6); *Emšiņa šeewai Deews dewis jaunus dehlus šcho nakti* (38). Jāpiebilst, ka K. Harders izteicienu *Deews dewis jaunus dehlus* komentē šādi: „Wenn dem Bauern ein Sohn geboren ift, fo fagt er auch: *Deews jaunus Dehlus dewis*. [...] Nicht der Genitivus singularis sein. Vielleicht gehört diefe Redensart auch zu jeneen tadelhaften in § 210.“ (Harder 1809: 48, 49) Attiecīgajā savas gramatikas paragrāfā G. F. Stenders min vairākus gadījumus, kad latvieši par sevi runā daudzskaitlī, piemēram, piesakot bērnu kristīšanai: *mehs nahkam kriftitees*. (Stender 1783: 231)

Substantīvs ģenitīvā lietots ar verbu *būt* (EM Lg 1907: 172): *kamehr man buhs darba Ohrdruppê* (22); ģenitīvs lietojams ar darbības vārdiem *trūkt*, *nebūt*, *pieminēt* (EM Lg 1907: 171): *zitta nekahda šlimneeka nebija wis* (18); *peemineet mannis* (21).

Mūsu gadījumā verbs *trūkt* lietots ar substantīvu nominatīvā: *te wiņņam peetruhke wahrdi* (20). Savukārt aiz noliegta verba gaidāmā ģenitīva vietā lietots akuzatīvs, nevis ģenitīvs: *Leenenesazzija ne weenu wahrdu* (27); *nerunnaja ne weenu wahrdu* (30). Tas rāda par latviešu valodas verbu rekcijas svārstībām jau 19. gs. vidū, ne tikai 20. gs. otrajā pusē (Soida 1975: 156, 157).

Regulāri ir lietots satura ģenitīvs: *ikkatram buddele allus fjahweja preekščâ* (3); *bij eemettis kahdu buddeli wihna* (6).

Savdabīgi īsināts teikums: *wiņsch aisgahjis* [būdam] *fellis* (6).

Jaunākajā pētījumā par reduplikācijām valodniece Anna Frīdenberga atklāj dažādus reduplikāciju veidus G. Manceļa „Sprediķu grāmatā“ (1654) (Frīdenberga 2020), daļa no tām atrodama arī Bērenta tulkojuma tekstā:

atkārtojumi: *Drihf, drihf isdewigs laiks pagallam* (34); *wiņsch laufahs, laufahs* (40); *Tahlaki un tahlaki nefts* (36); *arween lehnaki un lehnaki schue* (39); *darbs neschķihrahs un neschķihrahs* (28); *Leene jau nerimme un nerimme* (8); *teeša gan, teeša gan* (43); *ka ta teeša un teeša* (4); *tee neeki, neeki ween* (16); *teepees ween teepees* (19); *bij ko ftahtfiht par tahļeem, tahļeem zeļleem* (5);

pastiprinājuma ģenitīvs savienojumā ar substantīvu: *wišsi kaktu kakti tukšchi* (15); *miftru miftreem* (34); *reifu reifehm* (43), kā arī substantīva ģenitīvs savienojumā ar prepozicionālu substantīvu: *mahju no mahjahm eedama* (11), *eemette schņapsi us schņapsi* (27);

adverba ar *-tin* savienojums ar verba formām: *sirds tai lauftin laufta* (45); *graufstin graufch* (20);

reduplikatīvs adjektīvu savienojums ar numerāli *viens* — *weens weenigs* ‘tikai viens’ (Frīdenberga 2020: 27): *weens weenigs gabbals eedohts* (37); *Weena weeniga maggohnes puķķe* (34); *Gattlaps bij tapehz tas weenu weenigais* (10);

verbālie savienojumi ar nenoteiksmi: *dfirdeht dfirdeja* (37); *gaidiht gaidija* (13); *reibt reibe* (6); *mihleht mihleja* (9); *nedohmaht nebij dohmajuši* (40).

6. Nobeigums

J. T. Bērenta tulkojuma latviešu valoda ir tipiska 19. gs. vidus rakstu valoda, tajā ir saskatāmas ne tikai Vidzemes valodas īpatnības, bet arī kurzemnieku valoda un 18. un 19. gs. rakstu valodas paradumi.

Tulkojumā ir sens leksikas slānis, kas mūsdienās vairs nav valodas runātāju krājumā: *galds* ‘dēlis’, *paķeles* ‘zeķu prievītes’, *guļa* ‘slimība’, *plēvināt* ‘plivināt’, izteicieni: *savu galou barot* ‘iztikt’, *kaķa brēkums* ‘neliels attālums’.

Bērenta tulkojuma tekstā ir gan Vidzemes vidus dialekta pazīmes, piemēram, *par* lietošana *pa* vietā, *palikt* — *kļūt* vietā, *apakš* — *zem* vietā, gan tā laika rakstu valodas pazīmes ar Kurzemes dialektu iezīmēm, piemēram, *bahr̄gs, gahr̄ds, bahr̄fda, brangs, maġġaji* lietojums.

Valoda nav normēta, par to liecina nesakārtota nomenu deklinācija: *meifsters // meifteris — meifteru, meifteri, peļņa // peļņi, ijo*-celmu substantīviem datīvā ir galotne *-am: faġlam*; nesistemātiski lietotas adjektīvu noteiktās un nenoteiktās galotnes, verba formās nešķir īstenības izteiksmes dsk. 2. personas formu no pavēles izteiksmes: *atšeŋchatees! Ne ešmu tahds blehdis, par ko juhs man lammaje et*; prepozīcijas *ap, pēc* lietotas ar vairākiem vienskaitļa locījumiem, piemēram, *ap sirds, ap kaklu, mannis pehz, pehz labbu brihtiņu*, savukārt *uz* virsmas nozīmē lietots gan ar ģenitīvu, gan akuzatīvu: *wahrtijahs us gultas // uslizzis us galdu, krittis u s zeetu fe m m i*.

Bērenta tulkojumā izmantota seniska izteiksme: nenoteiksme lietota nelokāmā divdabja *-am* vietā: *škrোধeru bij redfejis [..] pee Ohfohliņa kahrtehm špehleht*. Tekstā vecāki vārdi un formas mijas ar jaunākām: *deewsgan un diesgan*, tāpat *diwi deenas un diwas deenas*, darāmās kārtas tagadnes divdabji ar *-ošs, -oša un -ots, -oti*, nolieguma partikulas *nei — nei* un *ne — ne*. Vērojama svārstīga verbu formu lietošana: *nobahla un nobahleja*.

Reizēm atšķirīga no mūsdienām verbu rekcija: *neklahjas š e e w u* [nevis sievai] *pra š š i h t*.

J. T. Bērenta tulkojuma latviešu valoda ir izteiksmīga, bagāta sinonīmiem un frazeoloģismiem un latviešu runātāju raksturīgiem paradumiem, piemēram, atkārtot ar noliegumu apstiprinošu frāzi: *woi buhs eet, woi nebuhs eet* vai lietot substantīvu daudzskaitlī gaidāmā vienskaitļa vietā: *Deews dewis jaunus dehlus*. Tikai atsevišķos gadījumos jūtami dzimtās vācu valodas atspulgi *tas* un *viens* lietojumā.

Avoti

Bērents, Johans Teodors.
1854.

Stahŋti pa feemas wakkareem stahŋti Kraukļu krohgâ krahsns preekschâ. Rihgâ, driķķeti un dabbujami pee W. F. Häcker.

Nepublicētie avoti

LVVA 1740–1833 =

Latvijas Valsts vēstures arhīvs. Vidzemes Rīgas apriņķis Suntažu draudze. 235. fonds, 3. apraksts, 210. lieta.

LVVA 1882 =

Latvijas Valsts vēstures arhīvs. Rīga, Ģertrūdes ev. lut. draudze. 1429. fonds, 3. apraksts, 101. lieta.

Literatūra

- Alsupe, Aina. 1982. *Audēji Vidzemē* 19. gs. otrajā pusē un 20. gs. sākumā. Rīga: Zinātne.
- Baerent, Paul. 1977. *Die evangelischen Prediger Livlands bis 1918*. Köln, Wien: Böhlau.
- Bergmane, Anna. 1959. Vajadzības izteiksme (Debitīvs). *Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika*. I. Fonētika un morfoloģija. Rīga: LPSR ZA izdevniecība, 615–623.
- Blinkena, Aina. 1959. Izsaukmes vārds (Interjekcijas). *Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika*. I. Fonētika un morfoloģija. Rīga: LPSR ZA izdevniecība, 801–815.
- BV 1874 = Lapas Mārtiņš. Pārspriedumi un apraksti. Latviešu draugu biedrības 50. gadu=svētki. *Baltijas Vēstnesis*, Nr. 39 (25.09.1874).
- BZ 1878 = Matiss Kaudzīte. Hans Līvontāls. *Baltijas Zemkopis*, Nr. 13 (03.29.1878).
- CB 1866 = R. Fogel. Grāmatu ziņa. *Ceļa Biedris*, Nr. 24 (24.11.1866.).
- DI 1853 = Nekrolog. *Das Inland*. Nr. 13 (1853.30.03.).
- Döbner, August. 1868. Nekrolog. Joh. Theodor Berent, geboren 31. Mai, gestorben den 27. Jul. 1866. *Magazin*, herausgegeben von der Lettisch-Literarischen Gesellschaft. Bd. 14. T.1. Mitau: S. 9–21.
- EM Lg 1907 = Endzelīns, Jānis, Kārlis Milēnbahs. 1907. *Latveešchu gramatika*. Rīgā: K. J. Sichmaņa apgahdibā.
- Endzelīns, Jānis. 1902 [1971]. Rokas grāmata tagadējā latviešu valodas pareizrakstībā. Sastādījis R. Cukurs, Valmierā 1901. *Pēterburgas Avižu Literāriskais Pielikums*. Nr. 73, 579–580. [= Jānis Endzelīns. *Darbu izlase*. I. A. Upīša Valodas un literatūras institūts. Rīga: Zinātne, 667–670.]
- Endzelīns, Jānis. 1951. *Latviešu valodas gramatika*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība.
- Fridenberga, Anna. 2020. Reduplikācija Georga Manceļa Spreidīku grāmatā (1654). *Baltu filoloģija*, XXIX (1), 19–40.
- Grabis, Rūdolfs. 1981 [2006]. Par zilbju intonāciju apzīmēšanas sākumiem, Zlēku ābeci un tās valodas sakaru ar izloksni. *Latvijas PSR ZA Vēstis*, Nr. 4, 59–70. [= Rūdolfs Grabis. *Darbu izlase*. Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 177–189.]
- Harder, Christoph. 1809. *Anmerkungen und Zusätze zu der lettischen Grammatik des Herrn Propst Stender*. Zweite und vermehrte Ausgabe. Mitau: J. F. Steffenhagen und Sohn.
- LFV = Laua, Alise, Ezeriņa, Aija, Veinberga, Silvija. *Latviešu frazeoloģijas vārdnīca*. I, II. 2000. Rīga: Avots.
- MV 1866 = Iekšzemes ziņas. Vēl no Rīgas. *Mājas Viesis*, Nr. 31 (01.08.1866.).
- ME = K. Milēnbaha *Latviešu valodas vārdnīca*. Rediģējis, papildinājis, turpinājis J. Endzelīns. I–IV. Rīga: Kultūras fonds, 1923–1932.
- Misiņš, Jānis. 1925. Priekšsimts gadiem. *Ilustrēts Žurnāls*, Nr. 9, 277.
- Nītiņa, Daina. 1978. *Prievārdu sistēma latviešu rakstu valodā*. Rīga: Zinātne.
- Ozols, Arturs. 1967. Internacionālismu liktenis latviešu tautības valodā. *Arturs Ozols. Raksti valodniecībā*. Latvijas PSR Zinātņu akadēmija Valodas un literatūras institūts. Rīga: Zinātne, 464–482.

- Paegle, Dzintra. 2006. Piedēkļverbu konjugācijas maiņa. *Baltu filoloģija*, XV (1/2), 57–79.
- Paegle, Dzintra. 2019. Ērgļu un Ogres muižas luterāņu mācītāja Frīdriha Vilhelma Veirīha 1850. gada sprediķis latviešu valodā. *Baltu filoloģija*, XXVIII (2), 123–142.
- Pokrotniece, Kornēlija. 1991. J. Lange un „Latviešu Ārste“. P. E. Vilde. *Latviešu Ārste jeb isa mācība no tām Vājībām un no šās Zemes Zālēm, ar kuŗām Cilvēkus un Lopus var ārstēt un izzālot*. Jakoba Langes 1768. gada tulkojuma teksts. Rīga: Zvaigzne, 199–218.
- RR 1899 = Todtenliste. *Rigasche Rundschau*, Nr. 206 (14.09.1899.).
- RR 1905 = Arnold Wirkau. Woldemar Gotlieb Fraenkel, Leutnant Harry Vorkampft-Laue. Wirklicher Staatsrat Dr. med. Joh. Alexander Berent †. *Rigasche Rundschau: Illustrierte Beilage der Rigaschen Rundschau*, Nr. 9 (01.09.1905.).
- RZ 1854 = W. F. Häcker. Literārische Anzeige. *Rigasche Zeitung*, Nr. 229 (02.10.1854.).
- Rudzīte, Marta. 1993. *Latviešu valodas vēsturiskā fonētika*. Rīga: Zvaigzne.
- Sehwers, Johannes. 1953. *Sprachlich-kulturhistorische Untersuchungen vornehmlich über den deutschen Einfluß im Lettischen*. Berlin.
- Stender, Gotthard Friedrich. 1783. *Lettische Grammatik*. Zweyte Auflage. Mitau: J. F. Steffenhagen.
- Soida, Emīlija. 1975. Inovācijas un valodas attīstība mūsu dienās. *Inovācijas dažādos valodas līmeņos*. Republikas augstskolu zinātnisko rakstu krājums. Rīga: Latvijas Valsts universitāte, 131–161.
- SV 1929 = *Svešvārdu vārdnīca*. Sakārtojis Ed. Ozoliņš. Rediģējis J. Endzelīns. Rīga: A. Gulbis.
- SV 1999 = *Svešvārdu vārdnīca*. Dr. philol. Jura Balduncika redakcijā. Rīga: Jumava.
- Vanags, Pēteris. 1999. Indeks / Index. *Wörter=Büchlein*. Vārdnīciņa, kā dažas paras-tas lietas tiek dēvētas vācu, zviedru, poļu un latviešu valodā. 1705. gadā iznākušās vācu-zviedru-poļu-latviešu vārdnīcas fak-similiespiedums Ar Pēterī Vanaga komentāriem un latviešu vārdu indeksu. Stokholma: Memento, 85–111.
- Vanags, Pēteris. 2015. Valoda „Stāstos“. F. B. Blaufüss. *Vidzemes Stāsti. Stāsti no tās vecas un jaunas būšanas to Vidzemes ļaužu, uzrakstīti 1753*. Rīga: Vēstures izpētes un popularizēšanas biedrība, 43–74.
- Veidemane, Ruta. 2002. Dīvdabīs ar izskaņu –ošs. *Latviešu literārās valodas morfoloģis-kās sistēmas attīstība. Lokāmās vārdšķiras*. Latvijas Universitā-te Latviešu valodas institūts. Rīga: Latviešu valodas institūts, 460–464.

Dzintra Paegle
Baltu valodniecības katedra
Humanitāro zinātņu fakultāte
Latvijas Universitāte
Visvalža iela 4a, Rīga, Latvija
dzintrap@latnet.lv

SUMMARY

Johann Theodor Berent (1784–1866) and His Latvian Language

Dzintra PAEGLE

This paper is devoted to Johann Theodor Berent (1784–1866), pastor at Suntaži, and his 1854 translation of Wilhelm Oertel Horn's „Stahfts par Šapņu ķehniņu un baggatu škrohderi“ («Tales of a Winter Evening recounted by the fireside of the pub at Kraukļi»), published in the collection „Stahfti pa feemas wakkareem ftahtiti Kraukļu=krohgâ krahsns preekščâ“ («The Tale of the Dream King and the rich tailor»).

Berent was not only pastor to the Lutheran congregation of Suntaži in the first half of the 19th century, but also a founding member (in 1824) of the Latvian Literary (or Friends') Society, and its President (1845–1851). He was also an author and translator. The language of his translations is typical of the written language of the mid 19th century; we find in it reflections of the language of Vidzeme and Kurzeme, as well as characteristics of the written language of the 18th and 19th centuries.

The language of his translations is not regularized: *cf* *meisters // meisteris — meifteru, meifteri, peļņa // peļņi; ijo*-stem nouns have the ending *-am* in the dative singular — *faglam*; definite and indefinite adjectival endings are inconsistently used; for verbs, there is no distinction between the second person plural of the present indicative and the corresponding imperative — *atšēfchatees! Neesmu tads blehdis, par ko juhs man lammajeet*; the prepositions *ap, pēc* are used with various singular cases — *ap širds, ap kaklu, mannis pehz, pehz labbu brihtiņu*; directional *uz* is used with either the genitive or the accusative — *wahrtijahs us gultas; uslizzis us galdu, kruttis uz zeetu femmi*.

In his translation we find some archaising occurrences: the infinitive is used instead of the indeclinable *-am* participle — *Škrohderu bij redfejis... pee Ohfohliņa kahrtehm šepheht*. In his text we find older forms alongside newer ones: *deewsgan* and *deesgan, diwi dienas* and *diwas dienas*. We also find present active participles in *-ošs, -oša* and in *-ots, -oti*, negative particles as *ne... ne* and *nei... ne*. There are also inconsistencies in the use of verb forms — *nobahla* and *nobahleja*.

The language of his translation is expressive, rich in synonyms and phraseologisms. On odd occasions we find a reflection of his native German in the use of *tas* and *viens*.

VĀRDS *BAUDĪT* SENAJOS TEKSTOS: SEMANTISKĀ DAUDZVEIDĪBA

Anta TRUMPA
Latvijas Universitātes
Latviešu valodas institūts

1. Ievads¹

Šī raksta uzmanības centrā ir verbs *baudīt*, proti, 16. un 17. gadsimta latviešu tekstos salīdzinoši izplatīts vārds², kuram ir sazarota, pētniekiem ne visos gadījumos uzreiz īsti labi saprotama semantika.

Mūsdienās latviešu vārds *baudīt* nozīmē 1) ‘ar prieku, baudu izjust (ko); ar patiku nodoties (kam)’, piemēram, *baudīt dzīvi, mūziku, dabas skaistumu, klusumu*; 2) ‘ēst, dzert’, piemēram, *baudīt brokastis, pirmās zemenes, vīnu, Viesi baudīja svētku mielastu* (MLVV). 16. un 17. gadsimta tekstos, lai gan ir redzamas arī šīs nozīmes (it īpaši otrā, bet daļēji arī pirmā), tomēr vārda lietojums ir bijis daudz plašāks.

Raksta mērķis ir aplūkot vārda *baudīt* un nedaudz arī tā atvasinājumu nozīmes latviešu valodas 16. un 17. gadsimta tekstos iespējamā to senuma secībā un, kur iespējams, – raksturot saistību starp šīm nozīmēm. Pētījums veikts, balstoties uz „Latviešu valodas seno tekstu korpusa” (SENIE) un topošās „Latviešu valodas vēsturiskās vārdnīcas” (LVVV) datiem, kā arī salīdzinot vārda lietojumu ar avottekstiem un vēlākiem tulkojumiem.

Vārda *baudīt* pretrunīgais un nereti no mūsdienām atšķirīgais lietojums senajos tekstos ir izraisījis arī etimologu interesi, turklāt viedokļi par vārda cilmi ir atšķirīgi. Jānis Endzelīns, atsaukdamies uz Augusta Leskīna viedokli (Leskien 1884: 294), saista šo vārdu ar *bust* ‘pamosties’³, tiesa, nozīmes attīstību sīkāk neskaidrojot (ME I 267), Benjamiņš Jēgers vārdu *baudīt* saistījis ar apvidvārdu *baust* ‘sist’ (Jēgers 1966: 129). Konstantīns Karulis savā etimoloģijas vārdnīcā vārdiem *baudīt* un *bauda* ir veltījis pat 2 lappuses, gan pieņemdamas un apvienodams iepriekš minētos etimoloģijas skaidrojumus (jo latviešu izlokšņu *baust* ‘sist’ ir etimoloģiski saistīts ar latviešu *bust* ‘pamosties’), gan pieļaudams, ka „vārda *baudīt* semantisko attīstību ietekmējis arī tādas pašas formas atv.[asinājums] no verba *būt*..” (Karulis 1992 I 112, 113).

¹ Raksts izstrādāts Valsts pētījumu programmas projektā „Latviešu valoda” (Nr. VPP-IZM-2018/2-0002).

² Topošajā „Latviešu valodas vēsturiskās vārdnīcas” (LVVV) šķirklī vārdam *baudīt* ir 145 vārdlietojumi.

³ A. Leskīns gan pats par šo saistību ir nedaudz šaubījies, jo ir pievienojis jautājuma zīmi.

Par etimoloģiski saistītu tiek uzskatīts arī formāli atbilstošais, bet semantiski atšķirīgais lietuviešu dienvidžemaišu izlokšnēs (Karklēnos, Upīnā un Skaudvilē) fiksētais *báudinti*, *baūdinti*, *baudinti* ‘mudināt, kūdīt’, kā arī Šauļu rajonā Kairos fiksētais *báudyti* ar tādu pašu nozīmi (LKŽ I 689), kas saistīts ar lietuviešu vārdiem *būsti* ‘pamosties’, *budēti* ‘būt nomodā’ (Fraenkel LEW I 62, Smoczyński 2020: 128, ALEW 104, 105). Kā redzams, lietuviešu valodā šiem atbilstošajiem atvasinājumiem attīstījušās pavisam citas nozīmes nekā latviešu valodā, tādēļ tie šajā rakstā netiks īpaši aplūkoti.⁴

2. Vārda *baudīt* un tā atvasinājumu nozīmes latviešu valodas 16. un 17. gadsimta tekstos

Kā jau tika minēts raksta sākumā, tā mērķis ir aplūkot vārda *baudīt* un tā atvasinājumu nozīmes latviešu valodas 16. un 17. gadsimta tekstos iespējamā to senuma secībā. Tiesa, šī secība atšķiras no nozīmju fiksēšanas hronoloģiskās secības. Visas šīs nozīmes ir cieši saistītas, ne vienmēr ir viegli nošķiramas un senajos tekstos ir ienākušas ar dažu gadu desmitu starpību.

2.1. ‘Mēģināt, izmēģināt, pārbaudīt’

Lai gan K. Karulis uzskatīja, ka vārda *baudīt* nozīmes attīstība bijusi ‘(sitot) modināt’ → ‘sist’ → ‘spēkoties, cīnīties’ → ‘sitot pārbaudīt, izmēģināt’ → ‘mēģināt’ (Karulis 1992 I 112), tomēr saistību starp nozīmēm ‘mosties’, ‘būt mundram, modram, rosīgam’ un ‘mēģināt, pārbaudīt’ pamato, piemēram, Ernsta Frenkela minētais tās pašas saknes grieķu valodas vārds *πέυθεσθαι, πυνθάνεσαι* ‘wachen, wahrnehmen, erfahren [pamosties, uztvert, uzzināt, pieredzēt]’, (Fraenkel LEW I 62), turklāt pārējās nozīmes šķiet loģiski izrietošas no nozīmes ‘mēģināt, izmēģināt, pārbaudīt’ un nevis otrādi, līdz ar to šajā rakstā ir pieņemts, ka no senajos tekstos sastopamajām vārda *baudīt* nozīmēm tā ir vissenākā.

Nozīme ‘mēģināt, izmēģināt, pārbaudīt’ nav pirmā fiksētā vārda *baudīt* nozīme, tomēr sastopama jau periodā pirms Georga Manceļa darbu publicēšanas, proti, 1615. gada psalmu izdevumā: *Nenekade by ta patte dabbe / aran paffche speeke atstawete / Vnde yeb tas daffche karth gir bouiditcz ..* (Ps1615, 171₁₁). Pēc konteksta šeit nav īsti skaidrs, kādā nozīmē vārds lietots, tomēr salīdzinājums ar 1548. gada vācisko šīs garīgās dziesmas variantu: *Wo wol ydt*

⁴ Lietuviešu valodnieks Vincs Urbutis Míkola Miežiņa lietuviešu-latviešu-poļu-krievu vārdnīcā (1894) ietvertu vārdu *baudyti* ‘išbandyti, mėginti, ragauti, patirti [pārbaudīt, izmēģināt, pagaršot, pieredzēt]’ uzskata par, visticamāk, paša Miežiņa vārdnīca ieviestu leticizmu, jo nevienos citos lietuviešu rakstu avotos tas nav fiksēts (Urbutis 2009: 274).

vaken vor= / föket (Vanags 2000, 263), rāda, ka vāciskajā atbilmē tiešām ir lietota forma *vorföket*, sal. viduslejasvācu *vorsoken*, kam viena no nozīmēm ir ‘mēģināt, pārbaudīt’ (MW V 452) un kam atbilst mūsdienu vācu *versuchen*. Šī nozīme skaidrāk redzama Kristofora Fīrekerā vārdnīcas piemērā, kur to apstiprina arī vāciskais tulkojums: *Es baudifchu, Ich wills versuchen. Baudi tikai to darriht, versuch es nur, etc.* (Fuer1650_70_1ms, 43₅).

Ir atsevišķi piemēri no 17. gadsimta beigu tekstiem, kurus uzlūkojot šķiet, ka *baudīt*, iespējams, lietots ar nozīmi ‘saprast, noprast’ – vietām Bībeles fragmentu tulkotājs pat aiz šī vārda iekavās kā paskaidrojumu ielicis vārdu *noprast*, piemēram, šajā 1685. gada luterāņu rokasgrāmatas vietā: *In par to luhdfu es ka juhfa Mihlestiba jo deenas jo wairak pee=aug / eekfch atfihfchanas in wiffadas Saprachanas: ka juhs baudiht (noprast) wareet / kas labbaks irr..* (VLH1685, 83₂₃). Mūsdienu tulkojumā šī vieta skan: *..lai visi pārbaudījumi jūs pāliecinātu, kas ir labāks..* (Bībele 2012, 2516). Salīdzinājumam Mārtiņa Lutera 1545. gada Bībeles tulkojumā šajā vietā ir lietots vārds *prüfen* ‘pārbaudīt’: *..daß ihr prüfen möget, was das Beste sei..* (Luth1545, Philipper 1: 10). Arī grieķu tekstā šajā vietā ir vārds *δοκιμαζειν* (GIB), kas Bībelē lietots gan ar nozīmi ‘pārbaudīt’, gan ar nozīmi ‘atzīt par labu esam’. Ernsta Glikā Bībeles tulkojumā, kas iznāca tajā pašā gadā, kad VLH1685, šī vieta iztulkota, izmantojot vārdu *pārbaudīt*: *Ka juhs pahrbaudiht warrat to/ kas labbaks irr* (JT1685, Fil, 1:10).

Ernesta Kazakēnaite ir pētījusi un aprakstījusi iespraudumus oriģinālajos „Vermehretes Lettisches Handbuch“ (1685) perikopju pantos un ir nākusi pie secinājuma, ka šādu iespraudumu, kas nav sastopami nedz citvalodu Bībeles tulkojumos, nedz arī vēlākos latviešu Bībeles tulkojumos, ir ne mazums. Kā atzīst pētniece, K. Fīrekers „tulkojis diezgan brīvi, lai gan parasti iekavās iespraudis arī burtiska tulkojuma ekvivalentu“, darījis to vairāku iemeslu dēļ: „a) žanra īpatnības (perikopes ir izvilkumi), b) valodu struktūras atšķirības (sal. sinonīmiski gadījumi), c) vairāki tulkojuma avoti un to savstarpējās atšķirības (Fīrekers rediģēja Lutera brīvāk iztulkotās vietas.. un d) autora personiskais tulkošanas stils“ (Kazakēnaitē 2015: 144). Acīmredzot arī šajā gadījumā K. Fīrekers ir uzskatījis par vajadzīgu aiz burtiskā tulkojuma ievietot paskaidrojošu vārdu, kas semantiski īsti neatbilst burtiskajam tulkojumam un kam par iemeslu, iespējams, ir Bībeles oriģinālajā tekstā atbilstošā grieķu valodas vārda daudznozīmība.

To apstiprina vēl kāds vārda *baudīt* lietojums E. Glikā Bībeles tulkojumā, kuram atbilstošajā vietā mūsdienu Bībeles tulkojumā ir vārds *izprast*: E. Glikā Bībeles tulkojumā: *..ka juhs baudiht warrat/ kas irr tas labbs/ un tas patihkams un pilnigs Deewa Prahts* (JT1685, Rm, 12:2), savukārt, mūsdienu Bībeles tulkojumā: *lai jūs varētu izprast, kas ir Dieva griba..* (Bībele 2012:

2451). Salīdzinājumam gan M. Luterā Bībeles tulkojumā: *..auf daß ihr prüfen möget..* (Luth1545, Roemer 12: 2), gan grieķu oriģinālā: *Δοκιμαζειν* (GIB), ir lietoti vārdi, kas nozīmē ‘pārbaudīt’. Balstoties uz oriģinālo tekstu un citiem tulkojumiem, šķiet, ka šeit tiešām nevar uzskatīt, ka vārds *baudīt* latviešu senajos tekstos lietots ar nozīmi ‘saprast, noprast’. Tā kā grieķu vārds *Δοκιμάζειν* acīmredzot nav viennozīmīgs, tad tulkojumos dominē vārdi, kas izsaka šī vārda pamatnozīmi ‘pārbaudīt’, tomēr atsevišķos tulkojumos šī nozīme precizēta.

Pieņemot, ka nozīme ‘mēģināt, izmēģināt, pārbaudīt’ ir sākotnējā latviešu valodas vārda *baudīt* nozīme, no kuras atvasinātas visas pārējās senajos tekstos lietotās šī vārda nozīmes, tomēr jāatzīst, ka tā ne tikai nav visnenāk fiksētā, bet nav arī visizplatītākā nozīme. Tiesa, senajos tekstos sastopamajos šī vārda atvasinājumos nozīme ‘izmēģināt, pārbaudīt’ dominē. Pirmām kārtām te jāmin vārds *izbaudīt* ‘pārbaudīt’: *Isbaudiht, ausprüfen..* (Fuer1650_70_1ms, 43₈) un *izbaudīties* ‘pārbaudīt (vienam otru)’, piemēram, 1685. gada Siraha grāmatas tulkojumā: *ka tā viņſch Padohmu dohd/ kà tas viņņam paſcham par labbu warretu notikt/ in leek tewi tikkai isbauditees* [respektīvi – ‘pārbauda, kas notiks ar tevi’] (VLH1685_Syr, 55A₁₆), tiesa, mūsdienu latviešu Bībeles tulkojumā šī vieta ir tulkota aprakstoši: *Iztālēm stāvot, viņš noskatīsies: kas tad ar tevi atgadīsies* (Bībele 2012, 1979).

Savukārt atvasinājums *baudišana* E. Glikā Jaunās Derības tulkojumā ir lietots ar nozīmi ‘pārbaudījums’: *Jo ta Pilniba viņņo Preeka (stahw) eekſch daudſ Behdo Baudīſchanas/ un jepſchu tee ļohti bija nabbagi/ taſſchu tee itt baggatigi irr dewuſchi pehz ſawas Weenteefibas* (JT1685, 2Kor, 8:2). Šī lietojuma semantika sākotnēji nešķiet īsti skaidra, tomēr tā atklājas, salīdzinot šīs tekstu vietas iespējamos avottekstos: M. Luterā 1545. gada Bībeles tulkojumā lietots verbs *bewahren* ‘pārbaudīt’...: *da sie durch viel Trübsal bewährt wurden* (Luth1545, 2 Korinther 8: 2), arī Bībeles grieķu tekstā šajā vietā lietots vārds *δοκιμηθ* ‘pārbaudījums’ (GIB). Šī vārda semantiku apstiprina arī mūsdienu latviešu Bībeles tulkojumā attiecīgajā vietā lietotais vārds *pārbaudījums*: *Vislielākajā ciešanu pārbaudījumā..* (Bībele 2012: 2490).

Šajā pašā semantikā iekļaujas arī verbs *sabaudīties* ‘pārbaudīt (kādu)’ K. Fīrekera vārdnīcas manuskriptos, piemēram, *Isbauditees, Sabauditees, sich mit einander berichen, versuchen* (Fuer1650_70_1ms, 43₁₃), un *pabaudīt* ‘pārbaudīt’, piemēram, E. Glikā Vecās Derības tulkojuma tekstā: *UN tas notikkahs pehz ſchahm Leetahm/ pabaudija Deews Ahbrāamu/ un ſazzija us to: Ahbrāams!* (VD1689_94, 1Moz, 22:1). Salīdzinājumam mūsdienu tulkojumā šī Bībeles vieta skan šādi: *Pēc tam Dievs pārbaudīja Ābrahāmu un viņam teica: „Ābrahām!”* (Bībele 2012: 38).

Arī vārdam *pārbaudīt* šī nozīme ir bijusi vismaz kopš 17. gadsimta beigām līdz pat mūsdienām. Vārds *pārbaudīt* nav ietverts G. Mancelļa vārdnīcā un K. Firekera vārdnīcas manuskriptos. Jāatzīmē, ka tas sākts lietot, tikai sākot ar 1685. gadu, pirms tam attiecīgajās vietās ar šo nozīmi lietoti citi sinonīmi, piemēram, kur 1685. gada Sīraha grāmatas tulkojumā lietots vārds *pārbaudīt*: *Kā Pohdneeka Zeplis pahrreauga tohs jaunus Pohdus/ tā arridfan ta Nelaimība pahrbauda ta Zilweka Prahtu* (VLH1685_Syr, 39B₂₈), tur vairākos iepriekšējos tulkojumos, piemēram, 1631. gada tulkojumā, tajā pašā teksta vietā ir izmantots vārds *apraudzīt*: *Ka ta Krahs apluhko tohs jaunus Pohdus / ta arridfan ta Nhelaimība aprauga ta Czillwāka Prahtu* (Manc1631_Syr, 565₂₅). Acīmredzot vārds *pārbaudīt* reliģiskajos tekstos izplatījies līdz ar 1685. gada Kurzemes rokasgrāmatu un E. Glikas Bībeles tulkojumu.

Vārds *baudītājs*, kas senajos tekstos fiksēts vienīgi K. Firekera vārdnīcas manuskriptos, šeit tulkots ar vārdu *Ein Prüffer* ‘pārbaudītājs’: *Bauditais Ein Prüffer, alß, wein prüfer* (Fuer1650_70_1ms, 43₃). Tiesa, ne īsti skaidrs ir šī pašā autora manuskriptos sastopamais vārdu savienojums *asaru baudītājs*: *Kristus irr muhsu assaru bauditais Kristus{Kr[ist]us} ist unser Trähnen Trockner* (Fuer1650_70_1ms, 239₁₁). Vāciskais tulkojums *Trähnen Trockner* nozīmē ‘asaru susinātājs, žāvētājs’. Varbūt šeit tomēr ir nevis ‘asaru pārbaudītājs’, bet pārnēstā nozīmē ir domāts ‘asaru dzērējs, tas kurš izdzer mūsu asaras, atbrīvo mūs no asarām’. Šo nozīmi varbūt netieši apstiprina Johana Langija 1685. gada latviešu-vācu vārdnīcas manuskripts: *Bauditais, ein Koster. Prüfer. Verfucher* (Langijs 1936: 30), kur blakus nozīmēm ‘pārbaudītājs, izmēģinātājs’ ir arī nozīme ‘nogaršotājs’.

Senajos latviešu tekstos ir vairākas vārda *baudīt* un tā atvasinājumu nozīmes, kas ar pirmatnīgo nozīmi ‘pārbaudīt, izmēģināt’ ir cieši saistītas un, visticamāk, ir no tās izrietošas, proti, ‘uzdrošināties, iedrošināties’, ‘doties viens otram pretī, satikties, redzēties’, ‘saprast, noprast’ un ‘ēst, dzert; nogaršot’.

2.2. ‘Uzdrošināties, iedrošināties; mēroties spēkiem’

Arī ‘uzdrošināties, iedrošināties’ nav starp izplatītākajām vārda *baudīt* nozīmēm. Tā ir fiksēta tikai 17. gadsimta vārdnīcās, proti, G. Mancelļa vārdnīcā: *wagen* [‘uzdrošināties, iedrošināties, uzdrīkstēties’] / *baudiet* (Manc1638_L, 199B₁₀), *unterwinden/ unterstehen* [‘uzdrošināties, iedrošināties, uzdrīkstēties’] / *baudiet* (Manc1638_L, 211A₈) un K. Firekera vārdnīcas manuskriptos, tiesa, tajos nevis pamatvārdam *baudīt*, bet atgriezeniskajam verbam *baudīties*: *Bauditees, sich waagen* [‘uzdrošināties, iedrošināties, uzdrīkstēties’] (Fuer1650_70_1ms, 43₆), *Eima bauditees. Kom ein gänglein*

wagen (Fuer1650_70_2ms, 59₂₃). Šo teicienu gan arī varētu skaidrot kā 'Ejam mēroties spēkiem, pārbaudīt vienam otru, uzdrošināties rādīt savu spēku viens otram!'. Līdzīga semantika ir arī atgriezeniskajam nolieguma vārdam *nebaudīties*, kas K. Fīrekerā vārdnīcas manuskriptos lietots ar nozīmi 'neuzdrošināties': *Ne baudees ar manni lihdsoshs, Ey» lieber, wags nicht mit mir* (Fuer1650_70_1ms, 43₉), kas acīmredzot jāsaprot kā 'Labāk neuzdrošinies nākt ar mani spēkoties!'. Šie vārdnīcu piemēri un it īpaši K. Fīrekerā manuskriptos ietvertais lietojums rāda to, ka vārdi *baudīt*, *baudīties*, *nebaudīties* ar nozīmēm '(ne)uzdrošināties, (ne)iedrošināties, (ne)mēroties spēkiem' ir tikuši aktīvi lietoti dzīvajā tautas valodā.

Nozīmes attīstība šeit, visticamāk, 'pārbaudīt' → 'pārbaudīt savus spēkus' → 'uzdrošināties, iedrošināties'.

2.3. 'Doties viens otram pretī, satikties, redzēties'

Daži vārda *baudīties* minējumi E. Glikā Vecās Derības tulkojumā ir ar citos avotos nefiksētu nozīmi 'doties viens otram pretī, satikties, redzēties', piemēram, *Un Amazijus/ tas Ķehniņsch no Juhda/ apņehmahs pee Joafu/ Joaāfa ta Dehla JeiĶa Dehlu/ to Jfraēļa Ķehniņu fuhtiht/ 'un likt fazziht: Nahz/ baudifimees weens ar ohtru* (VD1689_94, 2L, 25:17). Salīdzinājumam mūsdienu tulkojumā: *Tiksimies aci pret aci!* (Bībele 2012: 754), bet M. Lutera 1545. gada vāciskajā Bībeles tulkojumā: *Kom / las uns mit einander besehen* (Luth1545, Das ander Buch der Chronica 25: 17), proti, 'nāc, aplūkosim viens otru'.

Ne īsti skaidrs, tomēr, iespējams, ar šo nozīmi saistīts ir vārda *baudīties* lietojums Vecās Derības Sīraha grāmatā: *Wings baudiyahs no wiffas Sirds vĶ to Kungu / (puta czārrādams)..* (Manc1631_Syr, 610₁₃). 1685. gada tulkojumā jau šī vieta ir precizēta un tādējādi labāk saprotama: *Wiņsch palaidehs no wiffas Sirds us to Kungu..* (VLH1685_Syr, 76A₂₅). Savukārt mūsdienās šī vieta tulkota kā *..pa taisno ceļu Dievam pretī vadija savu sirdi..* (Bībele 2012: 2006). M. Lutera 1545. gada Bībeles tulkojumā lietota vācu *wagen* atbilstošā lejasvācu forma *wogen* 'kustēties' (DWB): *Er wogets mit gantzem hertzen auff den HERRN* (Luth1545, Das Buch Jesu Syrach Capitel 49: 3). Iespējams, G. Mancelis, ietekmēdamies no M. Lutera tulkojuma, vārdu *baudīties* šeit lietojis ar nozīmi 'devās pretī, virzījās uz kaut ko, lai satiktos'.

Jau skaidrāk šī nozīme redzama arī nākamajā piemērā: *Un tas Ķehniņsch Jofijus gahje tam pretti/ un tas Egiptes Ķehniņsch nokawe to eekfch Megiddus/ kad tas ar wiņņu baudiyahs* (VD1689_94, 2Ken, 23: 29). Mūsdienu tulkojumā šajā vietā: *..bet tas viņu nonāvēja, kad tie sastapās pie Megido* (Bībele 2012: 661), salīdzinājumam M. Lutera 1545. gada vāciskajā Bībeles tulkojumā šajā vietā

lietots vācu vārds *gesehen* ‘redzēties, satikties’: *..und starb zu Megiddo / da er jn gesehen hatte* (Luth1545, Das ander Buch der Könige 23: 29). Šis piemērs ir ietverts arī K. Milenbaha „Latviešu valodas vārdnīcā“ šķirkli *baudīt* pie refleksīvā verba 1. nozīmes ‘versuchen, die Kräfte versuchen, sich prüfen, sich messen [pārbaudīt, pārbaudīt spēkus, mēroties spēkiem]’ (ME I 266). Acīmredzot šis lietojums *kad tas ar viņu baudījās* saprasts kā ‘kad tas ar viņu mērojās spēkiem’, tomēr, kā jau tika konstatēts iepriekš, salīdzinājums ar mūsdienu tulkojumu un M. Lutera Bībeles tulkojumu šādu nozīmi šajā piemērā neapstiprina. Tiesa, ļoti iespējams, ka nozīme ‘doties viens otram pretī, satikties, redzēties’ ir cieši saistīta ar nozīmi ‘uzdrošināties, iedrošināties; mēroties spēkiem’, jo vismaz daļā lietojumu E. Glikā Vecās Derības tulkojumā, kas ir vienīgais teksts, kurā šī nozīme sastopama, Bībeles varoņi *baudās* ‘satiekas, saredzas’ ar mērķi cīnīties, mēroties spēkiem.

2.4. ‘Ēst, dzert; nogaršot’

No nozīmes ‘pārbaudīt, izmēģināt’ acīmredzot ir radušās arī jau 16. gadsimta beigu tekstos aktīvi lietotās un līdz mūsdienām pazīstamās nozīmes ‘ēst, dzert; nogaršot’. Šis ir otrais senākais lietojums senajos tekstos un noteikti vairāk izplatīts nekā nozīme ‘pārbaudīt, izmēģināt’. Ne visos gadījumos var īsti nošķirt nozīmi ‘pagaršot’ no ‘ēst, dzert’. Pirmo reizi ar šādu nozīmi vārds fiksēts 1587. gada evaņģēlijos un epistulās: *..doeuwe tham Eticke / ar Myrrhen exkan Wyne fczeerth / ar Sulckte Szamaifite. Vnde kad thas to boudy / nhe gribbey thas fczerdth..* (EvEp1587, 94₉). Tiek uzskatīts, ka šis avots ir tulkots „no kāda lejasvācu izdevuma starp 1532. un 1541. gadu“, bet rediģējot, visticamāk, izmantots kāds Bībeles tulkojums, kas iznācis pēc M. Lutera Bībeles tulkojuma 1545. gada redakcijas (Vanags 2000: 386, 387, sal arī Kazakēnaitē 2019: 65, 66).

Salīdzinot latvisko tekstu ar attiecīgo vietu iespējamā avottekstā, proti, M. Lutera Bībeles 1545. gada tulkojumā, attiecīgajā vietā redzams vārds *schmeckte* ‘pagaršoja’: *und da er's schmeckte, wollte er nicht trinken* (Luth1545, Matthaeus 27: 34), arī grieķu tekstā lietots vārds *γευσάμενος* ‘pagaršoja’. Acīmredzot šajā vietā vārds *baudīt* tiešām lietots ar nozīmi ‘pagaršot’, par ko liecina arī mūsdienu latviešu Bībeles tulkojums: *..viņš pagaršoja to, bet negribēja dzert* (Bībele 2012: 2202).

Skaidrāk nozīme ‘ēst’ ir redzama šajā Kurzemes garīgo dziesmu krājumā ietvertajā Vecās Derības 102. psalma rindā: *Manna Sirds irr fafista / in fakaltuſi / kà Sahle / ta es arri aismirstu mannas Maiſes baudiht* (LGL1685_K1, 271₄₄), ko apstiprina arī fakts, ka šajā pašā teksta vietā vārds ar nozīmi ‘ēst’ ietverts gan senebreju oriģinālā (HIB), gan arī M. Lutera 1545. gada Bībeles tulkojumā:

Mein Herz ist geschlagen und verdorrt wie Gras, daß ich auch vergesse, mein Brot zu essen (Luth1545, Psalm 102: 4). Interesanti, ka gan E. Glika tulkojumā, gan jaunākajā Bībeles tulkojumā šajā vietā ir nevis vārds *baudīt*, bet *ēst*: *Manna Sirds irr fafista/ un kaltufi kà Sahle/ tà ka es arri aismirstu mannu Maifi ehst* (VD1689_94 Ps 102:5) un: *Kā samīta zāle vīst mana sirds – pat aizmirstu ēst maizi* (Bībele 2012: 1009). Acīmredzot šie vārdi gan 17. gadsimtā ir bijuši, gan mūsdienās tiek uztverti kā sinonīmi.

Nozīme 'nogaršot, ēst, dzert' ir redzama arī atvasinājumos, proti, vārds *iebaudīt* Fīrekerā vārdnīcas manuskriptos, līdzīgi kā mūsdienās, ir skaidrots kā 'nogaršot, nobaudīt': *Eebauidiht, apbauidiht, prüfen, im schmack gerahten* (Fuer1650_70_1ms, 437), arī vārdam *pabauidīt* blakus jau pirmīt minētajai nozīmei 'pārbaudīt' ir bijusi pazīstama nozīme 'nogaršot, ēst': *Tad pamahzu es juhs/ ka juhs Barribu pabauidat/ jo tas peederrahs pee juhfo pafcho Labbumu/ jo ne weenam no jums krittihs ne kahds Matts no Galwas* (JT1685, Apd, 27:34). Mūsdienu Bībelē šī vieta ir tulkota šādi: *Tādēļ es aicinu jūs ieēst* (Bībele 2012, 2430). Arī atgriezeniskajai formai *baudīties* viena no nozīmēm ir 'ēst, dzert', kā šajā piemērā, kurā acīmredzot ir runa par svēto vakarēdienu: *Tawu Affintiņ in Meefu/ Baudohs ne us niknu Teefu: Eijohht man pee Deewa Galda..* (LGL1685_K1, 117)¹⁰.

Tāpat ar ēšanu saistīta semantika ir arī vairākiem vārda *baudīšana* lietojumiem, tajā skaitā vārda ietvērumam pirmajā drukātajā latviešu tekstā – 1585. gada katoļu katehismā: *Ceck gir prate thas mefces? Pece / Redfepen / Sirdfepen / Boudifchen / ohfefchen / aistwerfchen* (CC1585, 337), kur vārds minēts starp piecām maņām un acīmredzot nozīmē 'garša'. Nozīme 'garša, garšošana' fiksēta arī G. Manceļa vārdnīcā: *Schmack/ Baudifchana/ fmeckefchana* (Manc1638_L, 158B₁₁).

Visticamāk, nozīmes attīstība bijusi 'pārbaudīt, pamēģināt' → 'pagaršot (ēdienu vai dzērienu)' → 'ēst; dzert'. Šāda nozīmes attīstība ir tipoloģiska, tā, piemēram, vācu valodā *versuchen* nozīmē gan 'mēģināt, pamēģināt, izmēģināt', gan 'nogaršot, nobaudīt, degustēt'.

Analizējot „Līdzsvarotā mūsdienu latviešu valodas tekstu korpusa“ (LVK 2018) datus, ir redzams, ka vārds *baudīt* ar nozīmi 'ēst, dzert' attiecināts tikai uz kaut ko garšīgu, izsmalcinātu, piemēram, *baudīt izmeklētus ēdienus, labus dzērienus, maltīti un kokteiļus, labu franču sarkanvīnu, pieticīgos gardumus, lieliskas angļu brokastis*. Arī *nobaudīt* mūsdienās pieņemts, piemēram, *svaigus augļus, svaigu tunci, vēlas vakariņas, kotletes, glāzi šampanieša, itāļu ēdienu* un nevis *asinis* vai *žulti*, kā tas ir E. Glika Bībeles tulkojumā. Ja jaunais Bībeles tulkojums šajā ziņā atbilst mūsdienu vārda *baudīt* lietojumam, proti, vārds *baudīt* netiek attiecināts uz kaut ko nepatīkamu (par ēdieniem, dzērieniem),

tad varētu teikt, ka 1965. gadā revidētais Bībeles tulkojums vēl ir E. Glika tulkojuma varā, jo ir sastopami tādi vārdu savienojumi kā *nobaudīt žulti* (Bībele 1965). Iespējams, vārda *baudīt* nozīme 'ēst, dzert' ieguvusi pozitīvu konotāciju, ietekmējoties no šī vārda mūsdienu pamatnozīmes 'ar prieku, baudu izjust (ko); ar patiku nodoties (kam)' (MLVV).

2.5. 'Piedzīvot, pieredzēt, izjust; dabūt'

Šī ir senajos tekstos visnenāk fiksētā un visizplatītākā vārda *baudīt* nozīme. Tiesa, šķiet, ka tā tomēr nav primāra, bet sākotnēji ir attīstījusies kā pārnestā nozīme no nozīmes 'pagaršot ēdienu, ēst, dzert'. Pats senākais vārda *baudīt* fiksējums kopumā un tieši ar šādu semantiku ir no 1585. gada katoļu katehisma: *KVnxs Jefu Christe / es luedfe teuw / pi teuw pefkredams / cour touwe ruckte cejchen / kattre tu no mannes pueffes boudis es* (CC1585, 56₁₂). Šāds un līdzīgs lietojums aptver visus senos tekstus. *Baudīt* 'piedzīvot, pieredzēt' var kaut ko nepatīkamu – ne tikai *ciešanas*, bet arī *sāpes*, *mokas*, *nāves mokas* un pašu *nāvi*, piemēram, E. Glika Jaunās Derības tulkojumā nolieguma formā *nebaudīt*: *Tad fazzija tee Juddi uhs to: Nu nomannam mehs/ ka tew tas Wels irr. Abràams nomirris/ un tee Praweefchi/ un tu fakki: kas mannu Wahrdu turrehs/ tas to Nahwi muhfcham ne baudihs* (JT1685, Jn, 8:52). Salīdzinājumam vārds, kura primārā nozīme ir 'nenogaršot' attiecīgajā teksta vietā ir gan M. Lutera 1545. gada tulkojumā: *So jemand mein Wort hält, der wird den Tod nicht schmecken ewiglich* (Luth 1545, Johannes 8: 52), gan grieķu oriģinālā: *με γευσεται* 'nenogaršos' (GIB). Acīmredzot gan vācu, gan grieķu valodā tie ir lietoti ar pārnesto nozīmi 'piedzēt, piedzīvot'. Var *baudīt* 'piedzēt, piedzīvot' arī ko pozitīvu, piemēram, *Jēzus mīlestību*: *Jo irr taggadie tu / O Zillwähx / tawa Kungha JEFu Mielästibu redfi und baudi..* (Manc1654_LP1, 536₂₈) vai *žēlastību*, kā šajā 1615. gada garīgās dziesmas tulkojumā: *Tu effe mums tho pattefe fyme deuwis / Py kattre mhes touwe beelestibe allafin baudam* (Ps1615, 190₁₈). Salīdzinot šo tekstu ar oriģinālu, redzams, ka arī 1548. gadā publicētajā vāciskajā dziesmas variantā ir pārnestā nozīmē lietots vārds *schmecken*, kuram primārā nozīme ir 'garšot': *Dar by wy dine gunst und gūde fme=/cken* (Vanags 2000: 120).

Līdzīga situācija ir vērojama vairākos citos gadījumos, kad attiecīgajā vietā M. Lutera 1545. gada Bībeles tulkojumā, visticamāk, ar pārnesto nozīmi 'piedzēt, piedzīvot' lietots vārds, kura pamatnozīme ir 'pagaršot, garšot', bet latviešu atbilstmē vārds *baudīt* ar nozīmi 'piedzīvot', pieredzēt', piemēram, E. Glika Jaunās Derības tulkojumā: *Ja juhs zittadi effat baudiufchi/ ka tas Kungs laipnigs irr* (JT1685, 1P, 2:3), M. Lutera 1545. gada Bībeles vāciskajā tulkojumā: *So jr anders geschmactt habt / das der HERr freundlich ist* (Luth1545, 1 Petrus 2: 3). Oriģinālajā grieķu tekstā šeit ir lietots vārds *γευσασθε* ar

nozīmi 'jums garšoja' (GIB). Arī jaunajā Bībeles latviešu tulkojumā tāpat kā E. Glikam šajā vietā ir vārds *baudīt*: *ja vien jūs esat baudījuši, cik tas kungs labs ir* (Bībele 2012: 2584). Tiesa, arī citu valodu Bībeles tulkojumos attiecīgajās vietās nereti ir vārdi ar nozīmi 'pagaršot', piemēram, krievu mūsdienu Bībeles tulkojumā: *ibo vy vkusili, čto blag Gospod'* (Biblija, 1Pet 2: 3) un lietuviešu agrāko gadsimtu Bībeles tulkojumos, tajā skaitā 1727. gada Jaunās Derības tulkojumā: *Iey kittaip ragawot, jog Wießpat's géras yra.* (NT1727)⁵, turpretī mūsdienu lietuviešu Bībeles tulkojumā šajā vietā ir vārds *patirti* 'pieredzēt': *Jūs gi esate patyrę, koks meilus yra Viešpats* (Biblija RK_K1998, 1P 2:3).

Ne tikai Jaunās Derības grieķu valodas oriģinālā, bet arī Vecās Derības senebreju oriģinālā (tiesa, daudz retāk nekā Jaunajā Derībā) ir lietojumi, kad vārds, kura primārā nozīme ir 'pagaršot', ir lietots pārnestā nozīmē 'pieredzēt, piedzīvot'. Kā piemēru Vecajā Derībā var minēt vārda *baudīt* lietojumu G. Manceļa 1631. gada Sīraha grāmatas tulkojumā: *Palleetz stippre pi to / kad tam Ļauna Deena pe=eht / ka tu no winja laim arridfan baudiet warr* (Manc1631_Syr, 556₃₀). Attiecīgajā vietā M. Lutera Bībeles tulkojumā ir vārds *geniessen*, kam vācu valodā pirmatnējā nozīme ir 'ēst, baudīt ēdienu': *HALt feste bey jm / wens jm vbel gehet / Auff das du seines Glücks auch geniessen mügest* (Luth1545: Syrach 22: 29).

Līdz ar to varētu uzskatīt, ka nozīme 'pieredzēt, piedzīvot' vārdam *baudīt* latviešu valodā ir ienākusi kā semantiskais kalks no Bībeles lietojuma – vai nu taisni no grieķu (dažreiz arī senebreju valodas), vai ar vācu valodas starpniecību – un ir stabili nostiprinājusies mūsu senajos tekstos un valodā kopumā.

Arī šī nozīme ir redzama atvasinājumos, piemēram, *baudīšana* 'pieredzēšana, piedzīvošana', kas ir redzama piemēros no Vecās Derības: *Preekfch tahdahm Leetahm atkahpahs tas Maitatajs / un fchohs pafchus wiņfch bihjajahs / jo ta weena Dufmibas Baudifchana gann bija* (VD1689_94, Sal, 18:25). Īsti skaidrību nedod salīdzinājums ar attiecīgo vietu M. Lutera Bībeles tulkojumā: *Denn es war daran gnug / das allein ein versuchung des zorns were* (Luth1545, Sal, 18: 25), jo *versuchen* vācu valodā nozīmē gan 'mēģināt', gan 'pagaršot', bet ne 'pieredzēt, piedzīvot', tomēr salīdzinājums ar mūsdienu latviešu Bībeles tulkojumu, kurš ticis tulkots no oriģinālajiem (ebreju un grieķu) tekstiem, liek domāt, ka senebreju oriģinālā arī ir ticis lietots vārds ar nozīmi (iespējams, pārnesto) 'pieredzēt, piedzīvot', jo jaunajā tulkojumā šī vieta skan: *Tiem bija diezgan dusmas vienreiz piedzīvot* (Bībele 2012: 1904).

Par nozīmi 'pieredzēt, piedzīvot' vēl arī gribētos piebilst, ka 16. un 17. gadsimtā šāds lietojums ir bijis plašāks, attiecināts gan uz negatīvām,

⁵ Lietuviešu senie teksti pētīti, izmantojot interneta vietni <http://seniejirastai.lki.lt/>

nepatīkamām lietām, gan arī uz kaut ko labu atšķirībā no mūsdienām, kad *baudīt* nozīmē ‘ar prieku, baudu izjust (ko); ar patiku nodoties (kam)’, piemēram, *baudīt dzīvi, mūziku, dabas skaistumu, klusumu* (MLVV). Arī šeit pārlicinoši pozitīvi konotēts lietojums atklājas, ielūkojoties „Līdzsvarotajā mūsdienu latviešu valodas tekstu korpusā“: *baudīt* var *Saeimas deputātu atbalstu, autoritātes statusu, cieņu, ietekmi, imunitāti, dzīvi, maigumu un siltumu, randiņus, viesmīlību* utt. (LVK 2018). K. Karulis uzskata, ka šo pozitīvo nozīmes niansi 18. gadsimta beigās un 19. gadsimta sākumā vācu vārda *geniesen* pārnesto nozīmju ietekmē ieviesuši vācu tautības autori (Karulis 1992 I 113). Arī saistībā ar šo nozīmi jāsecina, ka E. Glika tulkojums turpina ietekmēt mūsdienu tulkojumus, piemēram, *..zitti irr no teem/ kas fche stahw/ kas to Nahwi ne baudihs/ teekams tee redfehs to Deewa Walstibu*. (JT 1685 Lk 9:27), *..ir kādi starp tiem, kas še stāv, kas nāvi nebaudīs, tiekāms tie nebūs redzējuši Dieva valstību..* (Bībele 1965, Lk 9:27) *..daži no šeit stāvošajiem nāvi nebaudīs, iekams nebūs redzējuši Dieva valstību* (Bībele 2012: 2275). Iespējams, šeit jārunā gan par burtisku tulkojumu no avotteksta, gan par Bībeles tulkojuma tradīciju, kas stāv pāri attiecīgo vārdu aktuālajai semantikai.

3. Nobeigums

Vārda *baudīt* senākā nozīme, visticamāk, ir ‘pārbaudīt, mēģināt’. No tās atvasinātas vairākas nozīmes: ‘uzdrošināties, iedrošināties’, ‘doties viens otram pretī, satikties, redzēties’ (šīs nozīmes mūsdienās vairs netiek lietotas) un vēl līdz mūsdienām lietotā nozīme ‘pagaršot, ēst, dzert’. No tās savukārt atvasināta vēl mūsdienās lietotā nozīme ‘piedzīvot, pieredzēt, izjust; dabūt’.

Nozīmju attīstību ir ietekmējuši Bībeles teksti, iespējams, nozīme ‘piedzīvot, pieredzēt, izjust; dabūt’ kā kalks latviešu valodā ir ienākusi tieši līdz ar Bībeles tulkojumiem.

Vārda *baudīt* un tā atvasinājumu lietojuma salīdzinājums dažādos Bībeles tulkojumos liecina par to, ka nereti mūsdienu tulkojumi nav brīvi no E. Glika tulkojuma tradīcijas, jo atsevišķas vārdkopas, piemēram, *nāvi nebaudīt*, Bībeles tekstos ir saglabājušās cauri gadsimtiem, kaut mūsdienu valodā šāds lietojums ir ļoti neparasts.

Avoti un literatūra

- ALEW = *das Altlitauische etymologische Wörterbuch. Das ALEW 2.0.* Berlin: Humboldt-Universität zu Berlin, 2020. <https://alew.hu-berlin.de/dict>
- Bībele 1965 = *1965. gada revidētais Bībeles teksts latviešu valodā.* www.bible.lv.

- Bībele 2012 = *Bībele*. Rīga: Latvijas Bībeles biedrība, 2012.
- Bīblija = *Biblija. Sinodalnyj perevod*. <http://www.biblioteka3.ru/biblioteka/biblija/>
- Bīblija RK_K1998 = *Rubšio Ir Kavaliausko Biblija*, Lvk (katalikų) leidimas 1998 m. <https://biblija.lt/index.aspx?cmp=toc>
- CC1585 = *Catechismus Catholicorum. Jscige pammacischen no themis Papreksche Galwe gabblems Christites macibes..* Vilne Pille: pi Danielem Lanciensem, 1585.
- DWB = *Deutsches Wörterbuch von Jacob Grimm und Wilhelm Grimm*. <http://woerterbuchnetz.de/DWB/>
- EvEp1587 = *Euangelia und Episteln..* Königsberg : Gedruckt.. bey Georgen Osterbergern, 1587.
- Fraenkel LEW = *Litauisches etymologisches Wörterbuch*. I-II. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag; Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1962, 1965.
- Fuer1650_70_1ms = Fürecker, Christopher. *Lettisches und Teutsches Wörterbuch zusammen geschrieben und mit Fleiß gesamelt von Christopher Fürecker*. 1. manuskripts, atrodas LU Akadēmiskās bibliotēkas Rokrakstu un reto grāmatu nodaļā.
- Fuer1650_70_2ms = Fürecker, Christopher. *Lettisches und Teutsches Wörterbuch zusammen geschrieben und mit Fleiß gesamelt von Christopher Fürecker*, 2. manuskripts, atrodas LU Akadēmiskās bibliotēkas Rokrakstu un reto grāmatu nodaļā.
- GIB = *Greek Interlinear Bible (NT)*. https://www.scripture4all.org/OnlineInterlinear/Greek_Index.htm
- HIB = *Hebrew Interlinear Bible (OT)*. https://www.scripture4all.org/OnlineInterlinear/Hebrew_Index.htm
- Jēgers, Benjamiņš. 1966. Verkannte Bedeutungsverwandtschaften baltischen Wörter. *Zeitschrift für Vergleichende Sprachforschung*. Bd.80, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht (GmbH & Co. KG), 6–162.
- JT1685 = *Tas Jauns Testaments Muhsu Kunga Jesus Kristus..* Riga: Gedruckt durch Johann Georg Wilcken, 1685.
- Karulis, Konstantīns. 1992. *Latviešu etimoloģijas vārdnīca*. 1.–2. sēj. Rīga: Avots.
- Kazakēnaitē, Ernesta. 2015. Iespraudumi oriģinālajos *Vermehretes Lettisches Handbuch* (1685) perikopju pantos. *Baltistica L (1) 2015*. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2015, 129–149.
- Kazakēnaitē, Ernesta. 2019. *XVI–XVII a. liuteronų latviškių Biblijos fragmentų sąsajos su Gliciko Biblijos vertimu (1685–1694). Daktaro disertacija*. Vilnius: Vilniaus universitetas.
- Langijs, Jānis. 1936. *Nīcas un Bārtas mācītāja Jāņa Langija 1685. gada latviski-vāciskā vārdnīca ar īsu latviešu gramatiku*. Pēc manuskripta fotokōpijas izdevis un ar apcerējumu par Langija dzīvi, rakstību un valodu papildinājis E. Blese. Rīga: Latvijas Ūniversitāte.
- Leskien, August. 1884. *Der Ablaut der Wurzelsilben im Litauischen*. Leipzig: S. Hirzel.
- LGL1685_K1 = *Lettische geistliche Lieder vnd Collecten*. Mitau: Radetzky, 1685.
- LKŽ = Lietuvių kalbos žodynas, I–XX. Vilnius: Mintis, Mokslas, Lietuvių kalbos institutas, 1941–2002.

- Luth1545 = *Luther Bibel 1545*. <https://www.biblegateway.com/versions/Luther-Bibel-1545-LUTH1545/>
- LVK 2018 = *Līdzsvarotais mūsdienu latviešu valodas tekstu korpus*. <http://www.korpuss.lv/id/LVK2018>
- LVVV = Andronova, Everita; Frīdenberga, Anna; Siliņa-Piņķe, Renāte; Trumpa, Anta; Vanags, Pēteris. *Latviešu valodas vēsturiskā vārdnīca*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2016–2020. <https://tezaurs.lv/lvvv/>
- Manc1631_Syr = Mancelius, Georgius. *Das Hauß=Zucht=und Lehrbuch Jesu Syrachs*. Riga: durch und in Verlegung Gerhard Schröders, 1631.
- Manc1638_L = Mancelius, Georgius. *Lettus, Das ist Wortbuch*. Riga: durch Gerhard Schröder, 1638.
- Manc1654_LP1 = Mancelius, Georgius. *Lettische Lang=gewünschte Postill*. Riga: Gedruckt und verlegt durch Gerhard Schröder, 1654.
- ME = Milenbahs, Kārlis. *Latviešu valodas vārdnīca*. Rediģējis, papildinājis, turpinājis J. Endzelīns. I–IV. Rīga: Kultūras fonds, 1923–1932.
- MLVV = *Mūsdienu latviešu valodas vārdnīca*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2003–2019. <http://www.tezaurs.lv/mlvv/>
- MW = Schiller, Karl; Lübben, August. *Mittelniederdeutsches Wörterbuch*. I–VI. Bremen: Kühnemann [u. a.], 1875–1881.
- NT1727 = *Naujas Testamentas*. Karaliaučius, 1727. <http://seniejirastai.lki.lt/db.php?source=57>
- Ps1615 = *Psalmen und geistliche Lieder*. Riga: Nicolaus Mollin, 1615.
- SENIE = *Latviešu valodas seno tekstu korpus*. Rīga: LU Matemātikas un informātikas institūta Mākslīgā intelekta laboratorija, LU Humanitāro zinātņu fakultātes Baltu valodu katedra, LU Latviešu valodas institūts, 2002–2018.
- Smoczyński, Wojciech. 2020. *Słownik etymologiczny języka litewskiego*. <https://rromanes.org/pub/alii/Smoczy%C5%84ski%20W.%20S%C5%82ownik%20etymologiczny%20j%C4%99zyka%20litewskiego.pdf>
- Urbutis, Vincas. 2009. *Baltų etimologijos etudai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Vanags, Pēteris. 2000. *Luterāņu rokasgrāmatas avoti. Vecākā perioda (16. gs. – 17. gs. sākuma) latviešu teksti*. Rīga: Mantojums; Stokholma: Memento. *Ta Swehta Gramata Jeb Deewa Swehtais Wahdris*. Riga: Gedruckt bey Johann Georg Wilcken, 1689 [faktiski: 1694]
- VD1689_94 = *Vermehrtes Lettisches Hand=Buch*. Riga: Druckts und verlegt Jhro HochFürstl: Hoff=Buchdrucker George Radetzky, 1685.
- VLH1685 = *Das Hauß=Zucht=und Lehr=Buch Jesus Syrachs*. Mitau: George Radetzky, 1685.

Anta Trumpa
Latvijas Universitātes
Latviešu valodas institūts
Kalpaka bulvāris 4
LV 1050, Rīga, Latvija
antat@latnet.lv

SUMMARY

The Verb *baudīt* ‘to enjoy’ in Early Latvian Texts: Semantic Variability

Anta TRUMPA

This study, making use of the data in the “Corpus of Early Written Latvian Texts” and the “Historical Latvian Dictionary” (which is still in the process of elaboration), aims to analyze the meanings of the verb *baudīt* and its derivatives in 16th–17th century Latvian in a tentative chronological order, commenting on the links between these meanings when possible.

The oldest meaning of *baudīt* most probably is ‘to try, to attempt’, from which several other meanings have been derived: ‘to dare’, ‘to meet/encounter each other’ (these meanings are not used today anymore) and the meaning ‘to try [a food], to taste, to eat/drink’ which is still in use. From this, in its turn, the contemporary meaning ‘to experience/undergo, to feel; to get’ has been derived.

The development of the meanings of *baudīt* has been influenced by Bible translations – it is possible that the meaning ‘to experience/undergo, to feel; to get’ has entered the Latvian language along with these translations. Comparison of the verb *baudīt* and its derivatives in various Bible translations show that even the modern translations sometimes follow the tradition of Ernst Glück’s translation, and some specific collocations such as *nāvi nebaudīt* ‘not to taste death’ remain there throughout centuries, even though in everyday language they would be very uncommon.

LATVIS „DABARTINĖS LIETUVIŲ KALBOS TEKSTYNO“ PASAUĖVAIZDYJE

Loreta VAIČIULYTĖ-SEMĖNIENĖ
Lietuvių kalbos institutas

1. Įvadas

Apie artimiausią lietuvių kaimyną latvių¹ rašyta nemažai įvairiais aspektais — istoriniu, kultūros antropologiniu, sociologiniu, socialiniu psichologiniu, etnologiniu, kalbiniu. Nepretenduojant apžvelgti visko², minėtini darbai, kur kalbama apie latviui būdingus būdo bruožus lietuvių akimis. Pavyzdžiui, Dalia Senvaitytė (2004: 125), remdamasi lietuvių tautybės studentų apklausų rezultatais, teigia, kad latvis yra draugiškas, nuoširdus, mandagus, linksmas, santūrus³. Tai, kad latvis yra toks kaip lietuvis, nurodė 11 procentų respondentų (t. p.: 127). O pats lietuvis, respondentų nuomone, yra darbštus, taupus, pavydus, abejingas, savanaudis, uždaras⁴. Autorė (Senvaitytė 2004: 128) atkreipia dėmesį į tai, kad latviai yra viena iš mažiausiai lietuviui pažįstamų tautų, ir mano, kad taip atsitiko „[g]albūt todėl, kad žiniasklaida, kino filmai, literatūra mažai „populiarina“ jų įvaizdį“. Tai, kad „kas yra arčiausia, nebūtinai yra geriausiai pažįstama“, tvirtina ir Silvija Papaurėlytė-Klovienė. Ji (Papaurėlytė-Klovienė 2010: 7), remdamasi būdvardžių *latviškas*, *-a* formų junginiais su charakterio bruožus pavadinančiais žodžiais iš Kauno Vytauto Didžiojo universiteto Kompiuterinės lingvistikos centre kaupiamo *Dabartinės lietuvių kalbos tekstyno*, daro išvadą, kad „[s]u Lietuva tiesiogiai besiribojančių Latvijos [...] atstovų nacionalinis charakteris lietuvių kalbos

¹ Šiame straipsnyje kalbant apie latvius apibendrintai vartojama vienaskaitos *latvis* forma.

Plg. „V litovskom jazyke obyčno imenno edinstvennoe čislo imeet obobščennoe značenie i ispolzuetsja v otnošenii kak grupy ljudej, tak i otdel'nogo individa“ (Kvašytė 2012: 88).

² Tyrinėjimų apžvalgą įvairiais aspektais plačiau žr. Noreikaitė (2013: 6tt; 2017: 17t ir ten cituojamą literatūrą); Boldāne (2014: 140tt ir ten cituojamą literatūrą).

³ Plg. „Latviai — vienintelė tautybė, su kuria respondentai buvo linkę gretinti save, t. y. lietuvius. Net 11 procentų respondentų nurodė, kad latviai būdo bruožais (tiek teigiamais, tiek neigiamais) nesiskiria nuo lietuvių. Tačiau nurodydami konkrečias savybes, studentai latvius apibūdino daug teigiamiau — manė juos esant draugiškus, nuoširdžius, mandagius“ (Senvaitytė 2004: 125).

⁴ Plg. „Pagrindinės nurodytos teigiamos lietuvių savybės — darbštumas ir taupumas. Tačiau lietuviams esą būdingas ir pavydumas, savanaudiškumas, abejingumas visiems kitiems, viskam, kas su jais asmeniškai nesuję“ (Senvaitytė 2004: 125). „Lietuvio autostereotipo branduolį sudaro darbštumas ir pavydumas“ (t. p.: 127). Dar apie lietuvių autostereotipą žr. Ryžakova, Zav'jalova (2008).

pasaulėvaizdyje atspindėtas labai fragmentiškai“. Matyti, kad „Dabartinės lietuvių kalbos tekstyne [...] labai mažai pavyzdžių, kurie nusakytų artimiausių lietuvių kaimynų — latvių — charakterio specifiką. Peržiūrėta tik vos daugiau nei 100 sakinių, informacijos apie etninius stereotipus suteikia vos 4“. Papaurėlytė-Klovienė teigia, kai tai gali būti susiję su tuo, kad „greičiausiai apskritai mažai rašoma apie Latviją, jos gyventojus. Be to, tikėtina, kad lietuvių kalbinėje sąmonėje latviai nesiejami su jokiais išskirtiniais bruožais. [...] Negausiuose pavyzdžiuose, kuriuose labai fragmentiškai užfiksuoti latvių nacionalinio charakterio bruožai figūruoja iš esmės tik teigiamai vertinami ar bent jau neutralūs dalykai“ (t. p.: 3).

Svetlana Ryžakova ir Marija Zavjalova (Ryžakova, Zavjalova 2008), apklaususios 200 Vilniaus lietuvių ir Rygos latvių vyresniųjų klasių moksleivių (16–18 metų) ir šios anketinės apklausos pagrindu atlikusios etnopsicholingvistinį tyrimą, taip pat priėjo išvados, kad latvis ir lietuvis turi bendrų charakterio bruožų, bet jie nėra tapatūs (Ryžakova, Zavjalova 2008: 151tt). Iš apklausų (Ryžakova, Zavjalova 2008: 51t, 60t) paaiškėjo, kad tiek latvio, tiek lietuvio autostereotipo vieni iš aktualiausių charakterio bruožų yra šie: susivaržęs, uždaras, nekalbus, ramus. Be to, tiek vienas, tiek kitas mato save pavydų, darbštų, draugišką, linksmą, užsispyrusį, ištvermingą, patriotišką (Ryžakova, Zavjalova 2008: 70t; dar plg. 75).

Čia aiškėja keletas dalykų. Nepaisant matomo panašumo, lietuvis latvio gerai nepažįsta, negali išskirti jo iš kitų. Kita vertus, būtent tarpusavio panašumas gali turėti įtakos tam, kad lietuviui sunku išskirti latvi, nes jame, tikėtina, mato save, suvokia jį kaip savo (aš) dalį. Kitaip sakant, latvio neišskirtinumas ir panašumas į lietuvių susijęs su *savumu*, arba *art(im)umu*⁵.

Laima Anglickienė mini, kad tautosakos tekstuose latvis minimas kaip apgavikas, žiniuonis ar burtininkas, galintis ne tik padėti, bet ir turintis piktyčių galių (Anglickienė 2006: 22t, 34, 77, 82t, 229tt). Iš Vilmos Daugirdaitės (2007) pateiktų žemaičių pasakojimų apie artimiausią kaimyną latvi aiškėja, kad jis gali būti negudrus, keistenybių keistenybė, nepiniginas, tikintis Dievu liuteronas, burtininkas. Be to, kad žemaitis latvi pažįsta kaip burtininką, kitatikį, Jūratė Pajėdienė (2021) šiaurės vakarų žemaičių šnektų žodynų, tarminių pokalbių ir pasakojimų pagrindu dar teigia, kad latvis yra doras, atkaklus kaimynas, su kuriuo žemaitis kuria šeimą. Kita vertus, latvis gali būti žemaičio demonizuojamas. Šį tą apie latvio būdą sužinoti galima ir iš Reginos Kvašytės (2012) darbo, kur per išsamiai aptartus lietuvių ir latvių

⁵ „*Artimumas* (angl. *proximity*) — geografinis artumas. *Artumas* (kaip „funkcinis atstumas“) leidžia veiksmingai prognozuoti simpatiją“ (Myers 2008: 447).

kalbų, kaip etninĒs savimonĒs raiškų, panašumus ir skirtumus, supažindinama ir su Lietuvoje arba Latvijoje gyvenančiais latviais. Pavyzdžiui, nagrinĒdama Latvijos lietuvīų šnekamąją kalbą, autorĒ (KvašytĒ 2012: 90t) pavyzdžiuiose mini, kad latvis mėgsta alų, yra svetingas, sukalbus, lepnus (išdidus), dainingas ir Dievu tikintis. AuksĒ NoreikaitĒ (2013, 2017) savo darbuose aptaria Lietuvos ir Latvijos pasienio regionuose, kaip savitoje kultūrinĒje zonoje, gyvenančių lietuvīų ir latvių tarpusavio santykius. Remdamasi lauko tyrimo medžiaga, ji parodo lietuvio ir latvio tarpusavio santykių ypatybes Šventosios, Skuodo, Žeimelio ir Biržų apylinkĒse ir atskleidžia, kaip lietuvīs ir latvis vertina vienas kitą. Remdamasi Laimos AnglickienĒs (2006: 61t) hierarchizuoto *svetimo*⁶ samprata, NoreikaitĒ (2013: 33) teigia, kad „lietuviai ir latviai pastebi kitoniškumą, tačiau vieniems tai kliudo artimiau bendrauti, o kitiems neturi didelĒs reikšmĒs. Lietuviai ir latviai mažai akcentuoja *savo / svetimo* skirtį, pasakojimuose pabrĒžiamas abiejų tautų vienodumas ir vienybĒ, taigi abi tautos viena kitai yra *savos*“ (t. p.: 2, 54). NoreikaitĒ (2013: 25tt; dar

⁶ „Pagal tai, ką lietuviai vadina svetimu, būtų galima išskirti tam tikrus svetimumo lygius. Hierarchiškai svetimasis tai: 1. Priklausantis mitiniam pasauliui (Dievas; velnias, laumĒs ir t. t.). 2. Kitatikis. 3. Kitatautis. 4. Kitos socialinĒs grupĒs žmogus. 5. Kitos etnografinĒs srities žmogus. 6. Kitos vietovĒs, kaimo narys. 7. Kitos giminĒs, šeimos žmogus“ (AnglickienĒ 2006: 61t).

⁷ „2010–2011 m. atlikus tyrimą su Vilniaus ir Kauno latviais paaiškĒjo, kad latviams tapti „savais“ lietuvīų miestiečių visuomenĒje nėra sudĒtinga: toks pat antropologinis tipas, panašūs tradiciniai vardai, pramokta lietuvīų kalba — to užtenka, kad „taptum“ lietuviiu. Tačiau kaime galioja kiek kitokios taisyklĒs. Čia vietiniai žmonĒs gerai žino visų savo vietovĒs gyventojų gyvenimo istorijas ir daugiau ar mažiau kiekvieno gyventojų geneologiją. Būtent šios žinios lietuviams neleidžia latvio iš ne mišrios šeimos, bet pakeitusio savo savimonĒ, laikyti lietuviiu“ (NoreikaitĒ 2013: 52). Apie tai, kad Žeimelyje lietuvīų ir latvių bendruomenĒs „per ilgą laiką susigyvenusios į vieną“, dar žr. JonutytĒ (2013: 173).

Numanomas lietuvio ir latvio panašumas, savumas, galbūt, turi įtakos ir tam, kad, atliekant lietuvio nuostatų tyrimus etninių grupių atžvilgiu, latvis neįtraukiamas į apklausas. Pavyzdžiui, klausimo „Pasakykite su kuo iš išvardytų žmonių grupių Jūs nenorĒtumĒte gyventi kaimynystĒje“ galimuose pasirinkti atsakymuose latvio nėra, bet minimi kiti artim(esn)ji ir tolim(esn)ji lietuvio kaimynai: totoriai, romai (čigonai), kinai, ĉeĉĒnai, žydai, rusai, baltarusiai, lenkai, kazachai, turkai, gruzinai, ukrainieĉiai, turkai, pakistanieĉiai (PetrušauskaitĒ 2013: 187).

Tai, kad lietuvio ir latvio panašumas turi įtakos tyrimo objektui, spĒtina ir skaitant Vytauto Židonio (2010) darbą, kur tekstynų lingvistikos metodu tiriamos etnonimų: *čigonas, romas, žydas, karaimas, rusas, lenkas*, reikšmĒs. Viena vertus, autorius teigia, kad „lietuviams aktualiausi etnonimai yra tie, kurie įvardija Lietuvoje gyvenančias etnines mažumas ir kaimyninių valstybių gyventojus, nes su jais turi glaudžiausius kontaktus“ (Židonis 2010: 5) ir viena iš priežasčių pasirinkti tirti minĒtų etnonimų reikšmĒs „yra populiacijos dydis“ (Židonis 2010: 14). Kita vertus, matyti (t. p.: 12), kad, nepaisant to, jog latvių mažuma Lietuvoje yra ir tokia pati (0,1 proc.) kaip darbe tiriamų žydų ir net kiek didesnĒ už tiriamus karaimus (0,0076 proc.), latviai netiriami. Tyrimo objekto pasirinkimą lemia numanomas

žr. t. p.: 54; 2017: 25), išnagrinėjusi Lietuvos pasienyje gyvenančio lietuvių požiūrį į šalia gyvenančių Lietuvos latvių, daro išvadą, kad išryškėjo skirtingas lietuvių požiūris: Šventosios ir Skuodo apylinkių lietuviai (žemaičiai) „daugiau papasakoti galėjo tik apie tuos latvius, pas kuriuos tekdavo gyventi ar dirbti bei apie visoje apylinkėje pagarsėjusius latvių burtininkus“; „Žemelio apylinkių lietuviai [...] teigė, kad lietuviai ir latviai yra labai panašūs, daugelį stebino tik latvių laidotuvių tradicijos. Biržų apylinkių lietuviai negalėjo įvardyti lietuvių ir latvių kultūros skirtumų, nes daugelis šio krašto lietuvių laikėsi latviškų papročių ir net šeimose kalbėdavo latviškai. Tačiau čia lietuviai atkreipė dėmesį į charakterio skirtumus. Lietuviai pasižymėjo nuolaidumu, o latviai buvo arogantiški, žinojo savo vertę“.

Iš to, kas trumpai sakyta, aiškėja, kad tai, kaip / ar skirtingai vertinamas latvis visų pirma susiję su pačiu vertinančiuoju — lietuviu⁸. Kitaip sakant, *kitas*, latvis, matomas *aš*, lietuvių, akimis (plg. *Ant* [kontoros] *sienos kabėjo mažytis Leninukas, tikras turkas (kai lietuviai piešdavo Lening, visad jis išeidavo panašus į lietuoj, latviams į latvi...)* DLKT). Veidrodžio principas leidžia matyti tiek kito, tiek savo vidines nuostatas⁹. Tarpusavio panašumas susijęs su latvio *artumu*, skirtumas — su savitumu. Reziumuotų darbų pagrindu dėliojasi dvejopas — lietuvių (ne)palankiai vertinamas — latvio paveikslas: jis yra doras, tikintis, pasitikintis, darbštus, draugiškas, nuoširdus, mandagus, svetingas, linksmas, ramus, ištvermingas, patriotiškas ir atvirkščiai — susivaržęs, uždaras, išdidus, pavydus, arogantiškas, užsispyręs, keistas, kaip velnias, negudrus ir pan. Apžvelgtuose darbuose matomą latvio paveikslą vertinant semantiniiais žmogaus aspektais (Sakalauskiene 2018: 182tt), apie latvių pasakoma psichiniu, psichologiniu (doras, ramus, linksmas ir pan.) (psicho)socialiniu (draugiškas, svetingas, mandagus ir pan.), fiziniu (ištvermingas ir pan.), buitiniu (neturtingas, alaus mėgėjas ir pan.) ir lokalinu (gyvenantis ir Lietuvoje) aspektu. Toliau semantiniai aspektai bus latvio aptarimo pagrindu.

požiūrio į tiriamas tautas skirtumas: „Čigonų (kitaip romų) ir karaimų Lietuvoje palyginus nėra daug, tačiau jau iš anksto galima pastebėti vertinimo skirtumus: čigonai yra vertinami neigiamai, o karaimai [...] yra bene vienintelė tauta, kurios vartosenos kontekstai žymiai skirsis nuo kitų. Todėl šie pasirinkti tam, kad būtų kontrastas kitiems etnonimams ir pabrėžtų skirtingą etnonimų vartoseną“ (Židonis 2010: 14).

⁸ Plg. „*Kitas* yra lemiamas dėmuo, suvokiant save kaip žmogų, nes *kito* „atradimas“ yra ir savęs „atradimas““ (Cidzikaitė 2007: 66).

„Ved' etničeskij stereotip, daže opisvyajuščij «drugogo», èto počti vseгда nemnožko rasskaz i o sebe“ (Ryžakova, Zavjalova 2008: 18t).

⁹ „Nuostata — palanki arba nepalanki kokio nors dalyko arba asmens vertinimo reakcija, dažnai grindžiama įsitikinimais, o išreiškiama jausmais ir elgesio ketinimais“ (Myers 2008: 153).

Šio straipsnio tikslas — aprašyti *latvio* koncepto¹⁰ fragmentą kaip pasaulėvaizdžio žmogaus sąmonėje dalį, tam tikrą suvokimo būdą, kuris išryškėja iš DLKT publicistikos pavyzdžių, kur minimas daiktavardis *latvis*, *latvė* skirtingomis formomis¹¹. Keliamas klausimas, kaip vartosenoje per formalią struktūrą aktualizuojama mentalinė struktūra. Tikslui pasiekti išsikelti uždaviniai — minėti, kaip *latvis* yra apibrėžiamas aiškinamuosiuose lietuvių kalbos žodynuose; išanalizuoti skirtingas kalbamojo žodžio formas minimaliuose dabartinės lietuvių kalbos fragmentuose — sakinyje ir analizės pagrindu nustatyti, kaip per raišką skleidžiasi *latvio* turinio tendencijos¹² — dabartinės lietuvių kalbos vartotojų sąmonėje egzistuojantis *latvio* poveikslas. Analizės nuošalyje paliekamas DLKT matomas *latvio* požiūris į save¹³ arba lietuvių¹⁴, *latvio* kontekste matomas lietuvis (plg.: *Gaila, kad [esu] tiktai sėšli latvė su latviams būdingu mazochistiniu polinkiu nesugebėti pakišti nelaimės po akmeniu; Žaidime pasirodė esąs egoistas, neradęs gerų žodžių nė vienam kraštiečiui, bet jis juk — lietuvis, — taip studijoje susirinkusius lietuvius gėdino latviai; Lietuviai didesnę simpatiją jaučia savo kaimynams — latviams ir estams, didesnę negu vokiečiams, baltarusiams, ukrainiečiams, lenkams* (DLKT)). Tikėtina, kad tai, kas jau sakyta apie latvi, pasitvirtins. Tyrimo metodai: semantinės analizės, aprašomasis, interpretacinis.

Straipsnyje į *latvio* konceptą žiūrima iš apačios į viršų (angl. „*bottom-up*“ approach, plg. Tissari 2008): *latvis* aptariamas derinant struktūrinį požiūrį į reikšmę su kognityviniu. Laikomasi nuomonės, kad „struktūrinė reikšmė yra eksplikuota kognityvinė reikšmė“ (Jakaitienė 1988: 58; plg. Jakaitienė 2010: 56; Gudavičius 2011: 117). Struktūrinė reikšmė su konceptu susijusi dalies ir visumos santykiu sąlygiškai, t. y. ji verbalizuoja tam tikrus kintančius mentalinio turinio elementus. Einama nuo žodžio reikšmės kaip kalbos vieneto turinio, atsirandančio iš žinojimo, kas pavadinama tuo kalbos vienetu, analizuojami žodžių tarpusavio santykiai sakinyje ir žiūrima, kokia informacija jais komunikuojama — sakinio prasmė (plg. Jakaitienė 1988: 42t; 2010, 17t, 45t, 50; Gudavičius 2011: 117). Remiantis tuo, paaiškėja tam tikra

¹⁰ Apie terminų *reikšmė*, *sąvoka*, *konceptas* ir *prasmė* turinį ir jų tarpusavio ryšius plačiau žr. Gudavičius (2011; 2007: 14tt), plg. Jakaitienė (2010: 46tt).

¹¹ DLKT publicistikos pagrindu nagrinėtas ir *lenkės* poveikslas. Plačiau žr. Čižik-Prokaševa (2020).

¹² „Aprašant kalbos vartoseną, kuri nuolat kinta ir todėl labai sunku ją nustatyti (apibrėžti), galima operuoti tik tendencijomis“ (Vykepėl 2005: 20).

¹³ Apie *latvio* autostereotipą žr. Ryžakova, Zavalova (2008: 33tt, 51t); Boldāne (2014: 145tt ir ten cituojamą literatūrą).

¹⁴ Apie *latvio* požiūrį į lietuvių žr. Boldāne (2014: 149t).

tikrovės interpretacija kalboje (plačiau žr. Gudavičius 2007: 10; 2009: 11tt; Rutkowska, Smetona, Smetonienė 2017: 20t, 29 ir ten cituojamą literatūrą).

Šiam straipsniui tiriamoji medžiaga rinkta iš Vytauto Didžiojo universiteto Kompiuterinės lingvistikos centre sudaryto *Dabartinės lietuvių kalbos tekstyno* (toliau — DLKT¹⁵). Sakiniai atrinkti į DLKT išplėstinės paieškos laukelį įrašius žodžio pradžią *latv* ir pažymėjus varnele analizuoti publicistiką. Naudotas paieškos kriterijus *prasideda*. Pagal tokią užklausą, kaip matyti 1 lentelėje, DLKT teikė beveik 6500 pavartojimo atvejų. Iš jų paeiliui peržiūrėjus per 1000 tyrimui su minimaliu kontekstu (300 ženklų pagal DLKT konkordanso eilutės plotį) paimta 250 iliustracinių pavyzdžių su vyriškosios ir moteriškosios giminės, skirtingų skaičių ir linksnių daiktavardžio *latvis* formomis.

1 lentelė

Skirtingos daiktavardžio *latvis, latvė* formos DLKT publicistikoje

Tekstyno dalis	Užklausa	Pavartojimo skaičius	Bendras pavartojimo skaičius	Analizuojamų šaltinių žodžių skaičius	Iš viso žodžių
Publicistika	<i>latve</i>	4	6494	48132725	86497837
	<i>latvei</i>	6			
	<i>latves</i>	3			
	<i>latvi</i>	1			
	<i>latviai</i>	1619			
	<i>latviais</i>	347			
	<i>latviams</i>	321			
	<i>latvio</i>	106			
	<i>latvis</i>	401			
	<i>latviu</i>	34			
	<i>latviui</i>	36			
	<i>latvius</i>	269			
	<i>latvių</i>	3179			
	<i>latvė</i>	58			
	<i>latvėmis</i>	2			
	<i>latvėms</i>	6			
	<i>latvės</i>	41			
<i>latvę</i>	9				
<i>latvį</i>	52				
	Iš viso	6494	6494	48132725	140921288

¹⁵ Prieiga internete: <http://tekstynas.vdu.lt>. Pavyzdžiai straipsniui rinkti 2021 m. sausio mėnesį.

2. *Latvio apibrėžtis žodynuose*

Norint kalbėti apie tai, kas pasakyta apie latvį DLKT, ir laikantis požiūrio, kad bendroji žodžio reikšmė suvokiama intuityviai, yra abstrakcija (Karaliūnas 1997: 277t), svarbu žinoti, kaip šis daiktavardis apibrėžtas aiškinamuosiuose lietuvių kalbos žodynuose.

Bendrinės lietuvių kalbos žodyne (BLKŽ_e) matyti, kad daiktavardis *latvis*, –ė – tai „lietuvių tautos žmogus“. Didžiajame *Lietuvių kalbos žodyne*¹⁶ (LKŽ_e) *latvis* teikiamas kaip BLKŽ_e. *Dabartinės lietuvių kalbos žodyne* (DLKŽ_e) atskiro *latvis* straipsnio nėra. Šis daiktavardis yra žodyniniame *latviai* straipsnyje: *latviai* – tai „tauta, gyvenanti Latvijoje, kalbanti viena baltų kalbų“, o *latvis* – „tos tautos žmogus“. Panašiai daiktavardis *latviai* apibrėžiamas ir BLKŽ_e („tauta, gyvenanti Latvijoje, kalbanti viena rytų baltų kalbų“), ir LKŽ_e („tauta, gyvenanti Latvijoje ir kalbanti baltų kilmės kalba“).

Iš žodyninių apibrėžčių matyti, kad svarbiausia yra latvio etninė, kalbinė ir teritorinė tapatybė¹⁷, o straipsniuose parinkti pavyzdžiai pasako ne tik tai (žr. 1–2 sakinius), bet ir, kad latvis yra darbštus (žr. 3 sakinį), kūrybingas menininkas ir lietuvis jam simpatizuoja (žr. 4 sakinį), su juo kartu gyvena (žr. 5 sakinį), bendrauja, bendradarbiauja (žr. 5–7 sakinius).

- 1) ***Latvių kalba***. BLKŽ_e
- 2) *Daug amžių latviai, kaip ir kitos Pabaltijo tautos, buvo tikrai etninė sąvoka ir savo šalies valdyme visiškai nedalyvavo* sp. LKŽ_e
- 3) *O, darbštų vyrų, auksinių nagų latvij gavo* Krš. LKŽ_e
- 4) *Ši latvė dailininkė man labai patinka*. BLKŽ_e
- 5) *Mes su tais latviais kartu augom, kartu bandą gamėn* Škn. LKŽ_e
- 6) *Studijų metais susirašinėjau su vienu latviu*. BLKŽ_e
- 7) *Futbolo klubas pasirašė sutartį su latviu*. BLKŽ_e

Žodynų pavyzdžiuose aktualizuota ir bendra – baltiška – latvio ir lietuvio kilmė (žr. 8–9 sakinius). Tai ir reziumuotuose darbuose (žr. 1 skirsnį) minėtas lietuvio ir latvio panašumas duoda pagrindo į latvį žiūrėti ir biologiniu – giminės, arba plačiai suprantamos šeimos, aspektu¹⁸. O pastarasis suponuoja glaudžius tarpusavio santykius ir tvirtina minėtą latvio kaip *artimo* sampratą.

¹⁶ Septintasis *Lietuvių kalbos žodyno* tomas, apimantis L–mėlti, buvo išleistas 1966 metais.

¹⁷ Sąvokos *kalba, tauta, valstybė* „yra taip stipriai susijusios, jog sudaro vienį mūsų sąmonėje: kai kalbama apie *kalbą*, šalia atsiduria *tauta* ir *valstybė*, kai kalbama apie *tautą*, visada šalia *kalba* ir *valstybė*“ (Smetonienė, Smetona, Rutkovska 2019: 7t).

¹⁸ Plg. „*Sava* sieta su *prigimtinu*. [...] [A]smens priklausymą tautai lemia jo kilmė, tautą sudaro ne tik konkrečiu momentu gyvenantieji, bet ir jų protėviai, ir visus narius sieja giminystės, arba kraujo, ryšiai“ (Savoniakaitė 2014: 12).

- 8) *Su lietuviais latvius sija bendra etninė ir kalbinė kilmė.* BLKŽ_e
 9) *Lietuvių ir latvių kalba yra išriedėjusi iš labai artimų viena kitai tarmių*
 K. Būg. LKŽ_e

3. *Latvis* DLKT sakiniuose

Kristina Rutkovska (2017b: 118), remdamasi kitais autoriais, rašo, kad „šeima — yra tautos buveinė“, o nagrinėdama šeimos konceptą teigia (t. p.: 121), kad „žodžių *šeimyna*, *giminė* definicijos [žodynuose] rodo, kad jie susiję su siaurai suprantama šeimos sąvoka, bet kita vertus, akivaizdu, kad į šeimą linkstama žiūrėti kaip į bendruomenę, kurią vienija ne tik kraujo ryšys, bet ir bendri interesai, priklausymas didesnei socialinei grupei ir visai tautai, net žmonių kartai“. Be viso to, eilinio Lietuvos gyventojo supratimu, šeimą taip pat jungia „kartu atliekami darbai, dvasingumas, o šeimos nariais gali tapti ir dvasiškai artimi žmonės“ (Rutkovska 2017b: 148)¹⁹.

Tai, kad biologiniu aspektu latvis lietuvių suvokiamas kaip tos pačios, savos (baltų) giminės, šeimos narys, rodo 10–13 sakiniai. Čia latvis įvardijamas kaip brolis²⁰ ar sesuo²¹. Tokia žiūra leidžia suabejoti reziumuotuose darbuose (žr. 1 skirsnį) išsakyta mintimi, kad lietuvis mažai pažįsta latvių, ir manyti kitaip: kad jau lietuvis latvių mato šeimos nariu, artimuoju, jis pažįsta jį ganėtinai ir būtent tai turi įtakos jau minėtam latvio kaip *savo*, *artimo*, suvokimui. Marius Smetona (2019a: 29), remdamasis Anthoniu Smithu (1994: 7tt), rašo, kad „neįmanoma įdiegti žmonėms giminystės ir brolybės jausmo nesiejant jų su vieta, kurią jie jaučia esant sava“. Neveltui latvis lietuvių įvardijamas kaip artimiausias — tiek vietos, tiek glaudaus, artimo, ryšio aspektu (žr. 14–15 sakinius). Tai, kad latvis gerai pažįstamas artimasis, rodo ir 16–19 sakiniai, kur jis vadinamas draugu²² arba mūsiškiu. Tokia istoriškai susiformavusi lietuvių žiūra į latvių suponuoja abipusiškumu parentą artumą ir pamatinę tarpusavio santykių nuostatą — iš meilės kylantį palankumą (plg. Rutkovska 2017b: 129; Vaičiulytė-Semėnienė 2020: 360; plg. 4, 20 sakinius)²³.

¹⁹ Apie semantinę *šeimos* ir *žmogaus* sąsają žr. Sakalauskiene (2018: 177, 183).

²⁰ Plg. DLKŽ_e: *brolis* — 1. vyriškosios lyties žmogus kitiems savo tėvų vaikams; 3. prk. tos pačios aplinkos, bendrų interesų vyras; artimas, bendras, bičiulis, draugas.

²¹ Plg. DLKŽ_e: *sesuo* — 1. moteriškosios lyties žmogus kitiems savo tėvų vaikams; 2. prk. tos pačios aplinkos, bendrų interesų moteris, bičiulė.

²² Plačiau apie *draugą* žr. Vaičiulytė-Semėnienė (2020).

²³ Plg. „[L]atviški respondenty prajāvili boľšuju lojaľnosť po oľnošēniju k «čūžomu» miru” (Ryžakova, Zavjalova 2008: 155); boľšuju gotovnosť „prinjat’ ego v kategoriju «svogo»“ (Ryžakova, Zavjalova 2008: 158).

- 10) *Lietuviai ir **latviai** yra tarsi broliai, seserys — giminės.*
- 11) *Lietuviai ir **latviai** — broliškos tautos, mus sieja genetinis ryšys, baltiškąs mentalitetas, pasaulėjauta.*
- 12) *Mokslas aiškina, kad iš visų kada nors gyvenusių baltų genčių iki šiol išliko tik dvi — lietuviai ir **latviai**. Taigi slavų apsuptyje turėtume džiaugtis turėdami artimą gentį, brolius, seseris.*
- 13) *Ir kartais atrodo, kad jau 4000 metų prie Baltijos jūros gyvendami kartu su broliais **latviais** vis dar pamename savo baltiškąsias dvasias bei kultūros ištakas. Vis dar šaukiame tais pačiais žodžiais Jūrą, Žemę, Motiną, Saulę...²⁴*
- 14) *Pirmiausia jų [tarptautinių meninių ryšių] ieškota su artimiausiais ir palankiausiai nusiteikusiais kaimynais — **latviais**.*
- 15) *Lenkai — išdidūs, spekuliantai ir sukčiai, o žydai vieniems — sukti, gudrūs ir apgavikai, kitiems — geri žmonės. Artimiausi lietuviams žmonės — **latviai**, kurie yra lyg broliai. Estai — išdidūs ir šalti, nors geri žmonės.*
- 16) *Mes prisiminėme **latvi** Talivaldį, ieškančią ir radusią Lietuvoje brolių, o ne priešų.*
- 17) *Keista ir juokinga. **Latviai**, mūsų brolių tauta, to pačio likimo draugai — šiandien mus savo žemėje su automatais saugo.*
- 18) *Nepaminėti, kad tūkstančiai mūsų žmonių — ir **latvių**, ir lietuvių — geresnio gyvenimo ieškoti priversti išvykti iš šalies, yra nusikaltimas.*
- 19) *Jos [iš viršaus siūlomos malonės] negarantuoja mūsų — paskutinių (kartu su **latviais**) baltų išlikimo.*
- 20) ***Latvė** trumpam atsigavo nuo veriančių žvilgsnių. Nors atrodė lyg fijočka — gražių veido bruožų, lieknos figūros, tačiau nuo jos sklido šiluma.*

Be to, kad lietuvis latvi ir, panašu, atvirkščiai²⁵ mato kaip artimą, ir kiti, svetim(esn)i, į juos žiūri kaip į vienį:

- 21) *Kas ten tavo poligone krepšinį žaidžia? Aš nieko nesuprantu, tyliu, o paskui sakau: lietuvis... ir **latvis**. Geri kareiviai. O jis juokiasi: „Taip ir žinojau... Tuos pribaltus nuvešk į negyvenamąją salą, pirmiausiai jie pasistatys krepšį, o tik po to pastogę.*

²⁴ Dar pgl. DLKT sakinį: *Veikė Vyriausiasis Lietuvių Tautos komitetas, kuris pasisakė už daugiatautės valstybės sukūrimą. Pagal jo projektą, lietuviai kartu su **latviais** ir gudais turėtų atkurti LDK. Tautas vienyty monarchija, visos trys tautos šioje valstybėje turėtų autonomijų.*

²⁵ Pgl. DLKT sakinį: *Tačiau, manau, tai tėra draugiški pasiūlymai. **Lietuviams** esame artimesni nei estams, kurie kultūrine ir kalbine prasme nėra baltai. Tiesa, latvių kalba yra patyrusi tam tikrą estų kalbos įtaką — mūsų kalbininkai juokauja, kad latvių kalba yra ne kas kita, kaip netaisyklinga lietuvių kalba.*

*Nelabai skiria, kas kaip šneka, tai į kaktą gali gauti bet kuris Baltijos šalių pilietis. Ir visais atvejais smurtininkai paaiškins, kad muša ne veltui. **Latvis** gaus už tai, kad Latvijoje neva pažeidžiamos rusakalbių teisės, o lietuviai — „dėl kompanijos“.*

Šeimai, draugams būdingos vienio²⁶ pajautos nuostata aktualizuojama ir 22–23 sakiniuose, kur latvių visuomenė arba Pabaltijys gali būti suprantama kaip šeima.

- 22) *Palyginimai Baltijos šalyse gana taikliai atspindi situaciją regione: estai eina į Vakarus, lietuviai nacionalistiškai didžiuojasi savo imperija, o **latviai** susirūpinę dėl visuomenės pasidalinimo.*
- 23) *Petys į petį, vieningomis pastangomis stengsis įsitvirtinti po Europos saule [...]; lietuviai, **latvis** ir estas, susitikę kur nors užsienyje, puls vienas kitam į glėbį, bet kurioje diskusijoje sudarys vieną frontą.*

Žinoma, kad ir kiek latvis ir lietuvis yra artimi (žr. 24 sakinį), konstatuotina ir tai, kad kiekvienas jų, kaip ir atskiras žmogus šeimoje, turi savitumo, bendraujant darančio įtakos kito savivokai ir nuostatoms (žr. 25–26 sakinius).

- 24) *Be to, mūsų komerciniai kanalai, švelniai tariant, nuobodūs visomis prasmėmis. Bet tą patį galima pasakyti ir apie jų bendraamžius **latvius** bei estus.*
- 25) *Neretai apstulbina mentaliteto skirtumai. Kartais negali nė įsivaizduoti, kad problemų gali kilti, lietuviu akimis žiūrint, lygioje vietoje. **Latvis** su latviu geriau susitars nei lietuvis su latviu.*
- 26) *S. Gedos, M. Martinaičio ir kitų poetiniam pasaulėvaizdžiui formuotis buvo be galo svarbi **latvių** tautinių dainų pasaulėjauta. Visa tai buvo jungtys, kurios palaikė mūsų tautas ir kultūras, mūsų gyvybinę galią išstisus šimtmečius²⁷.*

Lietuvio žiūra į latvį kaip į plačiai suvokiamos vienos, bendrus protėvius turinčios šeimos narį²⁸, draugą duoda pagrindo latvio paveikslą plėtoti semantiniu šeimos²⁹, žmogaus pagrindu: ne tik jau minėtu biologiniu, bet ir (psicho)socialiniu, psichologiniu, fiziniu, buitiniu, lokalinu, religiniu aspektu.

²⁶ Plg. „Iš esmės tauta — tai nedalomas vienetas, kuris asocijuojasi su namais ar šeima. Pagrindinis siejantis žodis yra vienybė“ (Smetonienė 2019: 174).

²⁷ Plg. dar DLKT sakinį: *Mano pasakos lietuvių kalba bus mano širdies kelionė į brolių tautos žemę. Mes nesame svetimi. Lietuvių ir **latvių** dainų gėlė senovėje pražydo po bendru šventuoju qžuolu, vienos sielos saulėje.*

²⁸ Apie jaunimo požiūrį ir tautos ir šeimos suvokimo sąsają žr. Smetona (2019b: 84tt). Apie tai, kad tauta asocijuojasi su namais ar šeima ir tautą gali sudaryti ne tik vienas, bet ir keli giminingi etnosai, žr. Smetonienė (2019: 174t).

²⁹ Apie semantinius šeimos aspektus plačiau žr. Rutkovska (2017b: 145tt).

Socialinis aspektas apima pavyzdžius, kur pasakoma apie latvio santykius su žmonėmis, bendradarbiavimą ir pagalbą. Padėti kitam — įprasta latviui, kartais rizikuojant savo saugumu. Jis su meile ir atjauta palaiko, padeda tautiečiams ir krašto kaimynams, dovanai dalinasi savo žiniomis, gebėjimais, užgyventu turtu — tuo, kuo gali, ką turi (žr. 27–33 sakinius). Latvis visų savų labai geba atsisakyti asmeninės naudos (žr. 34 sakinį).

- 27) *Kadangi buvau išauklėtas latviška dvasia ir jaučiuosi esąs **latvis**, tai, savaiame suprantama, pirmiausia stengiausi padėti Latvijai, kol buvo paskirtas pirmasis Latvijos ambasadorius, buvau net įgaliotas jos atstovas.*
- 28) *Ne visose šeimose kalbama latviškai, o čia vaikams yra proga išgirsti savo gimtąją kalbą. Latvijos ambasada Lietuvoje finansiškai remia įvairius **latvių** klubus, draugijas, organizuoja ekskursijas.*
- 29) *JAV lietuvių talka Lietuvos ambasadai Vašingtone sovietmečiu Lietuvos ambasadą Vašingtone sovietmečiu gelbėjo ne tik broliai **latviai**, bet ir JAV gyvenantieji lietuviai, kurie gausiai aukojo ambasados remonto darbams. Susitarta su **latviais**, kad jie padės išlaikyti Lietuvos pasiuntinybę Vašingtone. Ir toks palaikymas truko iki pat 1990 m. vidurio.*
- 30) *Gyvensi, jau dabar gyvensi, — kalbėjo jam **latvis**. Taip jie susipažino. Gaila, nežinoma gerojo latvio pavardė [...]. Slaugė **latvis** Bronių beveik tris mėnesius, išslaugė tiek, kad šis jau ir po namus paslankioti ėmė.*
- 31) *Mokytojoms lietuviškas šauniai talkina **latvis**.*
- 32) *Dantytas pyragaitis su skylė vidury — 10 kapeikų. Šiltas pyragaitis — 6 kapeikos. Tų kapeikų tada neturėjau, todėl prisimenu ir vardą, pavardę **latvio**, kuris, pats būdamas ne ką turtingesnis ir tikrai ne sotesnis, paskolino 15 kapeikų.*
- 33) *Nuvežė 12 km nuo Laižuvos į kažkokį latvių kaimą. Ten mus iškvėpė pamiškėj ir paliko. Mama su teta nuėjo ieškoti pas ūkininkus kokio kambario, bet nieko nerado. Tik vienas **latvis** — turtingas, nors namas didžiulis ir tuščias, leido mums apsigyventi dūminėje pirtyje prie miško ir mažo upelio.*
- 34) *Perkaitimą išgyvenančios kaimyninės Latvijos vyriausybė sugebėjo atspirti išlaidavimo pagundoms ir patvirtino 2008-ųjų perteklinį biudžetą. **Latviai** ryžosi įšaldyti valdininkų algas ir taip pažaboti infliaciją.*

Lankstus situacijoje, kito gyvenimu besidomintis ir iš kito besimokantis latvis (žr. 35–37 sakinius) bendradarbiauja švietimo, mokslo, kultūros, politikos, krašto gynybos klausimais (žr. 14, 38–42 sakinius), o gebėjimas susitarti, ieškoti kompromisų, bendri interesai ir kartu atliekami darbai ir tikslai suvienija latvių ir lietuvių (žr. 43–45, plg. 41 sakinius). Tokios savybės būdingos ir

siaurai suvokiamai šeimai, kur svarbu „mokėjimas sutarti, nusileisti, išklausti ir patarti. Kitų interesai turi būti tokie pat svarbūs kaip asmeniniai, ir net svarbesni. Tai ne tik psichologinis pritaipimas, bet ir svarbus socialinis, buitinis santykių suderinamumas“ (Rutkovska 2017b: 139; dar žr. 126).

- 35) **Latvis**, *puz.*, yra stipresnės techninės kultūros ir stipresnio oportunitizmo (prisitaikymo). Emigracijoje lietuvis išliks ilgiau savitas, **latvis** greičiau prisitaikys. Lietuvis jausis naujam gyvenimui ilgiau svetimas, **latvis** į jį lengviau įsilies ir greičiau bus patenkintas.
- 36) **Latviai** ir estai, pasimokę iš mūsų klaidų, pirmiausia kuria bendrijas ir tik po to privatizuoja butus.
- 37) Tada ir po olimpiados mes kvietėme latvius atvažiuoti į Kempteną, dar ten sužaisti rungtynes, bet **latviai** atsisakė, kartu pritardami, kad amerikiečių zonoje jie labiau norėtų pažaisti su jų karių komandomis, galėtų daugiau pasitobulinti.
- 38) Lietuvių studentų draugija per **latvių** studentą mediką P. Kalninį užmezgė ryšius su latvių studentų draugija.
- 39) Vytauto Didžiojo universitete sėkmingai gyvuoja Letonikos centras, kuriame dirbantys mokslininkai kartu su kolegomis **latviais** leidžia mokslo leidinį „Acta Baltica 2001“.
- 40) Priežastys, kodėl „Nereikalingi žmonės“ yra daugiau nei vien tik lietuviškas filmas, yra kelios: marga kūrėjų komanda — režisierius ir scenarijaus autorius **latvis** Maris Martinsonas, operatorius Gintas Berzinis, lietuvių ir **latvių** prodiuseriai.
- 41) Politiškai visą laiką veikėme kartu su **latviais** ir estais kaip tam tikras geografinis vienetas. Dabar linkstama veikti atskirai, nes iškyla tam tikrų skirtumų nepriklausomybę atgavusiose Baltijos valstybėse.
- 42) Įdomus P. G. pateiktas Kiemėnų kautynių, kur „kovojo drauge lietuviai ir **latviai** su bendru priešu ir atnaujino senąjį brolių tautų ginklų draugavimą“, aprašymas.
- 43) Greit po šio mitingo vyko akcijos: Baltijos jūros „apkabinimas rankomis“ (09 03 kartu su **latviais**, dalyvavo apie 100 tūkst. žmonių), Ignalinos atominės elektrinės „apjuosimas gyvybės žiedu“ (09 16–17).
- 44) Zarasuose liks muitinės skyrius. Numatoma Smėlynės poste dirbti kartu su Latvijos muitininkais vienoje patalpoje. Tokiam sumanymui **latviai** neprieštarauja ir tai būtų naudinga visapusiškai. Vietoje dviejų būtų vienas tikrinimas, mažiau laiko sugaištų transporto vairuotojai ir keleiviai.
- 45) Bandėm laikytis senosios sienos ribų, tačiau neįmanoma išvengti smulkių pokyčių. Kartu su **latviais** ieškojome kompromisų. Kai kuriose

vietose lietuviai pasistūmėdavo Latvijos pusėn, o kitose — atvirksčiai, — pasakojo Aerogeodezijos instituto direktorius.

Tai, kad, nepaisant nuoskriaudų, pykčio, ginčų, nesutarimų, skirtingų nuomonių, pasitaikančių ir šeimoje, latviui svarbu artumas ir solidarumas ne tik su sav(esni)ais, bet ir su svetim(esni)ais, rodo 16, 46–49 sakiniai. Šių nuostatų pagrindu vienas kitą atliepiantys, norintys ir gebantys vienas kitą suprasti — sav(esn)i, artim(esn)i, tautų atstovai tampa draugais, kuria siaurai suprantamą šeimą (žr. 50 sakinį).

- 46) **Latvīai** — gal ir broļiai, tačīau, kaip ir kiekvienoje šeimoje, nuolat randame, už kę jiem priekaištauti.
- 47) *Niekas negalėjo pagalvoti, kad tiek problemų iškils tariantis su broļiais **latvīais**. Ir dėl ko? Dėl jūros sienos. Jau bene 6 metai apie tai kalbame, ginčijamės, vos į atļapus neķimbam. Kartais, rodos, tuoj tuoj bus susitarta.*
- 48) *Praeįo ne tiek jau daug metų, ir su „broļiais **latvīais**“ įvyko ne vienas aštrus susikirtimas, pasigirdo abipusių įžeidinėjimų.*
- 49) *Vokiečių tautinės mažumos atstovams Latvijos parlamente syķį net buvo pavesta suformuoti vyriausybę. Patys vokiečiai tuo labai stebėjosi — kaipgi **latvīai**, 700 metų kentę vokiečių priespaudę, jiem neķerštuoja, o sutinka juos vėl matyti savo valdžioje. Vokietijos spauda rašė, kad šitokio kilnaus latvių poelgio vokiečiai nepamirš per amžius.*
- 50) *Prisiĝlaudė grįžę iš Sibiro, Lietuvoje nesuradę galimybių prisiregistruoti ir gauti darbę, kiti kėlėsi į Latviję dėl šeimyninių aplinkybių: pas vyrę **latvį** ar pas **latvę** žmonę.*

Iš pavyzdžių aiškėja, kad latvis gero (pra)gyvenimo rezultato, (bendrų) tikslų (plg. 51–53 sakinius) siekia dvejopai: veikdamas lėtai, apgalvotai, patikimai ir užtikrintai (žr. 54–56 sakinius), bet gali be baimės rizikuoti, veikti spontaniškai, azartiškai, ryžtingai, greitai, energingai (žr. 57–58 sakinius).

- 51) *Kiekvienam **latviui** prieš metus teko 144 doleriai investicijų. O Lietuvoje (šiemet kovo mėnesį) galėjome girtis tik 65 JAV doleriais vienam gyventojui.*
- 52) *Kone kiekvienas **latvis** važinėjo nauju automobiliu.*
- 53) *Latvių vadovybei paprašius, Pasvalio partizanai lapkričio 12 dieną iš pietų pusės puolė Bauskę, padėdami **latviams** išvaduoti miestę, o vėliau kartu su **latvīais** išvijo priešę iš Žeimelio ir Kriūkų.*
- 54) *Lietuvis neretai stačia galva puola veikti, o paskui taiso ir perdarinėja, o **latvīai** paprastai taip nesielgia. **Latvis** verslininkas geriau mažiau parduos, bet brangiau, ir nesidraskys kaip lietuvis.*

- 55) *Nebuvo viskas perkūnais trankoma, žaibais deginama. **Latviai**, ypač estai, geriau už mus sau pritaikė lietuvišką posakį: „Skubos darbą velnias renka“³⁰.*
- 56) *Jei šeimininkas Airijoje priima dirbti **latvi**, jis ramus. Darbininkas atlieka viską, ką palieptas. Ryškiai blykstelėdavo **latvio**, kaip viensėdininko, būdas — kiekvienas pluša nugaros neištiedamas.*
- 57) *Žiūrėk, antraštė: „Latvija perėmė Mažeikius“. Akimirką būtų laimingi visi: ir ponas Remigijus, besitikįs gauti pigesnio benzino, kai **latviai** imsis darbo, ir nuolat ieškantys, kaip įkandus kaimynui į kulکشnį, kai naftos tiekimas netyčia sustos, ir patys **latviai** bus laimingi akimirką. Kitą akimirką jie jau galvos: Mažeikius turime, tad beliko rasti naftos.*
- 58) *Apie didelius skirtumus Lietuvos ir Latvijos kultūros politikoje kaip tik ir norisi pašnekėti ypatingų valstybinių švenčių kontekste. **Latvių** veržlumas ir lietuvių vizijos³¹.*

Kalbant apie latvių psichosocialiniu aspektu, svarbu yra per buvimą ir veikimą kartu, per bendravimą, (susi)kalbėjimą savo kalbomis (žr. 47, 59–60 sakinius) matomas jo požiūris į kitą žmogų. Lietuvio akimis, latvis yra draugiškas: palankus, dėkingas, rūpestingas, patikimas, palaikantis, (at) jaučiantis, solidarus, pagarbus (žr. 61–65 sakinius).

- 59) *Prisigeria, ir Navakas, apsikabinęs **latvi**, šaukia: „Lai dzyuojoj Latvija!“ Tas rėkia: „Į Lietuvą, į Lietuvą!“*
- 60) *Pranešėjas išdalijo klausytojams savo tezes **latvių** kalba, kuriose dėstomi tie patys lakoniškai nusakyti biografiniai faktai, net latviškai nemokančiam lietuviui nesunkiai išsiverčiami³².*
- 61) *Apėmė jausmas, kad mes viską jau turime — vykusį šeimininką, gerą darbą draugiškame **latvių** kolektyve, šilumą ir jokių skersvėjų.*
- 62) *Mano bičiulis **latvių** poetas K. S. sako: ką aš galiu padėti, tai kentėti sykiu su tavimi. Bet žmogui daugiau nieko ir nereikia, jei jis mato, kad kartu su juo kenčia.*

³⁰ Dar plg. DLKT sakinius: *Net 26,9 proc. apklaustųjų negalėjo įvardyti tautos, lėtesnės negu lietuviai. **Latvius** lėtesniais už lietuvius dažniau laiko moterys.*

*Tas pats Karlis, pusanzis lėtas **latvis**, pasakoja apie paskutinį savo vizitą į Maskvą.*

³¹ Dar plg. DLKT sakinius: *Dar keturi tokie objektai projektuojami — Garliavoje, Prienuose, Šilalėje ir Rietave. Jei tokiais tempais judėsime toliau, po 10–15 metų prilygsime **latviams**, estams. Nenusileiskime savo žiniomis, ryžtu ir užsispyrimu broliams **latviams** ir estams. Lietuvos Prezidentas mano, kad **latviai** pasikarščiauo.*

³² Dar plg. DLKT sakinį: *Tačiau įdomiausia, kad vienas nemokėjo nei lietuviškai, nei rusiškai, nei angliškai. Jis buvo **latvis**, — sakė plk. lt. R. Zinkevičius. Tačiau posėdžio dalyviams nebuvo paaiškinta, kaip **latvis** sugėbėjo “integuotis” į mūsų kariuomenę.*

- 63) *Ne vienas **latvis** ir estas, tartum nusteņę dēl netikēto jū nepriklausomybės pripažinimo šį rudenį, pasakydavo: ačiū Lietuvai, tai Lietuva visas tris drauge išvedė.*
- 64) *Su manimi kalba **latvis** — linksmi, palaikomai ir neatstumdamas.*
- 65) *Latvijoje taip pat, **latviai** gerbia lietuvius, tačiau kalbant apie tai reikia išskirti dvi problemas puses. Pirmą, **latviai** lietuviams yra palankūs.*
- DLKT pavyzdžiai leidžia kalbėti ir apie šeimos (psicho)socialinį stereotipą neatitinkantį latvių, kuris yra nepatikus, šaltas, uždaras (žr. 66–68 sakinius).
- 66) *Vairuotojas su nepažįstamuoju buvo sustojęs Kaune. Vyras vienoje kavinėje papietavo ir pasuko Marijampolės link. **Latvis** netikėjo plepalais. **Latvis** skeptiškai vertino šnekaus pakeleivio riečiamas istorijas, tačiau garsiai abejonių nereiškė.*
- 67) *Kai mes ką nors cyptelime, tik slapčiomis iš padilbų žvairuoja kažkur į šoną, apnuogindamas dviejų pirštų siaurumo kaktą. **Latviai** taip daro. Kai **latvis** nesijaučia saugus, jis užsidaro, tarsi tvėnkinys apsitraukia ledu.*
- 68) *Publika Lietuvoje visada buvo gera ir šilta; pavyzdžiui, **latvių** publika šaltesnė.*

Latvis gali būti ir nepatikimas, pašaipus, šmeižikas, dvilypis, savanaudis, išdavikas, pretenzingas, užsispyrusias besilaikantis savo nuomonės, melagis, sukta:

- 69) *Čia **latviui** liežuvis atsirišo ir kad pradės girtis: — ... Mūsų šalyje ir gyvenimo lygis, ir atlyginimai, ir nafta... O jūs, lietuviai, nieko gero neturite.*
- 70) *Dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą **latvių** rašytojas A. U. pastebėjo vieną labai keistą reiškinį ir smagiai pasišaipė: „Prastas yra tas lietuvis, kuris nenori būti lenku“.*
- 71) *Antro argumento esmė buvo ta, kad bolševikais negalima pasitikėti, nes jie laužo sutartis. Ir trečiasis — negalima pasitikėti ir **latviais**, nes jie gali susitarti su lenkais.*
- 72) *Po tokio Vilniaus apskrities valdytojo poelgio tampa aišku, kodėl [...] **latviai** mus vedžioja už nosies jau daugiau kaip metai.*
- 73) *Latviai mus puola, o mes leidžiam tai daryti. Aš buvau apšmeižta, tačiau **latviai** dėl to neatsiprašė.*
- 74) *Nepaisant aukščiau minimų dalykų, **latviai** veikiausiai ir toliau bus, švelniai tariant, pragmatiški — jiems tai labai naudinga.*
- 75) *Galimą sutarties su „Amoco“ ir OPAB ratifikavimą Latvijos parlamente Lietuvos diplomatai dokumente vertina kaip vienašališką **latvių** pretenziją į Lietuvos šelfo dalį³³.*

³³ Dar plg. DLKT sakinį: *Be to, su broliais **latviais** galime ir susipykti. Kaip ir dėl naftos klodų Baltijoje...*

76) *Jeigu išplėšiamos sodybos, per žiemą išardomos krosnys, visos gėrybės atrandamos šio **latvio** sodyboje.*

Psichinį, psichologinį aspektą apima pavyzdžiai, kur įvardijami latvio jausmai, emocijos, dvasinis pasaulis, pojūčiai, pomėgiai. Pavyzdžiui, pasakoma, kad latvis žaidžia krepšinį, mėgsta muzikuoti, motorlaivius, vandens motociklus (žr. 21, 77–78 sakinius).

77) *Čia atvyksta ir broliai **latviai** – gurkštelti alaus, pamuzikuoti, pasisemti patirties. Šiauliai yra muzikantų miestas. Šia prasme jis kažkuo panašus į susibroliavusį miestą Jelgavą.*

78) *Pasaulio čempionate debiutavęs lietuvis atstovavo Latvijos komandai „Vivid“, kurioje lenktyniauja ir V. K. Anot kauniečio, su **latvių** motorlaivininkais jis bendradarbiauja daugiau nei 20 metų.*

Latvis myli savo tėvynę ir tautą (žr. 79–80, plg. 20 sakinį). Jis nori būti nepriklausomas ir nepriklausomybę brangina, ją didžiuojasi (žr. 80–82 sakinius)³⁴. Todėl saugo, gina savo, artimo kraštą ir jo gyventojus nuo užpuolikų (žr. 83–84 sakinius), kita vertus, gali turėti teritorinių pretenzijų (žr. 85 sakinį).

79) *Savo Tėvynę myli ir **latviai**.*

80) *V. L. buvo tikras **latvis**, geras latvis. Jis mylėjo išdidžią **latvių** tautą, jos garbei krovė Stalino ir kitokias premijas.*

81) *Latvijos ambasados kultūros atašė Elita Gavele sakė, kad Nepriklausomybės diena brangi ir tiems **latviams**, kurie gyvena tėvynėje, ir tiems, kurie Lietuvoje.*

82) *Artimiausi mūsų kaimynai **latviai**, kurie, prisimindami 1990–ųjų Latvijos Nepriklausomybės paskelbimo metinių progą, nusprendė apie ją priminti ne tik visai tautai, bet ir pasauliui.*

83) ***Latvių** kariuomenė sumušė vokiečius ties Dauguva, atstūmė juos nuo Rygos ir lapkričio 17 d. jau buvo netoli Mintaujos.*

84) *„Aš, **latvis** Liepis, išperku savo kalnę okupuotai latvių ir lietuvių tautai...“ Liepis liko pas partizanus. Juozui [...] dar kartą likimas lėmė išlikti.*

85) *1920 m. buvo nereguluota ne tik rytuose, bet ir šiaurėje. Su Latvija tebevyko ginčai dėl Palangos, Mažeikių, Alukštos apskričių. Tarp lietuvių ir **latvių** kariuomenės dalinių įvyko net susišaudymų.*

³⁴ Plg. latvio autostereotipą: „Dlja latyšej, v otličie ot vseh drugih oprašivaemyh, bolee svjaščennymi okazalis' simvolj gosudarstvennosti i nezavisimosti“ (Ryžakova, Zavjalova 2008: 152).

Latvis, lietuvių akimis, yra doras, ramus, padorus, kuklus, mažus, gudrus, jaučiantis savo vertę (žr. 86–89, plg. 69, 101 sakinius).

- 86) *Jo tėvas buvo ateivis, **latvis**, įsikūręs pamiškėje tarp Rumpiškėnų ir Latvelių kaimų, žmogus ramus ir padorus.*
- 87) ***Latviai** ramesni, labiau apmąstantys ir pasveriantys.*
- 88) *Batalionai nepilnos sudėties. **Latviai** kuklesni. Kai j. ltn. Uldį Davidovą paklausiau, kodėl jie batalionus vadina šaulių, o ne motošaulių vardu, tas tik ranka numojo: Kokie čia motošauliai.*
- 89) ***Latvis** jokiais būdais nesutiko žemintis.*

Latvio ramumas, matyt, gali būti suprantamas ir kaip niūrumas, šaltumas (žr. 90, plg. 68 sakinį). O pakankama savivertė leidžia latviui jaustis lygiam tarp kitų, drąsiai atstovauti savo teisėms ir interesams (žr. 91 sakinį).

- 90) *Pasigirdus ne angliškam hallo, tokiam optimistiškai pakiliam, bet latviškam pažįstamam niūriam nu-u, man jau nebesvarbu, ką sako vaikinas. Latvis. Mielieji, tipiškas **latvis** — lyg truputėlį paniūręs, žiūrintis iš už kampo, iš pasaly. Toks, kuris nenori, kad trukdytų jam ramybę ir che che jame gali atpažinti molio motiejų.*
- 91) ***Latviai**, girdėjom, streikuoti buvo pratę, darbdaviai jų visados bijoję... Kaip, girdėjome, ir latvių prezidentai... — Jeigu norite, kad normaliai dirbtume, prašom normalaus maisto!..*

Latvis, lietuvių supratimu, — aistringas, linksmas, švenčiantis gyvenimą (labiau) optimistas (žr. 92–94 sakinius). Tai, kad latvis yra laisvesnių pažiūrų ir mažiau paiso normų, nustatytų taisyklių, reikalavimų, pasakyta ir 95–96 sakiniuose.

- 92) *Mes — puritonai. Bent jau tokiais mus laiko artimiausi kaimynai — rusai ir **latviai**, pas kuriuos aistrų šėlsmas, atsiskleidžiantis aktyviai veikiančiose sekse klubuose, laikraščiuose, draugijose, pasiekė, manau, kulminaciją³⁵.*
- 93) *Moteriai nešykštėjo kūno, išvaizdos ir optimistiškos bei linksmos sielos. Ką ji veikia čia, šitame Airijos grybų angare? Kodėl ji nepuošia kokio **latvio**, stambaus ūkininko, namo? Nesisukinėja tvarte dainuodama, rankomis nemelžia dviejų tuzinų karvių?*

³⁵ Plg. dar DLKT sakinius: *Kiti nesupranta jos juoko ir pasiryžimo būti tokia jaudinamai atvira. Trys sėdintys vyrai įnikę į laikraščius. Matyt, jos kolegos. Su savo vyru **latvė** neleistų sau taip atvirai flirtuoti. Kolegos latviai suprunksčia į apykakles ir leidžia moteriai dar mėgautis laisve. Jei kokia mergutėlė airių smuklėje ant stalo šoka, žymekliai apie **latves** kaip ištvirkėles įšaudomi ir į kitų ausis, kaip vienos bandos veršiams.*

- 94) *Šeštadienīnēs orgijas atsinaujins! Šeštadieniais po antskrydžio į prekybos centrą mūsų namas tarsi atgyja. Kas daro **latvi** linksmą, jei nėra tikros priežasties linksmitis? Aišku, gerbiamosios ir gerbiamieji, tai maistas!*
- 95) *Lietuva stengiasi kaupti strategines atsargas, tuo tarpu **latviai** dažniausiai nesilaikydavo šio reikalavimo.*
- 96) *Jos [Lietuvos lesbietės] nedrįsta atvirai teigti savo subkultūros, kaip tai darė **latvis**.*

Pasakoma, kad latvis yra iniciatyvus, novatoriškas, kūrybingas, turintis savitą požiūrį ir vertybes, susiformavusius savos kultūros ir tradicijos pagrindu (dar žr. 35 sakinį):

- 97) *One idėjinis „krikščatėvis“ buvo **latvis** Vitalijus Rubšteinas, visada turėjęs „gyslelę“ novatoriškiems interneto produktams kurti.*
- 98) *Rasa Paukštytė: Mes mažai žinom apie **latvių** teatrą ir apie jus. Ar anksčiau būta ko nors panašaus į jūsiškę „Žuvėdrą“? Kaip toks netikėtats požiūris į Čechovo pjesę buvo priimtas Latvijoje? Požiūriu su režisierium net negalima polemizuoti, nes jis nuo pradžios iki galo stengėsi įtvirtinti šią savo poziciją. Alvis Hermanis: Sukūriau spektaklį **latvių** publikai. Mano žiūrovai — ne festivalinė publika ir ne kritikai, o rygiečiai, **latviai**. Irena Aleksaitė: Ar jie kuo nors ypatingi? Alvis Hermanis: Šitas spektaklis turi tam tikrą lokalinę erdvę, lokalinį įžeminimą.*

DLKT pavyzdžiai rodo, kad latviui svarbu garbė, orumas, tikrumas, gimstantis iš meilės ir pagarbos tėvynei, tautai ir tradicijai (žr. 99–100 sakinius). Nuo seno jam reikšminga gamta³⁶. Žemė, latvio supratimu, — šventa. Ji visų motina, namai³⁷, kuriuos reikia mylėti, puoselėti, auginti, laikyti švarius (žr. 101–104 sakinius). Šį požiūrį atliepia latviui artima žemės spalvų paletė, tiek jo jautrumas, kai / jei žemei ir jos gyventojams (gali būti) kenkiama (žr. 105–107 sakinius).

- 99) *Lietuviai, lyginant su latviais, turi žymiai daugiau teatrališkumo. **Latviai** esmingesni, užtenka pažiūrėti į jų latus, kad tai suvoktum.*
- 100) *Vyrauja literatūrinis mąstymas, spektakliuose nėra jokio komercinio kvapo: pagal matytus pavyzdžius **latvių** teatrą galima pavadinti patriotiniu.*

³⁶ Plg. „Dlja litovcev i latyšej bolee svjaščenny i značimy prirodnye ob'ekty i kladbišča" (Ryžakova, Zavjalova 2008: 152).

³⁷ Plg. „Namai — tai vieta, kurioje gyvena šeima ir šeimos nariams artimi žmonės, juos sieja dvasinis ryšys. [...] Namus sukurti — tai mokėti sugyventi, gerbti kitus, toleruoti jų poelgius“ (Rutkovska 2017a: 116).

- 101) *Eglyčio lūpomis byloja šimtmečiais išlaikytas **latvio** savo žemės, savo kertės šventumo suvokimas. Žemė šventa, ir doras žmogus su ja nepražus. Kas tu esi be žemės — kaip vaikas be tėvo ir motinos, benamis.*
- 102) *Reikia ją [gamta] pamylėti, su ja susiliesti, jausti taip, kaip ji jaučia, ir tą, ką ji jaučia. Būtent to ir siekė XX a. pradžios lietuvių ir **latvių** rašytojai, savo kūryba mėginę įsiklausyti į gamtos paslaptis.*
- 103) *Vengrai [stojus gegužės 1–ajai] žada suversti praeities šlamštą į vieną didelę krūvą, **latviai** sodins medelius, o štai dievobaimingieji lenkai ta proga raginami nieko neimti į burną.*
- 104) *Gal ir teisus buvo **latvis**, kartą man pasakęs traukinyje, jog Vilnius jam pasirodė esąs „didelis, nešvarus kaimas“. Ir tikrai, miela pasivaikščioti Rygoje prie stoties, ten švaru.*
- 105) *Man ištis labai artimas **latvių** liaudies menas. Ypač gražūs, išieškoti spalvų perėjimai nuo pilkos iki rudos spalvos.*
- 106) *Tad suprantama, jog **latviai** jautriai reaguoja į ūkio veiklos pokyčius pasienyje, susijusius su galimu poveikiu aplinkai.*
- 107) *Neužmiršo brolis **latvis** ir Karaliaučiaus problemos: ši didžiulė Rusijos karinė bazė kelia grėsmę regiono saugumui ne vien tiesiogiai, bet ir baseino ekologijai.*

Susiformavęs požiūris į žemę galėtų būti sietinas su latvio pastovumu, sėslumu (žr. 108 sakinį), o Baltijos jūra čia pat jį gali daryti spontanišką, dinamišką, judrų (žr. 109 sakinį).

- 108) *Tai **šis** [latvis] labiau į kaimietišką sėslumą, jausmingumą, svajingumą, religinį misticizmą, į žemdirbio statiškumą.*
- 109) *Kaip jūra ir žemė veikia bei formuoja žmogų ir net ištisas tautas, matyti iš etninių skirtumų tarp **latvio** ir lietuvio: kiek anas labiau linkęs į miestelėnišką judrumą, į praktiškumą bei pragmatizmą, į prekybą ir pramonę, į jūrininkystę, tai šis labiau į...*

DLKT pavyzdžiai patvirtina, kad nuo seno latvis yra linkęs į mistiką, ritualus, burtininkas (žr. 108, 110 sakinius). Jis domisi savo kraštu, vertina, puoselėja tradicijas, stengiasi jas išlaikyti (žr. 111–113 sakinius).

- 110) *Taigi. Pasakoju šį tą. O žmonėms įdomu. Iš **latvių** išmokau spėti ateitį. Bet šituo menkai tesiverčiu.*
- 111) *Į ją [į Rezeknę, į Joninių šventę] suvažiuoja visi Latvijos folkloriniai ansambliai. **Latviai** Jonines švenčia daug jausmingiau nei lietuviai, kuriems Joninės — daugiau vardinės. Latvijoje nuo senų laikų pinami qžuolų vainikai, daromas alus.*
- 112) *Be jos [duonos] latviams paprasčiausiai nepadoru palikti Latviją. [...] Tam ši duonelė. **Latvės** tapatybei patvirtinti.*

- 113) *Idomu tai, kad **latviai**, restauruodami savo senąsias pilis, atkuria ne tik menes ar kambarius, bet nesibodi rekonstruoti ir „pikantiškų“ detalių: WC karaliams ir tarnams.*

Be tų latvių, kuriems svarbu latviška (baltiška) tapatybė ir su ja susijusios vertybės (plg. 111–114 sakinius), esama tokių, kurie dėl vienokių ar kitokių interesų gali to atsisakyti (žr. 115 sakinį), veikti priešingai nei tipiška latviui, kaip šeimos nariui, — išduoti, kenkti (žr. 116–117 sakinius).

- 114) *Panašus į esto prisitaikymą, vis dėlto buvo labiau linkęs dar ir į atvirą kovą už savo tapatybę, už tėvų ir protėvių puoselėtas vertybes; gal mažiau kaip **latvis** buvo linkęs į kompromisus, neskaičiavo krauju, trėmimais ir kalėjimais skaičiuojamų nuostolių.*
- 115) *Ponas R. O. buvo **latvis**, vėliau, paskelbus specialųjį dekretą, tapo lietuvis. Sąjūdžiui prasidėjus, tapo lietuviu. Dėl jo net specialus Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos dokumentas buvo surašytas. Tautybė pagal dekretą... Buvo **latviu**, pasidarė dekretiniu lietuviu, o dabar — į Lietuvos Vyriausybę...*
- 116) *Jis [A. V.] kaltinamas **latvių** tautos genocidu. Būdamas Latvijos SSR vidaus reikalų komisaru, jis sankcionavo masines deportacijas 1941 ir 1949 metais.*
- 117) *Štai tau ir išgirtoji **latvių** vienybė — prieš saviškį, kuris vis dėlto stengiasi išsikapstyti iš pragaro katilo.*

Lokalinis aspektas apima pavyzdžius, iš kurių aiškėja, kad latviai, nebūtinai mokantys latvių kalbą, yra plačiai pasklidę po pasaulį: gyvena ne tik Latvijoje, bet ir Lietuvos, Australijos, Amerikos, Rusijos miestuose ir (ar) kaimuose³⁸ (žr. 18, 28, 118–120 sakinius).

- 118) *Grupė „Graffiti“ kovo mėnesį planuoja pristatyti naują akustinę programą, o tuo pačiu ir naują grupės narį — perkusininką, Lietuvoje gyvenantį **latvi** Janį.*
- 119) *Kai kuriais klausimais su lietuviais bendraudavo ir juos palaikydavo Vitebsko gubernijos atstovas, **latvis**, kunigas Pranciškus Trasūnas.*
- 120) *Mat Filadelfijos ir Detroito komandose žaidžia... du **latviai**, kurie, deja, nemoka latviškai ir nė karto nėra buvę savo tėvų gimtinėje. Bet vis vien **latviai**.*

³⁸ Plg. „Latviai — Europos tauta. Latvijos pagrindiniai gyventojai (1,2 mln. žmonių; 2017), dar gyvena Didžiojoje Britanijoje (apie 102 000 žmonių), Jungtinėse Amerikos Valstijose (apie 100 000 žmonių), Airijoje (48 000 žmonių), Kanadoje (28 000 žmonių), Vokietijoje (27 700 žmonių), Brazilijoje (25 000 žmonių), Rusijoje (apie 20 000 žmonių), Australijoje (19 000 žmonių) ir kitose šalyse. Iš viso pasaulyje yra apie 1,7 mln. latvių“ (Ereminas 2021).

Fiziniu aspektu apie latvį pasakyta mažai. Turimuose pavyzdžiuose minimas jo ūgis, šypsena ar tiesiog išorinis grožis, apranga (žr. 20, 121–122 sakinį).

121) *Pietvakarių suomiams, kurie kartu su švedais laikomi aukščiausiais pasaulyje žmonėmis, ūgiu ne ką nusileidžia vakarų estai ir vakarų **latviai**. Visi jie — to paties antropologinio tipo. Į rytus žmonių ūgis mažėja, o Baltijos finų šviesėja plaukai, oda ir akys.*

122) *Nedidelio ūgio, meiliai besišypsanti **latvė** Dacė Gigele yra vieno iš Latvijos jaunųjų ūkininkų sąjungos klubų atsakinga sekretorė.*

Ne ką daugiau iš turimų sakinių galima sužinoti apie latvio buitį. Vienur sakoma, kad jis turtingas, kitur — priešingai (žr. 32–33, 123 sakinius). Paminimas Kalėdų valgis, tai, kad latvis geria alų, mėgsta pavalgyti (žr. 77, 94, 124 sakinį).

123) ***Latviai** neturtingiausi 2005 06 16 Daugiausia ES per metus uždirba britai (36.200 EUR) ir liuksemburgiečiai (35.000 EUR). O mažiausiai **latviai** — 3.200 EUR, lietuviai 3.400 EUR, estai 4.400 EUR ir slovakai (5.000 EUR).*

124) *Todėl nebeįmanoma nustatyti lietuvių ir **latvių** Kūčių papročių giminytės. Bendra tarp liuteronų ir **latvių** su lietuviais rytiečiais (Aknistos–Garsenės apyl.) yra tik Kalėdų išvakarių valgis — su žirniais ar grūdų mišiniu krosnyje troškinta kiaulės galva.*

Iš 124–125 sakinių aiškėja, kad, kaip jau minėta ir kitų autorių, religiniu aspektu lietuvis ir latvis skiriasi; pastarasis yra liuteronas. 126 sakinyje rodo, kad tai galėtų būti pretekstu latvį kiek išstumti iš artimųjų. Tačiau, atsižvelgiant į tai, kad, kalbant apie šeimą, „religinis aspektas nėra dominuojantis“ (Rutkovska 2017b: 147), kalbamasis skirtumas nepaneigia esminės lietuvių nuostatos latvio atžvilgiu — jis suvokiamas kaip artimas, turintis (galintis turėti) tiek teigiamų, tiek neigiamų bruožų.

125) *Lietuviai ir lenkai buvo katalikai, žydai — izraelitai, rusai su gudais — sentikiai ir stačiatikiai, vokiečiai su **latviais** — liuteronai ir reformatai, totoriai — mahometonai.*

126) *Europos pagonims, katalikiškas mentalitetas, matyt, nespėjo taip giliai prigyti, nes nei Biržų, nei Klaipėdos krašte su bambizais nekariavome, ir su **latviais**-liuteronais nesiriejome — kol netapome laisvi. Nesipešame, bet ir nesibroliaujame.*

4. Apibendrinimas ir išvados

Išanalizavus 250 DLKT publicistikos sakinių su daiktavardžio *latvis* skirtingomis formomis, atsiskleidžia ganėtinai įvairiapusis latvio paveikslas.

Žinoma, iliustraciniai pavyzdžiai visų pirma rodo subjektyvų kalbančiojo, lietuvių, požiūrį, tačiau jų visuma leidžia kalbėti apie gana vientisą latvio koncepto fragmentą.

Atsižvelgus į ligšioliniuose tyrimuose konstatuotą latvio ir lietuvių panašumą, žodyninius *latvio* straipsnius, šiame straipsnyje į latvį žiūrėta semantiniiais aspektais. Apie latvį pasakoma biologiniu, (psicho)socialiniu, psichologiniu, buitiniu, fiziniu, lokaliu, religiniu aspektu. Labiausiai DLKT pavyzdžiuose atsiskleidžia pirmieji trys. Biologiniu aspektu latvis lietuvių suvokiamas kaip vienos šeimos narys — artimasis. Taigi lietuvis latvį pažįsta pakankamai. Tai turi įtakos tam, kad lietuvis mato ir teigiamus, ir neigiamus latvio bruožus, kurių dalis minėta ir ankstesniuose atskirų autorių tyrimuose.

Šaltiniai

- BLKŽ_e = *Bendrinės lietuvių kalbos žodynas*: tęstinis elektroninis išteklius, vyr. red. Danutė Liutkevičienė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2013. Prieiga internete: <https://ekalba.lki.lt/bendrinės-lietuvių-kalbos-zodynas>.
- DLKT = *Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas*, sud. Kauno Vytauto Didžiojo universiteto Kompiuterinės lingvistikos centras. Prieiga internete: <http://donelaitis.vdu.lt>.
- DLKŽ_e = *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*: 7-as patais. ir papild. leidimas, vyr. red. Stasys Keinys, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2012, XXVI, 969 p.; atnaujinta elektroninė versija, 2017. Prieiga internete: <https://ekalba.lki.lt/dabartinės-lietuvių-kalbos-zodynas>.
- LKŽ_e = *Lietuvių kalbos žodynas* (t. I–XX, 1941–2002), redaktorių kolegija: Gertrūda Naktienienė (vyr. redaktorė), Jonas Paulauskas, Rītutė Petrokienė, Vytautas Vitkauskas, Jolanta Zabarskaitė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005, atnaujinta elektroninė versija, 2017. Prieiga internete: <https://ekalba.lt/lietuvių-kalbos-zodynas>.

Literatūra

- Anglickienė, Laima. 2006. *Kitataučių įvaizdis lietuvių folklore*. Vilnius: Versus aureus.
- Baldāne, Ilze. 2014. *Latvian Ethnic Stereotypes: Studies and Results*. Vida Savo-niakaitė (sud.). *Savas ir kitas šiuolaikiniiais požiūriais*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 139–157.
- Cidzikaitė, Dalia. 2007. *Kitas lietuvių prozoje*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Čižik-Prokaševa, Veslava. 2020. *Lenkė dabartinės lietuvių kalbos tekstynė*. *Lietuvių kalba* 14, 1–12. Prieiga internete: <https://www.zurnalai.vu.lt/lietuviu-kalba/article/view/22459/21721>.
- Daugirdaitė, Vilma. 2007. *Kas šiandien pasakojama latvių ir apie latvius Žemaitijoje*. *Tautosakos darbai* 34, 243–256.
- Ereminas, Gintautas. 2021. *Latviai. Visuotinė lietuvių enciklopedija*: elektroninis variantas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras. Prieiga internete: <https://www.vle.lt/straipsnis/latviai/>.

- Gudavičius, Aloyzas. 2007. *Gretinamoji semantika*. Šiauliai: Bibliotheca actorum Humanitaricorum universitatis Saulensis.
- Gudavičius, Aloyzas. 2009. *Etnolingvistika: Tauta kalboje*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
- Gudavičius, Aloyzas. 2011. Reikšmė – sąvoka – konceptas ir prasmė. *Res Humanitariae X*, 108–119.
- Jakaitienė, Evalda. 1988. *Leksinė semantika*. Vilnius: Mokslas.
- Jakaitienė, Evalda. 2010. *Leksikologija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Jonutytė, Jurga. 2013. Žeimelio atminties pasakojimai. Jurga Jonutytė, Lina Būgienė, Aleksandras Krasnovas. *Lietuvos pasienio miestelių atmintis ir tapatybė: Valkininkai, Vilkyškiai, Žeimelis*, Vilnius: Vilniaus universitetas, 171–176.
- Karaliūnas, Simas. 1997. *Kalba ir visuomenė (Psichologiniai ir komunikaciniai kalbos vartojimo bruožai)*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Kvašytė, Regina. 2012. *Tarp Lietuvos ir Latvijos: lingvistinės paralelės*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
- Myers, David. 2008. *Socialinė psichologija*. Vilnius: Poligrafija ir informatika.
- Noreikaitė, Auksė. 2017. Lietuvių ir latvių tarpusavio santykiai Lietuvos ir Latvijos pasienyje. *Gimtasai kraštas: praeities ir dabarties kultūros metraštis T. 1*, Kaunas: Žiemgalos leidykla, 17–26.
- Noreikaitė, Auksė. 2013. *Lietuvių ir latvių tarpusavio santykiai Lietuvos ir Latvijos pasienyje*. Magistro darbas. Kaunas: VDU.
- Pajėdienė, Jūratė. 2021. Svetimo pasaulio prisijaukinimas šiaurės vakarų žemaičių kalbėjime. Pranešimas tarptautinėje mokslinėje konferencijoje „Kalbų ir kultūrų sąveika Europoje: paribių zonos ir kontaktinės erdvės“ Vilniuje 2021 m. rugsėjo 10 d.
- Papaurėlytė-Klovienė, Silvija. 2010. Kaimyninių tautų atstovai ir jų nacionalinio charakterio specifika lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje. *Lietuvių kalba 4*, 1–9. Prieiga internete: <http://www.lietuviukalba.lt/index.php/lietuviukalba/article/view/27>.
- Petrušauskaitė, Vita. 2013. Etninės ir socialinės grupės Lietuvoje: visuomenės nuostatos ir jų kaita 2013 metais. *Etniškumo studijos 1–2*, 180–191. Prieiga internete: http://www.ces.lt/wp-content/uploads/2014/10/2013_2-Etniškumo-studijos.180-191.pdf.
- Ryžakova, Svetlana I., Zavjalova Marija V. 2008. *Etničeskije obrazy i stereotipy po rezul'tatam sraunitelnogo issledovanija sredi molodeži Latvii i Lity (1999–2003 gg.)*. Moskva: Institut etnologii i antropologii RAN.
- Rutkovska, Kristina, Smetonienė, Irena, Smetona, Marius. 2017. *Vertybės lietuvių pasaulėvaizdyje*. Vilnius: Akademinei leidykla.
- Rutkovska, Kristina. 2017a. Namai. Kristina Rutkovska, Irena Smetonienė, Marius Smetona. *Vertybės lietuvių pasaulėvaizdyje*. Vilnius: Akademinei leidykla, 88–116.
- Rutkovska, Kristina. 2017b. Šeima. Kristina Rutkovska, Irena Smetonienė, Marius Smetona. *Vertybės lietuvių pasaulėvaizdyje*. Vilnius: Akademinei leidykla, 116–148.

- Sakalauskienė, Vilija. 2018. *Žmogaus konceptualizavimas vakarų aukštaičių kauniškių šnektų žodynuose. Kalbos istorijos ir dialektologijos problemos* 5, 167–188.
- Senvaitytė, Dalia. 2004. Etninių stereotipų kaita: tautybės studentų akimis. *Tiltai* 4, 123–129.
- Smetona, Marius. 2019a. Sąvokų formavimosi ypatybės. Irena Smetonienė, Marius Smetona Kristina Rutkovska. *Kalba. Tauta. Valstybė*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 17–46.
- Smetona, Marius. 2019b. Anketų aprašas. Irena Smetonienė, Marius Smetona Kristina Rutkovska. *Kalba. Tauta. Valstybė*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 76–115.
- Smetonienė, Irena, Smetona, Marius, Rutkovska, Kristina. 2019. *Kalba. Tauta. Valstybė*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Smetonienė, Irena. 2019. Sintetinė analizė. Irena Smetonienė, Marius Smetona Kristina Rutkovska. *Kalba. Tauta. Valstybė*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 172–178.
- Smith, Anthony. 1994. *Nacionalizmas XX amžiuje*. Vilnius: Pradai.
- Tissari, Heli. 2008. Happiness and Joy in Corpus Contexts: A Cognitive Semantic Analysis. Heli Tissari, Anne Birgitta Pessi, Mikko Salmela (eds.). *Happiness: Cognition, Experience, Language* [COLLeGIUM: Studies across Disciplines in the Humanities and Social Sciences, Volume 3], 144–174. Prieiga internete: <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/25771>.
- Vaičiulytė-Semėnienė, Loreta. 2020. *Draugo konceptas publicistikoje*. Kristina Rutkovska, Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska (red.). *Vertybės lietuvių ir lenkų pasaulėvaizdyje 1. Teorinės prielaidos ir interpretacijos*, Vilnius / Liublinas: VU leidykla, 337–365.
- Vykepėl, Bohumil. 2005. *Hjelslevo glosematika ir baltų kalbų fonologija*. Vilnius: Sapnų sala.
- Žigonis, Vytautas. 2010. *Etonimų čigonas, romas, žydas, karaimas, lenkas, rusas reikšmės tyrimai tekstynų lingvistikos metodu*. Magistro darbas. Kaunas: VDU.

Loreta Vaičiulytė-Semėnienė
Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio 5, LT-10308 Vilnius, Lietuva
ORCID: 0000-0003-2196-8937
loreta.semeniene@lki.lt

KOPSAVILKUMS

Koncepts *latvietis* Mūsdienu lietuviešu valodas korpusa pasaules skatījumā

Loreta VAIČIULYTĒ-SEMĒNIENĒ

Analizējot 250 Mūsdienu lietuviešu valodas korpusā (MLVK) iekļautus teikumus no publicētiem avotiem, kas satur dažādas lietvārda *latvietis* (lie. *latvis*) formas, atklājas diezgan daudzveidīgs latvieša portrets. Protams, ilustratīvie piemēri, pirmkārt un galvenokārt, atspoguļo runātāja, t. i., lietuvieša, domašanu, tomēr kopumā tie rāda visai vienveidīgu koncepta *latvietis* fragmentu.

Nemot vērā līdzības starp latvieti un lietuvieti, kas ir fiksētas iepriekšējos pētījumos un vārdnīcu šķirkļos ar vārdu *latvietis*, šajā rakstā lietvārds analizēts no semantiskā viedokļa. Izrādās, ka apgalvojumi par latvieti skar bioloģiskos, (psiho)sociālos, psiholoģiskos, sadzīves, fiziskos, lokālos un reliģiskos aspektus. MLVK esošie piemēri galvenokārt atklāj pirmos trīs no šiem aspektiem. Bioloģiski lietuvietis latvieti uztver kā vienas ģimenes locekli, kā tuvinieku. Tas nozīmē, ka lietuvietis pietiekami labi pazīst latvieti. Tas ietekmē lietuvieša uztveri par latvieša pozitīvajām un negatīvajām iezīmēm, no kurām dažas ir minētas arī atsevišķu autoru iepriekšējos pētījumos.

SUMMARY

The Concept of Latvian in the Worldview of The Corpus of the Contemporary Lithuanian Language

Loreta VAIČIULYTĒ-SEMĒNIENĒ

An analysis of 250 sentences from published sources containing different forms of the noun *Latvian* (Lith. *latvis*) that are featured in the *Corpus of the Contemporary Lithuanian Language* (CCLL) reveals a rather diverse portrait of the Latvian. Of course, the illustrative examples mirror the mindset of the speaker, i.e. the Lithuanian, first and foremost, yet taken as a whole they allow one to draw a conclusion of a rather uniform fragment of the concept of the Latvian.

Considering the similarities between the Latvian and the Lithuanian that have been recorded in prior studies and dictionary entries with the word *Latvian*, this article approaches the noun from a semantic perspective. It turns out that statements regarding the Latvian concern biological, (psycho)social, psychological, domestic, physical, local, and religious aspects. The examples available in the CCLL mainly reveal the first three of these aspects. Biologically, the Lithuanian perceives the Latvian as a member of the same family; a close one. This means that the Lithuanian knows the Latvian well enough. This affects the Lithuanian's perception of the positive and negative traits of the Latvian, some of which have been mentioned in previous studies by individual authors.

HRONIKA — CHRONICLE

11. STARPTAUTISKAIS SEMINĀRS LATVIEŠU RAKSTI UN RAKSTI BALTIJĀ 16.–19. GADSIMTĀ – PĒTNIECĪBAS AKTUALITĀTES UN PROBLĒMAS

2021. gada 15. janvārī Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātē notika 11. starptautiskais seminārs „Latviešu raksti un raksti Baltijā 16.–19. gadsimtā — pētniecības aktualitātes un problēmas“. Starpdisciplinārajā seminārā piedalījās pētnieki, kas stāstīja par saviem jaunākajiem atradumiem un pētījumiem. Savus darbus prezentēja zinātnieki, kas pārstāv Latvijas, Lietuvas, Igaunijas, Vācijas, Krievijas un Zviedrijas augstskolas un pētniecības iestādes. Ņemot vērā koronavīrusa pandēmijas laika ierobežojumus, seminārs pirmo reizi notika tiešsaistē. Tādēļ, no vienas puses, bija mazāk iespēju padiskutēt pārtraukumos, taču, no otras puses, tiešsaiste ļāva piedalīties lielākam dalībnieku skaitam — gan kā runātājiem, gan kā klausītājiem. Semināram kopā bija pieslēgušies vairāk nekā 40 dalībnieku.

Seminārā tika nolasīti 12 referāti. Lielākā tematiskā grupa bija veltīta 16. un 17. gadsimta latviešu rakstu problemātikai. **Ernesta Kazakēnaite** (*Kazakēnaite*, Viļņa) referātā „Latviešu tēvreize Sebastiana Minsterā kosmogāfijas izdevumos“ sniedza pārskatu par 32 t. s. Hāzentētera tēvreizes teksta publicējumiem Minsterā kosmogāfijas vācu, latīņu, franču un itāļu izdevumos (1550–1628) un to savstarpējo saistību.

Everita Andronova (Sanktpēterburga / Rīga) savā referātā „Īsas piezīmes par Georga Dreseļa *Svētu bērnu mācību* (1682)“ ieskicēja laikmeta ainu, aktualizēja jautājumu par Rīgā izdoto J. Brēvera vācu katehismu kā Dreseļa tulkojuma avotu, kā arī īsi raksturoja izdevuma valodu.

Divi referāti bija balstīti topošās „Latviešu valodas vēsturiskās vārdnīcas“ (<https://tezaurs.lv/lvvv/>) (LVVV) materiālos. **Anta Trumpa** (Rīga) sniedza pārskatu par verbu *baudīt* 16.–17. gs. latviešu tekstos, īpaši uzsverot tā semantisko sazarotību. Konstatēts, ka *baudīt* senākā nozīme, visticamāk, ir ‘pārbaudīt, mēģināt’. No tās atvasinātas vairākas nozīmes: ‘uzdrošināties, iedrošināties’, ‘saprast, izprast’ un vēl līdz mūsdienām lietotā nozīme ‘pagaršot, ēst, dzert’.

Anna Frīdenberga (Rīga) savukārt pievērsās vārdu savienojumiem ar lietvārdu *auss* LVVV materiālos. Daudzi tajos sastopamie frazeoloģismi ir zināmi arī mūsu dienās, tomēr ir arī neparasti, mūsdienu valodai neraksturīgi vārdu savienojumi, kā *skanīga(s) aus(is)*, *skaņas ausis*, *skaļas ausis* ‘laba dzirde, uztvere’, kas, iespējams, radušies ar nozīmes pārnesumu.

Pēteris Vanags (Rīga / Stokholma) referātā „Vēl par tagadnes divdabjiem 17. gs. latviešu rakstos“ aplūkoja tagadnes divdabju ar *-nt-* un *-m-*, it īpaši to nelokāmo formu, lietojumu 16. un 17. gs. avotos, akcentējot atšķirības, kam var būt gan hronoloģiska, gan dialektāla izcelsme.

Visai nozīmīgu tēmu savā referātā „Pārdomas par Fīrekera vārda rakstību“ aktualizēja **Māra Grudule** (Rīga). Saistībā ar vēlmi dot izcilā 17. gs. latviešu dzejnieka un valodnieka Fīrekera vārdu kādai no Tukuma ielām aktuāls kļuvis jautājums — kādā formā rakstīt autora vārdu latviski: *Kristofors*, *Kristofers*, *Kristofs* vai *Kristaps*? Priekšlasījumā tika sniegts ieskats 17. gadsimta avotos, t. sk. paša Fīrekera ierakstā S. Besera piemiņas albumā, un vārda rakstības izmaiņas no 18. līdz 20. gadsimtam. Konsultējoties ar valodniekiem un respektējot paša Fīrekera parakstu *Christophorus Füreckerus*, rasta iespējamā 17. gadsimta nelatinizētā un neīsinātā vārda rakstības forma — vācu valodā: *Christopher*, latviešu valodā: *Kristofers*.

Renāte Silīņa-Piņķe, Sanda Rapa (Rīga) referātā „Zudušo baltisko priekšvārdu meklējumi latviešu uzvārdos un senajos rakstos“ mēģināja padziļināti paraudzīties uz neskaidras cilmes latviešu uzvārdiem ar piedēkļiem *-ān-* un *-ēn-* kā uz potenciālu senāku baltiskas cilmes priekšvārdu avotu. Ar uzvārdu *Beitāns/Beitēns* piemēru tika ilustrēta autoru metodoloģiskā pieeja, meklējot paralēles lietuviešu un prūšu valodā, salīdzinājumam izmantojot 15.–17. gs. antroponīmus un toponīmus. Daudzie refleksi mūsdienu latviešu uzvārdos un vietvārdos nepārprotami liecina par saknes *beit-* klātbūtni latviešu īpašvārdu veidošanā, bet senās latviskās izskaņas *-āns*, *-ēns*, kas rodamas jau 16. gadsimta vidū, liecina par ilgu šā personvārda mūžu mūsu valodā, taču tā cilme, neraugoties uz vairākiem valodnieku mēģinājumiem to etimoloģizēt, joprojām ir neskaidra.

Savukārt igauņu 17.–18. gs. rakstu problemātikā ieskatu sniedza **Silārdš Tots** (*Szilárd Tóth*, Tartu / Narva) ar referātu „Zur Frage der sogenannten „fremden Grapheme“ <c>, <f>, <x>, <y> und <z>, bzw. ihres phonetischen Wertes in den Grammatiken der estnischen Sprache von Stahl (1637), Gutsclaff (1648) und Hupel (1818)“. Referenta galvenais secinājums — ne viss, kas no mūsdienu viedokļa ir „svešs“, tāds ir bijis arī 17. gs., ņemot vērā arī fonētiskās atšķirības starp dienvidigauņu un ziemeļigauņu valodu.

To, ka 17. gs. Baltijā rakstīja ne tikai vietējās valodās, bet arī citās, tostarp pat grieķu valodā, savā referātā „17. gs. okazionālās dzejas paraugs: grieķu teksta formas un satura oriģinalitāte (no LU Akadēmiskās bibliotēkas retumiem)“ parādīja **Ilze Rūmniece** (Rīga). LU AB glabājas kāds interesants un oriģināls dzejojums, kas veidots kā akrostihs, izmantojot heksametra

pantmēru. Tas liecina par tā autora vidzemnieka Martina Frankes labām grieķu valodas un dzejas zināšanām.

18.–19. gs. tematikai bija veltīti divu lietuviešu valodnieču referāti. **Jolanta Gelumbeckaite** (*Gelumbeckaitė*, Frankfurte) iepazīstināja ar Frankfurtes Universitātē izveidoto lietuviešu dzejnieka Kristijona Donelaiša (1714–1780) valodas korpusu, kā arī plašajām meklēšanas iespējām tajā.

Savukārt **Vilma Zubaitiene** (*Zubaitienė*, Viļņa) aplūkoja lietuviešu vēsturnieka, literāta un valodnieka Simona Daukanta (1793–1864) piezīmes par Mazās Lietuvas lietuviešu leksiku, kuras pamatā ir K. Milkus (1800) un G. F. Neselmaņa (1851) vārdnīcas, kā arī daži citi materiāli.

Semināru noslēdza referāts „Paralēlformas 1817. gada gramatikā rokrakstā *Sposoby Pisania y Mówienia*: normatīvais aspekts“, ko nolasīja **Lidija Leikuma** (Rīga). Professore analizēja interesanto latgaliešu gramatikas manuskriptu, kas atšķirībā no 19. gs. sākumā un vidū iespējajām sniedz daudz plašāku un bagātāku ieskatu runātajā valodā, minot daudzas paralēlformas, kas daļēji saglabājušās arī līdz mūsdienām.

Pēteris Vanags
Latvijas Universitātes
Humanitāro zinātņu fakultāte
Baltu valodniecības katedra
Visvalža iela 4a, LV-1050 Rīga, Latvija
pvanags@latnet.lv

IN MEMORIAM — OBITUARIES

WILLIAM RIEGEL SCHMALSTIEG
(1929–2021)

Am 24. Januar 2021 erfuhr ich über einen Wissenschaftler aus Moskau, dass mein lieber Freund, der bekannte Indoeuropäist, Baltist und Slawist Professor Dr. WILLIAM RIEGEL SCHMALSTIEG, nicht mehr unter den Lebenden weilt und uns am 22.01.2021 für immer verlassen hat.

Er wurde am 03.10.1929 in Sayre (Pennsylvania) geboren, und als er seinen Beruf wählte, folgte er dem Rat seines Vaters, Russisch zu lernen. Er hatte sich für die Sprachwissenschaft entschieden und kam über das Russische sehr bald zur Slawistik und von dort zur benachbarten Baltistik und Indoeuropäistik, ein Lebensweg, der dem Meinigen in vieler Hinsicht ähnelte und uns nach unserem ersten Zusammentreffen auf der Allunionskonferenz zur Baltistik 1970 in Vilnius schnell und fest zu Freunden werden ließ. Es kommen noch zwei besondere Vorlieben hinzu, die uns beide einten: die besondere Hinneigung zu solchen exzellenten alten Sprachen wie dem Altkirchenslawischen und dem Hethitischen. William oder wie ich ihn bald nennen durfte, Bill hatte schon in Amerika Verbindungen zu Litauen aufgenommen und erfreute sich ausgezeichnete Lehrer, als er nach den ersten Reisen ins Baltikum im Jahre 1986 einen mehrmonatigen, sehr produktiven Studienaufenthalt in Vilnius absolvierte und recht gut Litauisch zu sprechen begann. Russisch und eine Reihe anderer Sprachen beherrschte er auch, was

eine solide Grundlage für die enorme Ausweitung seiner wissenschaftlichen Interessen bildete. Bill war ein glänzender Russist und Slawist, ein überragender Baltist und ein begnadeter Indoeuropäist; und das als unermüdlicher Forscher sowie als weiser Lehrer und Vermittler zugleich. Sein Lebenswerk ist so tiefgründig und reich in seiner Vielfalt, dass ich nur unvollkommen einige mir besonders nahe Momente herausgreifen kann, wobei ich große Gebiete Berufeneren überlassen muss, besonders was die Indoeuropäistik betrifft.

Die folgende Aufzählung der Publikationen des Verschiedenen ist sicherlich lückenhaft, doch sie zeugt von der außerordentlichen Produktivität und dem wissenschaftlichen Scharfsinn des Autors, sie zeigt immer wieder die enge Verbindung zur sprachwissenschaftlichen, vor allem sprachhistorischen Lehre.

Seine Hauptwirkungsstätte war sicher die University of Pennsylvania, an der er von 1964 bis zur Emeritierung im Jahre 2001 als Professor wirkte.

In einer frühen Phase begegnen uns vor allem Publikationen von William R. Schmalstieg zum Litauischen (mehrmals zusammen mit Litauern) und slawistische Arbeiten wie die folgenden:

1. (zusammen mit F. Magner) *Baltic Linguistics*, 1970;
2. (zusammen mit A. Klimas) *Lithuanian-English Glossary of Lithuanian Terminology*, Pennsylvania State University, 1971;
3. (mit L. Dambriūnas, A. Klimas) *Introduction to Modern Lithuanian*, 1972; später: *Beginners Lithuanian*, 1998;
4. *Studies in Old Prussian*, 1977;
5. *Introduction to Old Church Slavic*, 1976, 1982, 2. Auflage 1983;
6. *The Lithuanian Language. Past and Present*, 1982;
7. *An Introduction to Old Russian*, 1995.

In der Folgezeit sind vermehrt Arbeiten zur Indoeuropäistik im Verzeichnis seiner Veröffentlichungen auszumachen:

8. *Indo-European Linguistics. A New Synthesis*, 1980;
9. (mit Warren H. Held Jr., Janet E. Gertz) *Beginning Hittite*, 1988;
10. *A Lithuanian Historical Syntax*, 1988;
11. *A Student Guide to the Genitive of Agent in Indo-European Language*, 1995;
12. *Introduction to Old Russian*, 1995;
13. *The Historical Morphology of the Baltic Verb*, 2000.

Auf eine Vielzahl wissenschaftlicher Artikel kann ich aus Platzgründen bedauerlicherweise hier nicht eingehen.

Eine besondere Erwähnung verdient William R. Schmalstieg aber als Prussist. Er trat mit grundlegenden Arbeiten zum Altpreußischen hervor

und gehörte dem kleinen Kreis von Baltisten an, die mit ihren Publikationen ein neues Aufblühen dieses wichtigen Zweiges des Westbaltischen Mitte der Sechzigerjahre begründeten¹. Diese Entwicklung setzte mit der neuen Gesamtedition der altpreußischen Sprachdenkmäler (*Prūsų kalbos paminklai*, Vilnius 1966 und der Fortsetzung derselben 1981) von Vytautas Mažiulis ein sowie mit zwei fundamentalen Arbeiten von W. Schmalstieg, nämlich mit der Untersuchung *An Old Prussian Grammar: The Phonology and Morphology of the Three Catechisms*, The Pennsylvania State University Press, University Park and London 1974, und der fundamentalen Bibliographie *Studies in Old Prussian. A critical Review of the Relevant Literature in the Field since 1945*, University Park and London 1976. Sie erfuhr eine glänzende Fortsetzung in einem Buch, das in den Zweitausenderjahren erschien und das ich leider nicht mehr erwerben konnte.

William Schmalstieg war von 1982 bis 1984 Vorsitzender der Baltic Studies Development Association, die später unter dem Namen Association for the Advancement of Baltic Studies (AABS) erfolgreich weiterwirkte.

Im Jahre 1994 wurde er mit dem Doktor honoris causa der Universität Vilnius geehrt.

2006 erreichte ihn der Ruf zum Auswärtigen Mitglied der Litauischen Akademie der Wissenschaften.

Im Jahre 2004 kam zum 75. Geburtstag von William R. Schmalstieg eine repräsentative Festschrift heraus, besorgt von solchen bekannten Fachkollegen wie den Professoren Phillip Baldi und Pietro U. Dini, an der ich mich mit einer Untersuchung zur Sprache von J. Bretkes altlitauischer Bibelübersetzung beteiligt habe².

Die Wissenschaft hat mit ihrer faszinierenden Kraft wesentlich unser Dasein und unsere Arbeit bestimmt, aber sie war nicht alles in unserem Leben. Das enge freundschaftliche Verhältnis zwischen uns beiden, Bill und mir, erstreckte sich auch auf unsere Familien und war durch ein tiefes Erleben geprägt, wenn wir zusammenkamen. Wir erinnerten uns in Glück und Freude der schönen Tage, als wir während des Sommerkolloquiums zum Altbulgarischen (Altkirchenslawischen) im Jahre 1985 in Sofia³ weilten. Es

¹ Siehe: Rainer Eckert, *Die Bedeutung des Thesaurus „Die prussische Sprache“ von V.N. Toporov für die heutige Sprachwissenschaft*, in: *Altpreußische Studien*, Dieburg 2001, S. 11–12.

² Rainer Eckert, *Phrase and Idiom in Bretke's Old Lithuanian Bible*, in *Studies in Baltic and Indoeuropean Linguistics. In Honor of William R. Schmalstieg*. Edited by Phillip Baldi, Pietro Dini, Amsterdam-Philadelphia 2004, S. 51–62.

³ Vergleiche K. Kostov, R. Eckert, *IV. Sommerkolloquium zur Altbulgaristik*, in: *Zeitschrift für Slawistik*, Band 31, Heft 5, Berlin 1986, S. 742–746.

waren heiße Sommertage, und wenn an den Abenden vom Vitoša-Gebirge ein kühler Windhauch herabwehte, erholten wir uns auf gemeinsamen Spaziergängen und tauschten uns über viele Dinge aus.

Einen bleibenden Eindruck hinterließ bei mir ein herzliches und langes Gespräch, das eine kleine Gruppe von Teilnehmern (und dabei auch ich) mit Williams liebenswürdiger Gattin Emely, die sehr gut aufgelegt und gesprächig war, in einer Pause auf der großartigen Konferenz im bayerischen Eichstätt⁴ hatten.

Das größte Erlebnis für meine Frau Lidija und mich war der Besuch bei William und Emely in Amerika. Nach der Konferenz der AABS in Chicago 1995 brachte uns William mit seinem Wagen über Philadelphia, wo wir die Familie seiner Tochter Roxane besuchten und dort auch übernachteten, nach Pennsylvania in sein Wohnhaus, wo wir eine Woche verbrachten und ich einen Vortrag in der Staatlichen Universität hielt.

Auch in Deutschland hatten wir beglückende Stunden, als wir in Duderstadt im Eichsfeld William und Emely besuchten, die mit ihrer Tochter Linda zu Gast bei einem entfernten Verwandten, seinem deutschen Ahnen, herzlich aufgenommen worden waren.

Wir trauern nun mit Williams Familie und allen, die ihn kannten, dass er nicht mehr unter uns ist, und sind getröstet und mit einem Gefühl des Glücks erfüllt, dass wir mit dem teuren Verschiedenen so schöne Erdentage erlebt haben und von seinen wissenschaftlichen Erkenntnissen profitieren konnten.

Möge das ewige Licht einst über uns allen scheinen!

Rainer Eckert
Emeritus
Murtzaner Ring 16
12681 Berlin, Deutschland
rainer_eckert@gmx.net

⁴ Siehe: William Schmalstieg, *Random Reflections on a Pleasant Week in Eichstätt*, in: *The Voice of the COW II* (3), Winter 1995, S. 14–16.

IZDOŠANAS PRINCIPI

1. Izdevuma tematika

Baltu filoloģija (BF) publicē pētnieciskus darbus visās baltu valodniecības jomās. Tiek pieņemti arī raksti par citu tematiku, kas var interesēt baltistus. Gaidīti tiek arī pārskata raksti, kas aplūko pētniecības stāvokli noteiktās baltistikas nozarēs, recenzijas, apskati.

2. Vērtēšana

Visus rakstus, kas iesniegti publicēšanai, izvērtē anonīmi, un tiem jābūt sagatavotiem tā, lai autora identitāte nav atklāta ne tekstā, ne bibliogrāfiskajās norādēs. Manuskriptu lasa vismaz divi vērtētāji, kas iesaka to pieņemt vai noraidīt, savu lēmumu pamatojot.

3. Valoda

BF publicē rakstus latviešu, lietuviešu, angļu un vācu valodā. Autoriem, kuriem raksta valoda nav dzimtā, jā rūpējas, lai viņu manuskripti valodas ziņā būtu sakārtoti jau pirms to iesniegšanas. Pētnieciskajiem rakstiem jāpievieno kopsavilkums angļu valodā (līdz 250 vārdiem), kas atspoguļo satura būtību.

4. Manuskripta forma

Autori ir aicināti iesūtīt redakcijai manuskriptu elektroniski *Word* un *Pdf* formātā, izmantojot *Palemonas* šriftu. Titullapā jānorāda raksta nosaukums, autora pilns vārds un akadēmiskā piederība. Manuskripti ir jāraksta ar divu intervālu lielu atstarpi. Pēc iespējas jāvirās no norādēm parindēs. Tabulas, diagrammas un kartes iesūtāmas atsevišķos failos, tās numurējot un nosaucot. Pielikumi pievienojami manuskripta beigās. Atsaucēm uz pielikumiem jābūt tekstā, norādot to vēlamu izvietojumu. Valodu piemēri rakstāmi kursīviem burtiem, nepieciešamais tulkojums vai skaidrojums — vienpēdiņās (starp apvērstiem komatiem).

5. Atsauces

Atsaucēs tekstā minams autora/redaktora uzvārds, izdošanas gads un vajadzīgās lappuses numurs, piemēram, (Rudzīte 1964: 15). Ja ir atsauces uz vairāk nekā vienu tā paša autora publikāciju vienā gadā, aiz gada skaitļa jāpievieno burti *a*, *b* utt. Iekavās jābūt vai nu pilnai atsaucēi, vai, ņemot vērā kontekstu, tikai gadam un lappusei. Literatūras sarakstā norādāmi tie darbi, uz kuriem autors ir atsaucies tekstā. Literatūras saraksts kārtojams

alfabētā pēc autoru/redaktoru uzvārdiem, norādot pilnu bibliogrāfisko informāciju. Piemēri:

Monogrāfija vai rakstu krājums:

Rudzīte, Marta. 1964. *Latviešu dialektoloģija*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība.

Stang, Christian S. 1966. *Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen*. Oslo, etc.: Universitetsforlaget.

Bergmane, Anna, Aina Blinkena. 1986. *Latviešu rakstības attīstība. Latviešu literārās valodas vēstures pētījumi*. Rīga: Zinātne.

Ambrazas, Vytautas (ed.). 1997. *Lithuanian Grammar*. Vilnius: Baltos lankos.

Blinkena, Aina (red.). 1997. *Savai valodai. Latvijas Zinātņu Akadēmijas Goda loceklim Rūdolffam Grabim veltīts piemiņas krājums*. Rīga: Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis.

Sējums sērijā:

Schmalstieg, William R. 2000. *The Historical Morphology of the Baltic Verb*. Washington: Institute for the Study of Man. (Journal of Indo-European Studies. Monograph No. 37)

Raksti žurnālos un rakstu krājumos:

Lagzdiņa, Sarmīte. 1998. Adverbien, Präpositionen oder Halbpräpositionen? *Linguistica Baltica* 7, 151–166.

Rudzīte, Marta. 1997. Izloksne vietvārdos. Aina Blinkena (red.). *Savai valodai. Latvijas Zinātņu Akadēmijas Goda loceklim Rūdolffam Grabim veltīts piemiņas krājums*. Rīga: Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis, 247–259.

PUBLICATION POLICY

1. Subject matter

Baltu filoloģija (BF) publishes research studies in all areas of Baltic linguistics. Papers on non-Baltic subjects of interest to Balticists may also be considered. Review articles (longer analytical essays or broad surveys of research in specific areas), book reviews and informative notes are also welcome.

2. Evaluation

All articles submitted for publication are reviewed anonymously and should be presented in such a way that the author's identity is not revealed either in the body of the manuscript nor in bibliographic references. Manuscripts are read by at least two evaluators, who recommend acceptance or rejection, giving specific reasons for their decision.

3. Language

BF publishes contributions in Latvian, Lithuanian, English and German. Authors whose language of contribution is non-native are encouraged to have their manuscript reviewed for language before submission. Each manuscript should be accompanied by an English abstract (max. 250 words), summarizing the conceptual content of the article.

4. Manuscript format

Contributors are requested to send the manuscript in *Word* and *PDF* versions using *Palemonas* font. The title page must contain the title and the author's name and affiliation. Manuscript texts should be double-spaced. Footnotes should be avoided unless absolutely necessary. Tables, diagrams and charts should appear in separate files at the end of the manuscript, numbered consecutively and titled. Reference must be made in the text and approximate position indicated. Language examples in the body of the text should be italicized and when necessary followed by the gloss, which is to be enclosed between single inverted commas.

5. References

References are cited in the text by giving the name of the author/editor, year of publication, and the page reference, e.g. (Rudzīte 1964: 15). If more than one article by the same author from the same year is quoted, *a*, *b*, etc. should follow the year. The context determines whether all of

the above information, or all minus the author's name, should be in parentheses. The reference section should include all works referred to in the text and these works only. They are to be listed in alphabetical order by author/editor, with complete bibliographical details. Examples:

Monograph or edited collection:

Rudzīte, Marta. 1964. *Latviešu dialektoloģija*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība.

Stang, Christian S. 1966. *Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen*. Oslo, etc.: Universitetsforlaget.

Bergmane, Anna, Aina Blinkena. 1986. *Latviešu rakstības attīstība. Latviešu literārās valodas vēstures pētījumi*. Rīga: Zinātne.

Ambrazas, Vytautas (ed.). 1997. *Lithuanian Grammar*. Vilnius: Baltos lankos.

Blinkena, Aina (red.). 1997. *Savai valodai. Latvijas Zinātņu Akadēmijas Goda loceklim Rūdolfam Grabim veltīts piemiņas krājums*. Rīga: Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis.

Volume in a series:

Schmalstieg, William R. 2000. *The Historical Morphology of the Baltic Verb*. Washington: Institute for the Study of Man. (Journal of Indo-European Studies. Monograph No. 37)

Articles in journals and collections:

Lagzdīņa, Sarmīte. 1998. Adverbien, Präpositionen oder Halbpräpositionen? *Linguistica Baltica* 7, 151–166.

Rudzīte, Marta. 1997. Izloksne vietvārdos. Aina Blinkena (red.). *Savai valodai. Latvijas Zinātņu Akadēmijas Goda loceklim Rūdolfam Grabim veltīts piemiņas krājums*. Rīga: Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis, 247–259.

BALTU FILOLOĢIJA
XXX (1/2) 2021
Baltu valodniecības žurnāls
Redaktors Pēteris Vānags

LU Akadēmiskais apgāds
Tālr. 67034889
www.apgads.lu.lv

Iespiests SIA „Drukātava“